

Destin bucovinean

— 4 —

REFUGIUL
1940–1945

COORDONATOR: ALEXANDRINA CERNOV,
MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMÂNE

EDITURA NICODIM CALIGRAFUL
MĂNĂSTIREA PUTNA, 2023

Cartea este editată de Fundația „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta” a Sfintei Mănăstiri Putna, fundație care funcționează cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Părinte Calinic, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților.

Lucrare tipărită cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte.

Coperta 1: Cadru din filmul „Războiul nostru sfânt” (1942)

Coperta 4: Cutia cu fotografii a doamnei Elisabeta Ursachi,
refugiată din Crasna

Corectură: Simona Irimia, Mirela Balcu, Roxana Oțet, Justinian Constantinescu

Culegere text: Natalia Camelia Proțiu Luchianiu

Tehnoredactare: Justinian Constantinescu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Refugiul : 1940–1945 / coord.: Alexandrina Cernov.

- Putna : Editura Nicodim Caligraful, 2023

ISBN 978-606-9082-18-8

I. Cernov, Alexandrina (coord.)

Notă asupra ediției

Proiectul Mănăstirii Putna *Destin bucovinean* propune o altă viziune asupra istoriei – cea văzută și scrisă din perspectiva mărturiilor, amintirilor celor care au fost supraviețuitori ai evenimentelor sau ale urmașilor lor, confruntându-le cu documentele de arhivă aflate la Cernăuți, Suceava și Rădăuți, care conțin informații despre situația ce s-a creat la nou-înființata frontieră sovieto-română. În anii din urmă, în cadrul colecției au apărut volumele: *Fântâna albă. Golgota neamului* (două ediții, în 2018 și 2022); *Drama românilor din Regiunea Cernăuți: masacre, deportări, foamete în 1940–1941, 1944–1947* (2019); *Destinul Bisericii românești din nordul Bucovinei în perioada sovietică. Credință, limbă, identitate* (două ediții, în 2020 și 2022). Volumul de față, al patrulea, este dedicat unei teme mai puțin cercetate de istorici: refugiul din anii 1940–1945.

Descoperim între documentele sovietice din arhiva din Cernăuți și cele aflate în arhiva suceveană aprecieri contradictorii prin conținutul lor. În Arhiva din Suceava am descoperit documente oficiale referitoare la refugiarea polonezilor în România prin frontiera din Bucovina. În revista „Glasul Bucovinei” au fost publicate cercetările istoricului Emilian Dranca despre emigrarea germanilor: *Emigrarea germanilor din sudul Bucovinei* (an XXV, nr. 3 [99], 2018, pp. 7–17); *Etnicii germani din Bucovina în Arhivele din Łódź* (an XXV, nr. 4 [100], 2018, pp. 37–45); *Coloniile etnicilor*

germani din Bucovina în Franța (an XXVI, nr. 1–2 [101–102], 2019, pp. 58–67).

În diverse locuri de trecere a frontierei sovieto-române nou instalate s-au produs adevărate măceluri sângeroase, provocate de grănicerii și cavaleriștii sovietici, care organizau locuri pentru ambuscade în păduri, la treceri de râuri etc. Ciuruiți de gloanțele mitralierelor grănicerilor, au fost aruncați în gropile comune, săpate dinainte de grăniceri; puținii supraviețuitori ai masacrelor au fost deportați în Siberia și Kazahstan și majoritatea au murit din cauza condițiilor inumane din lagărele sovietice.

Confruntând aceste informații din arhivele sucevene și cernăuțene cu istoria Bucovinei, scrisă sau rescrisă în perioadele sovietică și ucraineană, în dependență de interesele politice ale noilor instituții științifice, descoperim o discrepanță esențială în tratarea evenimentelor. Aflăm din mărturiile și publicațiile vremii, de exemplu, despre măsurile agresive ale noii administrații sovietice instaurate împotriva populației românești, doritoare să se refugieze în România, așa cum li s-a permis germanilor. În documentele din Arhiva Sucevei sunt înregistrate și motivele pe care refugiații le declarau. În Arhiva de Stat din Cernăuți se află documente care conțin constatările oficialilor sovietici despre trecerea frauduloasă a frontierei și măsurile drastice aplicate populației din satele românești aflate pe graniță și organizatorilor acestor treceri.

Anii trec, rămân actele oficiale, ziarele care cuprind mărturiile reflectând unele evenimente (uneori, nesincere). Memorii se scriu mai puține și fiecare mărturisitor, când se duce în lumea celor dreți, ia cu sine informații prețioase despre vremurile în care a trăit, despre destinele contemporanilor, fapte și întâmplări. Cei mai mulți nu reușesc să-și scrie amintirile, fie din frica opresiunilor prin care au trecut, fie că nu au cui povesti sau nu sunt înțeleși. Tinerii de astăzi, în marea majoritate, nu mai vor sau nu au timp să asculte „povești” despre întâmplări petrecute demult, prin care au trecut părinții sau bunicii lor.

Istoria oficială, scrisă și rescrisă sub influența tendințelor politice contradictorii, nu reprezintă pe deplin adevărul sau amintirea unui timp trecut prin suferință și moarte, nu reflectă conștiința și starea de spirit a românilor nord-bucovineni, pentru ca urmașii lor să-și însușească experiența istorică, să învețe, să se lumineze. Anii de ocupație sovietică din timpul și imediat după cel de Al Doilea Război Mondial (1940–1941 și 1944–1945) au provocat refugiul bucovinenilor, în marea lor majoritate români. Este un timp despre care s-a vorbit foarte puțin. Arhivele păstrează documente în care sunt înregistrate dezinformările pe care le răspândeau autoritățile sovietice în teritoriile ocupate.

Martori ai tragicelor evenimente au rămas puțini. Astfel, în volumul de față, dedicat temei refugiului, sunt incluse: documente de arhivă, publicații ale ziariștilor din nordul Bucovinei în diferite ziare și reviste, mărturii ale copiilor sau nepoților celor refugiați, ajunși și ei la o vârstă octogenară, câteva studii ale istoricilor dedicate temei refugiului. Este o temă despre care nu s-a vorbit oficial niciodată, un timp sumbru și trist – refugiul din 1940–1941–1945 din nordul Bucovinei spre Patrie.

„Trebuia să fiu tare în acel ceas”, scria Regina Maria în cartea sa de memorii, când Curtea regală a fost nevoită să se refugieze la Iași în Primul Război Mondial, când Bucureștiul a fost ocupat, „să nu strig, să arăt drumul exilului simplu, liniștit, pentru ca panica să fie înlăturată și nimeni să nu se îngrozească, când vrăjmașul a lovit în chiar inima pământului nostru.”¹

Despre motivele trecerilor frauduloase ale frontierei în România am reprodus fragmente din cercetările arhivistului Petru Grior, realizate în baza documentelor din Arhiva de Stat din Cernăuți.

Refugiul a schimbat semnificativ soarta oamenilor. Capitolele din volum includ informații despre refugiul familiilor bucovinene

¹ Regina Maria, *Gândurile mele din vremea războiului*, Paul Editions, București, 2020, p. 26.

de sub ocupația sovietică, unele dintre ele având un renume aparte: familiile Flondor, Nistor, Nandriș, Masichievici, Țopa, Andruhovici.

Mulți dintre refugiații din nordul Bucovinei erau importante personalități ale științei și culturii românești: preoți, profesori, savanți, profesori, printre care: Mitropolitul Tit Simedrea, Ion Nistor, rectorul Universității cernăuțene, Leca Morariu, Constantin Loghin, poezii de la Junimea, Claudiu Ștefanelli, profesorii Vasile Grecu, Filip Țopa, Ovid Țopa etc. În volum am reprodus și articolul academicianului Vladimir Trebici despre diaspora bucovineană la București și despre evacuarea administrației românești.

ACAD. ALEXANDRINA CERNOV,
MEMBRU DE ONOARE AL ACADEMIEI ROMÂNE

*Refugiul – o tragică suferință
și deznădejde*

ACAD. ALEXANDRINA CERNOV

Istoria ne învață să înțelegem mersul lucrurilor de azi și de mâine. Trebuie doar să ne aplecăm asupra ei. Istoria nu este o «poveste», nici o creație a «imaginarului», este o știință bazată pe cercetarea documentelor, a tuturor mărturiilor oferite de inepuizabila bogăție a arhivelor și care dezvăluie fapte, fenomene, evenimente în contextul lor politic, economic, social, diplomatic. Istoria trebuie înțeleasă și asumată cu tot ceea ce a fost bun și rău, dacă vrem să ajungem la cunoașterea obiectivă a realităților în evoluția lor firească.

VIORICA MOISUC

Istoria nu se repetă, istoria continuă. Armele „aducătoare de moarte”, cum scria Dimitrie Cantemir în *Istoria ieroglifică*, se modernizează, distrugerile devin mai globale, masacrele mai înfiorătoare. Oamenii caută adăposturi, se refugiază lăsând în urmă toată agoniseala de-o viață. Fug în neștiere de urgență războaielor în locuri necunoscute, salvându-și familia, sperând că se vor întoarce cândva...

Pentru a înțelege mai bine prezentul trebuie să cunoaștem trecutul. Avem însă o experiență unică pentru istoria Bucovinei. Istoria oficială care se învață în școală se scrie altfel decât cea trăită în realitate. Mărturiile românilor din nordul Bucovinei, supraviețuitori ai tragicelor evenimentelor prin care au trecut în anii 1940 și 1945–1947, ne oferă informații autentice în care lucrurile

se văd mai clar. Este „istoria mică”, dar adevărată, despre care nu se scrie în istoria oficială.

În realitate, în război nu există învingători sau învinși, există doar suferința oamenilor, adevărul crunt al realităților devastatoare, consecințele unor schimbări ireparabile. Istoria nu le poate consemna pe toate, ea redând evenimentele în mare. Microistoria reține mărturii ale unor comunități care reflectă realități ce ne permit să cunoaștem evenimentele în profunzime, să cunoaștem destinul strămoșilor.

Pentru nordul Bucovinei avem cel puțin patru istorii, scrise de pe poziții politice și interese naționale diferite – de către istoricii germani și austrieci, sovietici, ucraineni și români. În anii '90 ai secolului trecut se discuta îndelung, dar fără nicio perspectivă, posibilitatea de a scrie o singură istorie a Bucovinei, ceea ce s-a dovedit imposibil de realizat, viziunea celor două etnii, ucraineană și română, asupra istoriei Bucovinei fiind diferită.

În istoria Țării de Sus a Moldovei, numită de austrieci după 1775 – Bucovina, distingem cinci perioade în care *modul de viață* al populației s-a schimbat brusc și esențial, impunând ruperea de tradițiile naționale, de limbă și de istorie: 1) 1359–1774 (415 ani) – face parte din Moldova; 2) 1775–1918 (143 de ani) – Bucovina s-a aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic; 3) 1918–1940 și 1941–1944 (aproape 25 de ani) – Bucovina este parte componentă a României; 4) 1940–1941 și 1944–1991 (aproape 48 de ani) – nordul Bucovinei împreună cu ținutul Herța și fostul județ Hotin este încorporat Uniunii Sovietice, constituind astfel actuala regiune Cernăuți; 5) din 1991 – regiunea Cernăuți împreună cu ținutul Herța și fostul județ Hotin face parte din Ucraina, ca de altfel și sudul Basarabiei, care este înglobat în regiunea Odessa; la fel și localitățile românești din regiunea Transcarpatică. Reamintim această periodizare a istoriei Bucovinei cu scopul de a demola mult mediatizata periodizare propusă de istoricii ucraineni care susțin că Bucovina „este pământ ucrainean (slav) de la începutul veacurilor” fără a propune și un suport documentar autentic.

Constatăm că doar în secolul XX în nordul Bucovinei au fost instaurate patru limbi oficiale: germana, româna, rusa și ucrainiana. Astfel, fiecare generație trebuia să însușească o nouă limbă oficială, dar în același timp și-a păstrat în comunicare limba maternă, pentru românii autohtoni perpetuându-se în timp lupta pentru păstrarea identității.

Asimilarea unei etnii minoritare prin limba pe care aceasta o vorbește este primul pas spre deznaționalizare și pierdere a identității. Păstrând numai tradițiile populare – cântând, dansând, purtând costumele naționale, păstrând inclusiv obiceiurile etnografice, dacă populația, la un moment dat, va pierde limba maternă și nu-și va cunoaște istoria, aceasta nu va mai gândi și simți românește, calități ce se perpetuează prin limbă, credință și istorie. Există riscul de a deveni „cetățeni ai universului” sau, după cum afirmă astăzi unii istorici germani și ucraineni, de a se declara ca fiind de origine bucovineană, ceea ce este comparabil cu binecunoscuta sintagmă „homo sovieticus” instituită de sovietici, adică, „național prin formă și comunist prin conținut”, vorbitor de limbă rusă, astăzi – ucraineană. Recentă *Lege pentru funcționarea limbii ucrainene ca limbă de stat și statutul limbilor regionale* în Ucraina se aplică anevoie. În Cernăuți, limba română nu are statut de limbă regională la nivel de regiune. Continuă să bulverseze comunitatea și vechea problemă de divizare în români și moldoveni, respectiv limba română/limba moldovenească. Se vehiculează și sintagma falsă – „populație sau limbă sud-est europeană”. Atacurile frecvente împotriva limbii române se manifestă, în primul rând, prin micșorarea continuă a orelor de predare în școli a Limbii și Literaturii Române. Îngrijorător este și faptul că unii părinți își transferă astăzi copiii în școli cu predare în limba ucraineană din satele vecine, cu gândul că le vor asigura o carieră stabilă în viață. În acest scop, administrațiile locale au pus la dispoziția lor autobuze școlare. Prin aceasta, ei contribuie la accelerarea procesului de deznaționalizare a satelor cu populație majoritară română.

De fapt, oficial, Bucovina nu mai există. Fragmentele ei, poate puțin amplificate, au căpătat în Ucraina și în România denumiri legate de orașele care au devenit capitale ale acestor frânturi de țară. Pentru acest nume dat părții de nord-vest a Moldovei medievale, Iosif al II-lea al Austriei a mituit din plin vizirii turci și pe comandantul suprem al trupelor ruse în retragere după Războiul Ruso-Turc de la 1768–1774 cu scopul de a forma o legătură teritorială dintre regiunea recent anexată a Galiției (1772) cu Marele Ducat al Transilvaniei.

Cât privește mitul despre Bucovina, el s-a încetățenit în conștiința contemporanilor. Generațiile tinere, ai căror părinți și bunici au trăit în Bucovina până la cel de-Al Doilea Război Mondial, mai ales nemții și austriecii, mai puțin polonezii și evreii, vorbesc despre Bucovina nostalgic, ca despre un mit, ca despre un adevărat miracol.

Pentru prima dată, românii bucovineni au cunoscut calvarul refugiului în anii de după Războiul Ruso-Turc. Istoricul sucevean, prof. dr. Ștefan Purici, a constatat în studiul său bine documentat, *Emigrarea populației bucovinene în Moldova (1775–1848)*¹: „Politica habsburgică în perioada 1775–1847, atitudinea noii administrații față de populația românească, au stârnit în sânul tuturor păturilor sociale nemulțumiri profunde ce s-au manifestat prin diverse petiții, proteste, tulburări, dezertări și, mai ales, prin emigrări masive în Moldova. Această strămutare în masă a bucovinenilor de sub autoritatea noilor stăpânitori ai pământului lor va cuprinde practic toate stările obștești: boieri, preoți, mazili, răzeși, țărani. Așa, spre exemplu, marii boieri ca: Iordache și Lupul Balș, Ion Cantacuzino, Gheorghe Beldiman, Lupul Nacu, Alecu Neculcea, Nicolae Russet, Lupul Costache, Ioniță Sturza ș.a. părăsiseră teritoriul după 1775, retrăgându-se în Moldova. Din 22 de boieri pe care îi indică încă la 1776 generalul Spleny ca domiciliați în Bucovina, peste patru

¹ Publicat în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anul I (1994), nr. 3, pp. 5–11.

ani nu rămânea decât unul (V. Balș). Chiar și în prima jumătate a secolului al XIX-lea, unii moșieri români din Consiliul Aulic de Război au emigrat ilegal în Moldova, cum a fost cazul lui Ion Brâncian din Sinăuți, la 1820. Din totalul de 164 de familii de răzeși consemnate în Bucovina la 1815, aveau să emigreze în Moldova 30 de familii, dintre care 25 din Carapciu pe Ceremuș. Însă categoria cea mai numeroasă de emigranți o constituia, evident, țărănimea, care alcătua majoritatea covârșitoare a populației din ținut. Țăranii n-au dorit să rămână sub stăpânirea străină lor prin limbă, religie, obiceiuri etc., să fie supuși la contribuții și persecutări, precum se întâmpla cu frații lor din Transilvania. La 1 mai 1776, generalul de artilerie Siskowicz raporta Consiliului Aulic de Război cu privire la emigrarea masivă din Bucovina.”

Tema refugiului a fost și obiectul cercetării istoricului sucevean prof. dr. Mihai Iacobescu, în ampla lucrare *Din istoria Bucovinei*, vol. I (1775–1862) (București, 1993).

Pentru Bucovina, secolul XX a fost marcat de cele două războaie mondiale ce au avut drept consecințe modificări teritoriale și politice esențiale, care au schimbat modul de trai al populației. Refugiul din calea războaielor spre România a fost unica speranță de salvare, dar și înfruntarea unor greutăți insuportabile – moarte, foamete, pierderea unei vieți stabile. Este remarcabilă în acest sens soarta familiei Țopa, descrisă în *Povestea Bucovinei* de Filip Țopa, care s-a refugiat din Cernăuți în perioada ambelor războaie: în Primul Război Mondial, pe când autorul lucrării era copil și în cel de Al Doilea Război Mondial, când autorul era deja ofițer în Armata Română.

Anii 1940–1941 și 1944–1945 s-au remarcat prin refugiul masiv al populației, în marea majoritate români, din calea războaielor și a instaurării unui regim agresiv de deznaționalizare, colectivizare, deposedare a bunurilor materiale, foamete artificială etc. În această perioadă s-au înregistrat treceri frauduloase ale nou-instalatei frontiere româno-sovietice de către nord-bucovineni (Fântâna Albă, Lunca etc.).

Confruntarea documentelor de arhivă, a lucrărilor de istorie și a mărturiilor contemporanilor evenimentului permit reconstituirea adevărului istoric.

Arhivistul Petru Grior, absolvent al Catedrei de Filologie Română a Universității cernăuțene, fondatorul Societății „Golgota”, inaugurată la Cernăuți cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la masacrul de la Fântâna Albă (1941–1991), s-a dedicat în ultimii ani cercetării arhivelor, propunându-și să reconstituie adevărul despre masacrele de la Lunca și Fântâna Albă, despre deportări, despre soarta românilor din alte localități în perioada instalării puterii sovietice în actuala regiune Cernăuți. El este fondatorul Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți. A lucrat o perioadă în calitate de director adjunct la Arhivele Statului din Cernăuți. Ca și colegul său, Dragoș Olaru, a avut posibilitatea de a accesa documente ce erau interzise istoricilor „de rând” spre cercetare. Au adunat și publicat informații care abia astăzi ne permit să înțelegem pe deplin tragedia prin care a trecut neamul nostru de martiri.

Rezultatele cercetărilor au fost publicate în *Cartea durerii. Martirii României*, în 6 volume, la Cernăuți, în anii 2011–2016, și în alte lucrări. Studiile efectuate în baza documentelor oficiale rememorează adevărul crunt despre primii ani de dictatură stalinistă, perioada tragică pentru românii din regiunea Cernăuți: între 28 iunie – 31 august 1940 au fost arestați, anchetați și trimiși în Siberia 200 de „dușmani ai poporului” de origine română, iar din numărul total al deportaților din regiunea Cernăuți în anul 1941, românii au constituit 6.031 de oameni. Cel mai mare val al deportaților din Basarabia și nordul Bucovinei a avut loc în 12–13 iunie 1941, cea mai tragică zi din primul an al dominației staliniste, când în timpul nopții „au fost deportați 22.147 de oameni de diferite naționalități, vârste și profesii”, dintre care „6.532 de femei și 5.240 de copii... Din raionul Herța – 1.373; din r. Hliboca – 2.290; din r. Noua Suliță – 1.961; din com. Mahala – 700; din r. Hotin – 1.412; din or. Cernăuți – 6.036”, ne informează arhivistul Petru Grior.

În ultimii trei ani, Petru Grior a lansat încă trei cărți în care reconstituie prima perioadă a instalării puterii sovietice, marcată de represalii, arestări, deportări, distrugerii, foamete, închisori. „În dimineața zilei de vineri, 28 iunie 1940, Armata Roșie forțează Nistrul și intră pe teritoriul actualei regiuni Cernăuți a Ucrainei cu scopul de a-i «elibera pe români de sub jugul asupritorilor români», «pentru triumful dreptății sociale». Așa scria presa românească din ținut în perioada sovietică”. Presa de propagandă bolșevică folosește dezinformările menite să demonstreze beneficiile instaurării celei mai sângeroase perioade din istoria mult-pătimitului pământ. „Bunăoară, scrie autorul, cu ocazia jubileului de 550 de ani de la prima atestare documentară a orașelului Herța, a apărut o pagină tematică sub genericul «Timp al marilor primeniri». Referindu-se la trecutul acestei așezări moldave, baștina iluministului Gheorghe Asachi, se sublinia faptul că herțenii au dus o luptă aprigă «contra asupritorilor», participând activ la răscoala țăranilor din 1907 din România. După un deceniu, au primit cu entuziasm «vestea despre biruința Marii Revoluții Socialiste din Octombrie» din Rusia, salutând «călduros Puterea Sovietică», exprimându-și «adeziunea la noua putere» în timpul unui miting desfășurat în această ctitorie multiseclară la finele anului 1917. Însă ei au avut posibilitatea să-i întâmpine «cu bucurie pe eliberatori» abia în 1940, când s-a realizat «visul de secole al celor obidiți». Așa a început să se rescrie istoria românilor din regiune. O istorie falsificată.

Autorul enumeră localitățile anexate de URSS. „Sunt încadrate 420 de localități din fostele județe Cernăuți, Storojineț, Rădăuți, Hotin și Dorohoi ale României, cu o suprafață de 8.000 de km², cuprinzând circa un milion de locuitori. Împreună cu unitățile militare sovietice, pe meleagurile voievodale năvălesc reprezentanții Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne al URSS (NKVD), având ca sarcină principală căutarea, descoperirea și nimicirea «dușmanilor poporului» care «au supt sângele nevoiașilor timp de secole». Urmează descrierea destinelor celor care au nimerit printre primii în mâinile «eliberatorilor bolșevici», fiind

considerați chiaburi, spioni, agenți secreți ai securității române: „Activitatea organelor sovietice de represalii era îndreptată în direcția nimicirii reprezentanților claselor sociale considerate a fi purtătoare ale valorilor societății burgheze, fiindcă ei erau o piedică în construcția socialistă”. Depeșele pe care primul secretar al Comitetului Județean din Cernăuți Ivan Grușețki le înainta Comitetului Central al Partidului Comunist de la Kiev, *Despre instaurarea puterii sovietice în Bucovina de Nord și începutul activităților organelor de partid și sovietice*, raportau despre entuziasmul populației care întâmpina cu bucurie intrarea Armatei Roșii „eliberatoare”. În aceste documente a fost folosită pentru prima dată denumirea de Bucovina de Nord. „Informațiile” nu aminteau fărădelegile comise de NKVD-iști, „când au fost arestați și condamnați la ani grei de închisoare sau la moarte zeci de oameni nevinovați, fiind acuzați de crime pe care ei nu le-au săvârșit. [...] Nu se spunea nimic despre teroarea roșie, ridicată la rangul de principiu, care a provocat un val de treceri numeroase în Patria istorică”. În ținut a pornit procesul de naționalizare a bunurilor naționale, declarate proprietăți ale statului sovietic.

În vara anului 1940 au fost adoptate o serie de legi: „Legea din 2 august 1940 are următoarea redacție: Să se includă partea de nord a Bucovinei și județele Hotin, Akerman și Ismail ale Basarabiei în componența Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene”.

„Pe data de 7 august 1940 este adoptată *Legea* despre unele schimbări și completări la articolele 13, 23 și 48 din Constituția URSS, conform cărora teritoriul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene a fost împărțit în 23 de regiuni... Rând pe rând apar în luna august 1940 decrete referitoare la naționalizarea pământului, a băncilor, întreprinderilor industriale, organizațiilor de consum, transportului feroviar și fluvial, poștei și telegrafului. Au fost naționalizate 74 de bănci mari și mici, 12 stații electrice, conducte de apă, parcul orășenesc de tramvaie. În mâinile statului trec tipografiile, spitalele, farmaciile, instituțiile de învățământ, casele locuitorilor care s-au refugiat în România”.

„La 15 august 1940, scrie autorul în continuare, apare *Decretul Prezidiului Suprem al URSS despre naționalizarea pământului de pe teritoriul Bucovinei de Nord* [s.n.], conform căruia, începând cu data de 28 iunie 1940, tot pământul ținutului «eliberat» și bogățiile subsolului, cu pădurile și apele lui, devin proprietatea statului sovietic. După cum mărturisesc documentele de arhivă, au fost naționalizate peste 836.000 de hectare de pământ arabil. Peste aceste pământuri vor fi organizate 9 sovhozuri”.

În baza materialelor de arhivă, Petru Grior enumeră schimbările care au avut loc în învățământ: „În august a fost reorganizat întregul sistem de învățământ. Vor fi lichidate toate școlile românești. Au fost deschise 406 școli cu limba ucraineană de predare, 10 școli cu limba rusă de predare și două școli pedagogice. Pentru băștinașii meleagurilor voievodale de origine română vor fi organizate 114 școli cu limba de predare *moldovenească* (s.n). Nimeni nu a strigat atunci «Pentru limba ta sfântă de veacuri, ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane!». Această limbă nouă, născocită și impusă de sovietici, a fost susținută și protejată de potențaii zilei timp de jumătate de secol pe teritoriul ținutului carpatin, până la destrămarea imperiului bolșevic”. Așa-zisa „limbă moldovenească” este folosită și astăzi de către autoritățile ucrainene.

Despre alte instituții de învățământ aflăm următoarele: „În scopul pregătirii învățătorilor pentru clasele superioare, în orașul Cernăuți au apărut Institutul Pedagogic, în cadrul căruia aveau posibilitatea să capete cunoștințe în materie de filologie (Limba și Literatura Ucraineană), de fizică și matematică și de istorie 330 de studenți. Totodată, va fi reorganizată și universitatea cernăuțeană, transformându-se în Universitatea de Stat din Cernăuți, cu următoarele facultăți: Facultatea de Filologie (Limba și Literatura Ucraineană, Limba și Literatura Rusă), Facultatea de Fizică și Matematică, Facultatea de Biologie, Facultatea de Geografie. Facultatea de Teologie a fost lichidată. Facultatea de Drept, existentă în perioada interbelică, își va găsi adăpost în clădirea Universității din Lvov. Lecțiile pentru cei 420 de studenți se citeau

în limba ucraineană². Acestea sunt datele oferite de documentele din arhiva cernăuțeană. Așa a fost reorganizată de către sovietici Universitatea din Cernăuți și alte instituții de învățământ. Din Cernăuți s-au refugiat profesori cu renume, scriitori, pictori, preoți, reprezentanți ai înaltului cler. S-au evacuat: administrația românească, armata, universitatea, licee și colegii, Mitropolia, alte instituții românești.

În iunie 1940, când România a fost forțată să evacueze nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herța, iar în septembrie 1940 și nordul Transilvaniei, s-au refugiat două universități românești, cea din Cernăuți și cea din Cluj. Universitatea din Cluj s-a refugiat la Sibiu și Timișoara. Din universitatea cernăuțeană a rămas doar Facultatea de Teologie, care s-a refugiat în Suceava. În toamna anului 1941, după recucerirea Cernăuțiului, Ion Nistor se întoarce la Cernăuți în dorința de „a-și da seama de situația Universității și mai ales a bibliotecii personale, care cuprindea circa 20.000 de volume, mai ales de istoria românilor. Universitatea nu a mai ființat la Cernăuți, a fost înlocuită cu o Politehnică, care a funcționat până la retragerea din 1944”².

La 28 iunie 1940, când armata sovietică intră în nordul Bucovinei, Basarabia și ținutul Herței, au început evacuările armatei, instituțiilor civile și de învățământ.

La 13 iunie 1940, după retragerea Mitropolitului Visarion Puiu din scaunul mitropolitan al Cernăuților, în funcția de Arhiepiscop al Cernăuților și Mitropolit al Bucovinei a fost ales Tit Simedrea, Episcopul de Hotin.

În aceste împrejurări, Tit Simedrea a fost numit locțiitor de Mitropolit al Bucovinei, iar reședința sa în perioada ocupației Cernăuțiului s-a aflat la Suceava.

Istoricul cernăuțean Dumitru Covalciuc scrie despre soarta Bisericii și a Mitropoliei din Cernăuți: „Dacă după evacuarea

² Oltea Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2003, p. 163.

autorităților civile și militare române, pe teritoriul reocupat au fost create organe ale unei noi stăpâniri politice. Biserica Ortodoxă din Bucovina a rămas fără ierarhul ei legitim. Ultimul arhiepiscop al Bisericii Ortodoxe din Bucovina, Tit Simedrea, instalat în scaunul mitropolitan de la Cernăuți la 13 iunie 1940 și revenit după începerea războiului, s-a întors la Suceava, unde a condus această unitate administrativă a Bisericii Ortodoxe Române sub titulatura de Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului. La Cernăuți, deci, n-a rămas nicio autoritate bisericească, în grija căreia să cadă organizarea activității parohiilor în noile condiții politice, adică sub regimul ateo-comunist. Preoții, după cum bine se știe, și-au părăsit, la sfârșitul lunii martie 1944, parohiile și s-au refugiat în România, iar puținii rămași în enorii, bătrâni sau bolnavi, au început să fie supuși persecuțiilor. În primăvara anului celei de-a doua „eliberări”, Biserica Ortodoxă din Bucovina a rămas fără stăpân. Dar această situație n-a durat mult. Prin circulara din 28 mai 1944, Patriarhul Moscovei și al întregii Rusii, Alexie, l-a obligat pe mitropolitul Kievului și Galiției, Ioan, să porceadă fără tăgadă la reorganizarea Bisericii Ortodoxe din Bucovina, trecând-o sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Ruse. Mitropolitul Kievului, aflat în fruntea Exarhatului Ucrainei, n-a găsit imediat omul potrivit care să conducă Eparhia Cernăuților și Bucovinei, fiindcă niciun reprezentant al clerului superior nu rămăsese pe teritoriul anexat de sovietici. Abia la 19 iulie 1944, la Cernăuți a fost trimis Eutimii Pavlovici Kaverninski, un preot care nu cunoștea nici tradiția locală, nici limba română, pentru a ocupa inițial funcția de protopop eparhial al parohiilor ortodoxe din nordul Bucovinei, Ținutul Herța și nordul Basarabiei”³.

La 25 iulie 1941, după eliberarea Cernăuților, Înaltpreasfințitul Tit Simedrea a luat în primire Reședința Mitropolitană și a început activitatea bisericească. Primul apel a fost către preoți de a

³ Dumitru Covalciuc, *Situația bisericii și a clerului din actuala regiune Cernăuți în perioada anilor 1944–1952*, în „Țara Fagilor. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, XXV, Cernăuți – Târgu-Mureș, 2016, pp. 9–10.

prelua cele 182 de parohii eliberate, multe dintre ele aflate într-o stare precară. Catedrala și o parte dintre clădirile Mitropoliei se aflau într-o stare deplorabilă. Până la sfârșitul anului 1943, toate au fost repuse în funcțiune. Mitropolitul Tit Simedrea, a cărui activitate este prea puțin cunoscută, a organizat conferințe preoțești, a vizitat biserici din eparhie. Într-o dare de seamă din 12 aprilie 1942, citim despre situația Mitropoliei care cuprindea: 10 protopopiate, 335 de parohii, 58 de filiale și 31 de capele. Alte 15 biserici se aflau în reconstrucție. Funcționau 429 de preoți, dintre care 58 erau ucraineni. Mitropolitul Tit Simedrea a rezolvat și problemele Fondului Religionar, compus la acea dată din mii de hectare de pădure, de terenuri agricole, cariere de piatră, iazuri etc. Se știe că din fondurile Mitropoliei și ale bisericilor se realizau activități de patronaj: ajutorarea familiilor ostașilor de pe front, la Vatra Dornei s-a organizat un spital militar, se acordau burse pentru elevi și alte activități caritabile.

Conform unor materiale din arhivă și scrisorilor păstrate în arhive personale, în timpul războiului Mitropolitul Tit Simedrea a salvat la Cernăuți multe familii de evrei, adăpostindu-le în subsolurile Palatului Mitropolitan. Tit Simedrea a intervenit pe lângă autoritățile de stat cu propuneri de a opri deportarea evreilor din Cernăuți în Transnistria.

La revenirea la Cernăuți a Mitropolitului Tit Simedrea în perioada 1941–1944, Facultatea de Teologie a jucat un rol important în activitatea de renaștere a învățământului superior: „Astfel, scrie cercetătorul român Mircea Grigoroviță, la 5 decembrie 1942, a avut loc ședința constitutivă a Institutului de Istorie de pe lângă Facultatea de Teologie, care a avut în puținii ani de existență o foarte bogată activitate”⁴.

Tot în această perioadă, la Cernăuți a fost creat un nucleu pentru crearea unei Facultăți de Științe din care făceau parte Leca

⁴ Mircea Grigoroviță, *Învățământul în nordul Bucovinei (1775–1944)*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 140.

Morariu și Alexandru Ieșan, foști profesori la Facultatea de Litere, care au funcționat în această perioadă la Facultatea de Teologie, ulterior refugiați în România. S-au refugiat din Cernăuți importante personalități ale vieții culturale, științifice și religioase. Despre soarta lor pot fi scrise volume întregi.

În luna martie 1944, când frontul se apropia de Cernăuți, s-a început evacuarea Mitropoliei la Suceava, apoi la Vatra Dornei. La 31 ianuarie 1945, Tit Simedrea și-a depus demisia.

*Evacuarea
teritoriilor românești
cedate în vara anului
1940*

CORNEL GRAD, CONSTANTIN I. STAN, DORU E. GORON

Gravele și iresponsabilele decizii adoptate de conducerea României (Regele Carol al II-lea, Consiliul de Coroană și Guvernul) în vara anului 1940, prin acceptarea Ultimatumului sovietic (27 iunie)¹ și, apoi, a celui de-al doilea „arbitraj” (Diktatul) de la Viena (30 august)², au avut ca primă consecință evacuarea imediată a teritoriilor cedate și, concomitent, ocuparea lor de către trupele sovietice, respectiv maghiare, astfel: Basarabia și nordul Bucovinei – în termen de 4 zile (începând din 28 iunie, ora 14 – ora Moscovei), Transilvania de nord-vest și est – în termen de 15 zile. Este de observat că, dacă pentru evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către administrația civilă și trupele românești și, concomitent, ocuparea teritoriului evacuat de către sovietici, s-au acordat numai 4 zile, fără nici o perioadă de grație, pentru evacuarea Transilvaniei cedate (aproximativ aceeași suprafață cu a Basarabiei plus nordul Bucovinei) „arbitrii” vienezii au

^{*} Extras din Cornel Grad, Constantin I. Stan, Doru E. Goron, *Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940*, în „Acta Mvsei Porolissensis”, XIX, Zalău, 1995, pp. 325–358.

¹ M. Mușat, 1940, *Drama României Mari*, București, 1992, pp. 61–67; M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II/2, București, 1988, pp. 1106–1137; *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia* (Culegere de documente), Chișinău, 1991, pp. 8–25 (doc. 4–20); Gh. Buzatu, în „Moldova”, II, Iași, nr. 3 (8)/iunie 1991 (nr. special), pp. 22–32, doc. 40–59.

² A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, pp. 179–217; T. Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, 1971, pp. 94–123; *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Cluj-Napoca, 1975, pp. 100–188; M. Mușat, 1940, *Drama României Mari*, pp. 137–155, 179–210; M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II/2, pp. 1225–1305; Gh. Cernea, *Ardealul frânt în două. Un strigăt de durere și revoltă*, București, 1940; B. Vágo, în „East European Quarterly”, 5, nr. 1 (1971), pp. 47–73; C. Grad, în „Acta Mvsei Porolissensis”, XVII, 1993, pp. 241–269.

fost ceva mai generoși, acordând 14 zile (31 august – 13 septembrie) și 9 zile pentru ocuparea militară a teritoriului cedat de către trupele maghiare (5–13 septembrie, ora 24).

Cu toate acestea, nu se poate spune că evacuarea Transilvaniei cedate s-a desfășurat în condiții totalmente diferite de cea a Basarabiei și a nordului Bucovinei, cu excepția, evident, a evitării rămânerii unor mari unități și a convoaielor de refugiați în spatele liniilor inamice, datorită înaintării rapide, fără respectarea termenului minim, impus unilateral, de către trupele sovietice (în cazul Ultimatumului).

EVACUAREA BASARABIEI ȘI A NORDULUI BUCOVINEI

În istoriografia românească postbelică s-a vorbit până în urmă cu cinci ani extrem de puțin și în termeni voalați (motivele se cunosc și nu insistăm) despre momentul evacuării teritoriilor cedate în 1940, cu deosebire a teritoriilor din est: Basarabia și nordul Bucovinei. Din această cauză, o analiză obiectivă bazată pe documentele de arhivă – editate și inedite – a momentului 1940 se impune cu necesitate.

Generalul Ion Gheorghe, participant nemijlocit la evenimentele din vara anului 1940 și, totodată, un analist avizat al perioadei, are următoarele opinii despre Ultimatumul sovietic și consecințele sale dezastruoase:

„Ultimatumul sovieticilor a fost de o brutalitate neobișnuită. El cerea evacuarea în decurs de 4 zile. Cine nu voia să accepte dominația sovietică trebuia să părăsească provincia în cadrul acestui termen. Este de neconceput ce însemna aceasta pentru trupele împrăștiate în Basarabia și Bucovina de Nord, pentru mii de funcționari și familiile lor, pentru sutele de mii de români, care nu voiau să rămână sub dominația bolșevică, pentru bogățiile poporului și ale statului ce nu mai puteau fi salvate, ținând seama de cei care rămâneau în regiunile ce urmau să fie cedate.

Problema evacuării a fost îngreunată și de faptul că nu se făcuseră nici un fel de pregătiri pentru această eventualitate. Se acordase crezare lozincii despre «cordonul de fier și de foc» și se crezuse țara în siguranță. Toate acestea se dovedeau acum a fi o minciună criminală. Pentru a face crima și mai deplină, au fost date chiar ordine care interziceau retragerea familiilor de funcționari și ofițeri pentru a nu se crea o panică «nejustificată».

Pregătirile militare pentru apărare și asigurările laudăroase ale conducerii de stat au amuțit. Sub impresia Ultimatumului sovietic, oamenii din conducere și-au pierdut într-atât capul încât au uitat de cerințele fundamentale ale onoarei naționale. Hotărârea Consiliului de Coroană de a se supune necondiționat brutalei amenințări lovea țara și mai greu decât Ultimatumul. Oricât de dureroasă era pierderea teritorială, mult mai dureroasă era pierderea ținutei morale. O profundă amărăciune a pus stăpânire pe toți românii patrioți. Cum fusese posibilă această nenorocire națională? Cine era vinovat nu numai de îmbucătățirea țării, ci și de decrepitudinea morală?

Șocul moral al poporului român era uriaș. S-au ridicat voci pentru a protesta împotriva regelui și a consilierilor săi care încercau să se justifice, declarând că este inutilă o rezistență împotriva colosului sovietic. Ca și cum onoarea unei națiuni are sens și valabilitate numai atunci când succesul este sigur!³

Izolată pe plan internațional după capitularea Franței, România a fost nevoită să accepte Ultimatumul sovietic din 26 iunie 1940. De aceea, la 28 iunie 1940, ministrul român de externe, Constantin Argetoianu, pe baza deciziei Consiliului de Coroană din 27 iunie, a anunțat autoritățile sovietice că „Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță, deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”.

³ I. Gheorghe, *Calea României spre statul satelit*, Bibl. M.Ap.N., cota III/0340/1, f. 30.

Autoritățile române solicitau însă prelungirea termenului de evacuare a Basarabiei și Bucovinei de Nord „din pricina ploilor și inundațiilor care au stricat căile de comunicații”⁴. Șeful diplomației românești nu s-a limitat însă la cererea formulată în răspunsul Guvernului român, ci a expediat, în aceeași zi, o telegramă cifrată lui Gheorghe Davidescu, solicitându-i să intervină „pe toate căile posibile pentru ca termenul de patru zile fixat pentru evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord să fie prelungit până la opt zile”. Constantin Argetoianu indica să se motiveze această amânare prin faptul că „o evacuare într-un timp de patru zile ar fi materialmente imposibilă și ar avea drept rezultat dezordine dăunătoare tuturor”⁵.

În discuția avută cu Molotov la 28 iunie 1940, orele 11 (ora Moscovei), când i-a prezentat și răspunsul Guvernului român, Gheorghe Davidescu a solicitat – conform instrucțiunilor – prelungirea termenului de evacuare, izbindu-se de un refuz categoric din partea sovieticilor. Înfațișând modul în care a reacționat Molotov, diplomatul român telegrafia superiorilor, arătând: „La ora 14, trupele sovietice vor începe înaintarea lor pentru a ocupa trei orașe menționate în notă: Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă”. Termenul de evacuare era neschimbat, dar dacă „din motive tehnice ar reieși necesitatea unei prelungiri pentru câteva ore, atunci delegații sovietici sunt împuterniciți să admită prelungirile necesare”. În discuția avută cu Gheorghe Davidescu, Molotov a justificat această poziție prin faptul că „militarii sovietici sunt hotărâți să dea o replică dură tărăgănărilor românilor”. Ei sunt nemulțumiți de răspunsul Guvernului român care „nu pare a aprecia exact situațiunea de la frontieră”. Șeful diplomației sovietice solicita cabinetului de la București să nu treacă la o nouă amânare. Guvernul

⁴ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (în continuare, M.A.E.), fond 71/URSS, vol. 91, 1940, f. 202; S. Neagoe, *Bătălia pentru Bucovina*, Timișoara, 1992, p. 153. Armata Roșie dispunea de un puternic dispozitiv de atac aflat sub comanda generalului Jukov cifrat la circa 40 de divizii și o flotilă aviatică puternică – I. Șișcanu, în *R.I.M.*, nr. 4 (10).

⁵ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 91, 1940, f. 246.

sovietic va aștepta până în 28 iunie la amiază. După această oră, trupele Armatei Roșii trec la atac⁶.

Profitând de împrejurările favorabile lor, sovieticii au acaparat și ținutul Herța, care nu fusese inclus în nici un document. Relevând acest lucru, Alexandru Cretzianu, pe atunci subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe, scria în amintirile sale că „noile frontiere erau marcate printr-o linie groasă, trasă cu creionul roșu. Pe această hartă, urma creionului acoperea o porțiune corespunzătoare unui teritoriu lat de 7 mile, așa încât era imposibil să se stabilească de care parte cad anumite localități. Mai mult, această linie a fost trasă atât de grosolan, încât ea a trecut și peste un punct nordic al Vechii României, tăind un teritoriu care nu fusese menționat în Ultimatum. Câteva zile mai târziu, aceasta a fost cauza unor serioase incidente și a pricinuit pierderea multor vieți omenești”⁷.

Într-adevăr, la punctul Herța, în județul Dorohoi, au avut loc numeroase incidente cauzate de depășirea liniei demarcaționale de către trupele sovietice. Un locotenent și un caporal român au fost împușcați de evreii din Târgul Herța, iar comandantul unității de cavalerie din oraș a dat ordin de tragere, înregistrându-se morți și răniți de ambele părți, inclusiv printre evrei⁸. Autoritățile române au făcut demersuri repetate pentru a obține retragerea armatei sovietice din colțul de nord al județului Dorohoi (perimetrul Herța). În acest sens, a insistat și ministrul Germaniei la Moscova, contele Friedrich W. von Schulenburg. Ministrul român în capitala URSS, Gheorghe Davidescu, și generalul Aurel Aldea, șeful delegației române în comisiunea mixtă de la Odessa, au făcut dese intervenții cerând „îmbunătățirea condițiilor de evacuare, precum și rezolvarea incidentelor provocate de trupele roșii”⁹.

⁶ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 91, 1940, f. 222 – telegrama nr. 1.641 din 28 iunie 1940, ora 2:30, semnată Gh. Davidescu către M.A.E. al României.

⁷ Al. Cretzianu, *The Lost opportunity*, London, 1957, p. 30.

⁸ Arhivele Statului Buzău, Fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 151^v.

⁹ Biblioteca Academiei Române (în continuare, B.A.R.), Arhiva Istorică, fondul nr. 28, dosar 972, f. 409–424.

Incidente similare au avut loc și în alte sectoare. La Vadul Siret și Vicșani, blindatele sovietice au depășit linia de demarcație convenită, ocupând aceste localități. Un divizion român de cavalerie a ripostat însă. În timpul ciocnirii au fost capturate 20 de tancuri inamice și au fost făcuți prizonieri mai multe sute de ostași. Ulterior, militarii capturați au fost eliberați, iar carele de luptă au fost predate trupelor sovietice, care s-au retras a doua zi, punând astfel capăt incidentului¹⁰. De asemenea, o coloană mecanizată sovietică a trecut frontiera Bucovinei, înaintând 20 km în regiunea Maramureș, pe Valea Izei, în direcția Baia Borșa. Întrucât această zonă se afla în afara teritoriului supus evacuării – conform acordului guvernelor sovietic și român – generalul Florea Țenescu, șeful Marelui Stat Major al Armatei Române, cerea la 3 iulie 1940 generalului Aurel Aldea, șeful părții române în comisia sovieto-română pentru lichidarea litigiilor în legătură cu evacuarea trupelor române și a instituțiilor din Basarabia și nordul Bucovinei: „Vă rog să interveniți pe lângă Comandamentul Roșu pentru retragerea acestei coloane din această zonă. În caz contrar, vom fi siliți să împiedicăm înaintarea prin orice mijloc, ceea ce ar putea da naștere unui incident serios”¹¹.

Timpul scurt în care trebuia încheiată evacuarea armatei, materialelor, muniției a creat serioase probleme autorităților române. Marele Stat Major român a ordonat că „astăzi, 28 iunie, începe evacuarea Basarabiei aplicând întocmai planul «Tudor»”. Spre a grăbi deplasarea și ca să preîntâmpine pe cât posibil dezordinea, supraaglomerarea gărilor, vagoanelor, mijloacelor de transport, „ofițerii și funcționarii vor lua numai strictul necesar, bagajele. Nu este admis mobilier... Evacuarea Chișinăului și a Basarabiei trebuie să se săvârșească până la ora 18”¹². În aceeași zi, Secția

¹⁰ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 150.

¹¹ Arhiva M.A.E., fond. 71/URSS, vol. 98, 1940, f. 89; I. Sișcanu, *Raptul Basarabiei 1940*, Chișinău, 1993, p. 123, anexa 4.

¹² Arhivele Statului București, fond Ministerul Afacerilor Interne (în

Operații din Marele Stat Major a elaborat un nou ordin, semnat de însuși șeful acestei instituții, generalul Florea Țenescu, potrivit căruia „evacuarea Basarabiei și a Bucovinei trebuie încheiată în patru zile, până la 2 iulie inclusiv, ora 12. Orașele Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă vor fi predate până astăzi, 28 iunie, ora 20. Până în 29 iunie, ora 12, se va evacua până la linia sud Cernăuți – Crișcău – Vârtecauți – Ianăuți – Lipnic – Mândoc – Căinari Vechi – Florești – Răutul – Orhei – vest Chișinău – Sălcuța – Căușenii Vechi – Volintiri – Lacul Alibei (exclusiv). Până în 30 iunie, ora 12, se va evacua până la linia Razencea – Dinăuți – Nestoria – Briceni – Edinița – Bălți – Telinești – Cobâlcea – vest Chișinău – Cărbuna – Pârâul Valea Seacă – Berezina – Râul Cogâlnic – Tatarbunar (toate exclusiv). Până în ziua de 1 iunie, ora 12, se va evacua până la linia Prutului în Moldova până la Lipcani – Zagaiceni – Fălești – Cornești – Târg Vârzărești – Sărata Galbenă – Comrat – Valea Ialpuș. În ultima zi, 2 iulie, până la ora 12, se va evacua integral până la Prut”.

Ordinul specifica itinerariile pentru accesul trupelor sovietice în Cernăuți, Chișinău și Cetatea Albă: „Calea Ferată se va rezerva pentru evacuarea materialelor mai importante; bolnavii, familiile ofițerilor și ale funcționarilor, mobilierul și materialele mai puțin importante se vor evacua după materialele militare și de fortificații. Pe lângă trenurile de evacuare vor circula câte 3–4 trenuri de persoane zilnic. Nu se execută distrugerii la căile ferate, instalații, depozite, aerodromuri, întreprinderi industriale, uzine electrice, telegraf, telefon, material rulant. Pe fiecare direcție de retragere se va lăsa câte o comisie militară cu interpret spre a se rezolva eventualele incidente cu autoritățile sovietice. La toate trecerile peste Prut, Armata Română va instala câte un serviciu de ordine și poliție. Grănicerii și jandarmii trec în subordinea armatei”¹³.

continuare, M.A.I.), dosar 530/1940, f. 125.

¹³ V. Fl. Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918–1940*, Iași, 1991, anexe XLVIII.

Retragerea Armatei Române se făcea în ordine. Comunicatul Secției Operații din Marele Stat Major, difuzat la radio și publicat în cotidienele apărute în ziua de 30 iunie 1940, arăta că operațiunile de evacuare au continuat, conform programului, până la linia generată de râul Siretul Mic – Cuciurul Mare, Briceni – Bălți Vest, Chișinău – Basarabeasca – Tatarbunar. Documentul informa, totodată, că: „pe unele direcțiuni, elementele rapide ale forțelor URSS, depășind ritmul de evacuare convenit, au întrecut trupele noastre în retragere, dând naștere la incidente locale”¹⁴.

Armata Română în retragere a fost supusă la numeroase acte de umilire, mulți soldați și ofițeri au fost dezarmați, bătuți și chiar omorâți de trupele sovietice sau de bandele bolșevice înarmate¹⁵.

La 30 iunie 1940, la 3 km distanță spre sud de Chișinău, a fost dezarmat de către unitățile roșii Regimentul 30 Artilerie și un divizion din Regimentul 25 Artilerie. Generalul Aldea a protestat, arătând că: „Trupele sovietice de pe râul Prut stânjenesc trecerea trupelor române. În regiunea stației de cale ferată Frecăței au fost lansați 200 de parașutiști care au ocupat trecerile peste râul Prut”¹⁶. De asemenea, într-o telegramă expedită în data de 3 iulie de generalul Florea Țenescu generalului Aldea se preciza atitudinea din 2 iulie a detașamentelor „motomecanizate sovietice în zona Giurgiulești – Reni, înconjurând și dezarmând o companie de infanterie care a suferit pierderi. Unitățile noastre, îndeplinind cu strictețe dispozițiunile, nu au ripostat”. Șeful Marelui Stat Major al Armatei Române a cerut vehement generalului Aldea: „Protestați

¹⁴ Arhivele Statului București, fond Ministerul Propagandei Naționale (în continuare, M.P.N.), Presa internă, dosar 500, f. 93.

¹⁵ Arhiva Ministerului Apărării Naționale – Marele Stat Major (în continuare, M.Ap.N. – M.St.M.), fond Armata I (21), dosar 917 – Comandamentul Aero, f. 11–16.

¹⁶ Arhiva M.Ap.N. – M.St.M., fond Armata I (21), dosar 917 – Comandamentul Aero, f. 90 – telegrama nr. 6.502 din 3 iulie 1940, semnată de generalul Florea Țenescu către generalul Aldea.

și insistați ca ordinele care se dau să ajungă până la detașamentele de pe Prut”¹⁷.

Numeroși contemporani ai evenimentelor au înfățișat atitudinea arogantă, inumană chiar a trupelor rusești. Cunoscutul istoric Gheorghe Brătianu arăta că unitățile motorizate ale Armatei Roșii înaintau foarte repede și amenințau cu continuarea mersului lor către întreaga Moldovă. Aceste forțe „ocupau în Bucovina și în nordul Moldovei poziții strategice care să le permită dacă se va ivi prilejul să treacă, fără cea mai mică împotrivire, Prutul și să pătrundă de-a lungul tuturor văilor până în inima teritoriului românesc spre Ploiești și București. Dar, pe de altă parte, unii ofițeri sovietici s-au dedat la provocări, la răscolirea sentimentului național, reproșându-le românilor că nu rezistă, așteptând momentul să-i ia prizonieri. Au fost necesare măsuri ferme din partea comandanților unităților care se retrăgeau ca ostașii români să nu răspundă la provocări”¹⁸. La rândul său, Al. Cretzianu, rememorând acele zile, scria: „Parașutiștii au fost lansați în toate punctele unde trebuiau să treacă trupele române. Unitățile motorizate și blindatele Armatei Roșii traversau Basarabia și Bucovina de Nord chiar din prima zi și procedau în mod activ la provocarea de dezordini printre trupele noastre. În multe locuri, soldații noștri au fost dezarmați. Ofițerii și-au scos insignele și au suferit și alte umilințe din partea armatei bolșevice. Peste tot, agitatorii Armatei Roșii s-au adresat soldaților noștri, îndemnându-i să dezerteze și să întoarcă armele împotriva ofițerilor lor. În mai multe ocazii, trupele sovietice au deschis pe loc focul împotriva coloanelor noastre în marș. Trupele noastre au fost reținute numai cu mari dificultăți să nu răspundă”¹⁹. Un alt martor ocular, colonelul George Magherescu, pe atunci căpitan, scria: „Sovieticii

¹⁷ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 98, 1940, f. 22.

¹⁸ Gh. I. Brătianu, *La Bessarabie. Droits nationaux et historique*, Bucharest, 1943, pp. 195–197.

¹⁹ Al. Cretzianu, *The Lost Opportunity*, pp. 56–57.

nu au respectat înțelegerea și, călcând-o în picioare, s-au repezit la trecerea de la Prut. În graba lor, orice coloană o opreau, o înconjurau, intrau cu tancurile printre cai pentru a crea debarcadă în unități și pentru a nu se mai putea menține ordinea și disciplina de către ofițeri. Separau trupa de ofițeri”. Ei îndemnau soldații basarabeni să lasă caii și echipamentul, armele și să plece acasă. Mulți basarabeni, dornici să scape de armată, au acceptat oferta sovieticilor. Regimentul 6 Roșiori Bălți, potrivit aceluiași martor ocular, a fost desființat²⁰. Din Divizia 15 Infanterie, care se retrăgea dinspre Bender, au plecat 3.000 de ostași. S-au destrămat mai cu seamă Regimentele 10, 20 și 7 Infanterie. Regimentul 4 Infanterie, dislocat în preajma Cetății Alba, s-a autodizolvat. În Divizia 2 Cavalerie cele mai afectate au fost Regimentele 6 și 7 Cavalerie. Din Divizia 8 Infanterie, numai Regimentul 29 se retrăgea organizat. O situație asemănătoare exista în Diviziile 34 și 27 Infanterie.

Un alt participant la evenimentele din iunie 1940, Iorgu Dimian, originar de pe plaiurile Basarabiei, scria peste ani că, în acele zile de vară, se afla cu unitatea sa în Tighina și a primit ordin din partea superiorilor săi ca în decurs de o zi să se strângă și să se împacheteze materialele unității. Ordinul, potrivit martorului, a surprins neplăcut soldații și ofițerii regimentului. Deplasarea s-a făcut cu destulă greutate, întrucât șoselele erau aglomerate, iar drumurile desfundate din cauza ploilor. „A treia zi – scria acest martor ocular – au apărut niște bande înarmate care îndemnau populația să arunce cu pietre și tot felul de obiecte murdare în noi. Puteam să-i nimicim, dar aveam ordin să nu tragem”²¹. În rândurile acestor bande se aflau mulți evrei. Doi dintre ei se găseau în fruntea unui grup înarmat care a jefuit magazia de alimente și echipament a Diviziei 21 Infanterie, aflată în comuna

²⁰ G. Magherescu, *Adevărul despre Mareșalul Antonescu*, I, București, 1991, pp. 59–60.

²¹ I. Demian, în *Patrimoniul*, nr. 1/1991, pp. 123–124.

Sângeru, județul Lăpușna, act banditesc săvârșit în noaptea de 28 spre 29 iunie²².

Unii evrei au deschis ostilitățile sub protecția trupelor sovietice. La Cetatea Albă, de pildă, evreul Karolik, care se ocupa cu creșterea și selecționarea porumbeilor de rasă, făcând cu ajutorul lor și spionaj în favoarea sovieticilor, a fost primul care a tras cu revolverul în ofițerii români din localitate. El, împreună cu un grup de comuniști, „au primit trupele sovietice cu steaguri roșii și flori, cu cocarde în piept, manifestându-și astfel bucuria”²³.

La Chișinău, potrivit relatărilor unei martore a evenimentelor, d-ra Vasilica M. Gheorghe, evreii au primit unitățile Armatei Roșii „cu steaguri roșii în mână, panglici roșii în piept și fotografiile lui Stalin și Lenin. Strigau: «Ura! Trăiască Armata Roșie care a eliberat Basarabia de sub jugul boierilor români [...]». La un moment dat, toți evreii din oraș au ieșit înarmați cu revolvere și puști, terorizând populația creștină indiferent civil sau militar, ori preot. În prima zi, s-a început arestarea polițiștilor și militarilor rămași, precum și a oamenilor politici”. Toate instituțiile școlare, inclusiv facultățile erau pline de arestați pe care îi ridicau de la domiciliu sau de pe străzi²⁴. Până și clădirile Seminarului ortodox și Facultății de Teologie din Chișinău au fost transformate în pușcărie. Printre arestați se aflau cinci foști deputați din Sfatul Țării care în martie 1918 a hotărât Unirea Basarabiei cu România. Toți cei cinci s-au comportat demn, deși au fost supuși unor presiuni psihice, schingiuiți, respingând cu tărie acuzațiile de trădători, autori de înstrăinare a unor teritorii, declarând că așa le-a dictat conștiința. Ulterior, ei au fost schimbați cu un grup masiv de comuniști români, aflați în închisorile românești, care au mers în URSS²⁵.

²² Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 530/1940, f. 124.

²³ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 167.

²⁴ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 376.

²⁵ I. Scurtu, C. Hlihon, *Anul 1940. Drama românilor dintre Prut și Nistru*, București, 1992, pp. 115–117.

Sovieticii au reușit, prin presiuni și șantaj, să atragă de partea lor minoritățile naționale din Basarabia. Alături de evrei, au colaborat ucrainenii și rutenii. Trenurile românești erau blocate sau întârziate prin stații. Un tren de muniții, compus din 18 vagoane, era reținut în gara Reni încă din 1 iulie, ora 4, deoarece lucrătorii feroviari ucraineni și ruși nu voiau să permită evacuarea²⁶. De asemenea, trupele roșii au refuzat să predea autorităților române materialele de război aflate la Seletin și Borodina²⁷. Incidente serioase s-au petrecut și în cursul evacuării părții de nord a Bucovinei. În gara Adâncata, de pildă, ceferiștii, în mare parte ucraineni și câțiva evrei, au refuzat să atașeze la ultimele trenuri vagoanele în care erau încărcate depozitele de bani ale Băncii Naționale și ale Administrației Financiare din Cernăuți. Aceste vagoane au căzut în mâinile rușilor²⁸.

La Cernăuți s-a constituit în după amiaza zilei de 27 iunie un „comitet popular condus de Sallo Blum și Glaubach. A doua zi, la 28 iunie, au încercat să dezarmeze armata care primise ordin să nu provoace incidente. Instituțiile publice au fost devastate, iar Catedrala Sfântul Nicolae a fost dinamitată. Au fost asasinați șeful gării, preoți, comisarii Constantin Mateescu, Nicolae Pascal și Stog²⁹.

Situația grea a unităților române din Basarabia și nordul Bucovinei, calvarul retragerii datorită atitudinii răuvoitoare a autorităților de la Moscova au creat nemulțumiri și proteste din partea autorităților militare române. În pofida realităților existente, a numeroaselor probe, generalul-locotenent Kozlov, reprezentantul autorităților sovietice, a declarat: „Trupele sovietice nu au luat ca prizonieri ofițeri și grade inferioare și nici nu au dezarmat unități din Armata Română”³⁰.

²⁶ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 98, f. 95.

²⁷ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 98, f. 93.

²⁸ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații, dosar 813. Nota informativă nr. 2.380 din 13 iulie 1940 către M.P.N.

²⁹ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 98, 1940, f. 89 – telegrama nr. 6.564 din 3 iulie, semnată de generalul Țenescu către generalul Aldea.

³⁰ Arhiva M.A.E., fond 71/URSS, vol. 98, 1940, f. 23–25. Vezi și I. Sișcanu,

Evenimentele care aveau loc peste Prut au creat serioase nemulțumiri în rândurile Armatei Române, unde exista dorința de a rezista în fața cotropitorilor sovietici. Aflat la o școală de ofițeri de rezervă în iunie 1940, Liciniu Faina mărturisește peste ani că toți elevii acestei instituții militare, în frunte cu ofițerii comandanți, așteptau ordinul „pentru a participa din prima clipă la luptele de apărare a Basarabiei”. Speranțele îndreptățite ale tinerilor ostași dornici să-și apere țara nu au fost satisfăcute întrucât, scrie mai departe Liciniu Faina, „am primit ordin să mergem la dormitoarele noastre, să depunem bagajele și să executăm programul de instrucție prevăzut. Basarabia a fost cedată fără luptă”³¹. De asemenea, majoritatea soldaților și ofițerilor, potrivit documentelor vremii, era dornică să se revanșeze, pedepsindu-i astfel pe cei care i-au umilit și batjocorit. Starea de spirit din rândurile armatei este surprinsă de un raport al Poliției Buzău, înaintat Ministerului de Interne, în care se arată: „Printre soldații și ofițerii ce s-au retras din Basarabia și Bucovina domnește o indignare și o revoltă sufletească contra comuniștilor și evreilor care s-au dedat la jafuri și atacuri banditești”³².

În primele zile ale lunii iulie 1940, generalul Ion Antonescu a adresat un memoriu Regelui Carol al II-lea în care prezenta imaginea sumbră a tragediei românilor basarabeni și bucovineni: „În Basarabia și Bucovina se petrec scene sfâșietoare. Mari și mici unități abandonate de șefi și surprinse fără ordine se lasă dezarmate, la prima amenințare. Funcționarii, familiile lor și ale ofițerilor au fost lăsate pradă celei mai groaznice urgii. Materialele imense și depozitele militare acumulate acolo și menținute până în ultimul moment, din ordin, au rămas în mâinile inamicului. Iată, Majestate, schițat din fugă numai un capitol al tragediei și al calvarului unui

Raptul Basarabiei..., p. 108.

³¹ L. Faina, în N. Lupan (editor), *Pactul germano-sovietic*, Bruxelles, 1989, p. 65.

³² Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 150.

neam, care este numai la început. Poporul și armata au fost dezarmați fără luptă. Demoralizarea lor este fără limită. Lipsa lor de încredere în conducători este totală. Ura lor în contra vinovaților, a tuturor vinovaților de ieri și de azi, crește. Consiliul de Coroană a hotărât să cedați. Decizia a dezlănțuit haosul. Consecința lui: anarhia și anarhizarea sunt numai la începutul lor”³³.

Bandele înarmate bolșevice aveau scopul să creeze destabilizare, dezordine. Membrii acestora profitau de situație pentru comiterea unor furturi și chiar jafuri. Doi evrei se aflau în fruntea unui asemenea grup care a organizat o spargere la magazia de alimente și echipament a Diviziei 21 Infanterie, aflată în comuna Sângeru din județul Lăpușna, actul banditesc săvârșit în noaptea de 28 spre 29 iunie³⁴.

Jafurile, crimele și fărădelegile se săvârșeau în prezența și cu acordul tacit al trupelor sovietice. La Chișinău, evreei și agenții bolșevici au primit aceste forțe, potrivit unei note informative a Poliției Buzău din 20 iulie 1940, „cu steaguri roșii în piept și fotografia lui Stalin și Lenin”.

Folosindu-se de aceste informații, mulți istorici sovietici au ajuns la concluzia că Armata Roșie a fost întâmpinată de populația Basarabiei cu o mare însuflețire. Autorii lucrării *Istoria R.S.S. Moldovenești* au rezervat chiar un paragraf intitulat „Întâmpinarea Armatei Roșii de către oamenii muncii din Basarabia” în care precizau: „Întâlnirea Armatei Roșii eliberatoare a întregului popor. Au fost zile emoționante de neuitat”³⁵.

³³ *Pe marginea prăpastiei 21–23 ianuarie 1941*, București, ²1992, pp. 57–58; M. Agapie, J. Rotaru, *Ion Antonescu. Carieră militară. Scrisori inedite*, București, 1993, pp. 151–153, doc. 46; A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*, Chișinău, 1993, pp. 235–236, doc. 48.

³⁴ Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 530/1940, f. 124.

³⁵ *Istoria R.S.S. Moldovenești*, II, Chișinău, 1968, p. 337; *Istoria P.C. din Moldova. Studii*, Chișinău, ³1982, p. 289. O atitudine asemănătoare are și *Istoria R.S.S. Moldovenești din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Chișinău, 1984, p. 349.

Majoritatea populației Basarabiei nu i-a primit cu satisfacție pe noii stăpâni. Mulți români basarabeni au luat drumul pribegiei. Până în teritoriul liber al României, ei au avut de îndurat greutăți inimaginabile. Înfațișând aceste momente, un contemporan al evenimentelor scria: „Părăsind în grabă avutul, basarabeni și bucovinenii au fugit cu cât erau pe ei, lăsând în urmă gospodării și așezări românești înstărite, lăsând ogoarele lucrate, părăsind pământul moștenit de mii de ani, îndepărtându-se de mormintele unde odihnesc cei dragi, de bisericile frumoase, de mănăstirile tănuite în adâncuri de păduri”³⁶.

La rândul său, preotul Paul Mihail, refugiat din Chișinău la Iași, scria în paginile revistei *Moldova* din 29 ianuarie 1941: „Fiecare refugiat a lăsat bunuri materiale, uneori părinți, soție și copii. Jalea și amărăciunea erau mari. Iar cu cei ce se refugiau pleca o stăpânire românească, dar nu și o cultură națională și o religie creștină de două mii de ani”³⁷.

Numeroși refugiați au fost bătuți, umiliți, înfometăți, deposezați de puținul lor avut luat în grabă, unii chiar omorâți de bandele înarmate bolșevice. Mărturiile sunt foarte numeroase și zguduitoare, în cea mai mare parte, prin tragismul lor. Astfel, notarul Constantin Constantinescu din comuna Hoffnungstal (județul Cetatea Albă) relatează că în plasa Ibănești din același județ, un grup înarmat a atacat cu arme de foc cele 360 de căruțe ale familiilor funcționarilor, jandarmilor, pretorilor, „prăpădindu-le tot avutul, iar femeilor li s-au luat chiar și pantofii”³⁸. Alexandru Damian din Chișinău declară că a fost atacat de evrei, care voiau să-i ia calul și căruța, iar când a ajuns în târgul Hânțești a fost amenințat cu moartea de către evrei, scăpând ca prin minune³⁹.

³⁶ D. Pădure, *Basarabia și Bucovina de Sud sub noua stăpânire. Noiembrie 1940*, f. 1, p. 5.

³⁷ P. Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău, 1993, p. 10.

³⁸ Arhivele Statului București, fond M.A.I., dosar 116/1940, f. 121

³⁹ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 229. Raport

Preotul Ion Popovici din comuna Zberoia, județul Lăpușna, declară că notarul Nicolae Sitt, de origine rusă, a pregătit premilitari pentru primirea trupelor ruse și a format bande de dezertori cu care jefuia pe refugiați. Tot el declară că un alt notar, Alexei Cerencov, tot de origine rusă, aflat în comuna Groșești, din același județ, a împușcat pe protopopul Ioan Drajiniski și pe fiul acestuia. „Soldații români – potrivit informațiilor sale – erau dezarmați și jefuiți de trupele ruse, de asemenea și refugiații civili”. Preotul Ion Popovici declara, în final: „Am văzut soldați români și civili mutilați de evrei”⁴⁰. Fărădelegi similare s-au comis și în alte părți ale Basarabiei. În județul Soroca au fost profanate și jefuite mănăstirile de maici de la Dobrușa, fondată în 1772, și cea de la Căldărușanca (ctitorie a Mariei Cantacuzino). La Bălți, catedrala și cele 6 biserici ortodoxe, precum și cea romano-catolică, au fost devastate și profanate. Preotul din comuna Româncăuți, localitate situată la aproximativ 60 km est de Hotin, a fost batjocorit și omorât. Șeful de post din comuna Abaclia, județul Tighina, a fost ucis în mod bestial. Orașul Tighina a cunoscut aceeași barbarie bolșevică. Locuințele au fost devastate, locuitorii au fost împiedicați să se retragă. A fost jefuită Mănăstirea Noul Neamț, ridicată după secularizarea averilor mănăstirești de călugări veniți la Chițcani de la Mănăstirea Neamț, din Moldova⁴¹.

Afluxul de refugiați era foarte mare, iar problemele cu care se confruntau erau numeroase și trebuiau rezolvate cât mai repede. Pentru soluționarea lor s-a înființat *Comisariatul General pentru plasarea refugiaților din Basarabia și Bucovina de Nord*.

Ministrul de Interne, David Popescu, a elaborat o decizie în 3 iulie privind ajutorarea populației venită din Basarabia și nordul Bucovinei. Potrivit acestui document, populația sosită din aceste

din 16 iulie 1940 al Poliției Buzău către Ministerul de Interne.

⁴⁰ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 227. Raport din 14 iulie 1940.

⁴¹ C. Ionițoiu, în „Patrimoniul”, nr. 1/1991, pp. 95–96.

provincii era obligată să se înscrie la birourile înființate în acest scop în Capitală și în provincie. Ea era împărțită în patru categorii: a) funcționarii și familiilor lor; b) liber profesioniștii de toate categoriile; c) proprietarii agricoli, industriașii și comercianții; d) populația civilă și copiii.

Populația evacuată va fi ajutată prin intermediul Crucii Roșii și a comisiilor locale înființate. Nimeni nu va putea colecta ajutoare ori bani, îmbrăcăminte, alimente fără autorizația comisiei centrale a Crucii Roșii sau a comisiunilor județene ori locale. Toate sumele vor fi depuse la Crucea Roșie sau la comisiunile județene sau locale.

Prin intermediul Ministerului Muncii vor fi plasați la lucru acei care au capacitate de muncă. Premilitarii vor fi luați sub îngrijirea Inspectoratului pregătirii premilitare. Copiii mai mici de șapte ani rămân sub îngrijirea Crucii Roșii. Funcționarii publici și familiile lor vor primi ajutor stabilit în raport cu numărul membrilor familiilor⁴².

Organele locale, primăriile, prefecturile au luat măsuri rapide. Au fost construite comitete de asistență, au fost create posturi fixe de orientare și de ajutor în gări, pe șosele. S-au organizat centre sanitare, s-au creat cantine unde refugiații urmau să servească masa. A fost nevoie de acțiuni rapide, de o bună și eficiență organizare, deoarece numărul refugiaților creștea din zi în zi, evacuarea făcându-se cu toate mijloacele de transport. Numai în ziua de 20 iunie s-au scurs în Moldova 80 de trenuri. În sudul Basarabiei se foloseau trenuri, vapoare, șlepuri. Mulți evrei, în schimb, doreau să ajungă la Basarabia. La 30 iunie au trecut prin punctele Ungheni și Cristești 7.600 de evrei și familiilor lor, iar prin Galați alții 2.000⁴³. La Ungheni, pe teritoriul românesc, erau adunați alți circa 30.000 de evrei care doreau să treacă în

⁴² Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații, dosar 500, f. 96-111; B.A.R., Secția Manuscrise, Arhiva familiei Brătianu, cota A. 1530, f. 117-124.

⁴³ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații, dosar 500, f. 91-92.

Basarabia, dar autoritățile sovietice refuzau să-i primească, motivând că nu sunt născuți aici⁴⁴. În schimb, la 10 iulie 1940, se găseau adunați în localitatea Ungheni (URSS) 5–6.000 de români basarabeni: bărbați, femei, copiii, care doreau să treacă în România, dar noile autorități de frontieră le refuzau deplasarea în Patria Mamă. Potrivit Comisariatului de Poliție Buzău, ei se aflau într-o situație foarte grea, deoarece acest comandament raporta: „Cu permisiunea Armatei Roșii și sub imboldul acesteia, evreii localnici s-au repezit ca fiarele asupra românilor, care așteptau să li se permită intrarea în țară și după ce i-au maltratat, i-au deposedat completamente de tot ce aveau cu ei, lăsându-i doar cu hainele”⁴⁵.

Numeroase instituții au venit în ajutorul refugiaților. La 5 iulie 1940, Mitropolia Moldovei și Sucevei a remis o scrisoare Rezidentului regal al Ținutului Prut în care îl informa că întreg clerul și personalul bisericesc din eparhie subscriu salariul pe o zi pentru refugiații basarabeni și bucovineni. Se vor face colecte, mănăstirile vor acorda adăpost refugiaților „spre a ameliora într-o cât mai mică măsură situația atât de precară a fraților basarabeni”⁴⁶. La rândul său, Mitropolitul Nifon al Olteniei a expediat Cultelor o telegramă în care se angaja să găzduiască în mănăstirile eparhiei „cinci mii de frați bucovineni și moldoveni din Basarabia care au trebuit să părăsească căminele și gospodăriile lor”⁴⁷. Polițiștii și ceilalți salariați ai Ministerului de Interne din toată țara au cedat salariul pe o zi pentru a veni în ajutorul refugiaților polițiști, jandarmi și gardieni publici din Basarabia și Bucovina de Nord⁴⁸. Au fost date ordine prefectilor, în special celor din Moldova, pentru a asigura condițiile necesare primirii refugiaților. Rezidentul regal al Ținutului Prut telegrafiază la începutul lunii iulie 1940

⁴⁴ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 249.

⁴⁵ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 15/1940, f. 319–320.

⁴⁶ A. Karetki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*, p. 237, doc. 49.

⁴⁷ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații, dosar 500, f. 94.

⁴⁸ Arhivele Statului Buzău, fond Poliția Buzău, dosar 38/1940, f. 1.

prefectului județului Neamț, informându-l că aici vor fi evacuați refugiații bucovineni din județul Hotin. Îi cere să întreprindă măsurile necesare pentru încartiruire, masă și asistență sanitară celor veniți de dincolo de Prut⁴⁹.

În toate județele țării s-au constituit comitete pentru organizarea primirii și ajutorării refugiaților. În Iași, acest comitet avea în frunte pe însuși prefectul județului. Noul organism a creat birouri de informații și îndrumare a refugiaților. S-au colectat fonduri în bani sau în natură, alimente, îmbrăcăminte. Găzduirea refugiaților s-a făcut în școli, hoteluri și la particulari. Hrănirea lor s-a realizat în cantinele organizate în municipiu și la Crucea Roșie. S-au împărțit ajutoare în natură (hrană și îmbrăcăminte) și bani la toți cei care au fost găsiți în aceste regiuni din imediata apropiere a Prutului. La Târgul Frumos și Podul Iloaiei, primarii respectivi, în colaborare cu subfilialele Societății de Cruce Roșie, au organizat cantine în gări pentru servirea refugiaților în trecere⁵⁰. Demn de amintit este și faptul că Agenția Consulară din Iași, printr-o scrisoare expediată la 21 iulie 1940 Rezydentului regal al Ținutului Prut, oferea loc de cazare refugiaților basarabeni în localurile Școlii Italiene din localitate: „În acest mod ținem a vă da micul nostru sprijin acestei țări ospitaliere, unde atâția supuși de-ai noștri au fost întotdeauna bine primiți, în mod fratern”⁵¹.

Autoritățile române au luat măsuri pentru evacuarea și repartizarea pe la prefecturi și primării a funcționarilor, notarilor din Basarabia și nordul Bucovinei, respectându-se, pe cât posibil, preferințele acestora. De regulă, soții și soțiile au fost repartizate în același loc. Unii refugiați au fost transferați în aparatul administrativ al unor ministere.

⁴⁹ A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*, p. 229, doc. 43.

⁵⁰ A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*, pp. 230–231, doc. 44 – raportul din 3 iulie 1940 al prefectului județului Iași, colonelul C. Carp, către Reziđența regală a Ținutului Iași.

⁵¹ A. Karețki, A. Pricop, *Lacrima Basarabiei*, p. 234, doc. 47.

Numeroși oameni politici au luat atitudine fermă față de cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei și față de fărâdelegile comise aici de ocupanții sovietici. La 4 iulie 1940, un grup masiv de oameni politici, în frunte cu Iuliu Maniu, Dinu I.C. Brătianu, Virgil Madgearu, dr. Nicolae Lupu, Mihail Popovici au fost primiți în audiență de Regele Carol al II-lea, după ce suveranul le-a acceptat cererea scrisă depusă în prealabil. În cadrul audienței acordate, membrii grupului au precizat că, prin părăsirea Basarabiei și a nordului Bucovinei, „rupte din trupului vechii Moldove, țara noastră pierde, odată cu toate bogățiile pământului lor, trei milioane și trei sferturi din locuitorii ei, din care aproape două milioane și jumătate sunt români”. Iuliu Maniu, Dinu I. C. Brătianu și ceilalți oameni politici au atras atenția, cu acest prilej, asupra „condițiilor nemaipomenit de brutale ale evacuării, și că prin călcarea din primul ceas a convenției ce ne-a fost dictată nu mai rămâne nici o îndoială asupra caracterului ei real”. Cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei era concepută de cei care au fost audiați de rege ca un prim pas către alte ciuntiri teritoriale, care ni se pregătesc. „Avem deci datoria – precizau ei – să apărăm cu atât mai hotărât și mai dârz drepturile și granițele României”. Ei arătau că Bulgaria solicita României cele două județe din sudul Dobrogei (Durostor și Caliacra) încorporate în 1913. Dar cel mai mare pericol îl reprezentau pretențiile Ungariei asupra Transilvaniei. Ei protestau, în final, împotriva „tendințelor de ciuntire a granițelor ca și a discuțiilor ce le pot înlesni”. Ei luau astfel atitudine fermă față de dezmembrarea unității românești „împotriva căreia protestăm în numele întregului popor român”⁵².

Un alt grup masiv de parlamentari și oameni politici a înaintat, prin profesorul Nicolae Iorga, un protest în cadrul ședinței Comisiilor reunite de politică externă a Camerei și Senatului,

⁵² B.A.R., Secția Manuscrise, Arhiva familiei Brătianu, cota A. 1530, f. 120–124; C.I.C. Brătianu, Carol II, Ion Antonescu, *Amintiri. Documente. Corespondență*, București, 1992, pp. 96–100.

întrunite la începutul lunii iulie 1940. Documentul reliefa conti-nuitatea de viață materială și spirituală a românilor din Basarabia smulsă, în mod samavolnic, din trupul Moldovei, la 1812. Autorii memorialului atrăgeau atenția că, în 1918, Basarabia s-a unit cu România „pe baza dreptului de autodeterminare care e la baza teoriei constituționale a Republicii Sovietelor”. Semnatarii do-cumentului arătau că Bucovina n-a fost niciodată sub stăpânire rusească. Ei subliniau că Ultimatumul sovietic „nu poate găsi nici un temei istoric și legal. Înstrăinarea unei atât de largi părți a României unite calcă peste dreptul a trei milioane de țărani români și a unei părți de intelectuali devotați cauzei naționale”⁵³.

Evoluția galopantă a evenimentelor în următoarele două luni a demonstrat că Ultimatumul sovietic a fost doar un prolog al rap-turilor teritoriale care vor urma. Relevând acest lucru, Constantin Vișoianu, fostul ministru de externe al României (1944–1945), arăta, într-un Memorandum înaintea Conferinței de Pace de la Paris, că: „Pentru poporul român întreg, lovitura primită fu teri-bilă. El nu s-a îndoit, totuși, că viitorul cel mai apropiat îi rezervă lovituri încă mai teribile. Două luni mai târziu, frontierele statu-lui se prăbușiseră la rândul lor, atât la Vest, cât și în Est. Și prin aceasta, prin disperarea fără limite ce o încerca, România începu să ruleze către abisul alianței cu Germania”⁵⁴.

În același sens scrie și generalul Ion Gheorghe: „Dar în paharul suferințelor, pe care trebuia să-l bea poporul român ca urmare a capitulării conducerii sale, căzuseră numai primele picături amare [...]. Conducerea românească a renunțat deja o dată la apărarea onoarei naționale și a continuat să pășească pe acest drum”⁵⁵.

Presa internațională a condamnat raptul teritorial făcut de

⁵³ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații, dosar 500, f. 110–111; A. Petrescu, în „Patrimoniul”, nr. 1/1990, pp. 149–151; M. Mușat, I. Ardeleanu, *România după Marea Unire*, II/1, București, 1988, pp. 1135–1137.

⁵⁴ C. Vișoianu, în Gh. Buzatu (editor), *România cu și fără Antonescu*, Iași, 1991, p. 90.

⁵⁵ I. Gheorghe, *Calea României spre statul satelit*, p. 31.

sovietici subliniind că acesta este doar începutul. Ziarul englez *Evening Standard* și agenția *Associated Press* afirmă că Ungaria a masat trupe lângă frontiera României, iar Bulgaria a luat măsuri similare. Potrivit acestor relatări, 23 din cele 24 de divizii ungare se găseau la granița către România, în timp ce de partea opusă se află numai 8–10 divizii. Celelalte divizii române, peste 20, se găsesc în sudul Moldovei și pe linia Prutului⁵⁶. La rândul său, ziarul american de mare tiraj *The New York Times* scria, în aceste zile, evidențind complicitatea fascismului german și a celui italian în raptul teritorial săvârșit de URSS: „Italia consimte anexarea Basarabiei de către Rusia, iar Germania caută să convingă România să cedeze fără lupta”⁵⁷.

⁵⁶ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații – Presă externă, dosar 1081, f. 119.

⁵⁷ Arhivele Statului București, fond M.P.N., Informații – Presă externă, dosar 1081, f. 111.

*Diaspora bucovinenilor
din București*

ACAD. VLADIMIR TREBICI

Încercând să reconstitui istoria bucovinenilor stabiliți în București, m-am lovit de o primă dificultate. Ce nume să-i dau acestui grup? Pentru germanii din Bucovina pe care istoria i-a dus în Germania sau în alte țări, există termenul de „Landsmannschaft der Buchenlanddeutschen Bukowina”¹, cu numeroase filiale organizate și ocrotite legal de statul german. Nu a fost cazul românilor din Bucovina, siliți de aceeași istorie vitregă care i-a alungat de pe meleagurile natale, împrăștiindu-i în întreaga lume, pe toate continentele. Unii au ajuns chiar în Australia. Un număr mare de români bucovineni s-a stabilit în București, probabil grupul cel mai numeros. Am ezitat să-i dau denumirea de *comunitate*, care are o conotație precisă (religioasă, etnică), sau pe aceea de *obște*, care este folosită în istoriografia socială (*obștea țărănească*, descrisă cu atâta competență de profesorul Henri H. Stahl). Ne-am oprit la termenul de *diasporă*. În ciuda faptului că acesta este folosit istoric pentru răspândirea evreilor după distrugerea Templului din Ierusalim (70–71 d.Hr., pe vremea generalului, devenit apoi împărat, Titus), similitudinea, măcar parțială, cu diaspora evreilor, îndreptățește folosirea termenului și pentru românii din Bucovina. Siliți să părăsească mica lor patrie, stabiliți oriunde unde au găsit condiții acceptabile sau favorabile, cunoscând vicisitudinile istoriei, ei întrunesc condițiile de diasporă, chiar dacă cei mai mulți s-au stabilit în România, patria lor cea mare.

Cine sunt acești bucovineni?! A existat la București un strat mai vechi. În perioada interbelică, un număr de intelectuali, dar

^{*} Publicat în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anul III (1996), nr. 2 (10), pp. 10–22.

¹ „Asociația germanilor din Ținutul Fagilor – Bucovina” – în limba germană.

și din alte categorii sociale, s-a stabilit în Capitala României Mari. Au avut și un ziar al lor, înființat și condus de scriitorul și avocatul D. Grecul, sprijinit, probabil, de istoricul literar și editorul merituos care a fost I.E. Torouțiu (1888–1953), cumnat cu frații Victor, Leca și Aurel Morariu și cu prof. Vasile Grecu.

Adevăratul început al diasporei bucovinenilor stabiliți în București trebuie legat de tragicul eveniment al anexării nordului Bucovinei de către URSS (iunie 1940), ca urmare a aplicării Pactului Ribbentrop-Molotov. Administrația și armata au părăsit partea aceasta a Bucovinei. Odată cu acestea, au plecat și numeroși „civili”. S-a născut astfel statutul de refugiat. A luat ființă Comisariatul pentru refugiații din Basarabia și nordul Bucovinei, apoi cel al refugiaților din nordul Transilvaniei. Pe baza dovezilor, primeai un „certificat de refugiat”. Personal, mă aflu în posesia unui astfel de document. Acest statut l-au dobândit nu numai cei ce s-au născut și au viețuit în nordul Bucovinei (județele Cernăuți, Storojineț și o parte din județul Rădăuți), ci și alți bucovineni stabiliți în această parte. Au intrat în categoria amintită și unele persoane, venite din Vechiul Regat, stabilite aici: intelectuali, funcționari, industriași și comercianți.

Un studiu mai cuprinzător al bucovinenilor din diaspora ar trebui să se refere la acele persoane care aveau până în 1940 statutul de agricultori, generic considerați, deci, țărani. Câți dintre aceștia și-au părăsit casa și pământul? Cazul Aniței Nandriș-Cudla este instructiv. În jurnalul său, ea arăta că o parte din membrii familiei Nandriș, din comuna Mahala, au rămas sub ocupația sovietică, iar alții au trecut în România, renunțând temporar la gospodăriile lor. Au fost și țărani din Horecea-Mănăstirii, Horecea Urbană, Ostrița, Voloca, Ceahor – i-am cunoscut personal – care au venit în România. Pe unii i-a ajutat Gheorghe Vântu, fost prefect de Cernăuți și subsecretar de stat în Ministerul de Interne (1945–1947), din Partidul Național-Liberal al lui Gh. Tătărescu, care i-a împrumutat în Banat. Viața nouă a acestor bucovineni a fost curând întreruptă, fiind deportați în Bărăgan, împreună cu

bănățenii autohtoni, în urma ruperii relațiilor dintre Iugoslavia lui Tito și URSS (inclusiv statele de „democrație populară”). După eliberarea lor din Bărăgan, unii s-au stabilit în diferite localități din România; câțiva au venit la București.

Problema cea mai importantă se referă la numărul bucovinenilor stabiliți în România, după 1940 și respectiv 1944. Din păcate, nu avem nici o cifră estimativă. Pentru cei care au dobândit statutul de „refugiat” în 1940, trebuie să existe undeva arhiva.

O sursă mai cuprinzătoare ne-ar fi putut oferi recensămintele populației din anii 1966, 1977 și 1992, grație înscrierii pentru fiecare persoană recensată a „localității de naștere”. Or, la prelucrare și centralizare, toți aceștia au fost trecuți în rubrica „Născuți în alte țări” (altele decât România postbelică, fără Basarabia și nordul Bucovinei).

Dar să revenim la bucovinenii din București. Geneza și evoluția acestei „comunități” pot interesa pe istoric, pe sociolog, pe psiholog, fiind vorba de un grup *sui-generis*, de modele culturale, de mentalități, de auto-identificare etc.

Dacă luăm situația existentă la un moment dat, vom constata formarea unor grupuri după caracteristici ca: locul nașterii, școala urmată, ocupația avută la data părăsirii locurilor natale, vârsta și generația. Despre apartenență confesională și etnică se poate spune că majoritatea covârșitoare erau români, de confesiune ortodoxă. Au fost și cazuri de ucraineni și de evrei care s-au stabilit la București. Unul dintre aceștia a fost Paul Celan (1920–1970), devenit apoi celebrul poet de limbă germană care a zăbovit câțiva ani la București (la Cernăuți, urmase un liceu din localitate). A scris și poezii în limba română, dar opera sa majoră este scrisă în limba germană. Asemenea cazuri însă nu pot fi incluse în comunitatea bucovinenilor din București. Au fost și puține cazuri de germani și de polonezi.

Prima categorie o constituie, deci, românii care s-au născut și au trăit, până în 1940, în nordul Bucovinei. Mai concret, ca arie geografică, aceasta cuprinde fostele județe Cernăuți, Storojineț

și o parte din județul Rădăuți, cu orașele Cernăuți, Storojineț, Coțmani, Vajnița, Zastavna, Sadagura. Dacă mergem la sate, ei provin din Mahala (Buda, Mahala, Cotul-Ostriței), Boian (pe malul stâng al Prutului), Ostrița, Horecea-Mănăstirii, Horecea Urbană, Roșa, Clocucica, Mănăsteriște (toate suburbii ale municipiului Cernăuți), Voloca pe Derelui, Ceahor, Corovia, Plaiul Cosminului, Tereblecea, Adâncata, Crasna Ilschi, Igești, Ropcea, Pătrăuți pe Siret, Carapciu pe Siret, Budeniț, Broscăuții Vechi, Bahrinești și altele.

Principalele școli secundare pe care le-au frecventat aceștia sunt: Liceul „Aron Pumnul” (cel mai vechi liceu din Bucovina, înființat în 1808), Liceul „Mitropolitul Silvestru” (mai înainte, Școala Reală Superioară Ortodoxă), Liceul Militar „Ștefan cel Mare”, Liceul Ortodox de fete, Școlile Normale de Învățători (de băieți și de fete) – toate din Cernăuți, apoi liceul „Regele Ferdinand” din Storojineț, Liceul „Dimitrie Cantemir” din Coțmani, gimnaziul din Vijnța, Școala de Învățători din Vășcăuți pe Ceremuș. Cohortele cele mai numeroase le-au dat însă Liceul „Aron Pumnul” și Liceul „Mitropolitul Silvestru”, ceea ce explică rolul lor major în constituirea comunității bucovinenilor din București.

Majoritatea celor stabiliți în București erau titrați universitari (vorbesc de cei ce s-au manifestat mai activ). Cohortele cele mai numeroase erau cele ce proveneau de la Universitatea din Cernăuți. Înființată în 1875 și purtând denumirea de „Alma Mater Francisco-Josephina”, având ca protector pe împăratul Franz Josef I (1848-1916), ea a fost româniată în 1920 și i s-a dat denumirea de Universitatea „Regele Ferdinand I”, fiind înlocuită din 1933 cu cea de „Universitatea Regele Carol al II-lea”, titlu pe care l-a purtat până în 1940. Aria de recrutare a studenților, pe vremea Austro-Ungariei, dar și a României-Mari, era Bucovina. Structura etnică a corpului profesoral și a studenților s-a modificat considerabil în favoarea românilor. Din cele patru facultăți (Teologie, Drept, Litere și Filozofie, Științe), cel mai mare număr de studenți îl avea Facultatea de Teologie. Fiindcă am mai scris despre Universitatea

din Cernăuți și despre Facultatea de Teologie, nu voi mai reveni asupra acestui subiect. Voi menționa că la Facultățile de Drept, Litere și Filozofie, Științe, majoritatea covârșitoare o formau studenții bucovineni. La Facultatea de Teologie, studenții se recrutau nu numai din Bucovina: o parte veneau și din Transilvania, Banat, Crișana-Maramureș, fiind absolvenți ai Institutelor Teologice de la Sibiu, Caransebeș, Arad, Oradea și Cluj, toate având caracter universitar incomplet. Veneau însă numeroși candidați din Vechiul Regat, absolvenți de seminarii, unii chiar preoți, pentru a obține titlu universitar. Din numărul maxim de studenți ai Universității din Cernăuți, circa 2400, mai mult de jumătate erau teologi. Cum frecvența nu era obligatorie, numărul studenților în cursul semestrelor de iarnă și de vară era destul de redus. Frecvența mai regulată se înregistra la Facultatea de Științe, cu secțiile ei de matematică, fizică și chimie, științe naturale, geografie.

Pentru specialitățile care nu erau reprezentate la Universitatea cernăuțeană, candidații se îndreptau spre alte centre universitare. Viitorii medici, care pe vremea Austro-Ungariei își făceau studiile la Universitatea din Viena, în perioada interbelică se îndreptau spre Facultatea de Medicină a Universității din Cluj. Școlile Politehnice din București și Timișoara atrăgeau pe viitorii ingineri. Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale din București, Facultățile de Agronomie din Cluj și București, Facultățile de Medicină Veterinară din aceleași centre universitare, toate au avut și studenți bucovineni. Să mai amintim și de Academia Regală de Muzică și Artă Dramatică din București (în limbajul curent, Conservatorul de Muzică), care a dat câțiva compozitori și muzicologi bucovineni și care a luat locul celebrei *Akademie für Musik und darstellende Kunst* din Viena, unde numeroși bucovineni și-au făcut studiile; mulți dintre ei s-au bucurat de sprijinul și îndrumarea lui Eusebie Mandicevschi (1857–1929), stabilit la Viena, unde a jucat un rol important.

Singurul institut universitar din Viena care era căutat de bucovineni și în perioada interbelică era faimoasa *Akademie für*

Bodenkultur. Aici erau pregătiți viitorii ingineri silvici, profesie bine remunerată, grație Fondului religios ortodox-român (fost „griechisch-orientalischer Religionsfond”), care stăpânea marea majoritate a pădurilor din Bucovina.

Dar ceea ce a constituit o particularitate a Universității din Cernăuți era organizarea studențimii. Amintesc acest lucru, deoarece el ne va ajuta să înțelegem mai bine viața bucovinenilor din București.

O dată cu înființarea Universității din Cernăuți (1875) ca „Deutschsprachige Nationalitäten-Universität”, au apărut și societățile studențești. Modelul lor era „Bürochenschaft”-ul german, existent la universitățile din spațiul cultural german. Unele societăți erau internaționale; cele mai multe erau naționale (germane, române, evreiești, poloneze și ucrainene). S-a scris mult despre aceste societăți studențești și despre istoria lor. Dacă ne referim numai la cele românești, se cade să furnizăm și o cronologie a lor. „Arboroasa” (1875), prima societate studențească română, a fost desființată în 1877, în urma procesului de „trădare” intentat de autoritățile austriece conducerii societății (Ciprian Porumbescu, Zaharia Voronca, Constantin Morariu, Orest Popescu și Eugen Sireteanu). În locul ei, ia ființă Societatea „Junimea” (1878); îi urmează „Întrunirea academică română Bucovina” (1880), o „dizidență” a unor junimiști, „Academia ortodoxă” (1884), „Dacia” (1905) și „Întrunirea academică română Moldova” (1910), soră cu „Bucovina”. După Război, s-a înființat Cercul studențesc „Arboroasa” (1921), care își propunea să unifice societățile studențești, fără însă a reuși acest lucru. Toate aceste societăți au existat și în perioada românească a Universității din Cernăuți. Totodată, au continuat să existe și societățile studențești aparținând celorlalte naționalități (germane, poloneze, evreiești și ucrainene).

Pare oarecum paradoxal că o universitate atât de mică avea circa 25 de societăți studențești. Dintre cele românești, numai întrunirile academice „Bucovina” și „Moldova” se desfășurau după modelul german de „Burschenschaft” (practicau mensura,

dădeau „satisfacție” la ofense, purtau uniformă specifică studențească etc.). Cei interesați să cunoască istoria acestor societăți, pot găsi informația necesară în monografiile consacrate lor, depuse sub formă de manuscris la Muzeul „Simeon Florea Marian” din Suceava. Pentru întrunirile academice române „Bucovina” și „Moldova”, monografia a fost scrisă de prof. dr. Dragoș Rusu, membru de onoare al Academiei Române (1910–1994) și prof. dr. Vladimir Trebici. În cadrul societăților studențești se acordă o mare importanță educației naționale și celei civice, organizarea fiind una riguroasă. Un student începea cu statutul de „Fuchs”, devenea apoi „bădiță” și „leliță”, iar după terminarea studiilor universitare și începerea vieții profesionale, după câțiva ani era proclamat „bădiță emerita”, în urma ritualului de „filiștrare”. Pentru întrunirile „Bucovina” și „Moldova”, terminologia era: „vulpoi”, „fârtate”, „fârtate inactiv” și apoi „domn bătrân”. Crescuți în aceste principii, foștii membri ai societăților studențești române se legau să rămână prieteni toată viața, cu deviza „Uniți să fim în cugete, uniți să fim în simțiri”. Ritualul la despărțirea de colegii plecați includea strofa finală din textul original al „Tricolorului” lui Ciprian Porumbescu, „Iar când fraților m-oi duce/ De la voi și-o fi să mor/ Pe mormânt atunci să-mi puneți/ Mândrul nostru tricolor”. Era cântat și în perioada austriacă, și în perioada românească; era rostit, cu emoție și cu prudență, și în perioada totalitarismului comunist.

În diaspora din București cei mai mulți și mai activi au fost cei ce aparținuseră întrunirilor academice române „Bucovina” și „Moldova”. Cel mai vârstnic, dar și cel mai vrednic, avea o autoritate necontestată. Ani de zile, această misiune a avut-o prof. dr. Dragoș Rusu (1910–1994), fost student strălucit al Universității din Cernăuți, doctor în drept al Universității din Bordeaux, fost de câteva ori „senior” (președinte) al întrunirii academice române „Bucovina”, fără vreo implicare politică de-a lungul întregii sale vieți. Era expresia desăvârșită a modelului bucovinean. În 1993, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

Deși foștii membri ai Societății Academice Române „Junimea” erau cei mai numeroși la București, paradoxal ei nu au avut coeziunea celor de la „Bucovina” și „Moldova”.

Modul în care s-a constituit treptat comunitatea bucovinenilor din București are nevoie de o scurtă referire la contextul istoric, la succesiunea evenimentelor politice pe care le-a cunoscut România în perioada după 1944.

Unii bucovineni – puțini la număr – s-au înrolat în Partidul Comunist, ajungând să ocupe posturi și funcții importante. Aceștia s-au dezis de originea lor bucovineană. Nu era „politic” să te consideri bucovinean, când o parte a acestuia fusese „eliberată” de fratele mai mare, URSS. Alți bucovineni au fost arestați și deținuți pe termene, mai lungi sau mai scurte, în închisorile comuniste. În această categorie intrau foștii demnitari: profesorul universitar Ion Nistor (1876–1962) și profesorul universitar Theofil Sauciuc-Săveanu (1884–1971), foști miniștri ai Bucovinei. De asemenea, fostul deputat și, mai târziu, subsecretar de stat la Ministerul Muncii, Gheorghe Grigorovici (1872–1951). Aceștia au făcut parte din lotul de la închisoarea Sighetul-Marmației. Alții au fost arestați pentru o durată mai scurtă, cum a fost Șerban Flondor, fiul marelui Iancu Flondor, doctorul Octavian Lupu-Strejac (1898–1988), fost director al Serviciului Sanitar al Municipiului Cernăuți, doctorul Ștefan Piersic (1899–1991), fost director al Serviciului Veterinar al Municipiului Cernăuți. Cei mai numeroși deținuți politici au fost foștii legionari. Ultimii eliberați au fost în 1964. Profesorul Traian Brăileanu (1882–1947) murise la închisoarea de la Aiud, așa cum Gheorghe Grigorovici și-a sfârșit viața la închisoarea de la Sighet.

După cum se vede, bucovinenii din București reprezentau o lume pestriță. Toți erau însă marcați de destinul lor; toți păstrau atașamentul pentru Bucovina, manifestat însă în forme diferite și cu intensitate variabilă.

Este locul să amintesc de o metaforă a președintelui PENCLUB-ului din Basarabia, Serafim Saka („România liberă” din 18

noiembrie 1995): „Noi, basarabeni și bucovinenii, suntem plecați cu tot cu pământ de acasă”. Frumos spus și, mai ales, adevărat!

Ca în geneza oricărei comunități, în diasporă la început au fost familiile, relațiile familiale: soț și soție, copii și bunici, rude mai îndepărtate. Aceștia își celebrau pe larii și penaii lor (în-mormântări, parastase, nunți și botezuri), forma cea mai simplă de manifestare a solidarității interumane. Simplă și inofensivă, implicând și aspectul religios.

Stratul cel mai vechi al bucovinenilor din București era cel reprezentat – am spus – de către cei originari din nordul Bucovinei. Acestui strat i s-a mai adăugat un altul, mai nou: bucovinenii din partea neocupată a Bucovinei, din fostele județe Câmpulung, Rădăuți și Suceava. Aceștia erau mai tineri, dar aveau legături cu familiile din satele și orașele din sudul Bucovinei. Ei veneau însă și cu modele și mentalități mult diferite de cele ale bucovinenilor „vechi”. Nu poate fi negată dragostea lor pentru Bucovina, dar conținutul acestui sentiment era mult diferit de cel al vechilor bucovineni.

Alături de bucovinenii neoași – indiferent de strat – un grup important îl formau românii din alte provincii, foști profesori, studenți sau elevi la Cernăuți. Exemplul cel mai impresionant este scriitorul Paul Vizirescu (n. 1903), fost profesor la Liceul militar „Ștefan cel Mare” din Cernăuți. Treptat, s-au alăturat și unii basarabeni. Trebuie precizat că basarabeni au avut o soartă mult mai grea, datorită statutului lor de cetățeni sovietici. Ani de zile, ei erau vânați în România și trimiși în URSS.

Dacă numele de Bucovina mai putea fi rostit, deoarece jumătate din provincia istorică se află în România (județul Suceava), în schimb, cel de Basarabia era cu desăvârșire interzis.

Oricât ar părea de comic, o formă eficientă de solidarizare și de autoidentificare a bucovinenilor a fost jocul de cărți „taroc”. Acestui joc i-ar trebui consacrată o monografie. De origine vieneză (el se practică și astăzi), s-a răspândit în Bucovina pe vremea stăpânirii austriece, continuând a fi prezent în Bucovina istorică.

Acest joc presupune patru parteneri și se apropie întrucâtva de bridge. Îl jucau și foștii noștri profesori de liceu și de la universitate, îl jucau și studenții români, în special la sediile („cabinetele”) societăților studențești, dar și în căminele studențești. Mizele erau foarte mici; caracterul „aleator” era foarte redus în raport cu „pocker”-ul, adus de „regățeni”.

Vom întâlni tarocul în romanele austriece din epocă: îl pomenește și Gregor von Rezzori (n. 1914), el însuși bucovinean, îl amintește și profesorul Sextil Pușcariu care, în perioada 1906–1919 a fost profesor la Universitatea din Cernăuți. În memoriile sale, profesorul vorbește de una din acele ședințe de taroc. Ea are loc în ziua când a izbucnit Primul Război Mondial, în august 1914. La această partidă, ne informează Sextil Pușcariu, în locul profesorului preot Teodor Tarnavschi, stins din viață la începutul anului 1914, și-a făcut intrarea „jovialul” Ion Nistor. Așadar, echipa s-a completat...

Tarocul a migrat din Cernăuți în toate părțile, o dată cu bucovinenii care și-au părăsit locurile natale. El a ajuns, deci, și la București. Grupele, numeroase în primii ani, după 1944 erau organizate după criteriile de „afinitate electivă”. Foștii profesori universitari aveau grupele lor în care cu greu erau admiși cei mai tineri, foști studenți la Universitatea din Cernăuți. Cele mai numeroase grupuri erau ale foștilor studenți, acum și ei în grupele de vârstă de la 35–40 de ani în sus.

Fiindcă am amintit de întâmplarea relatată de profesorul Sextil Pușcariu, pot și eu să povestesc de numeroase cazuri de „descompletări” ale grupelor de joc. După ce s-a încheiat slujba funerară pentru Dragoș Holca (1984) la cimitirul Izvorul-Nou, am zăbovit la poarta cimitirului, înainte de a ne despărți. Subiectul: grupul lui Dragoș Holca, descompletat prin decesul lui Dragoș, trebuia completat. Am fost invitat și eu; la refuzul meu, motivat de faptul că nu cunoșteam acest joc, am fost întâmpinat cu neîncredere: „un bucovinean care să nu știe taroc?!” Sunt, probabil, singurul cernăuțean care nu cunosc tarocul.

Cu timpul, s-au produs tot mai multe defecțiuni în grupele de taroc. Unele au dispărut, iar altele s-au reconstituit. Astăzi (mai 1996), după câte știu, nu a mai rămas decât o singură echipă formată din Tit Gheorghian, dr. Licperda, Radu Prodan și diaconul Octavian Ghiuță care, prin moartea lui (la 21 martie 1995), s-a descompletat; nu știu dacă cei trei supraviețuitori l-au mai găsit pe un al patrulea...

Am insistat mai mult asupra jocului de taroc în menținerea solidarității bucovinene. Sociologii și psihologii vor înțelege mai bine acest lucru. Ca să fii bucovinean și, deci, să fii recunoscut ca atare de ceilalți, în concepția vechilor bucovineni, trebuia să îndeplinești mai multe condiții. În primul rând, trebuia să fii bucovinean după tată și după mamă („risum teneatis”). În al doilea rând, trebuia să respecti un cod al bunelor maniere, căruia astăzi i-am spus „model bucovinean”: să respecti cuvântul dat, să fii cuviincios în societate (mai ales cu vârstnicii), să fii punctual (un bucovinean trebuie să fie „parolist”), să fii politicos și curtenitor cu doamnele și domnișoarele, să fii solidar cu ceilalți, să ai în permanență simțul onoarei și al demnității (atât personale, cât și naționale). O condiție era și aceea de a ști să joci taroc. Mărturisesc că am un sentiment de oarecare frustrare ca unul care nu joc taroc...

Fiindcă am atins problema așa-zisului model bucovinean și a comportamentului asociat adevăratului bucovinean, este locul să mă refer și la conceptele unei discipline moderne a istoriografiei, și anume imagologia, strâns legată de orientarea mentalităților și promovată de școala franceză a „Analelor”. Într-adevăr, după modul în care este văzut un bucovinean de către ceilalți români (olteni, munteni, ardeleni etc.), acestea devin trăsăturile care îl disting de ceilalți români („genus proximum” și „differentiae specifica”). A existat și există o mare dragoste a celorlalți români pentru Bucovina („Dulce Bucovina, veselă grădină” a lui Vasile Alecsandri sau „partea cea mai veche și mai frumoasă a Moldovei” a lui Mihai Eminescu). Această afecțiune am simțit-o și

noi, bucovinenii din București, fiind considerați „mândri feciori” de același Alecsandri.

Istoric vorbind, treptat, după 1965, celebrele fresce ale mănăstirilor din Bucovina au reintrat în circuitul oficial. Climatul devenea tot mai favorabil ideii de Bucovina. Aceasta și explică faptul că au început să fie organizate aniversări și comemorări (aici, promoțiile Liceului „Aron Pumnul” și ale Liceului „Mitropolitul Silvestru” au avut un rol de pionierat), evocările și studiile istorice și folclorice au început să fie publicate, în special în Anuarul Muzeului Județean de la Suceava și în colecțiile Muzeului Județean Suceava.

În această atmosferă și în acest context istoric a apărut prima formă de manifestare a comunității bucovinenilor din București.

La început a fost biserica. Într-adevăr, la biserica cu hramul Sfântul Nicolae (Precupeții-Noi) de pe strada General E. Broșteanu, unde era paroh preotul Nicolae Cosma (1906–1996), a început să fie comemorat, an de an, compozitorul Ciprian Porumbescu. Inițiativa aparținuse lui Ciprian Rațiu, fost consilier la Înalta Curte de Casație și de Justiție, nepot de soră al lui Ciprian Porumbescu. Compozitorul bucovinean era agreat de autoritățile comuniste și compozițiile sale – printre ele și „1 Mai” – se bucurau de o anumită circulație. Însuși Conservatorul de Muzică din București îi poartă numele (pe care însă l-a pierdut după Revoluția din Decembrie 1989). Ideea a fost îmbrățișată de preotul Nicolae Cosma, un mare pasionat de muzica lui Ciprian Porumbescu. Unul dintre fiii părintelui Cosma fusese botezat cu numele de Ciprian. De altfel, părintele N. Cosma era strănepot al lui Ion Creangă, având numeroase calități ale celebrului humuleștean.

La biserica Precupeții-Noi, printre enoriași se numărau și profesorii Pan Vizirescu și Anastasia Popescu (1911–1995). Anastasia Popescu era licențiată în teologie, cânta la strună, iar după Decembrie 1989 a desfășurat o frumoasă activitate pentru introducerea Religiei în învățământ, ea însuși devenind profesoară, cu aprobarea Patriarhiei, și un personaj legendar cunoscut sub numele de Mama Sica. Tot aici venea și Gheorghe Eminescu, fiul

căpitanului Matei Eminescu, precum și alte personalități (precum Șerban Flondor, de pildă). Treptat, au început să se adune câțiva bucovineni la biserică.

Forma cea mai obișnuită de comunicare și de solidaritate a bucovinenilor erau înmormântările. Unul câte unul, vechii bucovineni începeau să ne părăsească. Astfel, la 23 decembrie 1964, a decedat decanul de vârstă al bucovinenilor, profesorul Eugen Botezat (1872–1964), fost decan și profesor la Universitatea din Cernăuți. Zoolog cu activitate didactică și științifică încă pe vremea stăpânirii austriece, membru corespondent al Academiei Române încă înainte de Primul Război Mondial, profesorul Eugen Botezat era o legendă a Bucovinei de altădată.

Incinerarea profesorului la Crematoriul uman din București, în preajma Crăciunului din 1964, a prilejuit adunarea unui mare număr de bucovineni. Cel care s-a ocupat de slujba funerară a fost profesorul universitar Octavian Ștefăneanu (n. 12/25 aprilie 1908), astăzi, cu soția, la Geneva. Am putut revedea cu acest prilej și pe dr. Nicu Lupu, prof. dr. Constantin Zoppa, prof. Procopie Jitariu și mulți alți bucovineni.

La 27 august 1965, l-am condus pe ultimul drum pe scriitorul Eusebiu Camilar (1910–1965), membru corespondent al Academiei Române. La înmormântarea din cimitirul Bellu, pe Aleea Scriitorilor, am fost puțini. O puternică impresie a produs delegația de consăteni ai scriitorului, veniți din satul său natal, Uidești (județul Suceava) și care au adus un săculeț cu pământ.

O mare participare au prilejuit funeraliile generalului Iacob Zadik (1867–1970) care au avut loc tot la cimitirul Bellu. Ilustrul militar era un personaj legendar: în noiembrie 1918, la cererea lui Iancu Flondor, guvernul român l-a trimis pe general, în fruntea Diviziei a VIII-a, în Bucovina, pentru protecția populației, în urma proclamării Unirii Bucovinei, la 27 octombrie 1918. Funeraliile au avut loc în două secvențe: în prima s-a desfășurat slujba religioasă, iar în a doua, înmormântarea cu onorurile militare. Atât la biserica Precupeții-Noi, cât și cu prilejul înmormântărilor și

altor evenimente, au început să se manifeste ca organizatori Ionel Negură (1909–1985) și Eugen (Jenică) Popovici (1898–1972). Rolul lor a fost foarte important în „coagularea” comunității bucovinilor din București.

Ionel Negură, născut la Putna, fiu de preot, a fost șef de promoție la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți (1927) și a făcut studii strălucite la Universitatea din Cernăuți, unde și-a luat licența în drept. A fost președinte al Societății academice române „Dacia”, ajungând apoi președinte al Centrului studentesc de la Universitatea din Cernăuți. A fost colaboratorul apropiat al profesorului Grigore Nandriș (1895–1968), președinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (1929–1942), în perioada cea mai strălucită din istoria societății. Ionel Negură a fost secretar al societății, salvând, în 1940, valori prețioase din patrimoniul societății. Foștilor studenți, Ionel Negură le era bine cunoscut. Se bucura de respect și era înconjurat cu toată afecțiunea. În toată perioada bucureșteană, Ionel Negură a purtat corespondență cu foștii noștri profesori și cu alți intelectuali bucovineni, încât devenise cronicarul și arhiva vie a Bucovinei.

A publicat studii și articole despre Bucovina, a donat instituțiilor culturale din Suceava și Rădăuți cărți, reviste și materiale documentare. Împreună cu inginerul Alexandru Chiriac (n. 1920), un distins intelectual basarabean, au înființat Studioul de istorie națională „Nicolae Iorga” care a funcționat în cadrul Casei de Cultură „Mihai Eminescu”. Ionel Negură merită din plin recunoștința noastră.

Jenică Popovici era de proveniență dintr-o veche familie preoțească: un strămoș al său, popa Andrei din Uidești, refuzând să presteze jurământul pentru Austria („Huldigung”) în 1777, a plecat, însoțit de un număr de țărani, în Moldova. Era nepotul lui Dori Popovici, care a fost o perioadă ministrul Bucovinei (în 1926, cred), și frate cu Traian Popovici, fostul primar al Cernăuților între 1942–1943, devenit celebru prin faptul că a salvat evreii din Cernăuți de la deportare. A fost recunoscut de către autoritățile

de la Tel-Aviv ca „drept al popoarelor”, avându-și locul pe Aleea Dreptilor din Ierusalim.

Jenică era cunoscut la Cernăuți ca ziarist și corespondent al unor ziare din București. Avea preocupări literare, scria despre Eminescu, evoca Bucovina istorică. A devenit oratorul bucovinenilor în biserică, la aniversări și comemorări.

La un moment dat, la biserica Precupeții-Noi au început să se comemoreze personalitățile care au participat la Unirea Bucovinei din 1918. La parastas, erau pomeniți Ciprian Porumbescu, Iancu Flondor, Ion Nistor, Sextil Pușcariu, generalul Iacob Zadik, arhipresbiterul stavrofor Dionisie Bejan, eroii bucovineni care au căzut în timpul Războiului de Reîntregire: Ion Grămadă, Lascăr Luția, Justin Breabăn. Părintele Nicolae Cosma avea datoria să împiedice orice manifestare de extremism (revendicări teritoriale, de exemplu), aceasta fiind „indicația” de sus. A intrat apoi în tradiție ca în fiecare an să sărbătorim 28 noiembrie la biserică. A devenit cea mai importantă manifestare a bucovinenilor din București. Ritualul era același: an de an, numărul participanților creștea. La slujba de pomenire, soborul de preoți cuprindea (în afară de parohul bisericii, pr. Nicolae Cosma) câțiva preoți bucovineni și basarabeni, printre care: Victor Vedeanu, Pantelimon Birău, Octavian Voloșencu, Vasile Tepordei, S. Roșca, Gheorghe Cunescu, ieromonahul Adrian Făgețeanu (de la Mănăstirea Antim), arhidiaconul Octavian Ghiuță (fost diacon la Catedrala Mitropolitană din Cernăuți). Treptat, biserica Precupeții-Noi a devenit și biserica basarabenilor. Aceștia au început să sărbătorească Întâmpinarea Domnului (2 februarie), hramul Seminarului de băieți din Chișinău, și Intrarea în Biserică a Maicii Domnului (21 noiembrie), hramul Școlii Eparhiale de Fete din Chișinău. Să amintesc că numărul basarabenilor din Bucovina îl depășea de câteva ori pe cel al bucovinenilor. Fostele eleve de la „Eparhială” și foștii seminariști formaseră un cor admirabil. Doamna profesoară Veronica Cosma, soția părintelui Nicolae, ea însăși absolventă a Școlii Eparhiale de Fete, se ocupa cu multă râvnă de buna reușită

a celor două sărbători, ajutată de un grup de distinse doamne.

În 1979, ne-a părăsit Jenică Popovici; în 1985 (la 2 iulie) a trecut în lumea dreptilor și Ionel Negură. De atunci, responsabilitățile pentru obștea bucovinenilor le-a preluat autorul acestor însemnări, cu sprijinul larg, neprecupețit al colegilor săi.

Iată cum se desfășura comemorarea zilei de 28 noiembrie – ziua Unirii Bucovinei – în biserica Sfântul Nicolae (Precupeții-Noi) în fiecare an până în 1989. În timp ce soborul de preoți (6–10 preoți și diaconul) se rânduia solemn în fața altarului, corul intona „Și era la ora șase...”, cunoscut ca oratoriul lui Gheorghe Mandicevski (fratele mai mic al lui Eusebiu Mandicevski). Corul era compus din coriști de la biserica Boteanu, organizat de colegul nostru, Ionel Avram. Momentul era de o solemnă frumusețe. Începea slujba de pomenire; părintele Nicolae Cosma anunța întotdeauna că este vorba de cinstirea celor ce-au făurit Unirea Bucovinei. Urma parastasul propriu-zis, după care se rostea panegiricul respectiv. De obicei vorbea autorul acestor însemnări; uneori era rugat doctorul Ștefan Piersic (1899–1991), ca decan de vârstă al bucovinenilor din București, să rostească el cuvântul festiv. Arhidiaconul Octavian Ghiuță citea cu solemnitate lista celor pomeniți, începând întotdeauna cu Iancu Flondor. Treptat, lista s-a mărit, ajungând la 60–70 de persoane, nume importante în istoria și cultura Bucovinei. Numărul participanților continua și el să crească. Cu emoție se reîntâlneau foștii colegi de liceu sau de universitate. Apoi, în fața bisericii, ne așezam pentru fotografii, care erau executate de doi artiști: Nicanor Jireghie și Benedict Zubcov.

Privind astăzi (mai 1996) aceste fotografii, cu tristețe constat că mulți dintre cei de altădată au călătorit deja spre Câmpiile Elizee. Dintre preoți, mai sunt în viață doar părintele Victor Vedeanu (91 ani), părintele Vasile Țepordei (88 ani) și ieromonahul Adrian Făgețeanu (84 ani).

La slujbele de la biserică, ca și la ședințele festive (ultimele două au avut loc în Aula Academiei de Studii Economice), aveam grijă să fie prezente rudele personalităților pomenite: doamna

Oltea Apostolescu-Nistor (n. 1905) – fiica profesorului Ion Nistor, dr. Ion Zadik (n. 1900) – fiul generalului, Magdalena Vulpe – nepoata prof. S. Pușcariu, prof. Barbu Slușanschi (1908–1993) – fiul dr. Emilian Slușanschi, Tit Gheorghian (n. 1914) – fiul prof. dr. Octavian Gheorghian, Stela Tomoioagă – fiica lui Luarenție Tomoioagă, ing. Marcel Sbiera – fiul prof. Radu Sbiera.

Pentru a completa cât de cât acest tablou, este locul să amintim că după slujba de pomenire, presbitera Veronica și părintele Nicolae Cosma invitau o parte dintre cei prezenți la o masă – veritabilă agapă – cu care prilej se depăneau amintiri. Îmi fac o plăcută datorie să amintesc că la toate aceste manifestări erau nelipsiți statornicii noștri prieteni: prof. Pan Vizirescu, Mama Sica și dr. Vasile Dima, un om minunat despre care ar trebui să se scrie o evocare.

Capitala țării a adăpostit, probabil, cel mai mare număr de intelectuali bucovineni: profesori universitari, profesori de liceu, scriitori, medici, ingineri... Să-i amintim pe câțiva dintre aceștia: Ion Nistor (1876–1962), Theofil Sauciuc-Săveanu (1884–1971), Eugen Botezat (1871–1964), Traian Brăileanu (1882–1947), Dimitrie Marmeliuc (1886–1970), Vasile Grecu (1885–1972), Vladimir Prelipcean (1903–1990), Orest Bucevschi (1897–1992), George Nimigeanu (1909–1987), Dimitrie Totoiescu (1910–1986), Dragoș Rusu (1910–1994), Petru Rezuș (1913–1995), Barbu Slușanschi (1908–1993). Scriitorii și poeții: Mircea Streinul (1910–1945), Traian Chelariu (1906–1966), Iulian Vesper (1908–1986), Eusebiu Camilar (1910–1965), Teodor Maricariu (1911–1982). De asemenea, profesorii M. Gușuleac (1887–1960), Ion Tarnavschi (1904–1991), Traian Ștefureac (1908–1986), George Macrin (1911–1991), Adrian Fochi (1920–1985), Leon Topa (1912–1996), Titus Cristureanu (1904–1991), Ionel Negură (1909–1985), compozitorul și muzicologul Liviu Rusu (1908–1951), frații Radu și Numitor Cancer. Ei odihnesc în cimitirele din București, cu excepția celor incinerati.

Din primul „strat” am mai rămas câțiva: Oltea Apostolescu-Nistor (n. 1905), E. Ar. Zaharia (n. 1911), Ion Zadik (n. 1900), pr. Victor Vedeanu (n. 1905), Claudiu Dombrowschi (n. 1908),

Filon Lauric (n. 1908), Vladimir Trebici (n. 1916), Codrea Scalat (n. 1912), Marcel Sbiera (n. 1912). Unii bucovineni au murit în pământ străin: Vasile Postecă (1912–1972), Petru Iroaie (1906–?), Teodor Onciulescu (1907–1981) Octavian Nandriș (1914–1987). Mai sunt în viață, în străinătate, prof. Octavian Ștefănescu (n. 1908), avocatul Octavian Tarasievici (n. 1911); prof. dr. ing. Mihai Prodan (n. 1912); primul în Elveția, ceilalți doi, în Germania. Merită amintit, cu toată recunoștința, Rudolf Rybiczka (n. 1911), pictor celebru, prieten și colaborator al lui Mircea Streinul, atașat Bucovinei (a făcut donații la Rădăuți și Suceava). Pe mulți dintre aceștia îi întâlnim în cele trei volume editate la Suceava de Emil Satco și Ioan Pânzar: *Muzica în Bucovina, Arta și literatura în Bucovina, Dicționar de literatură. Bucovina.*

Bineînțeles, nu toți cei amintiți – și atâția nenominalizați – au participat activ și sistematic la viața comunității bucovinene din București. Un rol activ l-a avut promoția 1930 a Liceului „Aron Pumnul”, bine reprezentată numeric (Orest Tofan, Condrea Scalat, Marcel Sbiera, Andrei Budnic, Costin Cristel, Iulian Șindelariu, Topală Florean), care a organizat „revederi” la Suceava: în 1975, 1980, 1985... Mai este în viață un singur profesor de-al lor, Sava Anghel, care a depășit vârsta de 100 de ani.

Ca orice comunitate, obștea bucovineană din București a avut – demografic vorbind – intrări și ieșiri și, bineînțeles, o structură pe vârste și după alte caracteristici.

Mă gândeam, la un moment dat, să dau însemnărilor mele un nume împrumutat de la Dimitrie Cantemir: *Historia incrementorum et decrementorum communitatis buccovinensis*. Despre descreștere este simplu: „ieșirile” din comunitate sunt decesele, ca efect al vârstei și deci, al timpului. În acești ani, perioada 1946–1996, ne-au părăsit „bătrânii” noștri; apoi au început să scadă efectivele generațiilor mai tinere; în ultimii ani, procesul s-a extins asupra generației mele.

Dar despre ce „intrări” ar putea fi vorba?! Ele ar trebui reprezentate de născuți și de imigrări, așa cum bine se știe din demografie.

„Născuții” sunt copiii și, eventual, nepoții noștri. Aici s-a petrecut un proces cu care se ocupă mai ales antropologia culturală și sociologia migrației. Copiii noștri, născuți în București, au devenit „bucureșteni bucovineni”, în timp ce noi eram „bucovineni bucureșteni”. Am și ținut o comunicare cu titlul „Bucovineni bucureșteni. Bucureșteni bucovineni” la filiala din București a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina (18 noiembrie 1995).

Dacă iau numai câteva familii foarte apropiate – Filon Lauric, Mihai Rotaru, George Macrin, Radu Prodan, Traian Ștefureac, Dragoș Holca, Vladimir Trebici – copiii lor născuți în București au urmat școala primară, liceul și universitatea la București, au cunoscut procesul de integrare și de asimilare, așa cum se practică ele cu familiile imigranților. Modelele și mentalitățile devin altele. A fost practic imposibil ca ei să fie bucovineni, ca părinții sau bunicii lor. De aceea, participarea lor la viața comunității – comemorările de la biserică, aniversări, evocarea unor evenimente sau personalități la sala Dalles, Cercul Militar Național etc. – era de fapt nulă. A rămas conștiința că se trag din părinți bucovineni. Fiică-mea, de pildă, trăind de mulți ani în străinătate, mărturisește cu mândrie că și ea este „bucovineancă”.

La „intrări” s-ar putea vorbi de un flux care îi reprezintă pe bucovinenii mai tineri, stabiliți în București, ei provenind din sudul Bucovinei (fostele județe Câmpulung, Rădăuți, Suceava). În special, în ultimii ani, mulți dintre aceștia s-au alăturat comunității noastre având o frumoasă activitate. Mai există un flux, dar mult mai puțin important numeric. Este al „bucovinenilor vechi” care, din diferite motive, nu s-au identificat ca bucovineni și abia în ultimii ani revin la comunitate. Cazul cel mai impresionant este cel al acad. Radu Grigorovici (n. 1911) căruia ocupațiile sale științifice nu i-au dat răgaz să se manifeste ca bucovinean. Din 1990, activitatea domniei sale este remarcabilă și de o mare eficiență. Este și cazul prof. dr. docent Victor Săhleanu (n. 1924) care a declarat public că a început să se „rebucovinizeze”. Tatăl său, prof. dr. Emilian Săhleanu, a fost eminent profesor la Cernăuți.

Alții însă ezită să se alătore obștii bucovinene din București.

Din „noul strat” am putea aminti și pe dl. D. Vatamaniuc (n. 1920), cunoscutul eminescolog, fost elev – ca și prof. Pavel Țugui – al Școlii Normale de Băieți din Cernăuți. Din 1992 este director al Centrului de Studii Bucovina al Academiei Române, cu sediul la Rădăuți, și redactor-șef al „Analelor Bucovinei”. Sunt apoi colegii mai tineri, rădăuțeni, George Muntean (n. 1932), colonel (r) George Galan (n. 1929) și mulți alții. Este generația pe care o numim a „Societății pentru Cultură”. Este de fapt o etapă nouă în istoria bucovinenilor din București.

În primăvara anului 1990, din inițiativa unui grup de inimoși bucovineni, în frunte cu inginerul Mircea Irimescu (n. 1958) și cu prof. Vasile Precop (n. 1915), a fost reactivată Societatea pentru Cultură și Literatura Română în Bucovina, cea înființată de frații Alecu și Gheorghe Hurmuzachi, la Cernăuți, la 1 mai 1862. Cam în același timp, la Cernăuți a luat ființă Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”; cele două societăți s-au înfrățit.

S-au înființat câteva filiale. Cea mai mare este filiala din București (președinte: George Muntean, vicepreședinte col. George Galan). S-au organizat congrese generale ale Societății, s-a reluat ideea universității de vară, s-au dezvoltat legăturile cu frații noștri din regiunea Cernăuți. Sediul Societății s-a mutat din comuna Gălănești, în municipiul Rădăuți. Într-un cuvânt, a început o nouă eră, despre care – nu mă îndoiesc – vor scrie alții.

Pentru autorul acestor însemnări, important este ca, odată cu succesiunea generațiilor, să se transmită și modelul bucovinean care ne-a unit și ne-a dat conștiința că avem o moștenire și o responsabilitate în plus. Toți suntem români, aparținem mării noastre patrii care este România. Nu uităm ceea ce spunea țărâmul câmpulungean, Alboi Șandru, delegat la Congresul general al Bucovinei, în 1918: „Nu poate fi România Mare fără Bucovina mică”. Nu este vorba de regionalism sau de nostalgii provincialiste. Pentru cei vechi, originari din nordul Bucovinei, noțiunile de moșie, casă, cimitir au o rezonanță aparte: ele se află „dincolo”.

De aceea, când ne adunam noi pe vremuri, în București, gândul nostru se întorcea spre plaiurile natale, amintindu-ne de evreii din captivitatea babilonică: „La râul Babilonului, acolo am șezut și am plâns, când ne-am adus aminte de Sion... De te voi uita, Ierusalime, uitată să fie dreapta mea” (Psalm 136).

Cultul înaintașilor trebuie să facă parte din modelul bucovinean. Ne-am propus încă din 1990 să întocmim o istorie a Bucovinei; mai mult, ambiția era de a scrie o „Enciclopedie a Bucovinei”. Dorințele nu țin însă întotdeauna seama de realități și de posibilități. Desigur, s-a făcut ceva în ultimii ani pentru mai buna cunoaștere a istoriei și a culturii Bucovinei. Ar fi bine ca cei care mai sunt în viață să evoce pe cei care au jucat un rol în istoria Bucovinei, pe bază de documente și amintiri de familie. Personal, am scris și publicat despre profesorii Traian Brăileanu și Vasile Grecu, am evocat pe câțiva din străinătate, ca profesorul Grigore Nandriș, pe profesori ai Facultății de Teologie din Cernăuți. Cei mai în vârstă ar trebui să dăm mărturie despre cei care astăzi nu mai sunt printre noi: „Ubi sunt qui ante nos in mundo fuere?”²

Timpul – acel *tempus edax rerum*³, al lui Ovidiu – este necruțător. Îmi vin în minte nume de bărbați însemnați din istoria Bucovinei, astăzi aproape uitați. Unul dintre aceștia a fost doctorul Octavian Lupu-Strejac (1898–1988). Fiu de preot, student la Facultatea de Medicină din Viena, participant la evenimentele din toamna anului 1918, la Viena, a fost o personalitate de prim rang în Cernăuții din perioada interbelică. Prieten cu profesorul Grigore Nandriș, devotat partizan al lui Iancu Flondor (pe vremuri era o distincție între „flondoreni” și „nistoreni”), doctorul Lupu a condus Serviciul sanitar al Municipiului Cernăuți vreme îndelungată (prin 1928, elev fiind la Liceul „Aron Pumnul”, am obținut de la dr. Octavian Lupu o adeverință care îmi motiva câteva zile de absență).

² „Unde sunt cei care au trăit în lume înaintea noastră?” – în limba latină.

³ „Timpul devorează toate lucrurile” – în limba latină.

După 1948, Octavian Lupu-Strejac a făcut vizite în Austria și Germania (soția era vieneză) și a militat prin scris pentru drepturile românești asupra Bucovinei. Participa la ședințele Institutului de Istorie „Nicolae Iorga” din București, unde cuvântul său era ascultat cu respect. A reușit să publice în străinătate studii despre Bucovina. Are un fiu, Marcel (n. 1928 sau 1929), doctor în geologie. La incinerarea sa nu au fost admiși străini și nu s-au rostit cuvinte de despărțire. Mi s-a spus: „aceasta a fost dorința defunctului”. Manuscrisele sale – probabil, în posesia fiului său – ar trebui publicate.

Mai sunt atâția alții. I-am cunoscut pe mulți dintre aceștia. Potrivit unei tradiții care își are începutul prin anii 1970, am rostit câteva zeci de discursuri funerare la despărțirea de frații noștri. I-am cunoscut bine și este de datoria mea să-i evoc. Nădăjduiesc că Bunul Dumnezeu îmi va dărui zilele trebuincioase pentru a îndeplini acest angajament.

Au fost doar câteva gânduri și informații în legătură cu „diaspora” bucovinenilor din București. Viitorul istoric, mai avantajat ca documentare și având avantajul retrospectivei, ar putea să ne dea un studiu istorico-sociologic, însoțit și de o „cronică”. Ar putea constitui eventual subiectul unei teze de doctorat. Din partea-ne, vom încheia cu un trist, dar și plin de speranță: „Feci quid potuit, faciant melius alii potentes”⁴.

⁴ „Am făcut ce am putut, alții mai capabili să facă mai bine.” – în limba latină.

1940.
*Primul an
de dictatură stalinistă*

PETRU GRIOR

Pe data de 13 septembrie 1940, biroul comitetului regional Cernăuți al Partidului Comunist (bolșevic) al Ucrainei a adoptat hotărârea „Despre totalurile alegerilor asesorilor populari”, în care se menționa că „alegerile asesorilor populari au decurs într-o atmosferă de înalt avânt politico-ideologic, cu participarea activă a maselor”. Datorită „muncii de lămurire, depuse în mijlocul populației, locuitorii au luat parte activă la discutarea candidaturilor și la alegerile asesorilor populari”.

În cadrul judecătorilor sovietice din ținut vor fi introduși „cei mai buni reprezentanți ai întreprinderilor și localităților”. În total, în „regiune au fost aleși 1.744 de oameni, dintre care 453 de muncitori, 983 de țărani, 308 funcționari”. În numărul lor au intrat „351 de femei, 908 ucraineni, 129 de ruși, 358 de moldoveni”. Această cohortă de asesori populari, împreună cu tagma judecătorilor staliniști, vor decide soarta miilor de deținuți politici din actuala regiune Cernăuți, în primul an de dictatură sovietică. Pe conștiința lor rămân sentințele pronunțate de judecătorii bolșevici în acea perioadă tragică din istoria plaiului mioritic. Conform informațiilor păstrate în documentele de arhivă, în vara anului 1940 (28 iunie – 31 august) au fost arestați, anchetati și trimiși în gulagurile Siberiei peste 200 de „dușmani ai poporului” de origine română.

Îngroziți de fărădelegile „eliberatorilor”, băștinașii meleagurilor voievodale continuau să părăsească ținutul „înveșmântat în vremuri grele”. În ziua de 18 septembrie, spre Patria-Mamă pornește țărancă Margarita Chelba, născută la 1889, în localitatea Vicovu de Sus, azi județul Suceava al României, locuitoare a orașului Cernăuți, neștiutoare de carte. Dorea să se întoarcă în locul unde a văzut pentru prima dată lumina soarelui, pe moșia gliei străbune, unde ceru-i sobru, țărâna sacră, apele mari și adânci de legendă. Dorea să scape de condițiile grele de prigoană

și teroare permanentă. Nimerește în mâinile grănicerilor sovietici. Interogatoriile au durat 41 de luni. Pe data de 18 februarie 1944, Comisia Specială de pe lângă Comisarul Poporului pentru Afaceri Interne al URSS o condamnă la 5 ani de detenție într-un lagăr stalinist de muncă corecțională „pentru tentativa de trecere ilegală a frontierei de stat”.

Tot în aceeași zi, cu același gând senin de revenire acasă și de ieșire din „oceanul de lacrimi al durerii”, se îndreaptă către frontieră și Dumitru Franciuc, născut în 1880, în orașul Siret, fostul județ Rădăuți. Poseda studii primare, de profesie lemnar. În perioada interbelică s-a stabilit cu traiul în fosta capitală a Bucovinei istorice. Va fi și el încătușat de grănicerii din Detașamentul nr. 97 al Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne al URSS. Românului întemnițat, acuzat de „activitate de spionaj”, supus nesfârșitelor interogatorii și torturi, i-a rămas doar „dialogul lăuntric cu inima” sa, obosită de atâta suferință și nedreptate. După un an și jumătate de chinuri, închide ochii pentru totdeauna, la 24 februarie 1942, în închisoarea nr. 4 din localitatea Cistopilsk, Republica Tatarstan, Federația Rusă. Prin rugă și curățire lăuntrică s-a îmbrăcat „în veșmântul isihast al cămășii lui Hristos”.

La 21 septembrie, spre România se îndreaptă surorile Eugenia și Maria Grincu din Cernăuți. Prima era născută în 1904, iar a doua în 1914. Ele, fiicele unui neam eroic, crescute în leagănul doinelor și al legendelor străbune, cu dorul de Țară permanent aprins în piept și cu caracterul unui curaj de cremene, nu puteau trăi cu umilință, îndurând teroarea bolșevică. Reținute la graniță, vor primi fiecare câte 5 ani de lagăr, unde vor purta „Crucea lui Hristos” care înseamnă „Suferință, Iubire, Adevăr, Credință, Demnitate, Jertfă și Înviere”.

Peste trei zile, în direcția „țării din zare” pornește țărancă Casandra Bălan din Pătrăuții de Sus, fostul județ Storojineț, născută în 1907, care poseda studii primare. Nimerește în mâinile stalinistilor, fiind privată de libertate pe o perioadă de 3 ani. Tot trei ani primește și Vasile Baziuc, locuitor al satului Broscăuții Vechi,

același județ, născut și el în 1907, țăran, neștiutor de carte, arestat pe 29 septembrie.

A doua zi este reținută de grănicerii sovietici muncitoarea Victoria Curpața, născută în 1906, în localitatea Darșonești, județul Suceava al României, neștiutoare de carte, care dorea să se întoarcă la baștină. Întemnițată într-un lagăr bolșevic de muncă corecțională, fiind prigonită și persecutată în mod sălbatic, moare pe data de 4 ianuarie 1942.

În vara anului 1940, tânăra Elena Drehuță, care a venit pe lume în 1920 în localitatea Baineț, actualul județ Suceava, locuitoare a orașului Cernăuți, înaintează comisiei sovieto-române o cerere cu rugămintea ca organele sovietice de resort să-i permită să părăsească ținutul „eliberat” în mod legal. Rugămintea ei a rămas fără răspuns și fata este nevoită să caute alte mijloace de a trece hotarul instalat de bolșevici. Va fi arestată în ziua de 20 septembrie și condamnată la 3 ani de detenție. În România o așteptau părinții și frații mai mici, inimile cărora continuau să „plângă în lumina dimineții sau la ceas de noapte”.

La finele primei luni de toamnă sovietică, Consiliul Comisarilor Poporului al Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene și Comitetul Central al Partidului Comunist (bolșevic) al Ucrainei adoptă hotărârea „cu privire la stabilirea normelor de folosire a terenurilor agricole de către gospodăriile țărănești din regiunile Akerman și Cernăuți”, conform căreia în județele Akerman și Ismail fiecare gospodărie țărănească avea dreptul să aibă în folosință proprie până la 20 hectare de pământ, în județele Cernăuți și Storojineț – până la 10 hectare, iar în județul Hotin – până la 7 hectare de pământ. În continuare, în hotărârea adoptată se menționa că surplusurile de pământ care vor depăși normele indicate vor trece în posesia unui fond special, „pentru împrumutarea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin”. Astfel înțelegea puterea sovietică să aducă la viață lozinca orânduiri bolșevice de ajutorare a „celor obidiți”. Mai bine zis, împrumutarea cu pământ a țăranilor se făcea pe contul țăranilor.

Pe data de 12 octombrie 1940, secția de agricultură a comitetului regional Cernăuți al Partidului Comunist al Ucrainei a emis informația în ceea ce privește finalizarea muncii de împrumut a țăranilor nevoiași, în care se sublinia că în cele 16 raioane existente la acea vreme (Chițmani, Briceni, Zastavna, Noua Suliță, Sadagura, Hotin, Hliboca, Cosmin, Storojineț, Securenii, Lipcani, Vășcăuți, Chelmenți, Vijnița, Herța, Putila), unde activau 378 de consilii satești, se aflau 1.503 de gospodării țărănești care nu aveau pământ și 20.031 cu pământ puțin, cărora li s-a dat în folosință 15.354 hectare de terenuri arabile și 716 hectare de pădure.

Vom menționa faptul că în cele 26 de consilii satești constituite în raionul Herța, puterea sovietică a descoperit numai o singură gospodărie țărănească care nu avea pământ. Aceasta înseamnă că în materialul „Timp al marilor primeniri” din 1987, consacrat jubileului de 550 de ani de la prima atestare documentară a orașelului Herța, nu s-a reflectat adevărul. Reiese că în fostul Ținut al Herței nu erau „obidiți”. Academicianul Iuri N. Afanasiev sublinia: „Falsificând trecutul, deformând conștiința și consolidând o serie de mituri, istoria, ca și organele de represiune, a distrus și a constrâns; ea nu numai că a avut de suferit, ci și a contribuit direct la impunerea suferinței”.

Odată cu primirea în folosință a terenurilor agricole, gospodăriile țărănești din actuala regiune Cernăuți vor fi supuse sistemului de cote obligatorii de livrare a cerealelor către stat. Acest sistem a fost transformat de către organele staliniste de represalii într-un instrument de ruinare și distrugere a gospodăriilor țărănești. Cota avea rol persecutoriu datorită măsurilor drastice aplicate asupra gospodăriilor țărănești în cazul neachitării obligațiilor în natură, în termenul prevăzut de lege.

Astfel, în ședința comitetului raional Herța al Partidului Comunist al Ucrainei din 22 octombrie 1940 s-a semnalat faptul că satele Culiceni, Țănteni, Molnița, Becești, Lucovița, Slobozia și Buda Mică nu îndeplinesc planurile de predare către stat a cotelor obligatorii de cereale. Conducerea organizației raionale de partid

i-a însărcinat pe președinții consiliilor satești să mobilizeze activul amintitelor localități la luptă „cu acțiunile antistatale ale chiaburilor pentru a îndeplini planul de livrare a cerealelor până la data de 26 octombrie 1940”. Conform indicațiilor primite, activiștii de partid și comsomoliștii au tăbărit în casele locuitorilor, scoțând din poduri și ultimul grăunte.

Batjocura și samavolniciile „eliberatorilor” au născut proteste în rândurile românilor din Ținutul Herța. Țăranii din satul Culiceni, fostul județ Dorohoi, Nicolae Chițan, Constantin Chițan și Pintilei Andrieș „au protestat împotriva ridicării ultimului grăunte de către reprezentanții organelor locale ale puterii de stat, motivând că au copii, care vor muri de foame fără de bucățica de mămăliguță ce li se ia cu forța de la gură”. Toți vor fi arestați de către organele sovietice de represalii în luna octombrie 1940, fiind acuzați de „agitație antisovietică”. Lui Nicolae Chițan, în vârstă de 43 de ani, i-a rămas acasă soția cu trei copilași. Pintilei Andrieș, la cei 37 de ani ai săi, a lăsat în pragul casei soția cu trei copii minori. Constantin Chițan, care avea numai 35 de ani, și-a luat rămas bun pentru totdeauna de la soție și de la fiică, urmând să-și doarmă somnul veșnic în pământurile străine ale Uralului.

Trecerea băștinașilor din actuala regiune Cernăuți peste linia de demarcație, trasată de sovietici la finele cireșarului, în toamna anului 1940, capătă un pronunțat caracter de masă. Bunăoară, în noaptea de 13 spre 14 octombrie, 17 tineri din Ținutul Herța au trecut în România. Acest fapt este dovedit de mărturiile lui Gheorghe Muraru din localitatea Bănceni, fostul județ Dorohoi, născut la 1922, cu studii primare, care s-a aflat în grupul românilor. Pe data de 13 octombrie, spre Patria istorică pornesc Gheorghe, Vasile și Verona Avasâlchi din satul Godinești, același județ. Primul era născut în 1918, al doilea – în 1921, iar ultima – în 1920. Peste cinci zile, în noaptea de 18 spre 19 octombrie, în direcția frontierei apucă drumul 14 tineri, în componența cărora se aflau șase fete. Despre acest caz s-a aflat datorită relatărilor lui Dumitru Budeanu din Mogoșești, născut în 1916, cu studii primare. La 27 octombrie, către

Țara strămoșilor săi, pe care o iubeau cu toate fibrele sufletului omenesc, cu fiecare globulă de sânge, se îndreaptă alt grup de tineri din localitățile herțene, alcătuit din 8 persoane. În numărul lor vor intra: Ilie Amariței, de 21 de ani, din localitatea Ștreanga, care posedă studii primare; Vasile Andronic, născut la 1921; Ion Mihai, în vârstă de 21 de ani; Toader Bilic, născut în 1920; Toader Olaru, de 20 de ani. Toți patru au venit pe lume în pitorescul sat Horbova și toți posedau studii medii incomplete. Tot în Horbova erau născuți Ion Ilie, în vârstă de 33 de ani, neștiutor de carte, și Mihai Sarencu, un tânăr de 20 de ani, cu studii primare. Cel de-al optulea, Ilie Romaniuc, a văzut lumina zilei în 1921, în localitatea Cotu-Boian (Boianivka), azi raionul Noua Suliță, absolvent al școlii primare.

În aceeași toamnă, în doina codrului de aramă, un grup de locuitori din satele Ostrița, raionul Herța, Ostrița – Mahala, raionul Noua Suliță, și din suburbia orașului Cernăuți – Horecea Urbană, constituind peste 2.000 de oameni, a planificat trecerea în masă a frontierei sovieto-române. Născuți în distinse familii de răzeși bucovineni, crescuți într-o atmosferă de tradiții și morală creștină, cu marele dor de libertate permanent în inimi, vrednicii fii ai neamului străbun nu se puteau împăca, asemenea semețelor piscuri ale Carpaților milenari, cu situația de teroare bolșevică instaurată în ținut. Organizatorii acestei acțiuni au fost Grigore Medvidi, Ion Mihăilescu, Ștefan Ghiba, Florea Ghiba, Pavel Purici, Vasile Nicolaevici, Nistor Spindeac, Mihai Spindeac, Toader Budnic, Toader Predii, Grigore Guluțan, Dumitru Iutiș, Gheorghe Mihailiuc, Ion Todorean, Iacob Rață, Nistor Florea, Ștefan Florea, Gheorghe Carp, Sain Guluțan, Toader Doroș, Gheorghe Ciubotaru, Ștefan Voronca, Ilie Voronca, Ion Ungureanu, Vasile Ungureanu, Ilie Constanciuc, Constantin Rață.

Conform informațiilor intrate în posesia Centrului de Cercetări Istorice și Culturale din Cernăuți, se poate menționa că în toamna anului 1940, cu aceleași gânduri senine de a trece în România și de a scăpa de „marea fericire” adusă de la Kremlin, trăiau și numeroși ucraineni.

Drept argument servește raportul din 30 octombrie 1940 al organizației raionale de partid din Herța, adresat comitetului regional Cernăuți al Partidului Comunist al Ucrainei, în care se relatează: „În zona de frontieră de 800 de metri e foarte complicat să aduni porumbul, cartofii și alte culturi târzii. Chiar strângerea roadei în mod colectiv întâmpină mari greutăți. Astfel, în ziua de 25 octombrie, din grupul țăranilor satului Tureatca, folosiți la adunarea porumbului, au ieșit trei oameni și au rupt-o la fugă spre frontieră. Unul dintre ei a fost ucis, altul, fiind rănit, a reușit să treacă și a nimerit în brațele grănicerilor români. O femeie, care era a treia, este reținută. Țăranii care priveau au început să discute cu grănicerii români”. Locuitorii satului Tureatca sunt ucraineni. Totodată, în seara zilei de 17 noiembrie, un grup de locuitori din actuala regiune Cernăuți, constituind peste 80 de oameni, majoritatea fiind de origine ucraineană, au trecut frontiera lângă localitatea Probotești din raionul Herța. Ajungând pe teritoriul României, au desfășurat Tricolorul, apucând drumul în direcția orașului Dorohoi.

*La Lunca, pe malul înzăpezit
al Prutului*

PETRU GRIOR

La 7 august 1940, Prezidiul Sovietului Suprem al URSS adoptă Decretul despre crearea regiunii Cernăuți în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene. În componența regiunii sunt incluse nordul Bucovinei constituit din fostele județe Cernăuți, Storojineț și parțial Rădăuți, nordul Basarabiei (fostul județ Hotin) și Ținutul Herța care a intrat până la venirea „eliberatorilor” în fostul județ Dorohoi al României.

Dictatura stalinistă instaurează pe meleagurile mioritice un regim de jaf și teroare. Astfel, la 15 august 1940, apare Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS despre naționalizarea pământului pe teritoriul nordului Bucovinei conform căruia, începând cu data de 28 iunie 1940, tot pământul ținutului și bogățiile subsolului devin proprietatea statului sovietic.

În aceeași zi, este emis Decretul Prezidiului Sovietului Suprem al URSS despre naționalizarea băncilor, întreprinderilor industriale, organizațiilor de consum, transportului feroviar și fluvial, poștei și telegrafului. În mâinile statului trec tipografiile, spitalele, farmaciile, instituțiile de învățământ, casele locuitorilor care s-au refugiat în România.

În ținut este introdus sistemul sovietic de impozite. Gospodăriile băștinașilor erau supuse impozitului agricol, impozitului pe animale, impozitului pe atelaje, impozitului pe clădiri.

Chiar din primele zile ale dictaturii staliniste, concomitent cu represaliile economice, au început cele politice. Organele Comisariatului Poporului pentru Afaceri Interne al URSS desfășoară o amplă activitate în direcția stabilirii „elementelor social-periculoase”. A pornit o urmărire totală. O bănuială, o pără mincinoasă a agenților era de ajuns ca oameni nevinovați să fie arestați, aruncați în fioroasele cazemate bolșevice, supuși diverselor metode de tortură și condamnați pentru crime pe care nu le-au săvârșit.

Țăranii înstăriți, foștii primari ai comunelor din ținut, familiile care aveau rude înrolate în rândurile armatei române au devenit victime ale politicii sângeroase promovată pe acest picior de plai.

Dorind să scape de odiosul regim stalinist, în noaptea de 27 spre 28 ianuarie 1941, peste 150 de locuitori din regiunea Cernăuți, conduși de către profesorul școlar Vasile Morărean din Ostrița Herței, au hotărât să treacă clandestin în România. Lângă localitatea Lunca din raionul Herța, oamenii au fost întâmpinați de gloanțele grănicerilor sovietici. Zăpada puhavă și moale a fost stropită cu sângele celor mai buni fii și fiice ale Bucovinei. Drept mărturie servește documentul descoperit în fondurile Arhivei Direcției Ministerului Afacerilor Interne al Ucrainei din regiunea Cernăuți, care ne comunică faptul că, în ziua de 29 ianuarie 1941, comisia alcătuită din locotenentul Lubinenko, comandantul pichetului de grăniceri nr. 25, felcerul militar Subotin și sublocotenentul Stronenko, au întocmit un act referitor la moartea unor persoane care au „încercat să violeze frontiera de stat”. Au fost împușcați martirii: Mosariuc Andrei al lui Ion, în vârstă de 41 de ani, Burlă Ion – 35 de ani, Teurean Osa... al lui Ion – 32 de ani, Voronca Gheorghe al lui Simion – 21 de ani, Florea Eugenia – 28 de ani, Mosariuc Andrei – 25 de ani, Iaremei Vasile – 17 ani, Antonovici Veronica – 17 ani, Florea Nistor – 32 de ani, Rodici Ion – 45 de ani, Florea Toader – 49 de ani. Ei au închis ochii pentru totdeauna în dimineața zilei de 28 ianuarie 1941, la ora 6 și 15 minute. Morții au rămas în zăpadă până la venirea nopții, coborând în groapa comună a iernii, săpată în pământul istoric și plin de durere al Ținutului Herța, la ora 19. Conform informațiilor păstrate în documentele Arhivei de Stat a regiunii Cernăuți, tot la Lunca, au căzut: Antonovici Dumitru – 32 de ani, Doroș Toader – 26 de ani, Cute Toader – 46 de ani.

În urma cercetărilor întreprinse de membrii Centrului de Cercetări Istorice și Culturale, s-a constatat că românul Gheorghe Voronca, ucis la Lunca, s-a născut în Horecea Urbană, o suburbie a orașului Cernăuți. Părinții săi, Simion și Eugenia Voronca,

împreună cu copiii: Florea, Eleonora, Grigore, Ștefania, conform deciziei Ședinței Speciale de pe lângă Comisarul Poporului pentru Afaceri Interne al URSS din 26 aprilie 1941, vor fi deportați în Siberia, fiind acuzați de faptul că „erau rude cu un trădător al patriei”.

În Horecea Urbană au venit pe lume și martirii Veronica (Viorica) Antonovici și Nistor Florea.

În mâinile călăilor comuniști nimeresc cinzeci de persoane, dintre care patruzeci și șapte de bărbați și trei femei. Douăzeci de oameni erau născuți în localitatea Mahala, azi raionul Noua Suliță, paisprezece – în localitatea Ostrița, actualul raion Herța, zece – în orașul Cernăuți, câte doi – în localitățile Voloca și Ceahor, astăzi raionul Hliboca, un martir a venit pe lume în localitatea Plaiul Cosminului (Molodia), același raion, iar altul a văzut lumina soarelui în orașul Drobeta-Turnu Severin din România. În numărul celor arestați intrau patruzeci și opt de români și doi ucraineni. Patruzeci și patru de oameni aveau studii primare, unul, Vasile Morărean, poseda studii medii, iar cinci martiri nu știau carte. Lista arestaților era compusă din treizeci și opt de țărani, unsprezece muncitori și un profesor școlar.

Încep interogatoriile. Timp de două luni, întemnițații sunt supuși diverselor metode de tortură. În zilele de 28–31 martie 1941, Tribunalul Militar al Armatei a 12-a a Districtului Militar Special Kiev, în ședința de judecată ținută în clădirea închisorii cernăuțene, declară sentința în privința participanților la evenimentul sângeros din luna ianuarie. Doisprezece martiri sunt condamnați la moarte: Boiciuc Ion al lui Mihai, născut în 1910, în localitatea Mahala, român; Bujenița Florea al lui Simion, născut în 1907, în localitatea Mahala, român; Cudla Ion al lui Andrei, născut în 1907, în localitatea Mahala, român; Eremei Toader al lui Simion, născut în 1910, în localitatea Mahala, român; Gureliuc Ștefan al lui Gavrilă, născut în 1915, în localitatea Ostrița, român; Guzma Petru al lui Nicolae, născut în 1922, în orașul Cernăuți, ucrainean; Medvighi Gheorghe al lui Ion, născut în 1910, în localitatea

Ostrița, român; Morărean Vasile al lui Gheorghe, născut în 1913, în localitatea Ostrița, român; Moraru Vasile al lui Ion, născut în 1918, în localitatea Ceahor, român; Tihon Vasile al lui Maftei, născut în 1911, în orașul Cernăuți, român; Todorean Ion al lui Constantin, născut în 1908, în localitatea Ostrița, român; Voronca Ilie al lui Ion, născut în 1911, în orașul Cernăuți, român.

Alții, treizeci și opt de „foști membri ai organizațiilor contra-revoluționare din România”, au primit câte zece ani de pușcărie. Ei vor fi închiși în lagărele comuniste, unde îi așteptau cerberii lui Stalin. Martirii neamului nostru devin „trădători ai patriei socialiste”, fiindcă la 8 martie 1941, Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste a adoptat Decretul conform căruia toți locuitorii care s-au aflat până la 28 iunie 1940 pe teritoriul actualei regiuni Cernăuți au fost declarați cetățeni sovietici. În lagărele staliniste de muncă corecțională au murit: Bezergheanu Grigore al lui Mihai, născut în 1897, în orașul Drobeta-Turnu Severin, român; Chificeac Nicolae al lui Dumitru, născut în 1900, în localitatea Mahala, român; Crăiuță Gheorghe al lui Zaharie, născut în 1898, în localitatea Mahala, român; Doroș Iacob al lui Vasile, născut în 1906, în localitatea Mahala, român; Gorda Vasile al lui Toader, născut în 1920, în localitatea Voloca, român; Horenciuc Ilie al lui Gheorghe, născut în 1910, în localitatea Ostrița, român; Horenciuc Nistor al lui Gheorghe, născut în 1919, în localitatea Ostrița, român; Hotinceanu Radu al lui Constantin, născut în 1922, în orașul Cernăuți, român; Ioneț Zaharie al lui Simion, născut în 1913, în localitatea Ostrița, român; Momolea Dumitru al lui Condrat, născut în 1900, în localitatea Mahala, român; Momolea Ion al lui Vasile, născut în 1910, în localitatea Mahala, român; Pavlovici Nicolae al lui Flor, născut în 1914, în orașul Cernăuți, ucrainean; Polișciuc Nicolae al lui Nichita, născut în 1900, în localitatea Mahala, român; Rață Iacob al lui Simion, născut în 1898, în localitatea Ostrița, român; Sanduleac Ion al lui Ilie, născut în 1903, în localitatea Mahala, român; Sarafincean Ștefan al lui Gheorghe, născut în 1924, în localitatea Plaiul Cosminului

(Molodia), român; Tcaciuc Ilie al lui Toader, născut în 1924, în orașul Cernăuți, român; Zaharciuc Dumitru al lui Procopie, născut în 1923, în localitatea Voloca, român.

Ecoul măcelului de la Lunca din ianuarie 1941 s-a răspândit repede în ținut. Cei rămași acasă au aflat despre marea tragedie de la țărani din localitățile herțene, mobilizați pentru a săpa gropi, în care au fost aruncați morții. Ce proporții trebuia să atingă teroarea dezlănțuită de regimul totalitar comunist ca după zece zile, în toii nopții de 6 spre 7 februarie, către frontiera sovieto-română să se îndrepte al doilea grup de oameni, îndrumați de Vasile Moldovan, secretarul Consiliului Sătesc Mahala, numărând peste 400 de persoane? Înseamnă că locuitorii meleagurilor voievodale au băut paharul suferințelor până la fund și povara era atât de grea încât răbdarea devenea insuportabilă. Persecuțiile nu mai aveau sfârșit. Dorul de libertate era atât de mare încât nu-l putea opri nici moartea. Fulgii cădeau ca niște stele, luminând calea pământenilor, mânați de realitatea crudă a evenimentelor petrecute în ținutul mioritic în primul an de dictatură bolșevică.

„Țăcănit de mitraliere, explozii de grenade, lătrat de câini, gemetele celor răniți și... petele de sânge care se transformau în bălți pe zăpada dintre gardurile de sârmă ghimpată ce aduseseră înstrăinarea și tragedia”. Noaptea s-a transformat într-un infern. Au murit sute de destine. A fost distrusă conștiința generațiilor viitoare.

În acea noapte infernală de februarie 1941, lângă satul Lunca, va fi secerat de gloanțele grănicerilor sovietici și tânărul român Hostiuc Florea al lui Ilie, născut în 1922, în localitatea Mahala, fostul județ Cernăuți al României.

Cei căzuți sunt aruncați în patru gropi comune, rămânând să-și doarmă somnul veșnic în Lunca Prutului și Valea Plângerii, unde se nasc legendele și răsună doinele, unde plâng izvoarele și se întâlnesc anotimpurile, unde se adună dorurile și se eternizează clipele. Aici visează părinții și freamătă glia strămoșească. În anul 1942, când în ținutul mioritic activau organele administrative

românești, au fost întreprinse acțiuni de deshumare a martirilor. Sunt scoase rămășițele pământești ale osândiților numai dintr-o groapă comună, fiindcă celelalte trei erau înmămolite. Osemintele celor deshumați vor fi aduse în satul Mahala din actualul raion Noua Suliță și înmormântați creștinește în localitățile unde s-au născut și de unde au trecut în nemurire.

În ziua de 8 februarie 1941, vor fi arestate patruzeci și două de persoane de origine română și un ucrainean. În mâinile grănicerilor sovietici nimeresc patruzeci și doi de bărbați și o femeie. În numărul întemnițaților au intrat patruzeci și unu de țărani, un muncitor și un funcționar. Treizeci și cinci de oameni aveau studii primare, doi – studii medii, patru – studii medii incomplete, iar doi martiri nu știau carte. În cazematele bolșevice au fost închiși patruzeci și doi de osândiți, născuți în localitatea Mahala, și un martir, Gheorghe Găină, care a văzut lumina zilei în orașul Cernăuți.

Pe data de 14 aprilie 1941, Tribunalul Militar al Armatei a 12-a a Districtului Militar Special Kiev declară sentința în privința participanților la evenimentul sângeros din luna februarie. Sunt condamnați la moarte mahalenii: Balan Dumitru al lui Nicolae, născut în 1912; Bujenița Ion al lui Toader, născut în 1912; Costan Dumitru al lui Ion, născut în 1907; Doroș Vasile al lui Ion, născut în 1897; Iremie Vasile al lui Mihai, născut în 1923; Magdalin Martin al lui Constantin, născut în 1914; Maiorschi Mihai al lui Onufrie, născut în 1900; Moldovan Vasile al lui Ion, născut în 1913; Nandriș Dumitru al lui Ilie, născut în 1920; Petriuc Toader al lui Ion, născut în 1899; Purici Nicolae al lui Constantin, născut în 1897. Tot la moarte a fost condamnat și cernăuțeanul Găină Gheorghe al lui Ion, născut în 1920. E posibil că osemintele lor se află în Cimitirul Vechi din orașul Cernăuți, unde își dorm somnul veșnic cei 400 de martiri ai neamului, executați de către organele sovietice de represalii în iunie 1941.

Alții vor primi câte zece ani de detenție, fiind întemnițați în lagărele staliniste de muncă corecțională din fosta Uniune Sovietică, unde au murit: Bujenița Vasile al lui Simion, născut în 1920;

Burcovschi Constantin al lui Ion, născut în 1919; Cernăuțan Vasile al lui Ion, născut în 1924; Cova Nicolae al lui Condrat, născut în 1909; Dascaluic Ștefan al lui Florea, născut în 1901; Grigoriuc Victor al lui Ștefan, născut în 1921; Lencoste Gheorghe al lui Alexandru, născut în 1920; Magdalin Ilie al lui Constantin, născut în 1904; Mosoriucă Constantin al lui Ion, născut în 1920; Vasiliniuc Ion al lui Ilie, născut în 1922; Zapotinschi Ion al lui Dumitru, născut în 1920.

*Microbul
și alte povestiri
adevărate*

HORTENSIA MASICHIEVICI-MIȘU

1940

Așa a venit anul 1940. Norii politici se adunau în preajma țării noastre. Nu-mi amintesc prea multe pentru că nu mă interesa deloc ce se întâmpla în jur. Eram preocupată strict de ale mele, eram împotmolită în gândurile mele care trebuiau să mă ducă la a-mi găsi un drum în viață.

29 iunie, zi de sărbătoare, Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Mă aflu într-un șir de oameni care merg cu toții spre gară. Grăbiți, dezorientați, înfricoșați. Alături de mine, câțiva colegi din bancă. Unde plecăm? Unde se va reînființa banca? Lasă, că ni se va spune. Acum să mergem la tren. Cu câteva zile înainte ni s-a spus că instituția se va evacua. Se va instala în altă parte. Nu era nimeni forțat sau sfătuit să vină cu banca. Zvonurile în privința unei evacuări, a unui refugiu, circulau mai de mult și se răspândeau cu repeziciune, dar nu li se dădea crezare. Nu, nu se știa nimic din ce se petrecea în spatele „cortinei de fier”. Nimeni nu credea că se va întâmpla și la noi ceea ce s-a întâmplat în Polonia, de unde la un moment dat au venit mașini cu refugiați polonezi. Nu, la noi nu! Doar ni s-ar comunica dacă ar fi ceva adevărat, vom fi anunțați din vreme! Aceasta era părerea majorității. Totuși, se vorbea de o posibilă evacuare.

Și acum, iată, plecăm. Șirul oamenilor e din ce în ce mai des. Toți grăbiți, speriați, dezorientați, cu ochii în pământ. Care cu valize, care fără bagaje. Mergem pe jos (tramvaietele nu mai circulau).

Eu fac parte din această mulțime. Bine că nu sunt singură, am colegi alături! (Nu erau prea mulți.)

* Extras din Hortensia Masichievici-Mișu, *Microbul și alte povestiri adevărate*, Editura Anima, București, 2003.

Dar cine sunt cei ce stau de-a lungul caselor? Au ieșit din locuințele lor, din subsoluri. Stau în poartă, în ușă și ne urmăresc cu privirea. Pe fețele lor se poate citi o oarecare satisfacție. De unde au venit deodată așa de mulți? Cine sunt? Sunt oameni de condiție mizeră, aproape toți sunt evrei. Se bucură ei oare de nenorocirea noastră? De ce au această expresie? Nu puteau prevedea atunci ce suferințe năprasnice vor avea ei de suportat.

Drumul e lung până la gară. Mă năpădesc gândurile. Oare am făcut bine că m-am despărțit de părinți? Mi-am luat rămas bun de parcă aș fi plecat în concediu. Abia acum întrezăresc gravitatea situației. Și parcă nici acum. Cu o zi înainte pusesem, acasă, problema: ce facem? Plecăm toți patru, sau plec numai eu? Mama în niciun caz nu voia să lase căminul nostru, pe care l-a mai părăsit în 1914 din cauza invaziei rușilor în Primul Război Mondial, pierzând totul. Nu, de data aceasta voia să rămână, orice s-ar întâmpla. Tata – nici nu știu ce gândea. De fapt nimeni nu realiza ireversibilitatea situației și amenințarea care plana asupra noastră. Eu, disciplinată, mă gândeam să plec o dată cu banca unde eram proaspăt numită. O mică valioară cu cele strict necesare pentru trei săptămâni, „că doar nu vor sta rușii mai mult de-atât”!

Atunci, în acele momente, n-am presimțit prăpastia care se deschidea, nici durerea despărțirii (mai târziu, ajunsă la București, dorul de casă mă va copleși, îl voi nota în puținele file din jurnalul meu pe care nu le-am lăsat neatins). Ce naivitate! Ce imensă lipsă de informație! Acum, retrospectiv, consider că a fost de-a dreptul o prostie, o ignoranță totală, în care am trăit cu toții. Cum de nu am sesizat ce urmări ar putea avea această retragere a instituțiilor statale? Cum de nu s-a simțit, nu s-a întrevăzut ce se putea întâmpla? Eu, cel puțin, eram străină de seriozitatea situației. Pur și simplu nu înțelegeam, nu vedeam. Dar, acum, pun și altă întrebare: cum de au putut autoritățile să nu ne spună nimic, să nu ne avertizeze în vreun fel? Cum de ne-au lăsat de izbeliște?

În drum spre gară, sunt răvășită de aceste gânduri.

Suntem în compartiment, așteptăm să pornească trenul. Nu

era indicată nicio oră, nu se știa când se va pleca. Erau doar câțiva dintre colegi. Era și directorul, domnul Tomescu. Pe el l-am întrebat: încotro plecăm și unde va fi instalată banca. Răspunsul lui m-a uluit: nu se știe unde se va reînființa; el, personal, pleacă la via sa de lângă Focșani. Am rămas contrariată. Îl întreb pe contabil. Îmi răspunde hotărât că pleacă la socrii săi, lângă Mărășești. Atunci m-am trezit. Atunci am simțit că s-a deschis un mare gol înaintea mea. Sunt singură. Nu am pe nimeni alături. Nu am pe cine întreba. Eu ce fac? Unde mă duc? Trenul va pleca. În ce gară mă dau jos? La cine mă duc? Pe mine nu mă așteptă nimeni, nicăieri. Ce fac? Mă întorc la părinți? Trenul încă nu pornise. Dacă va porni, va fi prea târziu.

Speriată, dezorientată, înspăimântată chiar, caut pe cineva cunoscut, dar peste tot oameni străini, grăbiți, preocupați de ale lor, nicio figură a unui om apropiat. Timpul trece și trenul va pleca. Eu ce fac? În sfârșit, iată pe cineva care venea la noi acasă! Ce noroc! Mă strecor până la dânsul. E chiar prietenul familiei noastre, bunul nostru prieten, avocatul Ion Țurcan. Ne vizita deseori. Purta îndelungi conversații politice cu tata. Ce bine e să găsești pe cineva în care ai încredere! Dânsul mă va sfătui. Și așa a fost. Calm și cu bunătate, mi-a zis să nu mă întorc. Acesta este ultimul tren. Să vin cu el la Fălticeni, unde se află nevasta și copilul lui. Pe urmă, se va vedea mai departe. Așa am și făcut.

Nu mi-am dat seama, atunci, că în acea clipă, în acele momente de groază, în acea nesiguranță totală, viața mea a luat o altă direcție.

Acum eram despărțiți. Eram ruptă de ai mei. La început, fără nicio posibilitate de comunicare. Mai târziu, după ce au venit și părinții în țară, fiind repatriați – dar asta e o altă poveste – am avut o corespondență foarte regulată cu ei. Scriam cum vorbeam și acasă, nemțește. Dar între anii 1942 și 1947 corespondența noastră s-a desfășurat în românește, ca să-i fie cenzurii mai ușor să-și

facă datoria. Astfel, fiecare plic, fiecare carte poștală purta, în afara ștampilelor obișnuite ale poștei, frumoasa ștampilă „cenzurat”.

Ce bine că au rămas câteva dintre scrisorile mele, ale surorii mele, ale părinților din acea vreme, și chiar unele notițe dintr-un jurnal ce-l țineam eu! Cât de vii îți revin toate în minte, neschimbate, neajustate. Sunt martori direcți a ceea ce ai gândit, ai simțit în acele momente. Dacă nu ai asemenea izvoare, memoria singură îți oferă numai ceea ce vrei tu să-ți aduci aminte.

Am să încerc, pe ici pe colo, să mă folosesc de fragmente din scrisori. Cele nemțești, traducându-le, își vor mai pierde din spontaneitatea stilului. Oricum, din aceste scrisori reiese aieva viața noastră de atunci.

Sunt în București. Pentru mine, trăită într-un oraș în care obiceiurile și mentalitatea erau încă foarte impregnate de felul vieții dinainte, Bucureștiul era ceea ce știam din literatură. Din Cezar Petrescu: *București, orașul prăbușirilor, Calea Victoriei* și cărți de care nu-mi mai aduc aminte. Era deci, în mintea mea, un oraș ostil, iar eu eram singură, atât de singură! După o viață trăită în culcușul cald al unei ocrotiri continue, deodată mă flu în fața unei situații necunoscute și neprevizibile. În fața unei lumi care trăiește după alte principii decât cele cunoscute mie. Poate ar trebui să fac o paranteză pentru a fi mai înțeleasă.

La Cernăuți, și în toată Bucovina, o promisiune dată era sfântă, nu exista îndoială că nu va fi ținută, o oră fixată era de asemenea strict respectată, punctualitatea era o regulă primordială, nu mai spun de un cuvânt dat. Deci încrederea stătea la baza înțelegerii între oameni. Toate acestea și multe altele sunt luate mult mai ușor în noul meu mediu. A fost destul de greu să mă obișnuiesc cu situația în care mă aflam, a fost chiar foarte greu. Dovadă că, pe data de 20 iulie 1940, notez în jurnalul meu:

București. Sunt pribeagă, nu mai am nicăieri o casă unde să știu că sunt acasă. Și, când văd aici și aiurea familii care stau în liniște împreună, mă sfâșie durerea. Mama mea, săraca, cum a spus ea

la despărțire doar atât: „Mein Kind, mein Kind”... De ce m-am dus de acasă?...

Iar în ziua de 23 iulie 1940 scriu:

Am răscolit amintiri. De ce n-am stat de Paști acasă, de ce mereu m-am dus departe de ai mei? Parcă mi-am chemat destinul... Crăciunul la noi!, Paștele...! Mi-e dor, mi-e dor de mama, de toți, de lucrurile noastre, de atmosfera din casa noastră, mi-e dor... Am aflat că sunt sub protecție. Sunt mai liniștită, cu toate că mi-e dor...

A fost incredibil de greu, dar la acea vârstă ești foarte adaptabil și treci peste toate. De altfel, acum aveam probleme de existență.

DESTINUL UNUI PIAN

Dar atmosfera muzicală, acea ascultare a muzicii clasice, chiar dacă nu era conștientizată de multe ori, a pătruns până în fibrele intime ale emotivității noastre. Apasionata, Patetica, valsurile și nocturnele lui Chopin și multe altele, toate erau în tinerețea noastră elementele firești ale mediului în care trăiam.

Unul din impromptu-urile de Franz Schubert, cântat de tata în după-amiezile de vară târzie, când razele soarelui care apunea își strecurau lumina caldă până în camera mea, s-a împletit cu rândurile monografiei despre Michelangelo pe care o citeam, și astfel s-a trezit în mine dorința de a face sculptură (ceea ce n-am făcut până la urmă). Și azi, când văd reproducerile după Capela Sixtină, aud motivul impromptu-ului, simt căldura ultimelor raze și, în surdină, aud gândurile lui Rainer Maria Rilke: „Michelangelo, wer ist in Dir? Du, mein Gott!”¹

Aceasta a fost atmosfera în casa unor intelectuali din Bucovina. Nici prea săraci, nici prea bogați. Leafa tatălui meu, care a fost secretar general la Camera de Comerț din Cernăuți, ajungea pentru

¹ „Michelangelo, cine este în tine? Tu, Dumnezeuul meu!” – în limba germană.

întreținerea unei familii cu doi copii, școală, facultate, sport etc.

Dar să revin. Pianul, deci, a fost un nucleu care răspândea o atmosferă intelectuală, o cunoaștere vie a muzicii, a muzicii făcute în casă și auzită direct. Mijloacele indirecte, patefon, radio, au venit mai târziu. Dar și ele au susținut educația noastră muzicală.

Pe urmă, când am avut patefon, am putut asculta și muzică simfonică, muzică de operă. Orizontul nostru s-a lărgit. Pentru mine, care atunci am auzit pentru prima dată Simfonia a V-a de Beethoven, mi-a rămas și până azi cea mai iubită dintre simfoniile lui.

Apoi a venit Radio-ul...

Și apoi? Apoi a venit războiul. Al Doilea Război Mondial...

Din amintirile surorii mele am aflat că pianul a fost vândut. Cui? Nu se știe. Dar mai există el undeva? Nu se știe. Acolo unde este, a devenit oare un membru iubit al unei familii? Nu se știe. Sau a fost folosit în vreo casă de cultură, să facă să se audă imnuri de înălțare pentru acei „eroi” care ne-au otrăvit sufletele și ne-au distrus viața? Oare unde este astăzi, după cincizeci și mai bine de ani? Până acum nu am dorit să-mi revăd orașul copilăriei și tinereții mele, Cernăuțiul, să revăd străzile pe care am umblat, să revăd casele în care am locuit, Primăria din Piața Unirii, școala, Grădina Publică... Nu. Nu voiam să le revăd. Dar acum? Acum m-aș întoarce, doar ca să dau un anunț în ziarul local:

„SE CAUTĂ un pian. Nu un oarecare pian. Un anumit pian. Un pian cu coadă, o marcă vieneză: Stenzel sau Stiegel. Semnul particular este înăuntru pianului: este semnătura dr. Eusebie Mandicevschi. Acest pian a fost un membru al familiei noastre până în anul 1940, când a trebuit să părăsim Cernăuțiul. Nu vreau să-l redobândesc. Vreau doar să-l ating, să-l reaud. Vreau să-l fac să simtă că l-am iubit, că nu l-am uitat. Cine posedă un pian este rugat să se uite înăuntru lui. Poate cineva găsește semnul particular. În acest caz, este rugat să mă anunțe la următoarea adresă: Hortensia Masichievici, București...”

Eu voi aștepta. Oare voi aștepta în zadar?

*Refugiul remarcabilului
om de cultură
Partenie Masichievici*

ILIE LUCEAC

Să fii în Cernăuți poate deveni repede trăirea unei amintiri. Ești oarecum invitat să uiți că astăzi orașul are viața și identitatea lui, alta decât cea scrisă de nostalgia celor plecați din el, cu sau fără voia lor. Este ușor să te lași învăluit de amintirea Europei evocată de autori ca Stefan Zweig sau de autorul cernăuțean de origine germană, Gregor von Rezzori.

În ceea ce îl privește pe Partenie Masichievici, el a fost un om înzestrat de natură. Școala pe care a făcut-o la timpul său i-a oferit posibilitatea să se afirme profesional în câteva domenii artistice. Se naște pe 7 februarie 1887 la Cuciurul Mare, în Bucovina. Face școala primară la Carapciu pe Ceremuș, apoi Liceul german la Cernăuți (pe timpul acela încă nu se numea Liceul „Aron Pumnul”) și Facultatea de Drept a Universității Francisco-Josefine din Cernăuți. Nu se oprește aici. Va urma mai târziu și Conservatorul din Cernăuți, unde studiază compoziția, armonia și contrapunctul. A fost și un filatelist pasionat. Iată ce scrie fiica sa, Hortensia: „Era deosebit de dotat și pentru alte ramuri artistice: în afară de muzică, era pasionat și de pictură, dar un curs de desen va urma abia mai târziu”. Într-adevăr, prin anii 1928–1930 s-a înscris la un curs de desen și pictură, care se putea realiza prin corespondență. Acest curs intitulat „Mal-und Zeichen-Unterricht GmbH, Berlin” trimitea o serie de manuale cu teme pe care trebuia să le faci acasă. Desenele executate erau apoi trimise la Berlin, de unde se întorceau corectate cu observații critice, aprecieri și note relevante. Partenie Masichievici a urmat acest curs până în 1933. Cunoștințele acumulate i-au prins bine, mai ales în lagărele de strămutare, unde desenul și pictura îl făceau să mai uite de starea sufletească apăsătoare provocată de

* Fragment din arhiva profesorului Ilie Luceac.

neliniștile și așteptările prelungite. A pictat, bineînțeles, și în timpul refugiului din Banat, de la Rusca Montană, cât și în ultimul său refugiu – cel din Caransebeș – unde a și decedat, pe 20 septembrie 1952, la vârsta de numai 65 de ani. Câteva dintre desenele lui le întâlnim în cartea Hortensiei Masichievici-Mișu, *Microbul și alte povestiri adevărate*. Amintim aici lucrările: *Viță sălbatică* (acuarelă), *Gălbioara din grădină* (acuarelă), *Pianul nostru* (acuarelă). Mai mult ca sigur, despre lucrările în domeniul artei plastice pe care le-a realizat Partenie Masichievici se va mai vorbi în lumea artistică. Fiica sa, Hortensia, împreună cu Editura Anima au făcut cel mai frumos gest de a publica o parte din creațiile sale, pentru care merită toată recunoștința, dragostea și aprecierea iubitorilor de artă plastică. Din păcate, nu vom ști niciodată câte dintre aceste lucrări frumoase s-au pierdut odată cu refugiul din 1940.

Se știe că în 1940, după ce nordul Bucovinei a fost invadat de către armatele sovietice, potrivit înțelegerii dintre Uniunea Sovietică și Germania, înțelegere consfințită prin tratatul de tristă amintire, majoritatea covârșitoare a familiilor cu descendenți de origine germană au avut îngăduința să plece în Germania, în noiembrie 1940. Printre aceste familii a fost și cea a lui Partenie Masichievici, împreună cu soția sa, Sofia Ustyanowicz, fiică a unui preot greco-catolic de proveniență galițiană, a cărei mamă era de origine germană. În noul regim situația nu era prielnică nici pentru Partenie Masichievici, care de asemenea era fiu de preot ortodox și nu ar fi fost bine primit de regimul comunist, a cărui atitudine față de Biserică se cunoaște foarte bine. Și apoi, să nu uităm că Partenie era educat la școala germană, iar germana se folosea și în familia lor. De asemenea, și postul său de secretar general al Camerei de Comerț din Cernăuți nu l-ar fi recomandat pozitiv față de puterea sovietică. I s-ar fi pus imediat eticheta de „burghez”, după care cu siguranță ar fi fost deportat în Siberia, cum s-a întâmplat cu Sever Zotta, de exemplu. E de la sine înțeles de ce s-a decis pentru strămutare. Partenie Masichievici descrie sentimentul amar al acestei strămutări într-o poezie intitulată

Refugiatul din Al Doilea Război Mondial, care deschide de fapt *Albumul* său. Poezia a fost scrisă în limba germană. O traducere reușită în română îi aparține Elenei Pașcalău:

„Copac, ce dus în alt pământ,
se stinge pradă-amărăciunii,
silit a se vedea dansând
în ritmul odelor minciunii,

azi o epavă doar și o povară,
de cei din jur abia răbdat,
de parcă de întreg războiul
el singur ar fi vinovat”.

Din amintirile fiicei lui Partenie aflăm că „după zile și nopți de argumentări, părinții mei s-au hotărât să ceară protecția germană și «repatrierea». Au fost înscriși pe listele de refugiați... Dispozițiile erau însă stricte: 50 de kilograme de fiecare membru de familie. În bagaje nu se admiteau cărți, manuscrise sau alte obiecte de valoare... Tata, însă, corect – poate exagerat de corect –, și-a predat toate scrierile, toate compozițiile lui muzicale și, în plus, colecția noastră de timbre care cuprindea și unele piese de mare valoare filatelică. Le-a depus cu forme în regulă. Nu le-a mai primit niciodată”. Doar Puia Hortensia mai poate ști ce picturi și compoziții muzicale s-au pierdut. Și tot ea este cea care a reușit să salveze câteva dintre scrierile tatălui său de mai târziu. Este vorba despre cărțile lui Partenie Masichievici intitulate *Egül (Laeri)*, *Aus meinem Leben (Din viața mea)* și *Ausgewählte Gedichte mit Aquarellen des Autors (Poezii alese cu acuarele de autor)*. Toate aceste lucrări au fost îngrijite, ordonate și tipărite de Puia Hortensia Masichievici-Mișu, având concursul Editurii Anima din București. Într-o prezentare din 1994 a doi colaboratori de la Editura Wilhelm Fink din München, Amy Colin și Alfred Kittner care au editat *Versunkene Dichtung der Bukowina*

(*Poezia uitată din Bucovina*), citim despre Partenie Masichievici că „și-a făcut un renume și în calitate de compozitor, pictor și poet. A compus valsuri și hore, a participat la expoziții locale cu lucrări originale realizate în tehnica siluțelor decupate din hârtie neagră și a scris (în limba germană) poezii și schițe autobiografice care evocă viața din Bucovina în perioada de dinaintea Primului Război Mondial”.

În anul 2005, la Editura Anima din București, prin strădania Hortensiei, apar două cărți ale lui Partenie Masichievici, și anume *Egül. Eine Kurzgeschichte zu meinem sieben Scherenschnitten* (*Laeri. O scurtă poveste la cele șapte siluete ale mele*) și *Ausgewählte Gedichte mit Aquarellen des Autors* (*Poezii alese cu acuarele de autor*). Printre celelalte cărți prezentate în cadrul *Expoziției de (c)arte (ap)arte* din București, un loc de cinste i-a revenit cărților bucovineanului Partenie Masichievici. Primul titlu, *Ausgewählte Gedichte mit Aquarellen des Autors* (*Poezii alese cu acuarele de autor*), este o carte de versuri scrise în diferite momente, de-a lungul anilor, de către autor. În orice caz, întâlnim poezii cum este piesa *Was mir die Blumen sagten* (*Ce mi-au spus florile*) redactată în 1908, cât și poezia *Weihnachtstrinklied* (*Colind de Crăciun*) care datează din 1946. Cartea este dedicată fiicelor autorului, Carmen și Hortensia. Cu o fotografie a autorului la masa de scris, nu se știe din ce perioadă, cartea este scrisă în limba germană și este secondată de unsprezece acuarele color ale autorului, încadrate în text în paralel cu poeziile. Meritul autorului și al îngrijitorului de a ilustra cartea de poezii cu acuarelele proprii ale poetului imprimă ediției o valoare și o eleganță deosebite. Cele patru capitole ale volumului, intitulate *Amintiri*, *Înfloriri întârziate*, *Balade* și *Traduceri*, ne prezintă un liric, un romantic întârziat, cu pronunțate acorduri melancolice. Un poet care a trăit perioada *generației pierdute* de după Primul Război Mondial. Un intelectual care s-a adaptat perioadei interbelice din Bucovina, dar care era obsedat de parfumul care se stingea al Cernăuțiului din perioada austriacă. Și nu e de mirare, fiindcă Partenie Masichievici a copilărit

și s-a format la școala austriacă, în spiritul culturii germane. Drept dovadă stă faptul că majoritatea lucrărilor sale sunt scrise în limba germană. Nota melancolică ce se resimte în poezia lui Masichievici cu siguranță că este o reverberație a reminiscentelor refugiului din 1940. Poezia *Der Flüchtling des zweiten Weltkrieges* (*Refugiatul din Al Doilea Război Mondial*) demonstrează cu prisosință că amintirile refugiului sunt vii în memoria autorului. Penultima piesă din volum este o traducere în limba română a primei poezii care deschide capitolul *Amintiri*. Ea se intitulează *Mein Grossvater* (*Bunicul meu*). Iar ultima poezie ce încheie volumul este o traducere liberă din George Topîrceanu, și anume bine-cunoscuta poezie *Acceleratul*.

Ceea ce a reușit să facă fiica Puia Hortensia pentru tatăl ei, Partenie, este nu numai un lucru nobil în numele artei plastice românești, ci și o lucrare de suflet, scoțând astfel din anonimat frumoasele lucrări de grafică și acuarele ale lui Partenie Masichievici, care a fost un înzestrat artist, scriind concomitent poezie, proză, compunând muzică și făcând pictură. Referindu-se la *Albumul* lui Partenie Masichievici, 1940–1941. *Schițe din taberele de strămutare* (Editura Anima, București, 2006), una dintre admiratoarele operei artistului scrie: „Când am văzut aceste schițe am avut, în primul moment, o mare bucurie: am avut bucuria să reîntâlnesc chipuri de oameni purtând amprenta unei lumi în care valorile supreme erau pentru toți – intelectuali, meseriași sau țărani; români, ruteni sau germani – demnitatea, onoarea, temeinicia, seriozitatea, omenia. În următorul moment, însă, am avut o teribilă strângere de inimă: oamenii aceștia au fost portretizați – am putea spune – la o secundă după ce lumea lor se scufundase. Deși pe chipurile lor se citeau deja umbrele îngrijorării sau ale consternării, ei poate nici nu își dădeau seama încă prea bine de anvergura tragediei pe care o trăiau. Nu știau că, din acea lume de unde proveneau, nu mai rămăsese decât exact atât: amprenta ei pe chipurile lor”, mărturisește doamna Suzana Holan, directoarea Editurii Anima, acolo unde a văzut lumina tiparului, între copertele unui album, o lume trecută

demult de apele Stixului, dar immortalizată în figuri și chipuri de *oameni care au fost* și pe ale căror fețe sunt imprimată frământările și sentimentul dezolant al tragediei umane de care au avut parte aceste persoane, în virtutea vicisitudinilor istoriei. Admirând portretistica grafică a lui Partenie Masichievici, avem impresia că suntem martorii unui memorial ce cuprinde o lume care mai poartă doar parfumul amintirilor. Pentru istoria Bucovinei din perioada celor două războaie mondiale ale secolului al XX-lea, *Albumul* lui Partenie Masichievici este o cronică inedită și extrem de valoroasă. Conceput și îngrijit de către Hortensia Masichievici, *Albumul* cuprinde trei părți. Prima parte, intitulată *Falkenhain*, prin câteva peisaje și desene reprezentative, prezintă lagărul de strămutare de la Falkenhain: împrejurimile lagărului și câteva schițe în creion care redau interiorul lagărului (*Sala de mese, Vedere spre hotelul Heimwald de la fereastra coridorului II, Lagărul de strămutare sala 27–vedere din patul meu, În sala de mese la jocul de 66, Patul mamei etc.*). Cea de a doua parte a albumului, intitulată *Schițe de portret*, este cea mai reprezentativă. Ea cuprinde patruzeci și trei de portrete în creion, „o galerie de portrete, cu o mare varietate de fizionomii. Ele sugerează, fiecare în parte, starea de spirit dominantă: evident, aceea de îngrijorare”, scrie Dimitrie Vatamaniuc în prefața *Albumului*, intitulată *O cronică în imagini*. Șaptesprezece schițe de portret nu au niciun nume, deci nu poate fi identificată persoana care este desenată, iar altele apar cu numele incomplet sau greu descifrabil, încât este dificil și aici să identifici persoana. Partea a treia a *Albumului*, intitulată *Leubus*, prezintă lagărul de strămutare de la Leubus (Germania), în apropiere de râul Odra. Peisajele, desenele (unele în culori) prezintă mănăstirea, biserica evanghelică din curtea mănăstirii Leubus, capela romano-catolică și însăși mănăstirea Leubus, una dintre cele mai vechi ctitorii cisterciene din Silezia, situată pe râul Odra, la aproximativ 50 km spre nord-vest de Wrocław.

Prin 2004–2005, când realizăm interviul cu doamna Hortensia Masichievici-Mișu (atunci era în viață și regretatul Nicolae Mișu,

soțul artei, descendent dintr-o veche familie de diplomați), am avut posibilitatea să văd mai multe portrete din Caietul de schițe al tatălui ei. Doamna Hortensia intenționa încă de pe atunci să le publice, idee care s-a împlinit în 2006, odată cu apariția *Albumului*.

Unele schițe de portret, care poartă numele prototipului, ca, de exemplu, Bohatyretz, Vasilovici, Kajetanowicz, ing. Losert și altele, sunt nume care apar în contextul istoriei Bucovinei din perioada interbelică. Celelalte nume însă, sunt pentru noi, din păcate, necunoscute. Printre refugiații strămutați erau și basarabeni, pe care cu atât mai mult nu avem cum să-i identificăm. Cercetătorul german Horst Fassel, în postfața *Albumului*, intitulată *Strămutare din și reîntoarcere în România (1940–1941)*, scrie: „Este neîndoielnic că imaginile nu pot suplini cunoașterea destinelor individuale, dar ele se constituie într-o cronică a însingurării”. Într-adevăr, „o cronică a însingurării”, a tristeții, care întregește întrucâtva o pagină nefastă din istoria bucovinenilor care au cunoscut drama umană a înstrăinării de locurile natale și a plecării în necunoscut, în așa-zisa strămutare, care a zdruncinat destinele a zeci și zeci de familii bucovinene.

Făcând trimitere la familia Masichievici, Horst Fassel face o remarcă zguduitoare referitor la situația refugiaților, care înțelegeau plecarea lor „doar ca pe o primă scăpare de amenințarea spectrului sovietic și care – inclusiv din motive familiale (fiica sa, Hortensia, fiind angajată a unei bănci, plecase din Cernăuți în 1940 cu un tren de refugiați și ajunsese la București) – voiau de fapt să revină în România”. Cât despre familia Masichievici, ea își pierduse apartamentul confortabil de la Cernăuți, „apartament în care familia fusese fericit reunită”. Ultima casă de pe strada Aviator Gagea în care au locuit Masichievicii, cât și toate celelalte adăposturi din Germania și apoi din România, nu i-au mai devenit o „a doua patrie”. Decepția a fost cumplită, „căci din toate promisiunile demagogice, propagandistice, nu mai rămăsese nimic atunci când cei strămutați din România acelor vremuri, din Bucovina, Basarabia și Dobrogea, au ajuns în locurile lor provizorii

de cazare, oriunde ar fi fost acestea. Ei au fost plasați în așa-numitele „lagăre de recepție ale Reich-ului” („Reichsauffanglagern”), în cantine, săli de sport, cămine pentru tineri, în internate și mănăstiri. S-au pomenit înghesuiți laolaltă cu până la 75 de tovarăși de suferință, puși sub observație, măsurați și înregistrați, supuși unui sistem de clasificare, sistem ce nu era nici îndreptățit, nici inteligibil, nici omenos... În cazuri izolate, situația se poate să fi fost alta. Dar fapt este că, în afara desenelor lui Maschievici, nu prea există urme ale bucovinenilor în Falkenhain sau Leubus. Tocmai de aceea, accentuează în continuare Horst Fassel, este important să luăm în seamă aceste mărturii și să le facem cunoscute – poate chiar în Leubus – urmașilor populației locale, germanilor alungați din Silezia, dar și contemporanilor noștri europeni, în genere”. Tristețea și lipsa unei ocupații permanente și ordonate, i-au oferit posibilitatea lui Partenie Maschievici să se dedice întru totul observațiilor sale, exprimându-și experiența de viață în limbajul artei. Schițele sale de portret sunt o mărturie umană. „Fizionomiile și principalele ocupații ale celor transpuși dintr-o viață ordonată de muncă zilnică, într-o stare de așteptare sever organizată, au rămas vii până în ziua de astăzi, deoarece Partenie Maschievici, cu talentul său artistic, le-a prins în desene, consemnându-le totodată îngrijorarea și gravitatea proprii unor victime ale bunului plac politic exercitat de marile puteri”. În aceste chipuri, scene de grup sau peisaje, lucrate cu creionul sau cu cretă colorată, unde se redau momentele trăite de artist și de compatrioții săi la Leubus și Falkenhain, Partenie Maschievici a imprimat fața adevărată a unei file din istoria zbuciumată a bucovinenilor și nu numai, lăsând posterității o mărturie impresionantă din punct de vedere artistic și uman. Fiica sa, Hortensia, – și ea o artistă polivalentă – a „strămutat” în cotidian aceste documente profund umane, subliniind încă o dată nevoia oricărui om de a fi înțeles și ocrotit. Și aceasta nu este puțin.

*Întoarcerea
din refugiu*

VICTOR LEAHUL

La sfârșitul lunii iulie 1941, orașul Cernăuți a fost reocupat. La începutul lunii august, i-am scris mătușii Eugenia o scrisoare întrebând ce s-a petrecut în sat după ce am plecat eu. După vreo trei săptămâni, am primit răspuns că s-au petrecut multe lucruri care nu încap într-o scrisoare. Sunt foarte multe lucruri de spus...

La radio, populația care voia să se întoarcă în Basarabia și în Bucovina era sfătuită să depună cerere la Ministerul de Interne și să aștepte cu răbdare redeschiderea graniței.

La 15 septembrie trebuiau să reînceapă cursurile noului an școlar. Tabăra lua sfârșit. M-am reîntors la București, la un cămin pentru refugiați, și am completat un formular de cerere pentru întoarcere în nordul Bucovinei. Am fost informat că școlile de acolo se vor deschide cu întârziere. La Ministerul de Interne au început să apară liste cu numele persoanelor cărora li s-au aprobat cererile de întoarcere. Erau dintre cei care înaintaseră cererea înaintea mea. Trebuia să mai aștept.

În vremea aceea, nemții înaintau în Rusia ca-n brânză și luau prizonieri cu diviziile. Bombele aruncate de aviația sovietică nu explodau. Populația Rusiei sabota industria de război și aștepta eliberarea de sub teroare. Soldații sovietici capturați aveau în buzunare boabe de grâu prăjit. Nu primiseră pâine de săptămâni întregi. La Constanța, pilotul român Horia Agarici luptase singur cu șapte avioane sovietice, doborâse trei din ele și pusese pe fugă pe celelalte patru. Părea că lupta împotriva bolșevismului avea sorti de izbândă.

În scurt timp, pe lista celor ce au primit aprobarea de întoarcere în nordul Bucovinei se afla și numele meu. Trenul pleca din Gara de Nord la 1:30 p.m.

* Extras din „Țara Fagilor. Almanah cultural-literar al românilor nord-bucovineni”, XVI, Societatea Culturală „Arboroasa”, Cernăuți, 2007, pp. 74–81.

Am mers la căminul de refugiați, mi-am luat bagajul și de acolo am pornit spre gară. În sfârșit, mă întorceam acasă! Pe cine voi mai găsi?!

Aveam impresia că trenul se mișcă prea încet, că stă prea mult prin stații. A doua zi, înainte de amiază, am ajuns la Cernăuți. Gara de Nord a orașului nu prezenta semne de avarii și nici orașul. Nu s-au dat lupte de stradă în oraș. Pentru că purtam cu mine bagajul, nu puteam să merg spre casă pe cărare, așa cum mergeam în trecut. Trebuia să mai merg două stații cu trenul de Bălți până la halta Mahala, dar trenul acesta pleca la ora 3:20 p.m. Aveam timp destul să mă interesez de școală. Am lăsat geamantanul la casa de bagaje și am pornit prin oraș pe jos. De jos, de la gară, până sus, la Liceul „Mitropolitul Silvestru”, am făcut cam trei sferturi de oră. Intrarea în clădirea liceului era încuiată. Pe ușă era un afiș care anunța că în anul școlar 1941–1942 liceul nu va funcționa. Foștii elevi se puteau înscrie la oricare alt liceu din oraș. Am mers la Liceul „Aron Pumnul” unde era un alt afiș la intrare, care anunța începerea cursurilor la 15 noiembrie; înscrierile elevilor de la clasa a doua până la a opta se vor face până cel târziu la 12 noiembrie... Am mers la biroul secretarului liceului și am completat un formular de înscriere pe care am notat că am promovat clasa a șasea la Liceul „Mitropolitul Silvestru” în anul 1939–1940. Am redevenit elev. Trebuia să mai completez dosarul cu niște acte înainte de începerea cursurilor.

Îmi părea rău că nu voi mai avea aceiași profesori care mă cunoșteau, dar asta era situația acum și trebuia să mă consolez. M-am întors la gară. Plecarea trenului spre Bălți se apropia. Garnitura era trasă pe peron. Mi-am luat bagajul de la casa de bagaje și am urcat într-un vagon cu inima zvâcnind de emoție la apropierea revederii satului. Am trecut, cu o oprire scurtă, prin stația Jucica și am coborât la halta Mahala. Am luat-o pe cărare spre satul nostru. De departe părea neschimbat, dar imaginea aceasta era înșelătoare. Pe măsură ce înaintam, pe ulițe întâlneam tot mai multe case fără ferestre, cu buruienile crescute în curte, înalte până la streășină... Case pustii!

Casa unde locuia mătușa Eugenia era mai în vale, mai aproape de halta CFR. Casa noastră era mai departe, mai pe deal. M-am oprit la mătușa. Știam că a rămas pe loc, căci promisem de la ea o scrisoare în tabăra de la Deva. După ce mi-a dat ceva să mănânc, că eram rupt de foame, mătușa mi-a povestit îngrozită de cele ce s-au petrecut cât am fost eu departe.

Sărbătorile religioase nu mai erau respectate. În zilele de sărbătoare prezența omului la munca câmpului era controlată cu mai multă severitate. Preoți nu mai existau prin sate, dar oamenii se mai adunau la biserică și cântăreții mai citeau psalmi și rugăciuni ca Dumnezeu să-i apere de cel rău. De Ziua Crucii, oamenii se aflau adunați în biserică. Broniu a aflat și a venit călare până în fața bisericii. A cerut unui om să-i deschidă ușile și a intrat călare înăuntru cu cravașa în mână și a alungat oamenii afară, la muncă, în câmp.

Sovieticii au început să ceară mereu, cote peste cote, pentru suprafețele lucrate în anul precedent. Cei mai mulți și-au dat toată recolta, iar cei mai înstăriți au trebuit să-și vândă lucrurile din casă ca să-și cumpere cereale și să-și dea cotele care li se cereau. Dar stăpânii cei noi nu se mulțumeau numai cu cerealele, ci mai cereau și cote de carne, de brânză și de lapte, de lână de la oi și chiar de zarzavaturi din grădină. Acestea din urmă se adunau la primărie și de multe ori putrezeau, pentru că acolo nu venea nimeni să le ridice, în timp ce familiile rămâneau lipsite de cele de trebuință. Căruțele încărcate cu sacii de cereale colectate din sat trebuiau să parcurgă străzile însoțite de un alai format din flăcăi și fete de la horă, cu muzica din sat, care trebuiau să joace de „fericire” că pot să dea din agoniseala lor Armatei Roșii „eliberatoare”! Scene de acestea văzusem și eu în zilele dinaintea plecării în refugiu.

Fățarnicia era strigătoare la cer, căci în urmă rămâneau bătrâni și copii care plângeau de foame. Noaptea, când duba neagră intra în sat, oamenii fugeau de prin case și se ascundeau în câmp prin porumburi, iar mai târziu, când câmpul s-a golit, fugeau și se ascundeau în lunca Prutului, ori prin glugile de strujeni din grădină.

Acolo, în lunca Prutului, au început să se organizeze să facă ceva să scape de teroare. Sătenii noștri aveau prieteni și cunoscuți de prin zonele de graniță cu care se mai întâlneau prin târguri. Peste tot, teroarea era mare. Durerea tuturor era aceeași. De la aceștia au aflat că granița era păzită cu strășnicie. Zona, arată cu plugul în fața unei rețele de sârmă ghimpată, era de netrecut. În zona arată se ascundeau mine și sârme declanșatoare de rachete de semnalizare. Nu erau șanse de scăpare. Există un singur punct unde aceste rețele nu s-au putut instala și anume punctul unde cobora granița de pe uscat pe apa Prutului, în Lunca județului Dorohoi. Acolo se afla un teren mlăștinos, o baltă, unde grănicerii nu instalaseră încă rețeaua lor ucigașă. La iarnă, când balta va îngheța, atunci vor trece peste punctul acesta. Vor năvăli cu tot bulucul asupra pichetului de grăniceri de pe malul bălții și cu ei cu tot vor trece în România! Semnalul de plecare se va da cu clopotul din turnul scolii primare, tras într-un anumit fel.

În zilele de la începutul lunii februarie, au fost geruri mari. În ziua de 6 februarie, cam pe la amiază, a început să viscolească de puteai să-ți bagi degetele în ochi și nu le vedeai. Cineva a dat semnalul, trăgând clopotul de la școala primară. Oamenii îmbrăcați în straie de sărbătoare au început să apară pe ulițele satului, îmbrățișându-se unii cu alții și luându-și rămas bun de despărțire.

Pe nesimțite s-au scurs spre locul de adunare din lunca de jos a Prutului. Unii mai aveau cu ei și câte o pușcă, pentru mai multă siguranță. Alții erau însoțiți de soții și de copii. Toți voiau să scape. Așteptau să vină un om de legătură din țară, dar omul acela nu a mai venit.

Când s-a lăsat întunericul, au pornit pe sub mal cu gândul că „fie ce-o fi!” Înotau în zăpada mai sus de genunchi ca să nu fie observați de pe șosea, unde mai treceau, din când în când, camioane cu soldați. Aveau de mers vreo 40 de km și drumul era foarte greu. Datorită greutateii drumului, copiii și femeile au rămas mult în urmă, iar flăcăii și bărbații mai tineri au apărut în frunte și au pornit în marș forțat ca să deschidă calea. De la locul

de adunare au plecat mai multe sute de suflete din satul nostru și din satele vecine. Acum se găseau în grupul din față cam două sute de oameni tineri. Au ajuns acolo cu întârziere și epuizați de oboseală, dar granița era acum întărită cu un gard de sârmă ghimpată așezat în mlaștina înghețată. Când s-au apropiat de gardul de sârmă ghimpată, rachete luminoase au izbucnit în sus și locul s-a luminat ca ziua. Mitralierele au început să tragă din față și din coaste de părea că s-a deschis iadul pe pământ și ei erau în mijlocul focului, dar și ei erau hotărâți și au mers înainte prin foc și prin sârmele ghimpate. Cei mai mulți au căzut, unii morți, alții grav răniți. Au ajuns pe pământul României unsprezece bărbați și trei femei. Groapa comună era pregătită înainte de a ajunge ei. Când pe tot terenul nu s-a mai observat nici o mișcare, focul a încetat. Un ofițer sovietic trecea de la un om la altul și, dacă găsea pe unul că mișca, îi mai trăgea un glonte de revolver în cap. Iar cei rămași în viață au fost deportați.

Grupul mare, care rămăsese în urmă, de femei și copii, auzind împușcături grozave înaintea lor, și-au dat seama că ceva înspăimântător se petrecuse acolo și, profitând de întunericul care mai stăruia, s-au întors.

În dimineața zilei de 7 februarie, o femeie care locuia aproape de biserica din Mahala mergea pe șosea cu sania către Lipcani. Când a ajuns în dreptul bălții de la Lunca-Dorohoi, grănicerii sovietici au oprit-o și au obligat-o să iasă de pe șosea la dreapta către lunca Prutului, unde câmpul era plin de oameni împușcați. Femeia a recunoscut cu groază câțiva dintre sătenii pe care îi știa prea bine. Grănicerii au încărcat sania femeii de câteva ori cu cadavre – așa cum se încarcă snopii în timpul recoltei – și i-au dus la gropile comune până ce acestea s-au umplut. Mai era încă o groapă, a treia, săpată mai de curând și au umplut-o și pe aceea, apoi au lăsat femeia să plece în drumul ei. Pe teren se mai afla încă un număr destul de mare de morți și grănicerii n-aveau poftă să mai sape. Au făcut o spărtură în gheața Prutului, apoi mergeau și legau trei-patru morți de picioare cu sârmă ghimpată, îi târau

până la gaura din gheață și-i afundau în apă, sub gheață, să se ducă la vale. Așa au dispărut, fără urmă, mulți dintre cei ce au murit la Prut în noaptea aceea. Ce s-a întâmplat în sat?

La ora când s-a dat semnalul cu clopotul de la școală, în biroul primăriei se aflau Broniu și Ștefan al Lisavetei care nu vedeau ce se petrece afară din cauza viscolului. Într-o casă mai din vale locuiau doi tineri căsătoriți numai de un an, Isai și Măriuța, împreună cu mama ei. Și tinerii se iubeau foarte mult. Acum Isai voia să plece și Măriuța ar fi plecat cu el până la capătul lumii, dar mama ei era bolnavă la pat și Măriuța nu putea să o lase. Trebuia să stea și s-o îngrijească. Isai trebuia să plece, căci fusese recrutat de sovietici în marină și în luna martie avea să fie încorporat în armată. Măriuța trebuia să stea cu mama ei, dar ar fi vrut să plece și ea cu el și nu știa cum să se mai împartă. Până la urmă, Isai a convins-o.

„Tu, Măriuță, stai acasă și ai grijă de mama ta. Eu mă duc acum, dar noi nu vom sta prea mult departe unul de altul, căci strâmbătatea asta nu poate să dureze prea mult. Eu voi fi printre cei dintâi care se vor întoarce și vom fi iarăși împreună.”

Măriuța a rămas și Isai a plecat, apoi au plecat și cei doi frați ai ei, Emilian și Iulian, și lumea i se părea pustie și groaza a apucat-o pe Măriuța: „Ce se va face ea singură acasă?” Nu, Isai nu trebuie să plece! Ea trebuie să-l oprească. Și-a adus aminte că ea are pe cineva important la primărie, pe cumătrul ei, Ștefan al Lisavetei. A alergat repede la primărie să-l găsească:

– Cumetre, fă ceva și oprește-l pe Isai să nu plece, că mă lasă singură!

– Ce? Unde pleacă el?

– În România!

– Lasă că nu mai pleacă el nicăieri, îi răspunse Broniu, apoi luă telefonul, sună la centrală și ceru să i se dea legătura cu grănicerii de la Noua Suliță. A vorbit ceva pe rusește cu comandantul grănicerilor și-i zise Măriuței:

– Acum poți să te duci acasă. Nimeni nu va mai pleca în România!

Și Măriuța s-a întors bucuroasă acasă și a așteptat. Isai n-a mai venit. După mai multe zile au venit în sat niște dube negre. Multe, multe dube și au încărcat în ele toate familiile celor ce-au dispărut din sat în noaptea din 6-7 februarie. În urma dubelor, veneau săniile din satele vecine unde se vorbea ucraineana. Săniile acestea au încărcat tot ce se găsea în case: straie și covoare, blide și obiecte de bucătărie, de rămâneau pereții goi. La spatele săniilor legau vitele și căruțele, iar caii îi înhămau la săniile din sat ca să aibă cu ce căra uneltele agricole: pluguri, grape, semănători și alte obiecte ce se mai găseau. Așa s-au îmbogățit satele vecine în care aveam și noi unchi și veri. Măriuța și mama ei au fost printre primii deportați; avea între cei căzuți la Lunca-Dorohoi soțul și cei doi frați.

Întors în sat, când mă plimbam pe ulițele lui, pline de viață pe vremuri, vedeam acum două-trei case locuite și alte două nelocuite, iar bătătura din fața casei plină de buruieni. Jumătate din colegii și prietenii mei din școala primară nu mai existau. Între aceștia, Ionică al lui Costache al lui Carp, Ionică al lui Nițu, Gheorghe al lui Ionică a Zamfirei, Duntruță al Alintei și mulți, mulți alții.

Când au venit să-l ridice pe bătrânul Costache al lui Carp, l-au găsit pe patul de moarte, gata să-și dea sufletul. Îi țineau lumânarea. Vecinii care erau cu el le-au spus NKVD-iștilor să-l lase să moară pe loc, că ei vor avea grijă să-l înmormânteze. N-au vrut. Doi ostași l-au luat de mâini și de picioare și l-au aruncat într-un camion. Se pare că chiar atunci a și murit, căci l-au aruncat din camion la ieșirea din sat în șanțul șoselei. L-au găsit acolo niște consăteni care se întorceau din oraș, l-au pus în sanie și l-au dus la casa lui, l-au privegheat trei zile și apoi l-au înmormântat.

Când am plecat eu în refugiu, fratele meu Ionică credea că va fi în stare să reziste noului regim și să păstreze casa și pământul pe care îl aveam, dar a văzut că sovieticii îi tot cer cotă după cotă din tot ce avea și din ceea ce nu avea. Și-a dat seama de greșeala pe care a făcut-o că n-a plecat cu mine. Mergea la bunica din deal și plângea: „Ce rău am făcut că n-am plecat atunci când se putea!” În ziua viscolului, pe 6 februarie, a venit iarăși la bunica îmbrăcat frumos

în costumul acela cusut de mâna ei. I-a sărutat mâna și i-a cerut iertare pentru toate supărările pe care i le-a făcut și și-a luat rămas bun de la ea. De atunci, nu l-am mai văzut decât la reînhumare.

Femeia aceea din satul Mahala, care a cărat cu sania morții la gropile comune, a văzut căzând din buzunarul cuiva niște hârtii de la Centrul de colectare a cotelor de cereale. A ridicat hârtiile și a citit pe ele numele Ion Leahul.

În mai 1942, în timpul guvernării lui Antonescu și al războiului din răsărit, s-a făcut deshumarea aceluia care fuseseră îngropați în cele două gropi comune la indicația femeii ce i-a transportat cu sania. Morții au fost aduși în biserică din satul nostru ca să fie identificați de rude și de cunoscuți. Bunica l-a recunoscut pe Ionică după costumul național pe care i l-a cusut ea.

Morții au fost puși în sicrie și li s-a făcut o reînhumare frumoasă cu mulți preoți și muzică militară. În cimitirul cel mare din satul Mahala li s-au pus la cap cruci de piatră ca cele ce se pun la mormintele eroilor.

Cealaltă bunică a mea, mama tatei, care locuia în casă cu fratele Ion, a fost deportată în Siberia la vârsta de 84 de ani. Eu, care în timpul copilăriei mele spuneam că o apăr de moarte cu vergeaua de la stative, eram atunci prea departe și neputincios ca să-i mai pot veni în ajutor. Stalin era acum stăpân peste biata populație din nordul Bucovinei și aceasta era voința lui. Un vecin de-al nostru, Gheorghe Doroș, care a fost deportat la vârsta de 5 ani împreună cu mama lui, a reușit să supraviețuiască deportării și să se întoarcă acasă. El mi-a povestit că bunica a murit în satul Loino, raion Kaskii, regiunea Kirovsk, cam la un an după data deportării. Ea, care la vârsta de 84 de ani mergea pe jos până la oraș și umbla prin tot orașul și se întorcea seara tot pe jos în sat, fără să se resimtă din cauza oboselii, a murit numai de întristare. În noaptea deportării, mătușa Catrina, fata ei, a vrut să se apropie și să-i arunce o basma mai groasă, cu care să se învelească. Un ciolovec a observat-o și a întors pistolul automat către ea: „Streleati!” și sovieticul, „sufletul acela de firă!” (așa cum îi zicea mătușa Catrina), n-a lăsat-o să-i dea bunicii nimic.

*În război:
ocupația străină,
evacuarea, frontul*

VICTOR IOSIF

Bătrânii satului își amintesc zilele de cumpănă ce au marcat începutul celui de-Al Doilea Război Mondial, când polonezii s-au retras la noi după ce țara lor a ajuns sub ocupație hitleristă. România a împărțășit o soartă asemănătoare în urma ultimatumului stalinist din 28 iunie 1940, prin care ne-au fost luate Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța. La 22 iunie 1941, românii au intrat în luptă ca aliați ai nemților pentru eliberarea teritoriilor răpite și au purtat războiul până adânc în inima Rusiei sovietice. Trupele sovietice au reușit să oprească înaintarea și să provoace, între 19–21 noiembrie 1942, o dezastruoasă înfrângere a armatelor a III-a și a IV-a, la Cotul Donului și în stepa calmuță, unde au pierit de gloanțe, de frig și de foame aproape 200.000 de români.

După contraofensiva rușilor la Stalingrad, a urmat retragerea și încercarea de a stăvili tăvălugul sovietic pe linia Carpaților. Arestarea mareșalului Ion Antonescu și armistițiul semnat după 23 august 1944 au însemnat întoarcerea armelor împotriva Germaniei și continuarea războiului prin Ungaria și Cehoslovacia, până la căderea Berlinului, pe 9 mai 1945. Soldații noștri și-au vărsat sângele atât în est, cât și în vest. În ciuda acestui fapt, sute și mii de români și nemți au fost deportați și supuși unui regim de exterminare în lagărele sovietice. Cei care au supraviețuit s-au întors, peste ani, și în Vicovu de Jos. Povestea lor este cutremurătoare. Dar și mai cumplit au avut de suferit cei din ținuturile Cernăuților, nordul Bucovinei sau din Basarabia. Ei au trecut prin mai multe valuri de ocupație, siliți să ia calea pribegiei începând cu 1940, când armata națională a fost umilită și batjocorită pe drumul retragerii. La 1 aprilie 1941, sute de români bucovineni

* Fragment din Victor Iosif, *Vicovu de Jos din povestirile sătenilor*, Editura Septentrion, 2013.

de pe Sirețel și din satele de la obârșia Siretului au fost masacrați la Fântâna Albă pentru simpla „vină” că au încercat să ajungă în țara lor liberă.

Speranța a renăscut în iunie 1941, odată cu revenirea trușelor noastre. Din păcate, calvarul a reînceput în aprilie-mai 1944 cu fuga din calea puhoiului roșu a miilor de refugiați din satele românești din nordul Bucovinei. Aceste familii care și-au căutat adăpost în părțile Vicovului, au trăit încă o evacuare silită, împreună cu majoritatea sătenilor dinspre Dorohoi. Alții s-au ascuns în pădurile Obcinilor și, dacă au reușit să scape de ruși, s-au stabilit în Câmpulung.

În toată această perioadă, operațiuni militare s-au desfășurat și prin Plutonul Fix „Putna”, în care acționau locuitori din comunele de pe valea Sucevei cu misiunea de a se împotrivi și a încetini înaintarea inamicului. Totodată, s-au format primele grupuri de partizani, unii instruiți la Sadova, care au continuat rezistența mulți ani după ce în țară s-a instalat regimul comunist impus de tancurile sovietice. Din povestirile sătenilor, se conturează o imagine a vremurilor de război așa cum le-au simțit și le-au trăit atât cei care au înfruntat gloanțele pe front, cât și cei de-acasă – bătrâni, femei și copii – a episodului ocupației străine și a refugiului. Aceste mărturii aparțin unor oameni care au făcut istorie și au devenit istorie.

„Pe 1 septembrie 1939, nemții au atacat Polonia și așa a început cel de-Al Doilea Război Mondial. Un război soldat cu milioane de morți pe fronturi, în lagărele din Siberia și în pușcăriile comuniste. La noi au fost: Canalul, Gherla, Botoșani, Suceava, Cavnic, Sighetul Marmăției, Jilava, Văcărești și altele unde au suferit și au murit cu sutele de mii.

Văzând sovieticii că nemții înaintează în Polonia, s-au gândit să apuce și ei o halcă din trupul țării: unii din apus, alții din răsărit. Polonezilor nu le-a rămas decât să ceară bunăvoința unui popor.

Iar românii i-au primit. Până-n '39 aveam hotar cu ei pe Ceremuș. Au intrat pe la Ghica-Vodă, punctul de frontieră de lângă Sadagura. Întâi au predat armamentul, pe care l-au luat înapoi la ieșirea din România și au făcut un corp expediționar în Anglia.

În Vicovu de Jos era primar învățătorul Ioan Vicoveanu. Trei zile și trei nopți – mi-aduc aminte – a durat trecerea lor prin satul nostru. Eu nu împlinisem încă 15 ani, eram, adică, un băiețandru la vremea aceea, dar eram destul de bine crescut și aveam o colibă în vârf, la Zaharie, unde pășteam oile. Noaptea dormeam acolo. Și mergeam cu frații mei, Costea și Vasile, să vedem refugiații, de pe Dealu' Cireșului. De la Crasna și până-n Dealu' Iederii părea ca un lanț de licurici ce urcau și coborau printre dealuri. Aveau farurile camuflate. Ziua ne uitam cum vin bară la bară: mașinile mici câte trei în rând și cele mari câte două, să fi avut 10 km la oră. Camioanele camuflate erau acoperite cu huse. Gavril Coroană a cumpărat de la ei o mașină de lux. La noi nu prea se găsea pe atunci. De la a treia zi au început să se rărească, și cam la o săptămână n-a mai trecut nimeni.

Ne-am strâns câțiva tineri în Crucile Drumului și de acolo am luat-o spre Podul Pleșcanilor, unde s-a oprit un camion cu vreo cinci-șase militari. Avea prelată din spate desfăcută și era plin de biciclete cu gențile din lemn puse pe niște bare. În jur s-au adunat bărbați și femei din vecini. Petrea lui Anton, tata lui Marinaru', știa limba, fiindcă a stat în Rusia cu polonezii în Primul Război Mondial. Și unul dintr-înșii zicea că-i din Varșovia și are 41 de ani. Ne-a spus așa: «Vedeți, noi trecem pe aici acum; nu peste mult timp însă, acest pahar pe care-l bem noi acum, îl veți bea și voi». Într-adevăr, după zece luni s-a întâmplat ceea ce a profetit el, când ne-au ocupat rușii Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herței. Petrea, vorbind cu dânșii, ce le-a spus nu știu, că n-am înțeles, numai au început toți să râdă. Atunci zice una dintre babe: românește! «Vai săraca, ai văzut că râd românește».

Mult mai târziu am aflat și alte lucruri despre venirea lor în '39, de la fostul ministru de interne, Hagi Stoica Nicolae. L-am găsit în

1955 în camera 24 din Jilava; era orb de-acum, după ce îl ținuseră patru ani de zile într-o celulă întunecoasă. «Au fost peste 100.000 de militari – povestea el –, iar restul, civili cu neveste și copii. În lagărele noastre au avut un adăpost și mâncare din belșug». Nici astăzi n-au uitat că i-am ajutat la greu.”

George Motrescu a lui Pentelei, octombrie 2002

Cele spuse de George Motrescu despre felul cum i-au primit bucovinenii pe refugiații polonezi sunt confirmate de ceea ce scria pe atunci o ziaristă poloneză: „De îndată ce am trecut frontiera pe pământ românesc în Bucovina, din toate satele s-au strâns țărani și, în timp de o oră, cu o iuțeală de necrezut, s-a organizat ajutorarea refugiaților. Tot orașul Rădăuți a fost mobilizat pentru primirea noastră. Coșuri pline cu pâine, brânză și alte alimente au fost prima binecuvântare cu care ne-a primit roditorul pământ al Bucovinei. Totul ne-a fost dăruit din tot sufletul”.

„Astăzi, mulți se întreabă dacă atunci, în '40, nu trebuia să luptăm. Alții spun că degeaba ne-am fi opus, că oricum ne dovedeau și ar fi fost și mai rău. Eu nu știu dacă ne puteam opune, dar asta a fost o hoție mare. Noi credeam că o să se oprească la hotar – unde-i granița cu Basarabia, acolo era satul nostru. Hotarul era un canal mare și pe șanțul acela venea gazul din Rusia în Toporăuți. În dimineața zilei de 29 iunie, am auzit un zgomot neobișnuit și am ieșit afară. Noi așteptam să apară rușii din Rusia, dinspre Nistru, și când colo ei veneau de la Cernăuți. Nu mai văzusem tancuri până atunci; erau câte patru soldați pe tanc, cu turela deschisă. Imediat câteva slugi s-au urcat pe Casa Națională și au rupt steagul românesc. Aveam printre noi o rusoaică, fiică de boier. Pe tatăl, pe mama, pe sora și pe frații ei i-au omorât bolșevicii la revoluție. Fata asta s-a ascuns printre foștii prizonieri din Primul Război și așa a scăpat. Apoi a luat-o de nevestă un român

din Bilca. Ai noștri au scos-o din necaz și ea a ieșit prima cu flori înaintea rușilor. La Vijnița, i-au întâmpinat primarul și toți evreii. După ce ne-au ocupat, a început vânătoarea de români. Bărbații tineri, printre care și Nistor, omul meu, care erau recruți, au fugit peste graniță de frică să nu ajungă în armata lui Stalin. Neamuri și vecini au trecut munții în țară. Erau vreo 40 și îi conduceau călăuze din Frătăuți. Noi le spuneam, «informatori». Nicolae Ieșan avea o fetiță de trei săptămâni care plângea întruna. În timp ce treceau prin pădure, unul dintre conducătorii grupului i-a întrebat: «Ce facem? Murim toți din cauza asteia? Omoar-o!», îi zice lui Nicolae. «Poftim! Omorâți-o voi! Eu să-miucid pruncul?» Nistor a luat-o el, a înfășat-o, i-a pus căciula în cap și a strâns-o până s-a liniștit. Și așa au ajuns la Straja, bărbați și femei cu copii, printre care și mama, mătușa și bunica Sofiei (Vicoveanca). Gheorghe Fusa vine în permisie la Vicovu de Jos și primește o casă nemțească pe margine, unde a fost mai pe urmă cooperativa Cornea. Apoi, după ce au înaintat românii în '41, Veronica se pornește acasă și-o naște pe Sofia în Toporăuți.

Noi, care n-am putut să plecăm din teritoriul ocupat, dacă ocupația mai dura o lună, eram în Siberia. Toți se pregăteau să treacă în România. Se zvonea că s-ar face o repatriere. De bună credință, românii s-au prezentat la comenduire, la Cernăuți. Doar femeile s-au întors, dar nu pentru mult timp. Erau și ele înscrise pe lista pentru deportare. Din familia noastră au ridicat-o pe Pazinca lui Costan Ieșan, cu fetița și un băiat, și-au trimis-o în Siberia. Pe soțul ei l-au împușcat în Mahala pe un câmp. Mai era unul, Calistru Burlă, pe care l-au luat. Veneau noaptea, înconjurau casa și dimineața îi ridicau dezbrăcați la ora cinci. N-aveai voie să iei cu tine nimic. Puneai mâinile după cap și te-mpingeau cu patul puștii în mașina descoperită. Când te urcau în tren, lăsau numai copiii până-n doi ani la mamă. Siberia!

Toporăuțiul aparține de Noua Suliță. Cineva de acolo mi-a povestit mai târziu: străifuiam cu dâșii butuci. Până-n toamnă n-a rămas nici unul. Omul acela din Bilca, fiind șofer, a scăpat.

Sora lui a fost pedepsită 18 ani pe plută; acolo locuia și pescuia. Dacă prindea un pește viu și îl mânca, mai primea un an de pușcărie. Astă-primăvară a murit. Am o soră în Siberia. N-am văzut-o din '84. Am doi frați în Donbas. I-am văzut de două ori. Au fost deportați de tineri. Cel mic furase cireșe de la colectiv. Fiindcă nu l-au putut prinde pe cel mic, l-au luat pe cel mare, apoi și pe cel mic.

În '41, pe 22 iunie, eram la Toporăuți. Atunci n-avea radio toată lumea. Vă spun că învățătorul stătea peste drum de noi și am mers și i-am dus lapte. El a dat drumul la radio și am auzit și eu când a zis Antonescu: «Români, ordon: Treceți Prutul!» Da-ntâi au fost lupte, au trecut cu aviația, au bombardat, au omorât vite, au fost răniți, rușii fugeau cu mașini cu tot...”

Saveta Fusa a lui Nistor, noiembrie 2000

*Frânturi din istoria
familiei mele*

GHEORGHE BOTĂ

Toți coloniștii au primit atunci terenuri de construcție și câte un hectar pentru agricultură. Cei mai înstăriți, cu lei în buzunar, cumpărau noi parcele de pământ. Strămutații erau oameni harnici foc și au câștigat repede stima locuitorilor din Toporăuți. Flăcăii din partea locului se însurau cu fete de-ale coloniștilor. În familiile lor, de obicei, se vorbea româna și ucraineana. Creștea o nouă generație strâns legată de vatra Toporăuților. Degrabă, prin 1927, în cătunul coloniștilor și-au deschis ușile un cămin cultural, unde toporăucenii se adunau de sărbători, și un dispensar.

Așa au trăit oamenii – când mai greu, când mai ușor – până în 1940, când mersul obișnuit al vieții a fost zădărnicit de instaurarea puterii sovietice în ținut. Gospodarii din Toporăuți au întâmpinat cu neîncredere noul regim. Pe ici-colea poate se mai găsea câte unul care se bucura de venirea „fraților slavi”, însă cei mai mulți, gospodari de frunte, se temeau că își vor pierde agoniseala adunată în sudoarea frunții. Veneau zile negre mai ales pentru țărani care aveau un petic de pământ mai mare. Sufereau toți, și cei strămutați, și băștinașii cu rădăcini adânci în glia Toporăuților. Represaliile, jefuirea oamenilor din teritoriile ocupate: asta le era fericirea adusă de tancurile sovietice. Numai începutul celui de-Al Doilea Război Mondial a oprit marea catastrofă numită „eliberare”, însă, din păcate, pentru puțin timp.

La 29 martie 1944, Armata Roșie a intrat din nou în Bucovina, puterea sovietică prinzând seu pentru ani îndelungați pe pământurile noastre. La Toporăuți, cel mai mult aveau de suferit românii veniți din sudul Bucovinei, fiind suspecți la tot pasul de rea-voiență față de regimul sovietic. Speriați de moarte, ei începeau să-și

* Extras din cartea lui Gheorghe Botă, *Întâmplări și destine de poveste din Bucovina*, Editura Micro, Cernăuți, 2023.

părăsească în masă casele, încercând să se întoarcă la neamurile lor din Vicovu de Sus și de Jos, de care-i despărțea de-acum și o frontieră trasă prin inima Bucovinei.

Bunelul meu, Vasile Chelbea, cunoștea bine cărările de trecere prin pădurea de la Crasna. I-a ajutat pe mulți consăteni din Toporăuți, mai ales pe cei strămutați ca și el, să ajungă în România, purtându-i în taină prin desișul pădurii, prin trecători numai de el știute. De la mic la mare, familii întregi nu aveau altă ieșire decât să evadeze cât mai repede din raiul comunist, în ciuda pericolului de moarte din drumul fugii lor.

Era o mare primejdie să pornească în grupuri mari, pentru că în orice moment fugarii puteau nimeri în mâinile NKVD-iștilor. Dacă se întâmpla să fie prinși în timpul zilei, bărbații erau împușcați sub privirile îngrozite ale femeilor și copiilor, iar la ceas de noapte grănicerii trăgeau în toți de-a rândul, fără să-i preîntâmpine. Odată, susținut de socrul său Ambrozie, bunicul Vasile, pregătindu-se să însoțească un grup de consăteni prin trecătorile din pădurea Crasnei, s-a înțeles cu nevasta, adică cu bunica mea, Veronica, să părăsească și ei pentru totdeauna Toporăuții. Au încărcat căruța cu cele mai necesare lucruri și s-au pornit la drum. La acel moment, bunicii mei creșteau două fete – Virginia și Felicia. Mătușa mea, Virginia, avea 5 ani atunci, iar copila care avea să-mi dăruiască viața, Felicia, numai 7 luni. În căruța bunicului încăpeau câteva valize mari și copilașii. Cei mari din grupul refugiaților mergeau pe jos. Ajungând la Igești, în apropierea Storojinețului, Vasile a lăsat calul și căruța la un gospodar cunoscut. S-a înțeles că, dacă nu va reuși să treacă hotarul, se va întoarce să și le ia, iar dacă-i ajută Dumnezeu să ajungă cu bine dincolo, calul și căruța vor rămâne la el. La lăsatul nopții, fugarii au intrat în pădure, ținând drumul spre Vicov. Înaintau anevoios. Copiii, cu somnul în gene, trebuiau purtați în brațe. Bărbații duceau pe umeri și în mâini legături cu ce-au putut lua de acasă.

N-au dovedit să se adâncească bine în pădure, când s-a auzit un scâncet de copil. Plângea, din ce în ce mai tare, Sofița, fetița de

numai trei luni a lui Mihai Fusu. Zadarnic Melexina, mama micuței, o strângea la piept, dându-i sânul s-o liniștească. Toți erau cu inima-n călcâie, tremurau de teamă să nu dea peste ei patrulele NKVD-ului. Până la Vicov rămăseseră vreo trei kilometri prin pădure. Nimeni nu voia a face cale întoarsă. În jur – întuneric beznă. Tânăra mamă abia își înăbușea plânsul, lacrimile picurau pe fața copilei. Bărbații l-au încercuit pe Vasile. Ce facem mai departe? Întrebarea răsuna din toate părțile, năpustindu-se asupra călăuzei de-a valma cu neliniștea din jur.

– Nu te supăra, Mihai, dar trebuie să astupăm cumva gura copilului! Din cauza lui ne vom prăpădi cu toții. Degrabă vor da peste noi, ne vor împușca cât ai zice pește, se năpusti asupra tatălui unul dintre bărbați.

– Ce pot să-i fac, cum s-o potolesc?! le răspundea disperat Mihai.

– Dă-mi-o mie, știi eu ce-i de făcut! Mihai, tu și nevastă-ta sunteți tineri, o să mai aveți copii, dar din cauza acestui plod putem să ne pierdem cu toții. Tu înțelegi ce-ți spun? insista cu voce aspră același ins.

– Nu, teme-te de Dumnezeu! s-a repezit la el bunicul meu, Vasile.

Și-a descheiat cojocul, a rupt o bucată de pânză din cămașa de pe el și a înfășat copila. A lipit-o la pieptul său, învelind-o cu poalele cojocului. Peste câteva minute, micuța a adormit și fugarii și-au continuat calea mai departe.

N-a trecut mult și s-a trezit mezina lui Vasile, Felicia. Pe ea n-a reușit nimeni s-o oprească din plâns. Oamenii au început să se certe mai rău ca prima dată. I-a împăcat mama fetiței, bunica mea, Veronica.

– Linișteți-vă, oameni buni! Eu cu copiii mă întorc la Toporăuți, a șoptit ea, cu tărie bărbătească.

În toiul nopții, tânăra mamă cu o fetiță de cinci ani de mână și alta micuță în brațe a străbătut pădurea înapoi spre Crasna. Pe la nouă dimineața ajunsese la Igești, la gospodăria unde a lăsat

căruța. A înhămat calul, ținând drumul spre casă. Copiii au dormit în pace toată ziua, legănați de hodorogeala căruței. Pe la zece seara au intrat în Toporăuți.

După două săptămâni s-a întors la familia sa și bunicul Vasile, cu un nou nume. Își făcuse documente false, în care era înscris cu numele Adam. Cât a stat la Toporăuți, a însoțit încă de câteva ori grupuri de fugari prin pădurea de la Crasna.

*Interpreta de muzică populară
din Toporăuți*

SOFIA VICOVEANCA

În timpul războiului, tata a fost luat prizonier și toată bruma muncii sale a fost îngropată lângă casă, la Toporăuți, acolo unde am văzut lumina zilei. Mama m-a luat în brațe și a venit la o soră mai mică, Sofia, care locuia la Vicovu de Sus – Bivolărie, împreună cu o mătușă (Istina), într-o căsuță cât o cutie de chibrituri, cu o singură încăpere, o tindă și o cămăruță. Cămăruța ne-a fost „repartizată” nouă, provizoriu, în speranța că se va termina războiul, se vor liniști apele și ne vom întoarce la casa noastră din Toporăuți. N-a fost să fie așa. Bucovina a fost „ciuntită” în două, iar noi am rămas la Vicov cu toată sărăcia noastră. Azi munceam, mâine mâncam. Eram tare necăjite amândouă. Vești de la tata nu aveam, nu știam dacă mai trăiește sau nu, dar mama nu mă lăsa din mână. De la vârstă fragedă mi-a dat un petec de pânză, un ac și ață colorată și m-a învățat să cos, să tivesc, să fac găurele (un fel de dantelă). M-a învățat, în același timp, să torc, să împletesc cu andrelele, să țes pânză, să adun fânul la polog, să prășesc, să fac rânduital canepii. Tot ce trebuie să știe o fată de la țară în viață. Numai munca ne-a scos la liman. Eu, însă, curioasă din fire, participam cu drag și la petrecerile satului, și împreună cu mama eram prezentă la luarea zestrei, la iertăciunea miresei, la șezători, înmormântări, clăci... Așa ne mai bucuram și noi sufletul. Poate de atunci a țâșnit în mine, peste ani, dorința de a povesti lumii prin cântec toate bucuriile și durerile unui neam.

Mi-amintesc de o întâmplare care m-a marcat pentru toată viața. Era după „eliberare”, dar pădurile noastre falnice încă mai adăposteau fugari-partizani. Era perioada când șiruri întregi de

* Fragmente din cele două volume ale Sofiei Vicoveanca: *Cu inima-n palme*, Editura Bibliotecii Județene „I.G. Sbiera”, Suceava, 2004, și *Taine în adânc păstrate*, Editura Bibliotecii Județene „I.G. Sbiera”, Suceava, 2009.

camioane, încărcate cu armată, urcau spre munte, pe urma „haiducilor” de temut, Cenușă și Motrescu. Fiind vară, cânepa ajungea până la brâu, poate mai sus. Într-o duminică, pe la prânz, un zvon a înfiorat satul, cum că unul din „partizani” este aciuat la o vecină (Divora) și că jandarmii au dat de urma lui. Prinsă de mâna mamei, care avea o privire pe care n-o mai întâlnisem la ea, am pornit în fugă peste ogoarele date în rod, către casa lui Casian. Tot satul era în alertă: fugeau femeile cu catrințele puse-n brâu, pentru a lăsa pasul slobod, ținând de mână copiii care plângeau, neînțelegând ce se întâmplă... Când am ajuns, drumeagul era ticsit de lume, care urmărea evenimentul mută și neputincioasă, cu sufletul încărcat de lacrimi grele, lacrimi pe care nu cuteza să le sloboadă. Cineva îl trădase pe „haiduc”. În disperarea lui de a fugi, călcase tot ogorul de cânepă deasă. Dar jandarmii, călări, au reușit să pună mâna pe cutezătorul și temutul fugar și, ca să dea un exemplu celor prezenți, ca nu cumva și alții să-i urmeze faptele, cu o lovitură sigură l-au doborât pe „fratele” codrilor și l-au legat de coada unui cal imens. Au dat bici calului, care a luat-o la goană pe drumeagul plin de gropi și hârtoape. Nori de praf s-au ridicat în urma neînfricatului flăcău, care mătura pământul cu pletele-i lungi, în timp ce sângele îi țâșnea peste pietrele drumeagului. Nimeni din mulțime nu mișca, doar privirile erau plecate ca pentru rugăciune. Mama avea o lumină stranie în ochi, iar mâna ei o strângea pe a mea, semn că trebuia să tac. Dintr-o dată, din mulțimea mută a țâșnit o femeie, mărunțică la trup, cu o față desfigurată de durere, cu ochii rătăciți, și-ntr-o clipită și-a aruncat tulpanul și și-a despletit părul cu mâinile tremurânde. S-a lăsat în genunchi și, târându-se în urma norului de praf stârnit de trupul tânărului, ștergea pietrele de sânge cu părul ei. Nu slobozea nici o lacrimă, dar fața îi era descompusă. Era mama haiducului. În sinea mea, mă miram că nu strigă nimic. Era, însă, sfâșiată de o durere profundă, cum numai o mamă poate cunoaște.

Peste ani, în cadrul Ansamblului „Ciprian Porumbescu”, s-a pus în scenă piesa „Haiducii”, în care eu interpretam rolul

Domnicăi, mama haiducului Darie. Trebuia la un moment dat să apar pe scenă în clipa când potera îl lega în lanțuri pe Darie. De fiecare dată când interpretam respectivul moment al piesei, apelam la scena văzută în copilărie pentru a mă „încărca” de durere și de revoltă. Chiar și acum, când scriu aceste rânduri, mi-i fața scaldată de lacrimi și mă rog la Dumnezeu să aibă grijă de sufletul acelei mame și să-i ierte păcatele, că friptă i-a fost inima...

Îmi plăcea primăvara, după ce trecea plugul, să privesc aburii care se ridicau după brazdă și-mi ziceam: „Ăsta-i sufletul pământului!” Îmi plăcea, de asemeni, în diminețile de vară, să merg desculță prin iarba încărcată de rouă. Alteori, mă ascundeam în iarbă și urmăream zborul și cântecul ciocârliei. Tot aici, veneau fete de măritat, aproape de apusul soarelui, și prindeau racateți (broscuțe minuscule verzi), le vârau în sân, ca să aibă noroc. Am încercat și eu odată, dar m-am speriat de răceala broscuței. Oricum, mama nu mă scăpa din ochi, făcea ce făcea și mă tot striga pe nume. Era terorizată de mai multe gânduri. Mă avea numai pe mine. Într-o seară, cum stăteam pe prispă afară, am adormit în brațele mamei, ascultând poveștile depănate de ea. Nu știu cât am ațipit, dar m-am trezit auzind-o pe mama plângând în hohote, lângă sora ei, Sofia, și mătușa Istina. Mă mângâia pe păr și, printre sughițuri de plâns, zicea: „Decât să mi-o ia, mai bine murim amândouă, ne facem seama și gata...” M-am speriat, neștiind ce se întâmplă. Cine să mă ia?! După câteva zile, însă, a venit la noi un moș de prin împrejurimi s-o întrebe pe mama dacă-i adevărat că cei născuți în partea „ocupată” vor fi strânși și duși – ruți de ai lor. Eu eram singura născută acolo, de aici groaza mamei să nu mă piardă.

De tata nu mai știam nimic. Mamei i se spunea în sat „refugiata” și „văduva”. Ea, însă, mai spera; era o presimțire sfântă, pornită din adânc. Speră că tata mai trăiește... La primărie au sosit ajutoare, pachete de la americani pentru familiile care aveau prizonieri prin lagăre. A venit mama cu două cutii, destul de mari,

cu bunătați. Ce nu era în cele două cutii? De la ciocolată cu marțipan, biscuiți umpluți cu cremă, dulceturi și pâna la conserve cu șuncă de toate felurile. Ne minunam ce gust apetisant puteau să aibă. Mama a hotărât să-mi dea câte un cubuleț de ciocolată pe zi, pentru că... se termină. Doamne, cât timp îmi puteau lua biscuițelul sau frântura de ciocolată! Mă refugiam undeva într-o parte și ore-n șir atingeam doar cu limba bucațica-minune și Îl rugam pe Dumnezeu să nu se „topească” așa repede. Întotdeauna mama avea grijă deosebită față de mine și-mi dădea tot ce avea mai bun. Mă iubea și mătușa Sofia, chiar și unchiul Pazian, care mă admira de câte ori mă vedea legănând Negruța. Erau momente când mă țineam de poala mamei, chiar dacă ne ridicam de la masă, zicându-i: „Mamă, mi-e foame!” „Sofioară, dar amu ai mâncat”, îmi răspundea. „Mi-i foame de pachet, mamă!”, insistam eu, obligând-o pe mama să umble la pachet.

Se știa că, pentru orice ieșire peste graniță, chiar dacă mergeam ACASĂ, în Bucovina de „dincolo de sârma-ghimpată”, spectacolul era vizionat de „n” ori de privirile aprige ale temutului secretar de propagandă, domnul Panaitiu. De la nașa mea de botez, Ana Gherasim, sora tatălui meu, stabilită în Sadagura – Cernăuți, știam că orice aparat de radio cumpărat de la Cernăuți, era verificat și încercat pe postul de radio București și Iași, oamenii dorind să afle cât mai multe de acasă, din România. Tocmai *Bucovină, mândră floare*, un cântec nou scos la lumina rampei, era înregistrat la radio și destul de des difuzat (facea parte din repertoriul contemporan, obligatoriu în fiecare spectacol).

Domnul Panaitiu, urmărind firul spectacolului, și-a notat: nu trebuie cântat *Bucovină, mândră floare*, să nu-i supărăm pe vecinii noștri, să nu creadă că tânjim după ceva... Ar trebui cântat *România, mândră floare*. Zis și făcut. În spectacol, în sala arhiplină, pluteau ca niște flori băsmăluțe roșii, galbene și de alte culori, pe care le purtau și gospodinele din satele noastre. Când am atacat primul vers, *România, mândră floare*, au țâșnit ca niște flăcări strigătele

din sală: „De ce ați schimbat textul?” Am crezut că paralizez, să uit textul, nu alta. Nu-mi venea a crede ce auzeam. În adânc eram fericită, cântecul meu era ascultat, știut, trecuse „pragul”.

În acel turneu de trei zile, am fost așteptați la graniță cu pâine și sare, după obiceiul neamului. În drum spre Cernăuți, am intrat în vorbă cu unii din delegația oficială; mi-era teamă ca nu cumva cineva din familia mea (nașa sau verișorii), întrebând de mine la spectacol, să fie înlăturați. Le-am povestit că-s născută la Toporăuți și că pe tatăl meu îl cheamă Fusa Gheorghe. Doar atât.

Duminică, ultima zi de turneu, au sosit ca de obicei cu Volga neagră și au lăsat vorbă însoțitorului de la autocar că m-au invitat să merg cu ei. Am plecat bucuroasă, copleșită de gestul plin de generozitate. Ce mai? Mi-a picat bine! Multe n-am vorbit în mașină, dar, de îndată ce-am intrat într-o comună, au oprit. Știu că era toamnă, pentru că frunzele copacilor purtau paleta multicoloră de pe șevaletul unui pictor. Mi-au deschis politicos portiera și mi-au zis: „Iată, Sofia, ești la casa ta; să știi că acum este sediul colhozului, s-au mai adăugat dependințe, n-a fost așa de la început.” Am amuțit. În curte era statuia lui Lenin și alături era turnată temelia unui nou sediu. Toate ușile birourilor erau deschise. Ei mă însoțeau din urmă. Nu aveam nici un sentiment, nu aveam amintiri din acea locuință. Eram mult prea mică atunci, aveam trei ani, când mama m-a luat în brațe și ne-au evacuat la Vicovu de Sus, la mătușa Istina.

În tăcerea mormântală am ieșit în curte, iar unul a rupt o creangă din scorușul de la poartă și mi-a zis: „Ține, să ai amintire de la casa ta!” Aici, cu aceste vorbe, au atins ceva în adâncul meu. Au așteptat momentul până mi-am revenit, am luat crenguța și am mers la spectacol, după care ne-am întors acasă, în România.

Mama mea (fie iertată!) era la mine, la Suceava, stătea cu Vlăduț, care avea 3-4 ani. De cum am intrat în casă (parcă Dumnezeu mi-a luat mințile), am scos crenguța și-i zic: „Uite, mamă, o crenguță de la casa noastră de la Toporăuți”. Numai ce-am văzut că mama se albește la față și caută să se sprijine de

ceva, ca atunci când simți că leșini.

Scumpa mea mamă, îmi cer iertare și acum, când ești în lumea celor dreți „de dincolo”, de șocul ce ți l-am produs. Ți-am adus aminte de toate bunurile lăsate și îngropate acolo, de toată bruma muncii de o viață lăsată în plata Domnului, de toate necazurile și neajunsurile vieții. Ți-am adus aminte de tot amarul suferit.

Mi s-a îmbolnăvit mama, refuza să mănânce, plângea tot timpul și nu se mai putea ridica din pat. Eram îngrozită, cu nesăbuința mea mi-am îmbolnăvit mama. Ce să fac? Am adus un medic, a consultat-o și, în final, mi-a zis: „Doamna Sofia, o macină ceva, are o supărare, nu știi ce aveți în familie, dar încercați să-i alungați gândurile negre, că dacă va continua așa, nu-i a bine”.

Știam că Vlăduț era lumina ochilor ei. L-am învățat pe copil să ceară de mâncare numai de la mama și să nu mănânce până nu mănâncă și ea. La început a fost greu. Micuțul nu prea înțelegea de ce numai bunica trebuia să-i dea de mâncare și numai cu ea să mănânce. Am reușit. A început să prindă puteri și să fie așa cum o știam eu.

Într-o zi, venind de la Ansamblu, mă aștepta cu mâncarea pusă pe masă, veselă (cum nu era în firea ei, fiind o persoană interiorizată) și, după ce am stat cu toții la masă, soțul meu s-a retras în bibliotecă. Mama îmi zice: „Ei acum, hai și mi-i povesti ce-ai văzut, ce-ai găsit la casa noastră de la Toporăuți”.

Mi s-a zburlit pielea pe mine. Nu, morții cu morții, viii cu viii. Gata, am greșit o dată și Dumnezeu m-a ajutat să te văd iarăși pe picioare. Am luat-o în brațe și-am lăsat să curgă șiroaie de lacrimi, amestecându-le cu ale mamei. Au fost lacrimi de ușurare, de înțelegere ca între mamă și fiică, îngropând un capitol de viață dus și apus, având în față speranța și credința în Bunul Dumnezeu, pentru sănătate și liniște sufletească.

Pământul strămoșilor noștri

RAVEICA MAGAS

Sunt născută în satul Dimca, județul Storojineț din Bucovina de Nord. Am avut o copilărie fericită până la vârsta de 5 ani.

Copilăria a fost umbrită prima dată în anul 1940, când în satul nostru au venit rușii. Am trăit un an de zile sub ocupația sovietică. Au început deportările. Tata avea un coleg de școală care era secretar la primăria din sat. Când rușii au ocupat satul, l-au lăsat în funcție cu condiția să nu se afle nimic din ceea ce se discută la primărie. Atunci s-au făcut listele cu familiile care urmau să fie deportate în Siberia. El l-a anunțat, totuși, pe tata, pentru că erau prieteni buni, spunându-i: „Dacă se află că te-am anunțat că ești pe lista deportaților, mâine mă împușcă. Ți-am făcut o favoare: te-am pus ultimul”. În fiecare noapte, la casa oamenilor care urmau să fie deportați venea o dubă neagră; îi lua cu forța și îi duceau la trenul care aștepta în gara de la Hliboca. Așa au fost deportate, seară de seară, peste 40 de familii. În total, din satul nostru am fost pe listă 60 de familii.

A fost foarte greu. Am trăit sub teroare. La trei zile mama cocea pâine, pentru că se gândea că pot începe deportările de la coada listei și ne prind nepregătiți. Într-o geantă mare aveam puse hainele mele, ale surorii și ale părinților, iar în altă geantă erau pregătite alimente. În fiecare seară mama pregătea bagajele ca să fim deportați. Spre primăvară nu au mai deportat, nu știm de ce. În vară, ca prin iunie-iulie, armata română ne-a eliberat. Câtă bucurie a fost atunci!

Plouase. Femeile au scos covoare și le-au așternut pe șosea la intrarea în sat, aproape de biserică. Satul nostru se afla pe șoseaua care lega Cernăuțiul cu Storojinețul. Armata a înaintat încet.

* Mărturie apărută în revista „Cuvinte către tineri”, nr. V, 2012, Mănăstirea Putna, pp. 42–45.

Femeile au pregătit plăcinte, au tăiat găini, au făcut friptură și au ieșit în fața armatei române. În fruntea armatei era un ofițer pe un cal mare, alb. O tânără a pregătit o coroană cu flori și a pus-o pe gâtul calului ofițerului. Oamenii au îngenuncheat în fața armatei noastre, în fața armatei române. Rușii au plecat imediat.

În ianuarie 1944, tata a fost mobilizat și a plecat pe front. Rușii înaintau spre țara noastră de parcă erau un potop. Nu s-a mai putut rezista. Din armată, tata i-a trimis mamei o telegramă în care îi spunea să meargă la Mitropolie, să ia repartiție și foi de drum și să se refugieze, pentru că, dacă nu se refugiază și Bucovina va fi ocupată, el nu se mai întoarce acasă. Mama a mers la Cernăuți, a luat foile de drum și a fost repartizată în orașul Turnu Severin, în Oltenia. Unchiul mamei, mai mare, a venit cu noi, fiindcă mama era singură și cu trei copii. Era în ziua de Buna Vestire. În alți ani, când mergeam la biserică, spuneam Crezul în mijlocul bisericii la Sfânta Liturghie. În ziua aceea nu s-a mai putut merge, ne-am refugiat și noi, și părintele, și foarte mulți învățători din sat.

Am ajuns la gară a doua zi dimineața. Pe unchiul nu l-au mai primit în tren, era arhiplin. De la Suceava până la București, am făcut două săptămâni cu trenul. Fratele meu avea 7 luni și norocul lui a fost că mama încă îl alăpta. Majoritatea celorlalți copii sub un an, pe care mamele nu i-au alăptat, au murit.

Trenul era atât de lung încât tinerii coborau, culegeau ghiociei și viorele – era primăvara, martie – și în capăt se urcau din nou. Când trenul stătea în următoarea gară, fugeau înapoi în vagonul din care coborâseră. Mergeam foarte, foarte încet. De la București am ajuns cu un alt tren la Turnu Severin și apoi la Strehaia. Pe când stăteam la primărie în Strehaia, un bătrân pe nume Cârstea Dumitru a venit direct la mama și i-a spus: „Copilă, eu te iau pe tine și pe copiii tăi și o să stați la mine până o să vină să te ia soțul tău”. Și-a dat seama că tata era plecat pe front. Tata avea 31 de ani atunci. Am plecat cu carul cu boi până în satul Gemenii. Ne-a cazat într-o casă mai mică pe care o avea în curte. Moș Cârstea era foarte îndurerat. Fiica lui avea o fetiță de 6 luni și îi murise

soțul pe front, iar fiul lui, Ioan, era dispărut pe front și nu se știa nimic de el. Bătrânul s-a purtat foarte frumos cu noi.

Pe data de 5 august a venit tata. Mama i-a scris la unitate vreo șapte scrisori în care l-a anunțat unde ne-am refugiat. Tata a fost rănit, a fost internat în spital și acolo s-a îmbolnăvit de tifos. Totuși a scăpat cu viață. Spunea că numai rugăciunile l-au salvat. A bătut la poartă, era ora 10 seara. Mama m-a trimis să văd cine bate. De după poartă o voce m-a întrebat: „Fetițo, mama ta este acasă?” Zic: „Da.” „Spune-i să vină la poartă.” Când a spus asta, i-am recunoscut vocea, am deschis poarta și m-am aruncat de gâtul lui. L-am adus de mână în curte la moșul Cârstea. Când l-a văzut, moșul a început să plângă și i-a spus: „Fiule, credeam că te-ai pierdut și tu ca cei doi copii ai mei. Bine că ai venit. Uite, până acum am avut eu grijă de copiii tăi și de soția ta; de acum să ai tu grijă și Dumnezeu”.

Tata a mers la Patriarhie și i s-a dat post de cântăreț în parohia Chitila. Părintele Popescu de acolo l-a primit foarte frumos. Eram foarte fericită. Mergeam în continuare la biserică. Părintele Popescu era foarte mulțumit de felul cum spuneam Crezul în mijlocul bisericii – lumea era în genunchi, numai eu stăteam în picioare, sub policandru, cu mâinile împreunate pentru rugăciune.

În octombrie '44, la București s-a instalat un consulat sovietic. În luna noiembrie s-a dat un decret care spunea că toți oamenii care au rămas în nordul Bucovinei în anul '40 sub ocupația sovietică sunt considerați cetățeni sovietici și sunt obligați să plece înapoi. Noi trăiam fericiți, liniștiți. În familia noastră domneau pacea și liniștea și așteptam ziua fericită când ne vom întoarce acasă în nordul Bucovinei. Însă în gară la Chitila erau trenuri întregi care adunau refugiații din jurul Bucureștiului și îi duceau înapoi în URSS.

Tata s-a sfătuit cu părintele Popescu. Acesta l-a sfătuit să plece, pentru a nu fi ridicați și noi. Am tras căruța noastră într-o magazie mare din curtea părintelui Popescu. Împreună cu el, tata a făcut un cort pe căruța din pături, din resturi de covoare vechi de

la biserică. Am lăsat totul, ne-am urcat în căruță și la 12 noaptea am plecat spre Bucovina. Părintele i-a făcut rost tatei de o hartă, ca să nu venim pe șosea, ci prin sate, pe drumuri lăturalnice, dar paralele cu șoseaua, ca să putem ajunge în Bucovina. După 4 săptămâni de drum, am ajuns în Lunca Sucevei. Ne-am spălat, tata s-a bărbierit și am mers la Arhiepiscopul locului. I-a povestit absolut totul. Înaltpreasfințitul s-a bucurat că l-a văzut, ținea foarte mult la el, și i-a spus că îi dă o parohie lângă Frasin, la Fundul Moldovei, pentru că acolo este un preot foarte bun, Todiraș, care o să ne mai ocrotească. Când am ajuns a doua zi după masă în comuna Fundul Moldovei, am văzut șapte căruțe pline cu refugiați. De o parte și de alta mergeau milițieni care îi duceau la tren. Noi eram în cort; tata era brunet și s-a mascat să se creadă că suntem țigani și am poposit la casa parohială. Părintele ne-a spus că am nimerit în gura lupului, pentru că șeful de post a trecut la comuniști și a denunțat refugiații. Tata a mers din nou la Înaltpreasfințitul, care i-a dat parohie în comuna Gemenea, unde am stat timp de 2 ani. În '47, ne-am mutat în comuna Putna.

Tatăl meu a fost arestat timp de șase luni pentru că l-a ajutat pe Cenușă, un om care s-a ascuns prin pădure după ce i-a condus pe nemți împotriva rușilor. Toată lumea îl ajuta: și cei din Sucevița, și cei din Vatra Moldoviței, și cei din Putna. A rezistat mulți ani așa, sprijinit de oameni. Noi locuiam într-un canton și la noi veneau și dormeau milițienii și securiștii care îl urmăreau. La început, Cenușă trăia cu impresia că tata îi cheamă ca să îl urmărească.

Eu cu sora mea am venit la mănăstire ca să sfințim pasca. Dimineața, când ne-am întors, la pod, aproape de locuința noastră, ne-a ieșit în cale Cenușă și ne-a cerut să îi dăm pască și ceva sfințit. Cenușă mi-a spus: „Domnișoară, tatăl dumitale mă urmărește cu milițienii ca să mă împuște. Transmite-i că de multe ori am vrut să îl împușc, dar m-am gândit că are copii”. Eu am început atunci să plâng și i-am povestit că tata a scăpat de pe front, iar el vrea să îl împuște în casă. I-am spus că nu avem locuință, că suntem refugiați și stăm în cantonul din pădure.

De atunci l-am sprijinit, i-am dat de mâncare până când el singur s-a predat, într-o toamnă. Știam de la oamenii din sat că el este contra regimului. Cunoșteam meritul lui de a fi condus armata germană împotriva armatei rusești care voia să ocupe Putna și să stabilească granița aici. În mintea mea de copil mă gândeam că va veni momentul când rușii vor fi învinși și că el este un mare patriot. Aveam o anumită repulsie față de ruși, pentru că ne-au deportat și ne-au lăsat săraci lipiți pământului, pentru că ne-au ocupat Bucovina, pentru că ne-au prigonit și ne-au privat de drepturi o perioadă de timp. M-am gândit să îl ajut, sperând că îi vom putea învinge odată pe sovietici cu mai mulți oameni ca el. I-am dus mâncare întreaga vară, aproape zilnic. Când plecau tata și mama de acasă, eu făceam repede o mămăligă, luam niște brânză cu smântână și niște cartofi și mergeam la pădure. Îi duceam mâncare caldă la marginea pădurii, iar el îmi lăsa în acel loc vasul din ziua anterioară. După aceea, am aflat că și tata îi ducea de mâncare, fără să știm unul de celălalt. Chiar dacă era un simplu țăran, Cenușă era un om deștept, învățase limba germană pe front, era un bun soldat și un mare patriot.

Într-o duminică după amiază, am venit la mănăstire, la vecernie. Tata fusese arestat a doua oară, pentru că preluase un serviciu cu lipsuri în contabilitate și l-au acuzat de complicitate la delapidare. Mama s-a îmbolnăvit de supărare. Eram distrusă, nu știam ce să fac. În timpul vecerniei, de la strană am auzit o voce care citea Psalmul 142. M-a impresionat atât de mult, încât am venit acasă și am învățat acest Psalm și de atunci nu mă culc niciodată fără să îl spun. De atunci mi-am spus că nu voi face un pas în viața mea fără să vin la mănăstire să mă rog. Am hotărât să vin să mă spovedesc și să mă împărtășesc. Așa l-am cunoscut pe părintele Iachint Unciuleac, care era exact cu 10 ani mai mare ca mine. Îmi amintesc că, atunci când i-am povestit că sunt refugiată, a adus o hartă cu România Mare, cu Ardealul întreg, cu Dobrogea, cu Basarabia și cu Bucovina împreună. M-a întrebat: „Ai văzut vreodată harta asta?” „Da, părinte, am văzut-o. Îmi stă în suflet harta

aceasta.” Părintele mi-a spus: „Odată și odată, România va fi la fel. Dacă nu eu, dacă nu tu, soro Raveica, alții o vor întregi din nou.”

Cu un an înainte de a merge la facultate m-am gândit să merg în satul meu natal. Când am trecut granița pe la Vadul Siret, parcă mi s-a oprit respirația deodată. Aveam o greutate pe suflet; nu mai aveam răbdare să ajung la Hliboca, să cobor acolo în gară.

De la Hliboca am pornit pe jos până la Dimca, cum făceam în copilărie. Aveam de urcat un deal; l-am urcat foarte greu. Eram tânără, însă m-au copleșit amintirile; nu-mi puteam șterge lacrimile. Făceam câțiva pași și mă uitam în jur – pământul părinților noștri. Încet, încet, am ajuns în dreptul bisericii. Știam că pe bunica au înmormântat-o în cimitir, iar pe bunicul în curtea bisericii, pentru că a fost episcop și a fost foarte credincios. Am deschis încet poarta bisericii și am căutat mormântul. Erau multe cruci ale celor care au fost episcopi. O cruce mare de stejar mi-a atras atenția; m-am apropiat și am citit numele bunicului, Magas Onofrei. M-am așezat în genunchi, m-am rugat pentru sufletul lui, am îmbrățișat crucea.

I-am spus părintelui Iachint că vreau să urmez Facultatea de Litere, ca să nu rămân fără studii superioare. Mi-a citit o binecuvântare, am plătit o slujbă. La 10 ani de la terminarea Școlii Pedagogice am luat examenul de admitere cu cea mai mare medie. Atunci mi-am dat seama că părintele mi-a fost de mare ajutor. Când aveam o greutate mă sfătuia. Când au mers copiii mei la facultate plăteam slujbe, veneam și mă rugam. În fiecare săptămână veneam la priveghere, până când un coleg de-al meu a spus într-un consiliu pedagogic: „Ce educație pot da unele cadre didactice elevilor dacă merg seara sus, la cei cu barbă, și duminica dimineața nu vin la adunarea pionierească?” Era vorba de mine, dar m-am făcut că nu știu. Am mers în continuare la mănăstire și am rămas enoriașa părintelui Iachint, prietenul meu de suflet.

Cât am lucrat în școală la comuniști nu am spus niciodată „nu” lui Dumnezeu. Cât am fost profesoară de Limba Română, am căutat să predau la un nivel mai înalt, le-am pretins elevilor

să citească lecturi suplimentare. Elevii mei, când au mers la licee, au fost cei mai buni. Felul cum învață acum elevii este departe de așteptările noastre. Tinerii trebuie să știe că țara noastră a fost apărată de un Mihai Viteazul, de un Ștefan cel Mare. Trebuie să cunoască istoria patriei, iar istoria nu se învață doar într-o oră pe săptămână.

Am vorbit cu un tânăr și mi-a spus: „În curând nu vor mai fi frontiere, vor dispărea și țările, și neamurile”. Am rămas uimită de concepția lui. Eu nu aș putea trăi într-o țară străină, oricât de greu ar fi în România. Aș muri dacă un an de zile nu aș auzi vorbindu-se românește.

20 de ani în pribegie

FLOREA NANDRIȘ

Cu ani în urmă, la început de drum, mi-am propus ca ultimul volum din cronica familiei Nandriș să cuprindă viața celor doi țărani ai familiei noastre – Anița și Florea. Acum, când mă apropii de sfârșit, constat că Anița și-a scris povestea vieții sale – mult mai bine decât aș putea eu să o fac – în cartea sa de succes *20 de ani în Siberia*, premiată de Academia Română. De aceea, acest ultim volum va cuprinde numai viața tatălui meu, Florea Nandriș și a familiei sale.

Am intitulat acest volum *20 de ani în pribegie* pentru a sugera o paralelă între destinele dramatice ale celor doi „simpli țărani”: frații Anița și Florea Nandriș.

Florea nu a apucat să-și scrie biografia, dar și-a dictat povestea vieții în două ocazii diferite.

Prima a fost în iarna anului 1954/55 când tata, în câteva nopți tihnite de iarnă, la lumina palidă a unei lămpi cu petrol, mi-a dictat povestea vieții sale de la începuturi și până în acel an, 1955. Povestea frumos, cursiv, fără a folosi vreo notă de sprijin pentru memorie, de parcă mi-ar fi citit viața sa dintr-o carte de povești. Această performanță intelectuală a tatălui meu a fost pentru mine o surpriză. Pentru prima oară, m-a uimit atât prin memoria sa ieșită din comun, cât și prin harul ales al povestirii. Nu-l cunoscusem până atunci decât trudind pe ogoarele altora, sub soarele torid de vară, ștergându-și cu dosul palmei sudoarea frunții.

* Extras din cartea lui Florea Nandriș, *Familia Nandriș*, vol. 6, *20 de ani în pribegie*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2015. Primele cinci volume ale monografiei familiei Nandriș au fost scrise de Gheorghe Nandriș, fiul lui Florea, care a scris și scurta introducere la cel de-al șaselea volum reprezentând mărturia tatălui său.

A VENIT ȘI RÂNDUL NOSTRU

Dăm drumul la radio și prima știre la buletinul de știri a fost că „s-au cedat Basarabia și Nordul Bucovinei”. Dar nu s-a anunțat până unde. Noi credeam că Nordul Bucovinei va fi până la Prut, să fie Prutul graniță peste tot.

Șeful de Post se întoarce la mine și zice:

– Ei, e panică, se mai poate dezminți?

– Nu se poate. Acum pot să vorbesc la telefon?

Era după zece seara. Zice: „Acum poți vorbi, odată ce s-a anunțat la radio, s-a anunțat public”. Mă duc eu la Post, iau telefonul și sun la uncheș-tu. Îi spun că s-a comunicat cedarea Basarabiei și Nordului Bucovinei cu termen până mâine dimineață la ora șase, însă până unde se cedează Nordul Bucovinei, nu știu. Mă întrebă:

– Ce ai de gând să faci?

– Am de gând să plec; de rămas, nu rămân. Las totul baltă, pierdut să fie și mă duc.

– Bine! Când vii, treci pe la mine.

– Da, vin pe la dumneata, dar ai face mai bine ca dumneata să vii să o iei pe mama cu mașina, că eu, dacă iau patru copii ai mei și trei femei, pe căruță nu pot să mai pun nimic.

Îmi răspunde: „În astă seară nu pot să vin pentru că e plecat șoferul, dar mâine dimineață, cum vine șoferul, m-am dus”. Într-adevăr, mâine-zi, dimineață, a și venit.

Eu toată noaptea nu am mai avut liniște. Pentru ziua aceea chemasem oameni la clacă, la prășit. Oamenii au venit la clacă, au fost la prășit, dar eu n-am fost pe ogor să văd.

A venit Mitruță – băiatul cel mare – și le-am trimis prin el niște rachiu de la Cooperativă și mâncare, dar eu nu m-am dezlipit de Post. Așteptam să primească ordin de plecare.

Stau noaptea cu șeful de Post, frânt de oboseală, căci toată ziua alergasem înapoi și-ncolo.

După ora douăsprezece noaptea, îi spun șefului de Post:

– Uite ce te rog, eu mă duc acasă să mă odihnesc o țară. Te rog pe dumneata, dacă-i primi ordinul, trimite până la mine (nu era departe) un străjer de noapte sau un jandarm, să nu se întâmple ca eu să adorm și să rămân.

– Du-te și te odihnește fără grijă, eu te anunț.

M-am dus acasă, am mâncat o țară ce-am mâncat, m-am culcat să mă odihnesc, da' te odihnești pe amaru', că nu pot închide ochii; stau și mă gândesc. El, când va primi ordinul, i-ar mai fi în cap de mine să mă anunțe? Va căuta el să se ducă. Mă scol și mă duc înapoi la Post.

Cum era vară, noaptea mică, s-a făcut ziuă; era telefon și la Postul de jandarmi, telefon automat, și era și la Primărie. În Postul de jandarmi stătea șeful de Post la telefon și în Primărie stătea un premilitar.

După ce s-a făcut ziuă, îi zic șefului de Post: „Dumneata rămâi aici la telefon, eu mă duc la Primărie, la celălalt telefon, poate de acolo oi prinde ceva”. Ce s-a făcut, cum s-a făcut, s-a tăiat comunicația cu Postul de jandarmi.

PRIMUL REFUGIU – 1940

Deodată, aud că sună telefonul. Nu-l mai las pe premilitar să răspundă, iau eu receptorul. Sună Legiunea de jandarmi, întreabă cine-i, eu le spun cine-s și mă roagă să chem pe șeful de Post la telefon, că prin telefonul de la Post nu se putea vorbi.

Îl chem pe șeful de Post, ia el receptorul, eu nu aud ce se comunică de acolo, dar mă uit în ochii șefului, îl străbat cu ochii, îl păzesc și aștept o vorbă ce-a răspunde el de aicea; voi înțelege eu despre ce-i vorba. Acei de acolo comunică, dar el nu a vorbit un cuvânt. Numai îl vedeam că odată se înroșea, se îngălbenea, se înălbea, încontinuu se prefăcea la față, cât au vorbit aceia. Deodată, aruncă receptorul pe masă, nu-l mai așază în furcă, și-mi spune:

– Gata, s-a terminat! Plecarea cu cea mai mare iuțeală!

Eu ies din Post și mă duc să mă pregătesc pentru mine, dar el

nu mă lasă. Mă oprește să-i ajut lui a încărcă. N-am avut încotro, i-am ajutat și lui a încărcă.

De acolo fug, mă duc pe la uncheș-tu Chirică.

Bădița Ionică venise deja cu mașina după bunică-ta, până a se comunica la telefon, și-mi spune:

– Pune ce poți în căruță, pune copiii și adă-i până la mine la spital; îi lași acolo, descarci și poate mai dovedești să mai faci un drum cu căruța, să mai apuci să iei ceva.

Zis și făcut! El a plecat, eu mă înțeleg cu Chirică să-și pună în căruță ce crede, că și eu mă duc să pun în căruță și să plecăm cât mai repede.

Mă duc și-l chem pe un om sărac care lucra pe la mine, Catia, și-i spun: „Uite ce-i, eu plec. Tu rămâi în casă la mine. Lasă casa ta în părăsire, că dacă se întâmplă ceva și se distruge casa ta, eu mai ușor ți-o face ție casă decât dacă se distruge la mine. Dacă eu nu mă întorc, rămâi tu stăpân”. Aceluia parcă i s-a aprins o lumină în ochi...

Bucuros, a scos caii, am înhămat caii, am pus copiii în căruță, mamă-ta s-a suit în căruță. El, fuga, a alergat să-mi deschidă poarta; aștepta să ies din grădină, să închidă poarta după mine, să rămână el stăpân. Eu din căruță mă mai dau o dată jos, intru în casă să văd poate a rămas de luat ceva mai important și chiar așa a și fost. Actele mele toate erau pe dulap și nu mi-a venit în minte să pun mâna pe ele să le iau.

Ies și plec. Mă duc pe la uncheș-tu Chirică, îl strig, dar văd că el nu a pus nimic în căruță și-l întreb:

– Ce faci, Chirică?

– Iaca, mă pregătesc și eu, îmi răspunde.

– Hai mai repede, că timp nu-i! Să vină Anița și copiii la mine în căruță! Eu mă duc înainte, să trec podul ca nu cumva să arunce podul în aer și să n-am pe unde trece. (Știam că podul este minat.) Tu încarcă ce-i încărcă și vină după mine. În caz că-i putea trece pe pod, bine, dar dacă or arunca podul în aer, lași căruța pe malul Prutului, iei caii și treci înot, vii numai cu caii.

– Așa am să fac, zice Chirică.

În drum spre Cernăuți am trecut prin Horecea, unde mamă-ta avea o soră, Veronica, și am trecut pe la ei.

L-am rugat pe Toader (soțul Veronicăi) să meargă să ia vitele noastre de la păscut, de pe malul Prutului – erau aproape – și să le aducă după mine până la socru-meu, la Mologhia. Acela nu s-a dus.

Dacă am văzut că trebuie să plec mai departe, de la Cernăuți am dat telefon la Mahala – era ordin ca telefoanele să rămână intacte –, la Post și la Primărie. Știam că nu-i nimeni, dar mă gândeam că oamenii vor auzi careva telefonul și din curiozitate vor ridica receptorul, să-i rog să-l cheme pe uncheș-tu Chirică.

La telefon răspunde chiar fratele lui Chirică, Mihai, care era primar. Îi spun lui să-l cheme pe Chirică la telefon. „Uite-l pe Chirică, este aici lângă mine”.

Chirică, în loc să încarce, să vină după noi, s-a dus și ședea cu oamenii în fața Primăriei.

Eu îi spun: „La Cernăuți nu ai ce veni, pentru că în Cernăuți este deja debandadă. Au dat drumul la deținuți din închisoare, sunt împușcături pe străzi. Rușii încă n-au ajuns, dar debandada s-a instalat deja. Ia-o direct la Ostrița, treci Prutul cu poronul, și vino la Godinești, în Regatul Vechi. Eu am să te aștept acolo”. Și-i dau adresa unui prieten de-al meu din Godinești.

– Bine, ne-am înțeles, am să vin.

În Cernăuți, când intru în Spitalul Central, acolo-i debandadă. Drapelul roșu deja atârna. Toți bolnavii care s-au putut mișca au ieșit și au plecat, care cum au știut. Niciun ordin, nicio ordine.

Bădița Ionică îmi spune: „Măi băiete, n-ai la ce să mai rămâi aici. Am vorbit acum cu Rezydentul Regal și mi-a spus că are ordin să nu părăsească Cernăuțiul până nu vine Comandamentul rus, ca să le predea orașul cu o împrejurime de șapte kilometri. În partea asta dinspre răsărit rămâne graniță Derehluul, un pârau mai mare. Tu ia-o și treci cât mai degrabă în Regatul Vechi”.

Eu îi spun că dacă Derehluul este graniță, mă duc la socru-meu,

care era peste Derehului. „Nu, zice, este prea aproape, treci în Regat, iar când lucrurile se vor liniști, te vei retrage”.

[Anița, care era de față, își amintește acest moment dramatic: „Bădița Ionică bagă mâna în buzunar și scoate niște bani. Îmi dă mie 5.000 de lei și lui Florea la fel”.

Le lasă în scris adresa din București și numărul său de telefon, să-l sune din când în când, atunci când popasul va fi mai lung sau dacă termină banii, că le va mai trimite. Se vor întâlni la București și se vor sfătui ce trebuie făcut în continuare.

Pe mama lor, Mariuca, nu o poate lua cu mașina deoarece Iosif, șoferul, i-a spus: „Eu vin să conduc mașina numai dacă o pot lua și pe soția mea, altfel nu vin nici eu”. În felul acesta s-au ocupat cele patru locuri din mașină.

Mama lor, Mariuca, va trebui să vină cu Florea, cu căruța. Le mai spune să intre în locuința sa și să ia orice cred că le poate fi necesar.]

Florea continuă:

– Toate lucrurile împachetate au rămas în casă. Mă uit eu prin casă, înapoi-încolo, erau o mulțime de lucruri folositoare, dar n-aveam unde să le pun. Am deja în căruță trei femei și șapte copii; Vasile avea numai trei luni.

Mă uit în dreapta, în stânga și văd jos un covor mare, persan. Mi-am adus aminte că mi-am pus de acasă un țol, să am cu ce acoperi căruța în caz de ploaie. Îl învelesc roată și îl iau de-a târâitul; era atâta de greu că în spate nu puteam ca să-l ridic. Îl pun pe căruță și mă gândesc că în caz de ploaie îl voi întinde, să nu-mi ude ce am în căruță.

Îi dau drumul, mă pornesc, căci nu era timp de pierdut. Trec prin Mologhia, îl întâlnesc pe uncheș-tu Gheorghică. Mă vede, îmi iese înainte și-mi zice:

- Ce faci, bădiță, te-ai prostit?!
- Lasă-mă în pace, nu mă necăji!
- Nu te duci nicăieri, vino la noi.
- Ce să caut eu la voi? Decât la voi, mai bine rămâneam acasă.

- Nu și nu, rămâi aici!
- Lasă-mă în pace omule!

Și mă duc înainte, nu mă uit la dânsul.

Când trec prin fața Casei Naționale din Mologhia, un învățător din sat, Ropceanu, ajuns acum deputat în Parlament, stă îmbrăcat în costum național pe pragul Casei Naționale și se uită la mine cum duceam caii de gură, cu căruța încărcată cu femei și copii. Strigă din pragul Casei Naționale, așa ca să aud eu: „Oare ce-i cu omenii aceștia, au înnebunit, unde se duc?! Unde și-au luat lumea-n cap?!” Eu nu mă uit și-i dau drumul înainte. Armata mergea în debandadă.

Când am trecut pe lângă aeroport, avioanele noastre se ridicau, cele rusești făceau viraje. Mă gândeam că îndată va începe un bombardament. Nici eu nu știu cum am trecut pe lângă aeroport.

Am ajuns într-un sat, Cotul Bacinschi, aveam și acolo un cunoscut; era ucrainean. Acela – de bună seamă era cam beat – îmi iese înainte, îmi prinde caii de la gură, oprește caii, deschide poarta și-mi zice: „Nu pleci nicăieri, vii la mine. Nici un pas mai departe. Ce, te-ai prostit?!” Eu îi spun omului să mă lase în pace! El nu se lasă și trage de cai. Până la urmă a trebuit să întorc codi-rișca, să-i trag câteva peste mâini, ca să dea drumul cailor.

POPAS LA LUCAVIȚA

Plec mai departe, spre Lucavița. Până a ajunge la Lucavița, de dincoace, dinspre răsărit, s-a ridicat un nor atât de negru și așa de grozav, ce venea spre noi, de-ți părea că-i potopul, că se prăpădește lumea. S-a întunecat pământul.

Mân eu caii cum pot până la prima casă din marginea satului, un bordei sărăcăcios al unei babe. Era înspre seară.

Cum am ajuns acolo, o apuc pe bunică-ta în spate și mă duc să o pun în tindă la baba aceea. În casă avea foc și în tindă era o fumărie de nu se știa capătul. Eu repede ies afară în potopul acela, să stau lângă cai; aveam caii tineri, cai buni. Niște vecini de acolo mă văd stând în ploaie și încep a răcni la mine:

– Desprinde caii și fugi, nu vezi că vine prăpădul?

– Unde să fug?

Au sărit doi oameni de acolo, mi-au ajutat să desprind caii de la căruță. Eu am acoperit repede căruța cu covorul persan să nu-mi ude bagajele în căruță, am băgat caii la oamenii aceia și stau și aștept. Până am desprins caii și i-am adăpostit, m-a udat până la pielea, de și brăcinarul îmi era ud.

A ținut ploaia vreo jumătate de ceas și a stat. Eu nu știu nimic de copii, de femei. Știu doar de bunică-ta că am pus-o acolo, ceilalți care și pe unde au fugit n-am mai apucat să văd. Dacă a stat ploaia, scot caii, îi înham, o iau pe bunică-ta de acolo și o aduc la căruță. Ceilalți copii, mătușă-ta Anița, mamă-ta, au venit și ei.

Să mă duc mai departe, nu mă pot duce, că-i noapte, a plouat, îi glod, nu cunosc drumul și nu știu încotro să mă duc. În Lucavița este mătușă-ta Viorica, căsătorită acolo cu Dumitru Badiuc. Am fost o singură dată la ea, dar am intrat pe cealaltă parte de sat. Pe partea asta nu știu pe unde să merg și deja a început să se întunece. Găsesc un băiat de vreo doisprezece ani și-l întreb: „Știi tu unde stă Dumitru Badiuc?” „Știu”, zice.

– Hai cu mine și du-mă până acolo!

El nu vrea. Îl rog.

– Nu!

Am scos și i-am dat douăzeci de lei și atunci m-a dus. Am ajuns noaptea la ei acolo, am tras căruța cu totul în studolă, caii i-am deshămat și i-am tras cu capul la stogul cu trifoi, să mănânce cât or vrea.

Pe Anița și pe mamă-ta le-au luat în casă și s-au culcat, pe bunică-ta am dat-o jos din căruță, am pus-o pe niște paie.

Stau eu și mă gândesc încotro să o iau dimineață de aici. Mă duc la uncheș-tu Mitru, soțul Vioricăi, și-i spun:

– Măi Mitre, hai cu mine până la Postul de jandarmi, că eu nu știu unde-i Postul.

Mă gândesc să merg ca omul cinstit la jandarmi ca să mă informez, poate mi-or spune ei încotro ar fi mai bine de mers. Îmi

spune: „Eu nu pot să merg, pentru că am venit din concentrare cu acordul majurului, dar fără bilet de voie, și nu mă pot prezenta în fața șefului de Post”.

Peste drum locuia un văr al lui. „Las’ că-l strig pe văru-meu și s-a duce el cu tine”. Îl strigă el pe văru-său, vine și mergem amândoi. Când ajungem în Post, el intră și spune: „Am venit cu un om, care vrea să vă întrebe ceva”.

În Post erau numai un fruntaș și un sergent, care era neamț de origine. Mă cheamă în Post, mă duc și ne arestează pe amândoi.

– Voi sunteți spioni, ați venit ca să vedeți ce face Postul de jandarmi!

– Domnule sergent, nu spionez, am acte, îți arăt actele...

– Eu mă șterg la cur cu actele tale, eu pot să-ți arăt zece feluri de acte asupra mea, eu pe actele tale nu pun nicio bază.

– Dacă nu pui bază pe acte, vino cu mine și vezi căruța cu șapte copii și trei femei. Un spion nu umblă cu căruța încărcată cu copii și cu femei.

Nici nu vrea să vorbească, dar era așa de strict că nici nu ne lasă să ne așezăm jos, ba nici o țigară nu mă lasă să aprind.

Ne lasă pe mâna fruntașului, el își ia arma și pleacă. A plecat, dar unde s-a dus, nimeni nu știe...

Peste vreo două ceasuri, văd că vine un căprar (caporal) și îl întreabă:

– Aceștia sunt oamenii pe care i-a arestat domnul sergent?

– Aceștia-s! Căprarul încarcă arma și ne scoate afară din Post. Mă gândeam că ne scoate să ne bage în arest, ca să nu vedem cum se împachetează, căci ei împachetau. Nu prea m-am speriat, că din arest, când vor pleca ei, trebuie să mă ia și pe mine. Dacă mă iau cu ei, eu nu mă duc până nu-mi iau și căruța. A fi mai bine de mine, că voi fi orientat încotro să mă duc.

El nu ne duce la arest, ne scoate afară în noapte. Era după ora douăsprezece. Atunci m-a prins groaza, pentru că știam că legea era că pe un arestat nu-i voie să-l escortezi în timpul nopții. Și fără să-mi ceară o declarație, fără nici un proces-verbal, cum să

mă escortezi? În loc să ne ducă la poartă, el aprinde lanterna și ne arată o cărare spre grădină. M-am gândit că el a încărcat arma și aici se termină cu noi! Ne duce să ne execute, dar ne depărtează de casă, de Post.

Mergând, fac fel și fel de planuri. Suntem doi, nu suntem legați, nu nimic, aș putea să mă reped, să pun mâna pe armă și-l dezarmez; suntem doi. Dar mă tot gândesc, că poate ieși rău dacă am dezarmat un jandarm.

Tot gândindu-mă așa, ne pomenim deasupra unei râpe. El ne arată cu lanterna să coborâm în râpă. Acum credeam că în fundul acestei râpe ne rămân oasele. Cum am mers, numai eu știu... În fundul râpei aștept momentul, acum, acum, să tragă în noi. Văd că nu-i nimic. De acolo ne arată el cărarea la deal. Când am început a urca cealaltă jumătate de râpă, am fost îngrozit; dar dacă am văzut că am trecut de jumătate, m-am liniștit. Dacă era să ne execute, locul cel mai potrivit era în fundul râpei. Am ajuns la un gard, am trecut peste gard pe un pârleaz, am ieșit pe o toloacă. Se vedea o lumină și ne arată direcția la lumina aceea.

Ne duce acolo și ne bagă înăuntru. Acolo era Primăria. În Primărie cine-i? Sergentul care ne-a arestat și doi oameni; aceia erau „paza de noapte”.

El îi întreabă pe oamenii aceia : „Voi îi cunoașteți pe oamenii aiștea?” Aceia spun: „Pe aista îl cunoaștem – și arată spre vărul cumnatului meu – pe celălalt nu-l cunoaștem”.

Sergentul încarcă arma și ne ia el mai departe. Ne scoate din Primărie și hai în noapte, dar nu spre Post; ne-a scos la șosea. Eu n-am cunoscut, dar era șoseaua pe care am mers eu când am intrat în sat. Văd o altă lumină și mă întrebam pentru ce o fi acea lumină, pe la ora două după miezul nopții? Ne duce acolo și ne bagă în casă. Acolo e o crâșmă. Satul era ucrainean, însă crâșmarul era român. Când am intrat în crâșmă, am crezut că poate vrea ceva de băut; i-aș da de băut până l-oi îmbăta, dar întâi aștept să văd. Pe crâșmar îl chema Florea Bulgar și era singur în crâșmă. Îl întreabă pe crâșmar:

– Dumneata îi cunoști pe oamenii aceștia?

Crâșmarul spune:

– Îi cunosc.

– Îi cunoști pe amândoi?

– Da, îi cunosc pe amândoi.

El știa că sunt din Mahala, dar nu mă știa precis cine sunt.

– Cine-s, dacă-i cunoști?

– Aista-i Vasile Badiuc, de aici, din Lucavița și aistalalt este Doroș din Mahala. Pe când a întunecat, a trecut pe aici cu căruța încărcată cu femei și cu copii.

Lasă să fiu și Doroș, mă gândesc, bine că mă cunoști!

– Îi cunoști de bună-seamă?

– Îi cunosc.

Atunci, sergentul s-a muiat și îmi spune:

– Nu te supăra cum am procedat, că timpurile sunt critice și mi-a fost teamă pentru că n-am știut cine sunteți. Acum vă pot da informații. Am primit și noi ordin, nicicum să nu o luați spre Tărășeni, că acolo-i periculos. Trebuie să o luați spre Mamornița și de acolo luați șoseaua spre Herța.

I-am mulțumit, ne-a dat drumul și am mers la căruță. Bunică-ta nu dormea. Eu nici nu am putut să mă pun jos, atâta eram de enervat, de chinuit. Afară era înseninată, erau stele; de-ar fi vreme frumoasă.

Bunică-ta îmi spune:

– Culcă-te, măi băiete, să te odihnești o țară.

– Lasă, că m-oi culca, îi spun, da' nu pot acum.

NE-AU AJUNS TANCURILE RUSEȘTI

Și stând așa pe gânduri ce-am să fac a doua zi, aud o vâjâitură mare, de parcă ar fi o furtună, o vijelie. Nu pot înțelege ce-i. Mă gândesc, asta ar mai trebui, pe mâine să mai pornească o ploaie așa ca astăzi, atunci îs la rând.

Ies afară, mă uit roată împrejur, ceru-i senin, vâjâitul se aude din ce în ce mai tare, dar tot nu puteam înțelege...

A auzit și uncheș-tu Mitru din casă, iese și el afară, vine lângă mine și întreabă: „Ce-o fi asta?” De la o vreme m-am dumirrit că sunt zgomote de tancuri. O luăm în fugă peste câmp, de-a dreptul, cât mai în scurt – de la Lucavița și până la Mamornița erau vreo trei kilometri – să vedem ce-i, că acolo este șoseaua pe care trebuie să mă duc. Până am ajuns noi la Mamornița, rușii au ajuns și ei cu tancurile.

La Mamornița, la granița veche între Bucovina și Moldova, era un locotenent călare și vreo douăzeci de soldați de-ai noștri, români, și au oprit tancurile. A scos locotenentul harta, le arată la ruși pe hartă cum este convenția, că granița nu este pe aici, ci pe la Derehlui. Ei întreabă:

– Unde este Derehluilui?

A ajuns un ofițer rus cu mașina, l-a luat pe locotenentul nostru în mașină, au mers înapoi până la Derehlui să le arate unde ar veni granița.

Noi așteptăm să se întoarcă locotenentul, să vedem cu ce rezultat va veni. Vedem că îl aduc pe locotenent înapoi, rușii dau drumul la tancuri și trec cu tancurile înainte. Cât am numărat eu, erau vreo 76 de tancuri. Ei nu ziceau nimic la populația civilă. Eu mă uit cum merg tancurile, mă uit la șosea și mă gândesc când am să fiu eu cu căruța pe șosea, cail n-au să poată suporta zgomotul și grozăvia de tancuri, m-or răsturna prin șanțuri cu copii cu tot. Nu-i chip să o iau pe aici!

Îl întreb pe uncheș-tu Mitru dacă nu este un alt drum să trec granița. Granița era un pârâu chiar la marginea satului Lucavița. El zice:

– Este, dar în drum este o baltă mare, nu știu dacă îi putea trece.

– Haide să vedem.

Am mers înapoi acasă. S-a făcut ziuă de-a binelea, scot căruța, înham cail, încarc copiii pe căruță și-i zic lui : „Hai cu mine și-mi arată drumul”. El iarăși îmi spune:

– Nu pot să mă duc, mi-i frică să nu mă întâlnesc cu jandarmii, dar lasă că se duce tata.

A venit tată-său până acolo și mi-a arătat drumul. Când ajung acolo, la baltă era un convoi de căruțe. În față era un judecător din Cernăuți. Eu nu l-am cunoscut, însă el pe mine m-a cunoscut. Era acolo și sergentul de la Postul de jandarmi, acela cu care am avut de furcă noaptea. Îl întreb:

– Ce-i, de ce stați aici?

– Pe aici nu putem trece, ar trebui să ne întoarcem pe la Tărășeni, dar pe acolo nu ne putem întoarce pentru că este pericol și am primit ordin să nu o luăm pe acolo. La Mamornița nu putem merge, că uite, acolo sunt tancurile rusești.

– Atunci înseamnă că ai să stai aici?! Mai mult nu vorbesc.

Vine și el până la baltă acolo. Eu lepăd bocancii din picioare, suflec izmenele și mă bag singur în baltă, fără cai, să achipui cu picioarele dacă-i destul de tare dedesubt, cât de adâncă este apa, dacă pot trece cu căruța. Sub picioare simt că este destul de tare: ar merge. Celălalt mal însă era săpat de ape și era drept, așa cât un pat de înalt. Peste el nu puteam trece cu roțile. Strig la sergent:

– Adă-mi o cazma și un hârleț să dărâmam malul ista și om trece.

Dar el zice:

– De unde să-ți aduc?!

M-a enervat și mai tare.

Trec eu înapoi balta și mă duc la o casă care era aproape, așa nevăzut, necunoscut. Așa a dat Dumnezeu, cum am intrat în grădină, am văzut lângă ușa de la șandrama, rezemat, un hârleț. Eu nu mai întreb pe nimeni, pun mâna pe hârleț și mă duc la lucru. Iese un om de-acolo după mine, să-i las hârlețul...

– Lasă, omule, că ți l-oi da, să-mi fac treaba.

A văzut omul ce vreau să fac, nu a zis nimic, m-a lăsat. Am muncit eu la malul acela așa ca vreo trei ceasuri, de curgea apa de pe mine. Ei ședeau și se uitau. După ce am dărâmat malul am apreciat că se poate trece; caii îmi trăgeau bine. Era și o punte pentru cei care treceau pe jos. Dau copiii jos din căruță, rămâne numai bunică-ta în căruță; iau caii de la gură și mă bag prin baltă

cu izmenele suflecate. În zăpăceala aceea, bocancii mi-au rămas acolo pe mal; am uitat că trebuie să mă încălț. Am trecut.

Când m-au văzut aceia că am trecut, aud strigând:

– Domnule Nandriș, domnule Nandriș, teme-te de Dumnezeu, vină și mă ia și pe mine.

Văd eu că strigă cineva, un domn dintr-o căruță. Mă gândesc că dacă mă cunoaște, la urma urmei poate mi-a fi tovarăș de drum... Mă duc să văd cine mă strigă. Era judecătorul Năstase, de care vorbeam.

– Vino și mă ia, trece-mă și pe mine, îmi zice, eu nu știu să mân caii. Am prins un om aseară pe stradă în Cernăuți, i-am plătit caii cât nu au făcut, că nu aveam cu ce să plec. Până aici, pe loc drept, i-am mânat, dar la loc rău nu știu să mă descurc. Trece-mă, te rog.

Aveam un deal de urcat cam de vreo șapte kilometri, drum de țarină, noroi, greu și eu aveam greutate mare în căruță. Îi spun lui : „Uite ce-i, eu te trec cu condiția ca să-mi dai un cal de ajutor să-mi scot căruța până în deal, altfel n-am să dovedesc”. Spune:

– Ia caii amândoi și scoate căruța, numai să vii să mă scoți și pe mine și dacă ai greu pe căruță, dă copiii la mine în căruță, că eu n-am greutate. El avea numai două valize pe căruță.

După ce l-am trecut pe dânsul, sergentul acela strigă:

– Vino și trece-ne și pe noi!

– Îți trece voi și singuri. Eu cât am muncit trei ceasuri, voi ați șezut și v-ați uitat la mine. Nici unul n-ați venit să mă ajutați, acum toți vreți ajutor de la mine.

Nici nu m-am uitat la el, am luat caii judecătorului, i-am pus la căruța mea și am scos căruța până în deal, vreo șapte kilometri. Asta a durat. De-acolo ia caii înapoi șapte kilometri, ia-l pe judecător și suie-l...

Am ajuns la Buda Mică, nu în sat, ci la o casă izolată pe câmp. Era casa unui colonel, Brăiescu; a fost el prin Cernăuți și-l cunoșteam. Am tras căruța până în dreptul casei lui. El nu era acasă.

ÎN AȘTEPTAREA LUI CHIRICĂ

Caii erau obosiți, am dat mâncare la cai și-i spun judecătorului: „Voi stați aici puțin, că eu mă duc până în Godinești – erau doi kilometri – să văd dacă nu a venit cumva uncheș-tu Chirică pe dincolo și mă așteaptă acolo unde i-am dat eu adresa”. Mă duc la unul dintre prieteni, îl întreb, acela spune: „La mine n-a fost, însă am văzut niște oameni cu vite albe că au trecut aseară pe aici”. M-am gândit să nu fi fost uncheș-tu Chirică, poate uncheș-tu Toader, cu vitele mele.

Să mergem până la Gheorghe a Vasâlcii, un cunoscut, poate să fie acolo.

Mergem la acela și ne spune că n-a fost nimeni. Când ieșim înapoi în drumul principal cu primul prieten, vedem copii și femei care țipă și fug care încotro.

– Ce este?

– Uite tancurile rusești!

– Măi, bată-le Dumnezeu să le bată! Nu aveau mult până la căruța mea. Mă gândesc că de atâta zgomot s-or speria caii și or răsturna căruța cu copii cu tot, or calici copiii.

Îi spun aceluia la iuțea: „Uite unde-i căruța mea, spune-mi pe unde am putea merge mai repede la căruța”. Acela, când a auzit, mai bun de picior ca mine, a luat-o la fugă înainte, nu pe drum, ci prin grădini, peste garduri, pe unde a știut el mai de-a dreptul.

În fine, a ajuns el mai iute ca mine la căruță. Cum a ajuns, a deschis poarta la casa colonelului și a băgat căruța în ogradă. Judecătorul a băgat-o și el pe-a lui. Acolo mai era o căruță din Lucavița, tot cu refugiați.

Am închis poarta, gardul de scânduri era înalt, nu se vede de afară, noi stăm și păzim. Au venit tancurile până în apropiere.

Asta era deja în ziua de 29 iunie, ziua de Sfinții Petru și Pavel. Era acolo un podeț peste un pârâu. Rușii au venit cu tancurile, au oprit la podețul acela, s-au dat jos din tancuri, au stat, s-au pus jos și au mâncat. După aceea, s-au urcat în tancuri, au întors tancurile și au plecat înapoi.

Na, poate ne-om scăpa de ei! Omul acela din Godinești s-a dus din nou acasă, a făcut mâncare și ne-a adus-o. A adus și o coasă și zice:

– Ia coasa și taie niște trifoi, ca să ai cu ce hrăni caii (avea acolo ceva pământ cu trifoi).

Ne-a adus mâncare la amiază, ne-a adus-o și seara. A doua zi era duminică, 30 iunie 1940.

Eu stau în așteptarea lui uncheș-tu Chirică. A doua zi, duminică, uncheș-tu Chirică nu-i. Judecătorul îmi spune: „Dacă vrei, hai; dacă nu, eu mă duc”. M-a lăsat și s-a dus. În schimb, a venit altă căruța din Mologhia, cu popa din Mologhia, popa Chișcan, unul tânăr. A venit până acolo, l-a descărcat pe popă cu bagajul, iar căruța s-a întors din nou acasă.

TRECEREA FRONTIEREI ÎN ROMÂNIA

Popa i-a dat douăzeci de lei și băietanul vine cu noi. Când nu a mai putut merge acela cu căruța, au luat bagajul în spate, popa, preoteasa, soră-sa, băiatul, am luat și eu, că eu nu aveam bagaje. Am luat-o pe o cărare: înainte băietanul, noi după dânsul, pe o costișă, prin niște tufe.

Deodată, la o jumătate de coastă, aud că ne somează cineva românește, dar nu se vede nimeni. Noi am stat. De după o tufă iese un căpitan cu revolverul în mână îndreptat spre flăcăul cela, să-l împuște.

– Ce cauți tu aici? Flăcăul a încremenit, nu mai poate vorbi.

– El nu-i de vină, eu l-am luat să-mi ajute a duce bagajul, răspunde popa, să-l scape.

Căpitanul înfuriat strigă:

– Pune bagajul jos și du-te înapoi. Dacă te mai văd o dată, să știi că te-am împușcat!

El a mai fost de bună seamă și căpitanul îl cunoștea. Nouă ne cere buletinele și ne legitimează. Apoi a dat un semnal din fluier și a venit un soldat. I-a spus ceva căpitanul și soldatul a chemat

un căprar și vreo șase soldați. Au luat tot bagajul de la noi, până și sumanul mi-au luat din spate.

Căprarul mergea înainte cu un hârleț în mână și târâia hârlețul după el; mergea în zigzag. Nouă ne-a spus la pornire: „N-aveți voie să călcați în altă parte decât pe urma hârlețului deoarece tot locul este minat și cum călcați alături, v-ați dus!”

Ne-a scos din tufele celea, ne-a scos la o toloacă și-am mers până în marginea pădurii. Acolo era baricadat cu lemne contra tancurilor și la baricadă stătea santinelă un locotenent.

Când am ajuns cu soldații aceia, din nou ne legitimează locotenentul. Soldații ne-au lăsat bagajele acolo jos și s-au întors înapoi la treaba lor. Locotenentul, după ce ne-a legitimat, a semnat la fiecare în buletin ziua și ora la care am ajuns acolo și ne spune: „Dacă vreți să înaintați mai departe, bine. Așteptați, că trebuie să vină îndată căruțele noastre cu provizii. Descarcă proviziile aici și mergeți cu căruțele noastre până în sat la Pomârla”.

Am stat noi acolo, au venit căruțele lor militare, au descărcat provizia, ne-au luat în căruță și ne-au dus până în Pomârla.

În Pomârla era plin de armată. Ne-a ieșit un căpitan înainte și ne-a întrebat: „Ce-i cu voi?” I-am spus ce-i și cum, a strigat pe un plutonier major și-i spune să ne ducă la popotă să ne dea mâncare. Ne-a dus la popotă și ne-a dat mâncare.

De acolo, umblă popa încoace-încolo, cu ce să mergem mai departe la Dorohoi. Până la Dorohoi mai erau vreo doisprezece kilometri. Mă gândesc eu, doisprezece kilometri îi fac eu pe picioare, n-am nevoie de căruță.

A umblat popa prin sat, dar nu găsește nici o căruță cu cai. Toți oamenii au ascuns caii ca să nu-i rechiziționeze armata. A găsit un om cu un junc și o vacă la car; ne-a duce el până la Dorohoi pentru o mie de lei.

Îmi spune popa: „Stai și tu la plată”.

– Pentru ce, părinte? Cu o mie de lei îi cumpăr și boul și vaca. Eu mă duc pe picioare, de-acum nu mi-i frică. Siguranța a rămas în urma mea și eu am timp de acum să mă duc.

Popa umblă-ncoa, umblă încolo, se zvârcolește, mai stă de vorbă cu căpitanul și îl roagă pe căpitan să ne dea o căruță militară până la Dorohoi. Până la urma urmei, l-a convins pe căpitan să ne dea o căruță militară.

*Din comoara mea
de amintiri*

OLTEA I. NISTOR-APOSTOLESCU

ÎNCEPUTUL RĂZBOIULUI MONDIAL DIN 1914–1918. REFUGIUL

În vara anului 1914, în timp ce ne petreceam vacanța în Câmpulung Moldovenesc, ne plimbam în după-amiaza zilei de 29 iulie 1914 pe șoseaua lungă care împărțea orașul de atunci în două.

Soarele, gata să apună, însângera mai mult ca oricând șiruri de munți din dreapta și din stânga ce mărginesc localitatea, ca un semn al băii de sânge ce avea să cuprindă întreaga omenire.

Un zvon de clopot venit din depărtări primi răspunsul de la altele mai apropiate, și-n scurt timp, întreaga vale a Moldovei clocotea de lugubra simfonie a tuturor clopotelor din apropiere, menită să vestească omenirii decretarea mobilizării generale.

Uluiți, oamenii se opreau din drum și se închinau, zguduți de neașteptata veste care trecea din gură în gură.

Iată ce povestește tatăl meu:

„Asasinarea arhiducelui Francisc Ferdinand, moștenitorul tronului monarhiei habsburgice, în ziua de 29 iunie 1914, la Sarajevo, a fost semnalul pentru declanșarea războiului mondial. Vestea aceasta a sosit la Cernăuți duminică seara, când steagurile de doliu care pluteau lugubru de pe turnul primăriei în întunecimea nopții păreau niște umbre prevestitoare de întâmplări grave și sângeroase... Dar în gândul nostru, al tuturor bunilor români, se întruchipa imaginea tragediei zguduitoare a războiului ce părea inevitabil, cu toate grozăviile lui. Prin învălmășeala de fier și de foc se întrezăreau zorile libertății pe care o așteptam de multă vreme. Pentru susținătorii ideii iredentiste, izbucnirea războiului

* Fragmente din cartea fiicei lui Ion Nistor, Oltea I. Nistor-Apostolescu, *Din comoara mea de amintiri*, Editura Septentrion, Rădăuți, 2003.

și descompunerea Imperiului Austro-Ungar era un lucru cert, fiind chinuți de nerăbdare în așteptarea gravelor evenimente ce urmau să se dezlănțuie catastrofal asupra lumii. Presentimentele lor s-au adevărit mai curând decât se așteptau. Nu trecu decât o lună după moartea arhiducelui, când, pe 28 iulie 1914, Austro-Ungaria declară război Serbiei. La un interval de câteva zile, evenimentele se precipită precum cascadele gigantice ale unui torent de munte ce se rostogolesc năprasnic la vale, răsturnând și inundând tot ce întâlnesc în cale. S-a adevărit din nou că dezlănțuirea patimilor omenesci este adesea mai dezastruoasă decât înseși puterile naturii. Declarația de război a Rusiei contra Austro-Ungariei la 6 august 1914 urmărește declarația Austro-Ungariei contra Serbiei. Gazetele evreo-germane din Cernăuți încercau să ațâțe spiritul războinic în rândurile populației pașnice, iar oficialitatea aranja manifestații publice cu chipul împăratului în frunte, ațâțând lumea contra Serbiei și a Rusiei. Ucrainenii așteptau de la înfrângerea Rusiei împlinirea idealului lor politic: Ucraina Mare până la Kiev, cu un arhiduce austriac în frunte. Românii, la rândul lor, erau stăpâniți de sentimente cu totul opuse, așteptând de la înfrângerea Austriei liberarea Bucovinei și întoarcerea ei la matcă.”

Între timp, forțele combatante austriece, fiind retrase din Bucovina pentru a se concentra în Galiția orientală pe frontul rusec, apărarea Bucovinei fu încredințată Colonelului Eduard Fischer, comandatul jandarmeriei bucovinene – mare dușman al românilor, îndeosebi al tineretului naționalist adunat în jurul „Junimii Literare”. Neavând alte mijloace de a apăra țara, el improviza o armată de glotași și adunătură, cu ciomegi și săcălușuri ridicate de pe la biserici și instalate în căruțe țărănești și care era firesc să nu poată face față armatei rusești care pătrunsese fără nicio rezistență în Bucovina, ocupând Cernăuții pe 2 septembrie 1914, spre groaza și panica populației luate prin surprindere.

Această mare înfrângere pe care Fischer fu silit să o raporteze comandanților săi fu pusă pe seama „spionilor și trădătorilor români” contra cărora se dezlănțuie cea mai crâncenă teroare.

Spânzurătorile erau întâlnite la fiecare răscruce de drum: inculpații nici nu mai erau aduși înaintea Consiliului de Război, ci spânzurați fără nici o sentință de judecată. Oricine putea fi bănuit drept spion și trădător și amenințat cu moartea.

Șoselele erau pline de convoaie formate din preoți, învățători, studenți și țărani români, puși în lanțuri fără nicio vină și trimiși în hulă și batjocură, alături de răufăcători și ucigași, spre lagărele de la Muncaci și Tahalerhoff din Austria, de unde mulți nu s-au mai întors...

Pe scurt: niciun român nu mai era sigur de viața sa.

Prima ocupație rusească a Cernăuților nu dură decât până pe 31 decembrie 1914, când armatele austriece recuceriră orașul.

De data aceasta, unitățile austro-ungare găsiră de cuviință să-și facă o bază mai serioasă de apărare, împânzind munții și trecătorile din sudul țării, ajungând până la Cârlibaba. Aici își așezară comandamentul chiar în casa parohială a bunicului meu – îngrămădindu-ne într-o singură cameră.

Atmosfera de teroare era în toi; tatăl meu era urmărit la fiecare pas, în timp ce bunicul meu era supravegheat de către soldații cu pene de cocoș la pălărie prin geamul de la altar, în timp ce-și făcea slujba.

Această situație nu mai era de suportat!

Plecând la Vatra Dornei unde era refugiat guvernatorul Bucovinei, Conte Meran, împreună cu întreaga administrație din Cernăuți, tatăl meu ceru un pașaport pentru Viena, locul de refugiu al întregii intelectualități cernăuțene.

Fiind în audiență la contele Meran, acesta – plictisit de noianul de cereri de pașaport pentru Viena – îi răspunse spre marea sa mirare:

– Pare că ești român, nu vrei să treci în România? Granița e la doi pași.

Nu-și crezu ochilor, când se văzu în mână cu pașaport pentru familia întreagă...

– Adio, colonel Fischer! Adio pene de cocoș la pălărie!

Peste câteva zile am descins la hanul din Dorna Românească, cu bunicul meu și cu două geamantane ce-au mai putut încăpea în trăsura – singurul nostru avut – după ce am lăsat casa întreagă în seama comandamentului austriac... și a lui Dumnezeu... pe lângă întreg avutul rămas la Cernăuți...

[...] Noaptea am petrecut-o la Broșteni, iar dimineața ne-am continuat drumul, ajungând spre seară la Piatra Neamț...

Aici, vestea despre sosirea refugiaților din Cernăuți se răspândi ca fulgerul – și prin proverbiale ospitalitate moldovenească ce s-a adevărit din plin, n-a fost o zi să nu fim invitați și primiți de cele mai de seamă familii din oraș, trăind o lună întreagă în vizite și în petreceri.

Între timp, însă, tatăl meu intră în legătură cu prietenii și cunoștințele sale din București unde, între 1909–1910, audiase cursurile marilor istorici precum: Nicolae Iorga, Dimitre Onciul, Ion Bogdan și mulți alții.

IUNIE 1940 – ULTIMUL DRUM LA CERNĂUȚI

Scriu „ultimul drum”, căci a fost ultima perioadă, înainte de cedarea Bucovinei, petrecută cu adevărat în casa tatălui și a mamei mele din Cernăuți, str. Iancu Flondor 16, et. I.

Deși tatăl meu și cu mine am fost la Cernăuți după recucerirea Bucovinei de către Armata Română în iulie 1941, nu am mai putut locui în casă, căci fusese devastată și golită în urma retragerii rușilor.

Într-o seară de la mijlocul lunii iunie 1940, mă găseam împreună cu părinții mei în vagonul ministerial special, atașat la acceleratul de noapte cu destinația Cernăuți. Ca rector al universității din acest oraș, tatăl meu îl însoțea, din însărcinarea Ministerului Educației Naționale al României, pe rectorul Universității din Berlin, prof. Hoppe, care dorea să viziteze Cernăuțiul și colonia germană de acolo. Prof. Hoppe, o persoană slăbuță și de talie mică, era de câteva ori întrecut în dimensiuni de voinica sa soție, care-l însoțea.

[...] Ajunși spre seară, în fine, la Cernăuți, am găsit prietenii îngrijorați de situație în urma informațiilor căpătate de la persoane de încredere, atât col. Cantemir, vice-primarul orașului (frate al doamnei de onoare a Reginei Maria), cât și dl. Tuti Tarnavschi, ofițerul de informații la postul Grigore Ghica Vodă, care afirmau că blindatele sovietice sunt în stare de luptă și așteaptă ordinul să ocupe Bucovina.

Dl. Gheorghe (Gică) Vântu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne și un apropiat prieten, amenință că îi va aresta pe toți cei care răspândesc zvonuri alarmiste. Nici tatăl meu, care avea legături strânse cu membrii guvernului, nu știa nimic.

A doua zi, după o vizită de rigoare în noua locație a Universității și un dineu protocolar, rectorul Hoppe luă parte la o adunare festivă în Marea Aulă a Universității, la care a participat toată intelectualitatea orașului. La intrare, ne-au frapat neplăcut drapelul german cu svastica neagră pe fond alb care flutura pe clădire. Tatăl meu a ținut o alocuțiune în limba germană, foarte reușită și apreciată (nu bănuiam că va fi ultima, din nenumăratele audiate la Cernăuți), iar rectorul Hoppe a răspuns în mod similar. La plecarea înaltului oaspete, la gară, erau adunate autoritățile române în frunte cu tatăl meu, precum și colonia germană. Întorși de la gară, am aflat cu stupefacție că sovieticii vor ocupa Cernăuțiul; cetățenii germani vor putea însă să fie mutați în Germania, unde li se și pregătiseră lagărele. Acesta fusese, deci, adevăratul scop al vizitei demnitarului german la Cernăuți.

La plecarea noastră spre București, a doua zi, nu am îndrăznit să luăm lucruri de valoare, pentru a nu crea panică. N-am putut lua decât lucruri care puteau intra în bagaj. La București, oficialitățile nu aveau habar de zvonurile îngrijorătoare, așa că ne-am liniștit câteva zile.

CEDAREA BASARABIEI ȘI BUCOVINEI

Iată ce consemna tatăl meu, peste câteva zile:

„La 27 iunie 1940, eram în toiul Conferinței Interuniversitare, când am aflat de ultimatumul URSS, care cerea cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Am fost chemat spre seară de Gh. Tătărescu (președintele consiliului de Miniștri), spre a lua parte la Consiliul de Coroană și a intra în guvern pentru a negocia cu URSS, împreună cu Incuț, ocuparea Basarabiei și a Bucovinei.”

Am așteptat cu toată familia până la orele două din noapte, când a fost chemat telefonic la Palat. Pe la orele 4 dimineața, tatăl meu se întoarse mort de oboseală și descurajat, povestindu-ne că „Regele Carol al II-lea apăruse abătut și negru la față, ca la o înmormântare...”

Iată câteva extrase din Nota Ultimativă a Guvernului Sovietic, primită de Guvernul României la 26–27 iunie 1940: „[...] URSS consideră necesar și oportun [...] să pășească împreună cu România la rezolvarea imediată a chestiunii înapoierii Basarabiei Uniunii Sovietice [...]

Guvernul Sovietic consideră chestiunea întoarcerii Basarabiei legată în mod organic de chestiunea transmiterii la URSS a acelei părți a Bucovinei a cărei populație este legată în marea majoritate de Ucraina Sovietică, prin comunitatea soartei istorice, cât și prin comunitatea de limbă și compozițiune națională. Un astfel de act ar fi cu atât mai just cu cât, transmiterea părții de nord a Bucovinei către URSS ar putea reprezenta, este drept, numai într-o măsură neînsemnată, un mijloc de despăgubire a acelei mari pierderi care a fost pricinuită URSS-ului și populației Basarabiei, prin dominația de 22 de ani a României în Basarabia.”

Deoarece legătura telefonică cu Cernăuțiul funcționa încă, tatăl meu dădu telefoane la toți prietenii („Fugiți, că vin rușii”), să se pregătească în grabă să evacueze Cernăuțiul. Pe la 10 dimineața, am primit un telefon de la secretara Universității din Cernăuți: prin geamurile deschise am putut auzi uruitul tancurilor sovietice,

care intraseră deja în oraș (era 28 iunie), deși sovieticii promisese un răgaz de trei zile.

La București, în Gara de Nord, începuseră să curgă trenuri peste trenuri, cu vagoane de călători și de marfă, cu bieții refugiați. Ei povesteau că au plecat din gara Cernăuți însoțiți de huiduielile și focurile trase în aer de tineretul evreiesc comunist ce făcuse un culoar pe ambele părți ale căii ferate. Tatăl meu notează: „A doua zi am fost la gară întru întâmpinarea refugiaților, susținând cauza lor în Consiliul de Miniștri”.

Mama mea, Virginia I. Nistor, luă în grabă inițiativa formării unui comitet de doamne în scopul ajutorării refugiaților. În Gara de Nord am amenajat o cămăruță drept sediu, de unde împărțeam sendvișuri și ceai fierbinte și îi distribuim pe la internate și școli pe nenorociții refugiați care pierduseră totul în afară de viață și pe care îi scoteam din vagoane plângând și aproape inconștienți, cu amărătele lor legături de merinde. Întoarsă acasă, am avut neplăcerea să mă bucur de numeroase insecte ce se plimbau agale prin păr și pe gât.

Iată un extras din Raportul domnilor Cenzori ai Cercului Bucovinenilor asupra gestiunii fondurilor pentru ajutorarea refugiaților: „Fondul primelor ajutoare acordate între 30 iunie și 5 iulie 1940 în valoare de 97.210 lei s-a distribuit în cadrul Biroului pentru Refugiați Bucovineni și Basarabeni ce funcționa în Gara de Nord. Distribuirea acestor ajutoare s-a făcut de către d-na V. Dimitriu și dl. Prof. C. Botez, cu știrea și aprobarea membrilor aceluși birou: d-na Virginia I. Nistor, d-na Elena Vântu, d-na GrațIELA Morariu, d-na Oltea Apostolescu, d-na Vera Nițescu”.

În zilele următoare a urmat vizita tuturor prietenilor care reușiseră să se refugieze la București, fiecare cu povestea lui, mai mult sau mai puțin dramatică.

În zilele următoare tatăl meu, din însărcinarea Academiei Române, se ocupa de elaborarea unui Memoriu adresat tuturor Academiiilor străine cu care Academia noastră avea relații, prin care prezenta marea pierdere culturală îndurată de neamul

românesc prin cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord, solicitând suport moral pentru redobândirea acestor provincii cu numeroase așezăminte culturale aflate pe teritoriile lor. De asemenea, a publicat un studiu asupra condițiilor în care se înfăptuise unirea Bucovinei cu Patria Mamă, pentru a lămuri opinia publică din străinătate despre drepturile României asupra Bucovinei, studiu tradus în limbile germană, franceză și italiană.

LA CERNĂUȚI, TOAMNA LUI 1941

În 1941, după recucerirea Cernăuțiului de către trupele noastre, am plecat la Cernăuți să mai adun din bruma de lucruri rămase după retragerea rușilor în casa noastră. Am găsit ceva scaune, o canapea, lucruri fără importanță.

Am locuit la vara mea, prof. Vera Butnariu, care a avut norocul să-și regăsească mobila, întrucât la noi acasă nu era posibil de locuit. În câteva nopți dormite acolo am avut „bucuria” să fiu trezită pe la 3-4 dimineața de exodul ultimilor evrei care se mai găseau în oraș și care, treziți în miez de noapte de patrulare armate, erau conduși spre marginea orașului, lângă gară, unde era organizat un fel de ghetou. Plânsetele și vaietele lor, precum și steaua galbenă cusută pe haină, la piept, nu le pot uita nici astăzi, după cizzeci de ani!

La plecarea spre București, în gara Cernăuți, am putut vedea pe o linie alăturată un tren compus din vagoane de marfă, înțesate de nenorociții ce erau deportați în Transnistria; în vagoane pentru vite, micile ferestruici cu zăbrele erau înțesate de capetele nenorociților, cu ochii înroșiți de plâns și disperare.

Tatăl meu se întorcea și el la Cernăuți, pentru a-și da seama de situația Universității și mai ales a bibliotecii sale personale, care cuprindea circa 20.000 de volume, în special de istorie a românilor.

Universitatea nu a mai ființat la Cernăuți, fiind înlocuită cu o Politehnică, ce a funcționat până la retragerea din 1944.

Cărțile bibliotecii personale a tatălui meu au fost, se spune, cărate la Universitatea din Kiev (astăzi biblioteca și arhiva istoricului Ion Nistor se află la Arhiva de Stat din Cernăuți).

Durerea cea mai mare a tatălui meu era, pe lângă pierderea Bucovinei de Nord și a orașului Cernăuți, pierderea bibliotecii sale, pe care o strânsese o viață întreagă, cumpărând cărți și documente din toate orașele prin care trecuse, din țară și din străinătate.

*Amintirile unui refugiat
din Cernăuți*

SERGIU FLONDOR

AMINTIRI DIN PRIMUL REFUGIU: IUNIE 1940 – IULIE 1941

Întâmplările dramatice pe care le-am trăit în acele zile mi-au rămas întipărite în memorie și nu le voi uita niciodată. Bineînțeles, trebuie ținut seama de memoria și înțelegerea unui copil. Eu pe atunci aveam aproape zece ani, iar fratele meu, Luț¹, trei ani și jumătate.

În acea dimineață (29 iunie), am fost treziți de o mișcare neobișnuită în casă. Toată familia era în picioare. Tata și mama împachetau cu febrilitate bagaje, bunicii noștri (l'omama și l'opapa) aveau lacrimi în ochi. Servitoarea plângea și pregătea în grabă micul dejun, hăinuțele noastre așteptau să fie îmbrăcate. Pe scurt, era o atmosferă pe care numai în încercările grele o puteai trăi.

Mai târziu, aveam să află că se petreceau lucruri extrem de grave: sovieticii dăduseră (la 26 iunie 1940) un Ultimatum Guvernului României și amenințau să treacă granița în orice moment, cu toate că se ceruse un răgaz de patru zile, foarte necesare pentru evacuarea instituțiilor, populației și retragerea trupelor în teritoriile libere. Tata fusese avertizat cu o zi înainte de Rezidentul regal, Gheorghe Flondor, și de primarul Cernăuțiului, baronul Nicu Flondor, că în aceste împrejurări nu rămânea decât o singură soluție: părăsirea grabnică a orașului și, de fapt, a întregului ținut care urma să fie ocupat. Numele de Flondor, care amintea de strămoșul nostru Iancu Flondor, considerat de sovietici dușman al

* Fragmente din Sergiu Flondor, *Dulce-amar. Povestea unui refugiat din Cernăuți*, pref. de Filip-Lucian Iorga, Editura Corint Books, București, 2017.

¹ Pictorul Constantin Flondor.

poporului, putea să producă reacții surprinzătoare, cu consecințe foarte periculoase pentru posesor.

A venit și momentul despărțirii de bunici, care rămâneau la Cernăuți, pentru a avea grijă de mobilier și de majoritatea lucrurilor care au rămas acasă, ei fiind mai puțin expuși la ce avea să se întâmple. Când am plecat, l'opapa mi-a strecurat în palmă o monedă de 50 de lei, pe care am păstrat-o cu sfințenie mult timp. Am ieșit în stradă și am traversat-o, deoarece acolo, în fața Liceului „Mitropolitul Silvestru”, era stația tramvaiului ce trebuia să ne ducă la gară. Mama mergea înainte ținându-l pe Luț în brațe și pe mine de mână, iar tata o urma ducând cele două valize în care erau îngrămădite de-a valma lucrurile strict necesare, împachetate în mare grabă. După câteva minute de așteptare, care ni se părură extrem de lungi, tata și-a dat seama că nu va mai veni niciun tramvai. De fapt, nu era prea greu să ajungi la această constatare întrucât, dacă priveai în jur, vedeai străzile pustii, fără circulație, fără locuitori, altădată prezenți în număr mare. În acele momente apăsătoare de așteptare, iată că ne-a surâs norocul: se apropia o trăsură liberă, al cărei vizitiu, uluitor, era o persoană cunoscută de tata. Ne-am imbarcat cu grabă în birjă și am pornit spre gară. Am trecut de catedrala de pe strada Regina Maria și am ajuns în Piața Unirii, unde am văzut cordonul de jandarmi care înconjură primăria. Urmându-ne drumul spre gară, pe strada Regele Ferdinand, am fost întâmpinați de un grup destul de numeros, format, în majoritate, din tineri evrei răzvrățiți, dar și din derbedei cu figuri amenințătoare, agitând steaguri roșii, proferând injurii și cântând „Internaționala”. Grupul, destul de compact, se îndrepta spre Piața Unirii, amenințând să bareze drumul trăsurii în care ne aflam. Atunci tata, care nu-și pierduse prezența de spirit nicio clipă în împrejurările foarte primejdioase prin care treceam, a poruncit birjarului: „Dă-i bice!...dă-i bice!”, după care caii porniră în galop. La vederea trăsurii care se apropia cu mare viteză, manifestanții s-au dat la o parte, speriați. Și, astfel, ne-am continuat drumul fără alte peripeții. Ajunși la gară, ne-am pomenit

în mijlocul unei agitații de nedescris: o lume pestriță, disperată și, mai ales, dezorientată, cu bagaje în mâini, nu-și găsea locul și rătăcea încolo și înapoi. Am străbătut holul gării, unde se aflau și casele de bilete, și am ieșit pe peron. Aici era trasă garnitura unui tren care, am aflat mai târziu, era ultimul care mai pleca din Cernăuți înăuntrul țării. Am observat că pe acoperișurile vagoanelor erau soldați români culcați, în spatele unor mitraliere, în poziție de tragere. În cele din urmă, trenul s-a pus în mișcare, spre ușurarea călătorilor. La un moment dat, trenul a ajuns în locul unde calea ferată era aproape paralelă cu șoseaua care ducea spre Cernăuți și am văzut blindatele sovietice care forțaseră frontiera și se îndreptau în viteză spre oraș.

A fost ultimul „spectacol” trist din această „aventură” nenorocită care a fost primul refugiu, dar nu și ultimul, în care am fost nevoiți să părăsim locurile noastre dragi, unde ne-am simțit cu adevărat acasă.

Bunicii noștri (l'omama și l'opapa) au mai rămas câteva luni la Cernăuți și au fost „repatriați”, în cele din urmă, în Germania (în urma unei înțelegeri prin care guvernul Uniunii Sovietice a dat posibilitatea cetățenilor de origine germană să emigreze). După cum mi-a povestit Vera, a durat destul de mult până să se realizeze cele stabilite în înțelegere. În acest răstimp, rușii continuau deportarea în Siberia a populației rămase la Cernăuți (pe criterii numai de ei știute). Așa că oamenii care așteptau, cu sufletul la gură, să plece au trecut prin clipe îngrozitoare de incertitudine. Dar au plecat, în sfârșit, în Austria (pe atunci anexată Germaniei), împreună cu familia Kaindl, înrudită cu familia Kunz, de care aparținea l'omama. Acolo au stat într-un lagăr de refugiați la Wartha (Austria) până în anul următor când, începând războiul de eliberare a teritoriilor ocupate de ruși, s-au întors în România. Au călătorit pe Dunăre până la Giurgiu, unde s-au întâlnit cu tata și au fost conduși la București, fiind așteptați de mama și de noi, copiii. Așa s-au reunit cele două familii, după o despărțire de câteva luni.

O întâmplare ciudată s-a petrecut după ce am fost anunțați de întoarcerea bunicii din Austria. Tata a plecat urgent la Giurgiu pentru a-i întâmpina, dar a văzut, spre surprinderea sa, că din vapor, în loc de bunici, a coborât Nausi². Întors la București, tata a vrut să expedieze o telegramă bunicii, pentru a lămuri neînțelegerea, dar oficianta nu a „acceptat” textul, susținând că „n-auzi” (Nausi) nu se potrivește cu propoziția, care este neinteligibilă! Nu știu cum s-a lămurit confuzia, dar iată-i pe bunici sosind. Revederea a fost emoționantă, cu lacrimi de bucurie și pupături. Imediat după revenire, pe lângă cadourile aduse din Germania, l’omama ne-a făcut o mare bucurie dăruindu-i lui tata un acordeon „Hohner”, iar mie o bicicletă „Wanderer Vogel” pe care am „călărit-o”, până la epuizare, la Prisiceni, la Cernăuți și la Podari.

ÎNTOARCEREA TEMPORALĂ LA CERNĂUȚI: IULIE 1941 – MARTIE 1944

Întoarcerea noastră la Cernăuți s-a produs după eliberarea de la 5 iulie 1941. Am călătorit cu trenul și am ajuns la Cernăuți seara, târziu, marcați de emoția revederii și, îmbarcați într-o birjă, am pornit spre noul domiciliu, aflat pe strada Alexandru Vasilco, la numărul 8. În drumul nostru, am observat că orașul era cufundat în întuneric, din cauza camuflajului. Am trecut prin Piața Unirii, unde m-a încercat o senzație neplăcută de teamă când am observat că, în locul unei clădiri care se afla în partea dreaptă a pieței, colț cu strada Ferdinand, mai erau niște ruine, demne de un film de groază. În sfârșit, am ajuns la proaspăta locuință în care urma să ne petrecem noua viață. Era un imobil impunător, cu un etaj, proprietatea unei familii de evrei, Sekler. Noi am ocupat apartamentul cu patru camere din partea stângă a parterului. Aici am locuit patru persoane: mama, tata și noi, cei doi copii, Țipi și Luț. Bunicii noștri au primit două camere din apartamentul situat

² Nausi era o nepoată a lui l’omama, în relații bune cu familia noastră.

în dreapta parterului. Separat, tot la parter, fiul proprietarului, tânărul Sekler³, locuia cu soția și fiica sa, Gabi, de vârsta lui Luț, viitori „colegi” de grădiniță, care se va desfășura particular chiar în locuința și grădina noii case. În apartamentul de la etaj locuia văduva proprietarului, care ocupa o singură cameră. Restul locuinței era deținut de un om de afaceri, plin de gomă, care se ținea separat de ceilalți locatari.

Țin minte că, odată, întâlnindu-l pe scări, l-am salutat respectuos cu „sărut mâna”, iar dânsul mi-a răspuns destul de grosolan, am apreciat eu: „Ce-i mă? Ce sunt eu, popă?” Avea un fiu, mai mare decât mine cu un an, care se ținea retras, după exemplul tatălui său. El legase prietenie cu un băiat mai vârstnic și nu avea înțelegere pentru un puști ca mine, „cu mucii la nas”...

Mie îmi făcea o plăcere deosebită să-mi petrec timpul în bibliotecă, unde puteam să citesc în voie, tolănit într-unul din fotoliile așezate în fața sobei. În încăpere se mai aflau: pianina la care cânta tata (foarte talentat, pe ce punea mâna începea să funcționeze) și, mai târziu, fratele meu, Luț-Tinu (foarte stăruitor pentru însușirea secretelor acestui instrument)⁴, un dulăpaș-comodă, folosit de-a lungul timpului pentru gramofon (când locuiam pe strada Iancu Flondor) sau pick-up și radio, iar la sfârșit, trecând prin diferite locuri, în Timișoara, un magnetofon; în final, dulăpașul a avut un radio cu pick-up, precum și alte utilizări; un frumos dulap-biblioteca, două fotolii clasice, o dormeză-colțar și două taburete. Toate aceste piese, împreună cu mobilierul care forma dormitorul părinților, au fost „plimbate” prin țară, de la Cernăuți la Podari și

³ În condițiile alianței cu al Treilea Reich, care ducea o politică antisemită, România a fost nevoită să adopte unele reguli de restrângere a drepturilor evreilor. O consecință a acestei situații a fost, la Cernăuți, rechiziționarea unor locuințe ale evreilor și, după septembrie același an, obligarea evreilor să poarte, agățată în partea stângă a pieptului, așa-zisa „stea a lui David” cu șase colțuri, confecționată din pânză galbenă.

⁴ Din păcate, pianina a fost înstrăinată într-o perioadă grea, de austeritate și renunțări, în plin comunism și ocupație sovietică.

apoi la Timișoara, împreună cu noi, în al doilea refugiu. Ele fac parte din viața noastră, însoțindu-ne în momente grele, de cum-pănă, cât și în perioade mai fericite.

Dar să revenim la bibliotecă: în acest loc, care îmi plăcea în mod deosebit, am citit cărți importante pentru mine, ca de exem-plu romanele lui Jules Verne, unele m-au subjugat pur și simplu: „Căpitan la 15 ani” și „Michael Strogoff, curierul țarului”, citită cu pasiune. Sau „Insula misterioasă”, cu aventuri palpitate, care mi-a plăcut atât de mult, încât am cumpărat-o anul trecut, dar nu am recitit-o încă. Un alt autor care m-a lăsat cu răsufarea tăiată a fost Karl May. Aventurile lui Winnetou și ale prietenului său Old Shatterhand m-au fascinat. Cărțile erau editate în limba germană, legate în pânză neagră, imitație de piele, scrise cu caractere gotice; și astăzi mă mir cu ce ușurință puteam citi asemenea texte.

Au trecut aproape trei ani de la întoarcerea la Cernăuți, și iată că au început să se adune nori negri deasupra noastră. Din anul 1941, când ne-am aliat cu Reichul pentru recucerirea teritoriilor pierdute și, în virtutea Blitzkriegului, am înaintat rapid în inima Uniunii Sovietice. Acum, războiul-fulger de care Hitler era foarte mândru a început să dea „rateuri”, iar ofensiva victorioasă s-a transformat într-o defensivă îngrijorătoare din fața sovieticilor, tot mai puternici în Marele Război pentru Apărarea Patriei. Această răsturnare de situație s-a datorat Statelor Unite ale Americii care, prin ajutorul lor masiv, au revigorat forța Armatei Roșii, care nu s-a mai oprit decât la Berlin. Așa că la Cernăuți se făceau pregătiri serioase pentru al doilea refugiu, de data aceasta fără întoarcere.

AMINTIRI DIN AL DOILEA REFUGIU

După întoarcerea noastră acasă (iulie 1941), a urmat o peri-oadă relativ scurtă, cam de doi ani și jumătate, de liniște. Viața intrase într-o normalitate aproape desăvârșită și nimeni nu bănuia că acest vis frumos se va sfârși în cele din urmă. Am petrecut Crăciunul 1943 ca de obicei în acea atmosferă plăcută de liniște

și pace pe care numai cunoscuta „Weinachtsstimmung”⁵ o poate produce. Țin minte că atunci, fratele meu, Luț, a primit ca dar de Crăciun o mică bicicletă albastră, cu care apoi învăța să meargă, conducând-o în viteză și cu o „mutră” încrunțată, prin toate camerele locuinței noastre din strada Alexandru Vasilco și, mai apoi, pe cărările grădinii de lângă casă.

Cu toate acestea, situația dezastruoasă de pe Frontul de Răsărit fiind cunoscută de adulți, domnea o vagă îngrijorare în privința celor ce vor urma. Imediat după sărbători, confirmându-se știrile despre retragerea trupelor germane și române în fața înaintării impetuoase a armatei ruse, pericolul ca ostilitățile să traverseze frontiera țării noastre fiind iminent, au început pregătirile de plecare. În primul rând, au fost ambalate și trimise în interiorul țării mobilele și obiectele strict necesare gospodăriei, ca vesela, tacâmurile și altele. Lăzile au fost încărcate în căruțe și transportate la gară, de unde au fost expediate la destinație.

Punctul terminus al acestui transport era comuna Livezi-Podari, la o distanță de 16 km de Craiova, unde se afla o fabrică de zahăr în construcție. Aici era locul stabilit de administrația fabricii de zahăr „Jucica Veche” din Cernăuți (al cărei salariat era și tata) unde urmau să se stabilească refugiații, angajați ai acestei întreprinderi. Plecarea din Cernăuți s-a produs în primăvara anului 1944. Era în dimineața de 19 martie, când tata a venit după mine la școală, cu o birjă, și am plecat spre gară. La plecare, fiind urcat în trăsură, un coleg mi-a făcut un semn de adio cu mâna. Eu i-am răspuns cu lacrimi în ochi și acest moment dramatic mi-a rămas în memorie pentru toată viața.

⁵ „Spiritul Crăciunului” – în limba germană.

BUCUREȘTI (24 MARTIE – 3 APRILIE 1944) ȘI PODARI (5 APRILIE 1944 – IUNIE 1948)

Un prim popas l-am făcut la București, la familia Romanowski, care ne-a primit, ca de obicei, cu brațele deschise. Mama era bună prietenă din tinerețe cu Alexandra Romanowski (Santa), o persoană de o bunătate ieșită din comun.

Din acea perioadă, îmi aduc aminte de o întâmplare hazlie, al cărei erou a fost fratele meu, Luț. Tata adusese de la Capșa un carton cu prăjituri de ciocolată de calitate superioară, foarte bune, spre deliciul tuturor celor care erau la masă. Luț, după ce a isprăvit de mâncat prăjitura lui, a cerut un pahar cu apă, „ca să-mi treacă gustul!” a spus el cu nevinovăție, iar tata, furios, a părăsit încăperea, iar asistența s-a amuzat copios. De atunci, fratele meu a rămas proverbial prin originalitatea replicilor sale.

În ziua de 3 aprilie, am pornit-o mai departe, spre Craiova. Nu știu ce ne-a determinat să alegem această zi pentru plecare, un înger păzitor ne-a îndrumat, deoarece, în ziua următoare, la 4 aprilie, a avut loc îngrozitorul bombardament anglo-american asupra Bucureștiului, care a vizat în mod deosebit Gara de Nord și obiectivele apropiate din împrejurimi. Noi ne aflam deja la o distanță apreciabilă de locul dezastrului, trenul se oprise undeva în câmp și pasagerii au fost dați jos, cu indicația de a se adăposti în tufișurile care mărgineau calea ferată. După un timp, ne-am reluat călătoria, care a durat, până la Craiova, câteva zile, cu opriri dese, înnoptări sub cerul liber și alte peripeții.

Ajunși la Craiova, am fost întâmpinați cu o nouă alarmă aeriană și ne-am adăpostit la repezeală într-o tranșee încropită de olteni în piața gării. De data aceasta, probabil, din pricina oboselii și a stresului la care fusesem expuși în ultimele zile, am fost cuprins de o teamă sufocantă, bolnăvicioasă și, aproape plângând, am implorat-o pe mama: „Hai să plecăm repede de aici!”. Tata a luat legătura telefonic cu administratorul coloniei de refugiați de la Livezi-Podari, care ne-a trimis un car cu boi! „Călătoria” a durat

câteva ore bune, dar am ajuns la destinație în condiții optime. Deoarece se înnoptase, ne-am instalat imediat în locuința care ne-a fost repartizată și abia a doua zi am făcut o „recepție” ca lumea. Nu am rămas dezamăgiți, din simplul motiv că în condițiile date pretențiile noastre erau modeste.

Locuința avea două camere, una dintre ele mai mare deoarece servea și ca bucătărie, o cămară, un antreu, de unde se putea intra în pod, un grup sanitar și două terase, una în față, mai mare, și una mai mică în spate, unde se afla și intrarea în pivniță. Locuința era complet nouă, nu fusese folosită după terminarea construcției, lucru pe care l-am apreciat. De fapt, toate locuințele ocupate de refugiați erau noi. Erau construite, două câte două, în căsuțe grupate pe cele două laturi ale unui drum de acces care pornea de la poarta de intrare.

În primele zile ale șederii noastre aici, l'opapa, care, printre multele lui calități, o avea și pe aceea că nu suferea să trândăvească, nu a avut astâmpăr și s-a apucat de treabă. A început să meșterească din scândurile împrăștiate prin curte pentru nevoile casei o masă și patru scaune, de care era mare trebuință în gospodărie. Ca un bonus, a confecționat și un mic taburet pentru noi, copiii. Taburetul a ajuns și la Timișoara și mai este păstrat, cu nostalgie, de mine în locuința din strada Gheorghe Lazăr, ca o relictă în amintirea vremurilor prin care am trecut. De asemenea, bunicul a mai meșterit niște capre din lemn, ideale pentru susținerea scândurilor paturilor, deoarece, pentru un timp, unii membri ai familiei au fost nevoiți să doarmă pe jos.

Ocupația predilectă a locuitorilor coloniei era aceea de a contempla trecerea avioanelor anglo-americane spre București, ținta finală a acestor raiduri. Unii, mai scrupuloși, numărau avioanele și le clasificau pe categorii: bombardiere, avioane de recunoaștere, avioane de vânătoare etc. Dar „distracția” a luat sfârșit când, într-un vâjâit asurzitor, niște bombe au căzut chiar lângă fabrică, producând panică în rândul refugiaților. De atunci, când se dădea alarma, toată lumea se adăpostea, în fugă, pe dealurile împădurite

din jurul comunei Podari. Ținta acestor atacuri aeriene era în primul rând capitala, unde au produs adevărate dezastre. Nici alte localități din România nu au fost ferite de bombardamentele ce au făcut victime omenești și însemnate pagube materiale. Într-o zi, aflându-ne pe unul din dealurile pe care ne refugiam în timpul alarmelor, la un moment dat, am auzit detunături înfundate ce veneau dinspre Craiova și o coloană de fum negru ce se înălța la cer cu repeziciune. Am aflat, mai târziu, că fusese atins Hotelul „Minerva”, din centrul orașului. La vederea acestui „spectacol”, m-a cuprins o spaimă cumplită și m-am ascuns în brațele mamei, tremurând. Însă necazurile noastre pricinuite de raidurile aeriene ale Alianților erau departe de a lua sfârșit. Atacurile luau amploare pe măsură ce trecea timpul. Alarmerile erau tot mai dese și, de multe ori, eram treziți noaptea și porneam în grabă, cu ochii cârpiți de somn, spre locurile noastre de adăpost, care se aflau în afara incintei fabricii, undeva la marginea comunei, în niște șanțuri săpate pentru alte scopuri, dar foarte utile momentului. Într-o noapte, mi-aduc bine aminte, avioanele zburau la foarte mică înălțime, puteai să le vezi, și aruncau rachete luminoase de recunoaștere, iar noaptea se transformase în zi, de puteai vedea și un ac scăpat pe jos. Noi, foarte speriați, grăbeam pasul de frică să nu deschidă focul asupra noastră, deoarece eram niște ținte ideale.

Ținând seama de împrejurările foarte solicitante la care eram obligați de dese alarme, care se succedau la nesfârșit, până la epuizare, tata s-a hotărât să ne mute în sat și să ne scutească mai ales de nopțile nedormite, când hălăduiam pe dealurile din împrejurimi. Așa că a închiriat o cameră într-o casă țărănească din Podari, unde ne-am instalat o parte a familiei, adică l'omama, mama, eu și Luț, tata și l'opapa rămânând în locuința din fabrică, care trebuia păzită de eventualii intruși. Alături de camera ocupată de noi mai era încă o cameră în zare locuia, tot temporar, familia Tauth, două persoane liniștite cu care ne-am înțeles bine. Noi, copiii, ne-am simțit foarte bine în noile condiții în care trebuia să ne ducem viața. Ne jucam în curtea spațioasă, iar locul

preferat era o șură care avea în podul ei o fânărie unde ne plăcea să ne culcăm și chiar să ne ascundem în fânul ce se găsea din abundență acolo. În fundul curții era o râpă prin mijlocul căreia curgea un firicel de apă pe care stăpânii casei îl numeau, cu mândrie, pârâu. Probabil că primăvara, când se topea zăpada, firicelul se umfla și se transforma într-o apă mare ce cuprindea întreaga râpă, ceea ce justifica pompoasa denumire de pârâu. Cele două maluri ale râpei erau acoperite de sălcii uriașe, care formau un ascunziș ideal și unde ne refugiam, de regulă, în timpul alarmelor. Într-o zi însă, liniștea care domnea în acel loc a fost întreruptă de un uruit asurzitor și, imediat, zburând la mică înălțime, își făcură apariția două avioane, unul german care urmărea pe un altul, american, trăgând rafale de mitralieră. Totul nu a durat decât o secundă, lăsându-ne înghețați de surprindere și de frică, stare din care nu am ieșit decât după ce a trecut un timp apreciabil. Avioanele au dispărut fără urmă după ce au survolat satul și zgomotul care le însoțea s-a stins.

O curiozitate a acelei gospodării țărănești era așa-zisa „bucătărie de vară”, care se rezuma la o plită din fier așezată în mijlocul curții și unde se pregătea mâncarea. Îmi persistă în memorie, ca și cum s-ar fi petrecut ieri, o mare oală în care fierbea o cantitate apreciabilă de cartofi noi, însoțită, separat, de un sos de mărar cu smântână și care îmi lăsa gura apă de poftă. Mi-am satisfăcut acest capriciu abia mai târziu, la Timișoara, unde, de câte ori se pregătea acest fel de mâncare, îmi veneau în minte acele timpuri, deloc plăcute, petrecute la Podari.

În acea primăvară (26 aprilie 1944) l-am pierdut pe iubitul nostru l'opapa, care a plecat dintre noi, răpus de o boală necruțătoare. A fost o lovitură cruntă, resimțită de toată familia. Întreaga colonie l-a petrecut pe ultimul drum, aflându-și odihna de veci pe dealul unde se găsea cimitirul.

A urmat o perioadă grea prin care au trecut părinții noștri. Tata rămăsese fără serviciu și ne duceam existența din pensia de urmaș a lui l'omama. Mai târziu, în anul următor, armata sovietică a

înființat un mare depozit de subzistență, chiar în incinta fabricii, iar tata, care era și un bun cunoscător al limbii ruse, a prestat diferite servicii pentru noii ocupanți. A fost, pe rând, tractorist, lăcătuș mecanic, încărcător-descărcător și multe altele. Cu alimentele pe care le primea tata, am putut să depășim acel răstimp de nevoi acute. Noi, copiii, nu am resimțit greutatea acelor vremi. În primul rând, ne puteam mișca în voie, în aer liber, pe teritoriul fabricii și chiar în Podari, unde eram trimiși de multe ori pentru diverse cumpărături. Imediat ce ieșeau pe poarta din spatele fabricii, aveai în față albia inundabilă a Jiului, cu o minunată plajă la capătul căreia se afla râul și unde ne petreceam aproape tot timpul verii, la scăldat. Mergeam mai ales după-amiezile, deoarece dimineța, pe malul opus, unde se găsea o balastieră, lucrau niște muncitori localnici, deloc prietenoși, direct periculoși. Am trăit o întâmplare cam neplăcută cu acești primitivi, care vedeau în refugiați niște impostori pe care trebuia să-i tratezi cu brutalitate, ca pe niște câini de pripas.

Prin nu știu ce împrejurare, l'omama a reușit să intre în legătură cu o țărăncă mai vârstnică, „baba Ioana”, care ne asigura cu produse din lapte de vacă, din producție proprie, proaspete și de bună calitate. Femeia era o localnică, foarte curată, îmbrăcată întotdeauna în negru, numai cămașa era de un alb strălucitor, iar noi am comparat-o cu „jinca” de la Cernăuți! Baba Ioana venea regulat, în zilele solicitate, și aducea cu ea ceea ce i se cerea. Îmi amintesc de o scenă memorabilă, când l'omama îi cerea să mai toarne din smântână în vasul nostru, îndemnând-o cu: „Puni, puni, puni!”, până la cantitatea dorită, iar baba Ioana, în replică, scotea niște „chițcăituri” de tot hazul. După ce ne-am mutat la Craiova, relațiile noastre cu această persoană s-au întrerupt.

La Podari aveam un foarte bun prieten de vârsta mea și coleg de liceu din Cernăuți, pe Willy, băiatul unei familii de polonezi, Czerny, refugiați ca și noi. Eram nedespărțiți, ne simțeam bine împreună; ne plimbam cu bicicleta în diferite locuri, mai ales pe dealurile și pădurile care mărgineau comuna. Ne scăldam în Jiu, jucam „66” în trei cu vărul lui Willy, Poldy, eram ahtiați după

cărțile lui Karl May, pe care le citeam cu răsufierea tăiată, în sfârșit, eram buni camarazi.

În ceea ce privește „populația” acestei colonii, componența ei era destul de eterogenă. Pe lângă funcționari și familiile lor, își duceau viața alături de noi tot felul de foști salariați ai fabricii Jucica Veche din Cernăuți. Pe cei mai reprezentativi și simpatici dintre ei voi încerca să-i enumăr mai jos, după importanța lor în viața comunității de refugiați și, bineînțeles, în măsura în care îmi mai amintesc de ei, după atâta amar de vreme.

Domnul Stănescu, fostul șef al serviciului administrativ de la Jucica Veche, a organizat o caravană a salariaților refugiați și a dus-o până la Podari, fără probleme deosebite. Am mai păstrat ghidul „România în automobil” pe care domnul Stănescu notase: „Vineri 24 martie 1944, plecarea din Jucica Veche-Cernăuți” și „Joi 13 aprilie 1944, sosirea la Podari-Craiova”.

Domnul Spector, fost director tehnic la Cernăuți, și soția formau o pereche în vârstă; erau foarte liniștiți și cumsecade, destul de izolați. Ocupau o cameră alături de noi, în aceeași căsuță. S-au înțeles foarte bine cu familia noastră.

Domnul Alexandrescu era o persoană mai vârstnică, o fire boemă, mare amator de romane, pe care le interpreta cu talent. Îmi amintesc că avea o deosebită slăbiciune pentru romanța „Primăvara a sosit la căsuța mea cu flori”, pe care ne-o cânta adeseori. Era un pasionat de romane polițiste. Mereu ne aborda, pe Willy și pe mine, cu o „rugămintă imperativă”: „Ia mai căutați băieți pe la voi niște romane cu pistoale, cu împușcături.”

Doctorul Manolescu, cu soția și cei doi băieți, era o persoană care degaja un optimism molipsitor, era foarte comunicativ și nu l-am văzut niciodată supărat sau morocănos; soția lui era o nemțoaică vorbăreață și cu aere de superioritate. Când îi povesteai o anecdotă, ea nici nu zâmbea măcar și replica imediat: „Kitzel mich dass ich soll lachen”⁶. Cei doi băieți erau prea mici pentru

⁶ „Gâdilă-mă ca să râd” – în limba germană.

pretențiile mele și ale lui Willy și de aceea îi tratam cu condescendență. Doctorul ne-a vizitat și mai târziu, prin 1948, la Timișoara, când ne-a citit din poeziile lui Tudor Arghezi dintr-un volum ce apăruse recent. De la el am prins gustul pentru poezia lui Arghezi.

Șoferul Phantuch, de regulă fără o ocupație concretă, a fost angajat ca șofer al „asociației” de transport auto formată din tata, domnul Poruznic și Serioja Ciolac (fratele lui Iura Ciolac). Asociații cumpăraseră o camionetă Ford veche și efectuau transportul unor produse sau materiale, proprietate a diverșilor beneficiari particulari, la felurite destinații, de cele mai multe ori la București. Frecvent, rabla Ford dădea rateuri și rămânea pe drum, până la efectuarea reparațiilor. Călătoria cu această vechitură era aventuroasă și, de multe ori, semăna cu o expediție asemănătoare celor văzute în filmele americane. Câteodată transporturile s-au soldat cu surprize de-a dreptul periculoase. Astfel, la unul din drumurile de întoarcere, pe șoseaua asfaltată care ducea spre Craiova, dintr-o mașină cu soldați sovietici, care venea pe contrasens, s-a tras o rafală de gloanțe care au atins Fordul chiar deasupra capului lui tata, producând stricăciuni destul de adânci caroseriei mașinii. De câteva ori, tata m-a luat cu el la București, cunoscând afinitatea mea cu acest loc, de care mă legau și mă leagă și în prezent multe aduceri aminte („Dâmboviță, apă dulce, cințe bea nu s-ar mai duce...”). Una dintre călătoriile am făcut-o când se transportau niște saci de iută, care prin greutatea lor au afectat arcurile rablei, obligându-ne să înnoptăm în plin câmp, sub cerul liber. Un alt transport s-a făcut cu o încărcătură ieșită din comun: o tonă de miere, păstrată în butoaie din lemn care lăsa mierea să se scurgă printre doage și de aici pe jos, pe pământ. În dimineața zilei plecării am fost surprinși de mulțimea de diferite vase așezate sub mașină de vecini, pentru colectarea mierii scurse. Am pornit la drum, iar eu, așezat ca de obicei în spate, m-am înțleiat din cap până în picioare cu mierea scursă. Primul popas l-am făcut la o pepenărie, unde ne-am înfruptat cu delicioșii cantalupi oltenești, stropiți cu mierea care se găsea din

abundență în butoaiele din mașină. Așa o „delicatesă” de pepene „scăldat”, pur și simplu, în miere, n-am mai apucat niciodată.

A fost o ușurare când s-a încheiat așa-zisul armistițiu și au încetat bombardamentele, cu alarmele aeriene care deveniseră stânjenitoare și din ce în ce mai greu de suportat. A urmat o relaxare, relativ scurtă, pe care am resimțit-o îndeobște noi, copiii, persoanele mature fiind preocupate de grijile cotidiene. Dar liniștea de care ne bucuram a luat sfârșit și a început trecerea trupelor sovietice spre Calafat și, în continuare, spre noua linie a frontului, care se mutase de la Răsărit la Apus. Aceasta a produs o stare de panică în toate localitățile pe care le traversau, în special noaptea. Noi am fost martori oculari ai scenelor de teroare care se petreceau în sat. Incendiile izbucneau aproape în fiecare casă, însoțite de strigăte de groază, care se auzeau aproape tot timpul. Erau țipetele femeilor violate de vajnicii „eliberatori de popoare”, cum ei, fără rușine, se autointitulau.

Într-una din zile, am asistat la trecerea unei coloane de prizonieri germani, escortați de soldați sovietici, care îi mânau ca pe niște vite. La un moment dat, s-a auzit un foc de armă și ne-am dat seama că fusese executat, fără milă, un prizonier care nu mai putea merge în coloană din cauza oboselii. Cadavrul bietului om a fost abandonat pe marginea șoselei, într-un șanț, iar prizonierii și cei care îi păzeau și-au urmat drumul. Peste un timp, câțiva săteni cu credință în Dumnezeu s-au ocupat de creștineasca înmormântare în cimitirul comunei.

În cele din urmă, sovieticii au descoperit existența fabricii, care era situată într-un loc mai retras față de șoseaua principală și nu era prea lesne de observat. Ei au forțat intrarea în incintă, ignorând opoziția paznicului de la poartă, pe care l-au bruscat. După această „vizită”, o mașină care staționa în fața birourilor a rămas fără cauciucuri. În urma acestui incident s-a intervenit la autoritățile de la Craiova, care au detașat o grupă de militari înarmați să păzească zi și noapte intrarea în fabrică. Noaptea paza era completată cu pichete de voluntari, locuitori ai fabricii, care patrulau de-a lungul

împrejmuirii din beton, asigurând liniștea în incintă. Cu aceste măsuri luate nu s-au mai petrecut incidente neplăcute în acel loc.

În acel timp, în România au avut loc două evenimente majore, momente grave, care au schimbat radical viața întregului popor pentru decenii: alegerile parlamentare de la 15 noiembrie 1946 și abdicarea Regelui Mihai I la 30 decembrie 1947, urmată de instaurarea Republicii Populare Române. La alegeri au câștigat, prin fraudă, comuniștii care participau împreună cu alte partide mai mici sub denumirea de Blocul Partidelor Democratice (BPD) în dauna partidelor istorice, țărănist și liberal. Astfel, s-a format un nou guvern de „largă concentrare democratică”, de fapt, comunist, condus de un fost moșier „reciclat”, Petru Groza. A urmat abdicarea Regelui, șantajat cu represalii. Palatul Regal era înconjurat de tancurile sovietice, iar Groza l-a amenințat cu pistolul pe Rege și cu executarea a 1.000 de tineri susținători care erau arestați.

TIMIȘOARA, UN ALTFEL DE ACASĂ

În vara lui 1946 ne-a vizitat, la Podari, fratele tatei, Vițea (unchiul Victor), care se refugiase, împreună cu familia, la Timișoara, rămânând în serviciul Societății de Telefoane. În zilele petrecute cu noi, ne-a împărtășit impresiile despre oraș, care avea asemănări cu locurile noastre natale. Unele clădiri amintesc de palatele cernăuțene, purtând amprenta „Jugendstil” și având un aer imperial. De asemenea, Vițea pomenea și de unele asemănări între locuitorii celor două mari orașe, cu similitudini etnice, culturale, profesionale. Încă se păstra atmosfera de dinaintea războiului.

Aceste relatări ale lui Vițea despre Timișoara au mobilizat dorința tuturor de a evada din locurile unde a trebuit să facem față necazurilor și condiției noastre de „refugiați”. Imediat, tata a adresat o scrisoare firmei-surori unde funcționase înainte de plecarea din Cernăuți, oferindu-și serviciile.

Tata plecase la Timișoara în primăvara anului 1947, în urma invitației pe care o primise de la conducerea fabricii de zahăr

„Freidorf” din Timișoara, aceasta ca o consecință a solicitării pe care o făcuse anterior, fără mari speranțe de reușită. Eram de față împreună cu mama, în locuința noastră din Podari, când a primit răspunsul favorabil și când își manifestase bucuria, revenindu-i speranța că se vor termina necazurile pricinuite de-al doilea refugiu. Și poate că ne vom relua, într-o oarecare măsură, viața noastră de la Cernăuți.

Mama a vizitat, în prealabil, Timișoara și a rămas plăcut impresionată de cele văzute, fapt care a sporit nerăbdarea de a pleca cât mai curând din locul în care petrecusem mai bine de patru ani din viață.

Pe moment, tata a primit un post onorabil, ținându-se seama de activitatea anterioară, de la fabrica de zahăr „Jucica” din Cernăuți. Dar, la sfârșitul anului 1947, odată cu abolirea monarhiei și proclamarea „republicii populare”, a fost întărit rolul nefast al guvernului „de largă concentrare democratică”. A urmat, la 11 iunie 1948, naționalizarea mijloacelor de producție. Una dintre consecințe a fost schimbarea conducerilor întreprinderilor, care nu mai corespundea noii politici. La fabrica de zahăr a fost destituit directorul (Poruznic, venit, de asemenea, de la Cernăuți, via Podari) și, în locul său, a fost numit un muncitor secundat de șeful serviciului de cadre, proaspăt înființat. Acesta era un activist grosolan și necioplit, umbla îmbrăcat permanent în salopetă și circula prin fabrică rânjind satisfăcut de noua ordine care se instaurase. Ca efect al schimbărilor înfăptuite, s-a produs o „primenire” a salariaților, selectați după proveniență, cei cu origine corespunzătoare și simpatie față de noua „ordine”, una din victime fiind tata, considerat a avea „origine nesănătoasă” fiindcă se trăgea din moșieri, „dușmani ai poporului”. El a fost retrogradat ca lăcătuș, punându-i-se în vedere că trebuie să dovedească atașament față de noua orânduire dacă mai dorește să fie salariat al acestei întreprinderi. Însă tata, care trecuse prin experiența din Podari, nu a fost descurajat de această schimbare; a găsit un loc acceptabil la o unitate economică vecină cu fabrica, și anume o crescătorie

de bovine aparținând unui trust din Timișoara, care l-a acceptat ca mărunt funcționar. Aici a avut un coleg de serviciu, de origine evreiască, fost comerciant, se numea Weiss, cu care legase o amiciție ce a durat mai mult timp, chiar după ce tata s-a întors din nou la fabrică. Aici i se asigurase un loc în laboratorul de etalonare a termometrelor, de unde s-a și pensionat, dar, la scurt timp, fiind otrăvit de aburii de mercur, s-a îmbolnăvit și a decedat.

Datorită firii comunicative și fără fasoane a tatei, avea relații prietenești cu ceilalți salariați, care îl alintau numindu-l „Flondor Baci” (apelativ unguresc), cu excepția conducerii administrativ-politice, care îl categorisise definitiv datorită originii sale de mic-burghez, dar era tolerat, mai ales grație talentelor sale artistic-culturale. El a organizat o orchestră de amatori foarte apreciată în cadrul reuniunilor ce aveau loc în Timișoara și chiar a obținut o diplomă din partea Uniunii Sindicale locale. Mai participa la reprezentațiile brigăzii artistice de amatori, unde interpreta roluri episodice umoristice prin care scotea în evidență unele năravuri negative ale unor persoane din întreprindere. Astfel, într-un cuplet satiric de succes, îl încondeia pe Barna Baci, o persoană care se ocupa cu vânzarea ziarelor și care era preocupat, în special, de încasarea banilor pentru acest serviciu. Cupletul se încheia cu un refren amuzant, care îl critica pe cel vizat pentru aviditatea lui privind adunarea numerarului: „Banii, banii, banii, banii fac pe om!” Tata, care avea un umor înnăscut, o înclinație spre glume cu aparență de seriozitate, nu scăpa niciun prilej de a-și valorifica această însușire. Cu ocazia unei repetiții a brigăzii, un membru care trebuia să fluiere într-o reprezentație dramatică făcea niște grimase oribile când își interpreta rolul. Tata nu scăpat prilejul și l-a atenționat: „Lieber Pișta, weisst Du was für ein blödes Gesicht hast, wenn du pfeifst”⁷.

Așadar, anul 1948 a fost anul în care a poposit și restul familiei în Timișoara. La început, am fost „încartiruiți” într-un

⁷ „Dragă Pișta, de-ai ști ce față stupidă ai când fluieri” – în limba germană.

apartament ce se afla într-o clădire din incinta fabricii de zahăr „Freidorf”, împreună cu familia Poruznic, cu care venisem de la Podari. Aici am rămas doar câteva săptămâni, până când tata a primit un apartament din proprietatea fabricii, în Timișoara, pe fosta stradă 13 Decembrie, astăzi Bd. General Dragalina. Era un imobil nou cu două niveluri, iar apartamentul nostru era situat la etajul 1. Avea trei camere spațioase, cu toate dependențele, iar eu am fost foarte mulțumit cu o cămăruță (destinată personalului de serviciu) cu ieșire spre coridor, unde îmi instalasem „cartierul general” și unde îmi petreceam aproape tot timpul.

Dar contactul adevărat al meu cu Timișoara s-a petrecut la câteva săptămâni după sosirea noastră când, luând din fața fabricii vechiul autobuz hodorogit, care dădea rateuri la fiecare sută de metri parcurși, am ajuns în Piața Iosefin, de unde am luat tramvaiul 3, pe atunci cel mai modern din oraș, și am ajuns în centru, lângă Catedrala Mitropolitană Ortodoxă și fostul „Parc Scudier”, astăzi Parcul Central „Anton Scudier”. Aici am coborât și m-am aflat în... paradis! Nu-mi venea să-mi cred ochilor. O vegetație abundentă, în plină dezvoltare, acoperea tot centrul orașului, iar straturile de flori multicolore întregau numele de „oraș al florilor” atribuit pe bună dreptate acestei localități. Nu mă săturam să contemp lu această minunăție și binecuvântam inspirația tatei, care alesese acest oraș ca reședință de viitor.

După-amiezile, pe înserate, le petreceam în fața radioului, ascultând „Europa Liberă”, singura posibilitate la îndemână de a fi la curent cu veștile din „lumea liberă”, contrare ideologiei comuniste cu care ne îndopau slugile regimului la putere. Radio „Europa Liberă” era singurul post care ne aducea speranța pentru libertate, care a venit abia peste 50 de ani.

*În Ajunul Sfinților Apostoli,
când au plâns și fagii în țara lor*

FILIP ȚOPA

Liniștita și calda noapte de vară se retrăgea de pe plaiurile Țării Fagilor. În urma ei, lumina palidă a zorilor începea să lumineze firmamentul, stingând licărul stelelor și strălucirea luceafărului de dimineață.

În această lumină, încă tulbure, de început de zi, în zări se iveau, pe rând, crestele dealurilor și ale colinelor de la Cuciurul Mare, Voloca pe Derelui, Cosmin, iar mai la urmă, și ruinele Țeținei. Văile dormeau încă, învăluite în neguri văratice și în umbre vinete.

În legendara pădure Dumbrava Roșie, frunzișul fagilor bătrâni, îngreuiată de ani și plini de mușchi, scliffea în acea dimineață, scâldat într-o ciudată, aproape nefirească, lumină trandafirie. De pe un ram subțirel, o privighetoare, în tăcerea solemnă și religioasă a pădurii, ridica spre ceruri un cânt melodios și trist, ca o rugă divină, matinală, iar acolo sus, sus de tot, în înălțimile văzduhului pur, pluteau câțiva nourași singuratici și înroșiți, aidoma unor soli înaripați.

Cine însă putea să bănuiască faptul că aceste semne prevesteau tragedia ce avea să se abată încă din acea zi asupra nordului Bucovinei?

Pe coama unuia dintre dealurile ce se ridica din liziera de miazănoapte a istoricei păduri, semănate cu aproape cinci secole în urmă de captivii leși, stătea proptit de un trunchi de copac un ofițer ale cărui însemne îi arătau gradul de Locotenent în Armata Artileriei, și care contempla, în melodia duioasă a privighetorii, arhitectura superbă, dar efemeră a anotimpului, parfumată la acea

* Fragment din cartea lui Filip Țopa, *Povestea Bucovinei*, publicată în fascicule în revista „Glasul Bucovinei” între anii 2012–2021 și în curs de publicare într-un singur volum la Editura Nicodim Caligraful a Fundației „Credință și Creație. Acad. Zoe Dumitrescu Bușulenga – Maica Benedicta”.

oră din zori cu aroma proaspătă și umedă de buruiană, ciuperci și coajă de copac. Aroma făgetelor bucovinene!

Imediat, la stânga ofițerului, se afla un adăpost ridicat din bușteni groși, ascuns vederii, destinat să servească drept adăpost pentru observatorul central al Regimentului 12 Artilerie. Încă din primele zile ale primăverii aceluia an 1940, acolo își petreceau veleitul o grupă de ostași sub comanda acestui ofițer ce făcea parte din grupul de comandă a Regimentului.

Accesul la acest cuib de observație, din cauza pantelor pripoase, nu era posibil decât pe cărarea din spatele adăpostului, cărare ce cobora până la drumul care lega Cuciurul Mare de Adâncata.

De acolo, de unde Fil contempla priveliștea ademenitoare ce se întindea de la picioarele sale până departe, spre zăvoiul Prutului, șopotul molcom al copacilor pădurii și clipeala domoală a pârâiașului argintiu din valea râpoasă fură deodată înăbușite de dangătul grav și prelung al unui clopot ce suna asemenea unui strigăt de durere și de jale. Acesta a răscolit gândurile ofițerului și a tulburat liniștea ostașilor săi care, la primul dangăt, au ieșit în mare pripă din adăpost, privind nedumeriți și întrebători la ofițerul, surprins și el, atât de ora cu totul neobișnuită la care se pornise să bată clopotul, cât și de ritmul lui.

După o foarte scurtă vreme, ca asmuțite de o forță malefică, au pornit să bată și alte nenumărate clopote, în tonuri variate, fiecare după grosimea aramei sale, și care, contopindu-se în drumul lor într-o singură stimă, le părea celor din observator un plâns cu suspine înăbușite. Era suspinul țării călcate de un neam străin.

O vreme destul de îndelungată au tot bătut clopotele, umplând cu sunetele lor triste tot văzduhul nordului Bucovinei, iar atunci când ultimul lor zvon s-a risipit printre văi, văgăune și râpe, soarele urcase de mult deasupra orizontului.

Dinspre cărarea de acces către observator, se auzi un tropot surd de cai, întrerupt de țcănituri seci de potcoave, care atrase atenția celor din observator, copleșiți încă de dangătul clopotelor

ce le lăsase o senzație stranie că în văzduh plutea încă ceva: ceva pe cât de nedeslușit, pe atât de apăsător și amenințător. Pe cărare se apropia grăbit soldatul Nichita, ducând de dârlogi atât calul său, cât și pe cel al lui Fil. Ajuns în rariștea făgetului, lângă adăpost, Nichita legă caii de conovăț, apoi scoase din coburul șeii un plic pe care îl predă Locotenentului Fil.

Întrebat de ce îi aduse calul la această oră atât de matinală, Nichita, mucalit de felul lui, răspunse grav și scurt: „Plecăm dom' locotenent!”

Intrigat, Fil se grăbi să deslușească însemnătatea vorbelor lui Nichita citind rapid misiva primită, căci nu putea dezlega rebusul în ceea ce privește plecarea pripită pe care acesta, cu atâta gravitate, o anunțase.

Încă de la primele rânduri pe care le citi, fiori reci începură a-i furnica șira spinării și, pe măsură ce citea, simțea în toată ființa sa o pustiire, urmată de un gol amar și dureros. În fiecare trăsătură a feței sale se oglindea frământarea ce îi năvălise, furtunos, în suflet. O mânie oarbă îl cuprinse împotriva ingerinței abuzive și, pentru prima oară, inima sa fu în contradicție cu hotărârile stăpânirii care acceptase pretențiile abuzive și nejustificate asupra nordului Bucovinei și a capitalei acestei regiuni, orașul Cernăuți. De o mare importanță economică, așezat la frontiera dintre România și Polonia, Cernăuți era orașul în care el sorbise aerul dulce al copilăriei și al tinereții. Durerea care-l copleșise nu putea fi alinată cu nimic și de nimeni, și niciodată nu va putea fi uitată. Era durerea celor care își iubeau locurile de baștină și care, rămânând fără ele, trăiau într-o nostalgie care i-a urmărit, până la ultima suflare, pe toți bucovinenii și pe toți românii.

Cu toată tulburarea sufletească, Fil încerca să-și păstreze cum-pătul și să rămână cu picioarele pe pământ. A riposta împotriva vijeliei destinului ce se abătuse asupra patriei sale, care, de fapt, nu era decât voia și interesul marilor puteri, nu-și avea rostul.

Pentru a-și potoli ura și amărăciunea, dar și pentru a-și pune ordine în gânduri, simți nevoia singurătății. Astfel, pătrunse în

desișul pădurii care, cu murmurul ei blând și stins, reuși să-i dilueze și să-i subțieze grijile, durerile și necazurile, topite acum în aroma dulce și moale a frunzișului. Era dramatica zi de 28 iunie 1940.

După un timp, Fil ieși dintre copacii pădurii cu bătăile inimii mai potolite, deși se simțea asemenea unui om îmbătrânit care gustase prea devreme din toate durerile și dezamăgirile lumii; totuși, pe fața lui se citea o anumită hotărâre și dârzenie. Se apropie de ostașii săi, care îl așteptau tăcuți ca și când niște degete nevăzute le țineau lipite buzele. În cuvinte simple, ofițerul le împărtăși situația nou-creată și le citi hotărârea Consiliului de Coroană cuprinsă în misiva Regimentului care preciza că: „În urma notei ultimative a Guvernului Sovietic din 26 iunie 1940, Guvernul Român a fost nevoit să cedeze teritoriul românesc dintre Prut și Nistru și partea de nord a Bucovinei; aceste teritorii vor fi încorporate la Uniunea Sovietică”.

În continuare, le arată linia noului hotar care împărțea Bucovina în două jumătăți și, în final, programul de retragere a Regimentului, dincolo de noua frontieră stabilită unilateral de Uniunea Sovietică. Le arată și ordinul Regimentului de strângere a materialului de război cu care era înzestrat observatorul, pe care urmau să-l părăsească fără a-l fi utilizat.

Ostașii, fără prea mult elan, s-au pus pe treabă și, unul câte unul, scoteau din adăpostul observatorului aparate de observare, lăzi cu muniție și armament, transportându-le pe toate în vale, acolo unde urmau să fie încărcate în căruțe.

Soldații, cu materiale în spate, călcau posomorâți și fără grabă, parcă în silă, pe cărarea șerpuită dintre copaci, cu pași târșiți, într-un ritm numai de ei auzit. Niciunul dintre ei nu vorbea și astfel amuțite, siluetele lor întunecate dispăreau în adâncul pădurii, și ea tăcută.

Sus, la observatorul de la marginea râpii, în așteptarea reînțoarcerii soldaților, pentru a transporta cea de-a doua încărcătură, rămăsese numai ofițerul, singur cu sine și cu amărăciunea sa.

O boare blândă de vânt îi mângâia obrazul și transforma spicele încă necoapte ale grâului de pe câmpia ce se întindea la picioarele sale până la colinele Cosminului, într-o mare clătinată de verdeață.

La cel de-al doilea și ultim transport, Fil, cu ochii împăienjeniți, își luă un lung adio de la aceste locuri scăldate în frumusețile verii bucovinene pe care știa că nu le va putea uita.

Încheind șirul ostașilor, Fil privea vârfurile copacilor clătinați alene de adierea ușoară de vânt și frământarea neîncetată a frunzișului care șoptea cu un glas mai dulce și mai pătrunzător decât clopotele cerului, imnul dureros al despărțirii. În vale, pe drumul Adâncatei, așteptau căruțele încărcate cu materialele observatorului.

Se făcuse ora nouă dimineața când, dinspre Valea Cosminului, un hureit sparse liniștea de până atunci. Huruitul devenise tot mai puternic când, deodată, cerul curat de deasupra Dumbravei Roșii s-a pătat cu monștrii negrii – avioane bimotoare zburând în formație, la mică înălțime, de-a lungul crestei dealului pe care se afla observatorul de abia părăsit, în direcția Adâncata-Siret!

Fuseseră în total trei formații, a câte șapte bombardiere sovietice fiecare. Intimidare sau demonstrație războinică? Cu inima întunecată, Fil se mai întoarse o dată spre dealul de pe care coborâse, mângâindu-l din priviri, apoi cu boabe sărate în colțul genelor, se îndreptă cu toată grupa spre Adâncata.

Cu trecerea anilor, dorul după aceste locuri neasemuit de frumoase ale Bucovinei s-a transformat într-o amintire dureroasă.

La Adâncata, Regimentul era de acum încolonat, gata de plecare. Fil intră la comandantul Regimentului, Colonelul Petculescu, pe care îl găsi, ca niciodată, într-o stare cu totul neobișnuită de surescitare și de amărăciune, căci acest ofițer, care nu era bucovinean, îndrăgise colțul acesta de țară și îi părea nespus de greu să-l părăsească.

Locotenentul Fil a zăbovit la comandant până la ora 11:00, ora stabilită pentru pornirea Regimentului. El se despărți de superiorul său, încălecă și, urmat de Nichita, trecu în lungul coloanei.

Se opri în dreptul grupului de comandă, stătu câteva clipe de vorbă cu Locotenentul Cărăuș Vasile care încălecă și el și părăsiră coloana împreună, îndreptându-se spre gară. De acolo li s-a încredințat misiunea de a îmbarca în garnitura de tren ce urma să se formeze în stația Adâncata cu destinația Rădăuți.

În urma lor, a pornit și coloana Regimentului, în frunte cu colonelul Petculescu Athanasie, luând direcția ordonată de Divizia 8-a, către Siret – Mihăileni – Bucecea.

Localitatea Adâncata, botezată de administrația austriacă Hliboca, era traversată și împărțită de linia ferată Cernăuți – Ițcani în două așezări cu totul deosebite. Atât clădirea gării, cât și centrul târgușorului, se aflau în dreapta liniei de cale ferată. Partea din stânga a acesteia, unde fusese cartiruită comanda regimentului începând cu primăvara anului 1940, rămăsese cu vechiul aspect de sat mai înstărit și foarte îngrijit. Aici își aveau salariații și muncitorii gospodăriile, cu case spațioase, în mijlocul unor ogrăzi specific bucovinene, cu grajduri și studole mari, iar în spatele caselor, grădini întinse umbrite de pomi fructiferi.

La ora la care cei doi ofițeri treceau prin partea aceasta a Adâncatei, soarele cald de vară scâldea curțile goale cu porțițele încremenite în zăvoare, cu ușile de la intrare în casă zăvorâte și ele, păzite de câte un câine moleșit de căldură, ce dormita cu botul căscat și limba scoasă.

În rarele ogrăzi, în care mai trebăluia câte o gospodină, la apariția ofițerilor, aceasta, contrar obiceiului, intra grăbită în casă, fără să-i privească, încuind în urma sa ușa tindei, parcă ar fi fost gonită de stafii.

În acest străvechi sat românesc, începând cu anul 1774, au început să năvălească galițienii, de neam malorus, polonezii și evreii. În 1890, mai trăiau aici 3.825 de români și, cu toate că în 1869 s-a dat în exploatare linia ferată Lemberg – Sniatyn – Cernăuți – Ițcani și se construia linia locală Adâncata – Berhomet, în urma căreia Adâncata devenise nod feroviar, în satul Adâncata, ridicat la rangul de târg, populația valahă mai rezista. De-abia războiul

din 1914–1918 îl redusese la doar câteva familii, dar și acestea cu grai străin. În anul 1940, multă populație vorbea românește, în schimb foarte puțină simțea românește, deși se vedea stăpână în casă valahă!

Ofițerii au ajuns la gară. Un tren lung cu refugiați sosit din Cernăuți staționa pe linia peronului. Mulțimea, aidoma unui mușuroi de furnici stârnit de un intrus, se înghesuia, se călca și vocifera. Prin acest furnicar, cei doi ofițeri se străduiau să ajungă la șeful stației. În acest iureș, un glas de bărbat îl chemă pe Fil. Când acesta se întoarse, din mulțime apăru un fost coleg de liceu, care locuia în apropierea școlii primare din Clocucica și care îi dădu lui Fil știrea despre socrii și părinții lui. Aceștia, aflând cu întârziere despre grăbita ocupație a Cernăuților, nu mai apucaseră să se refugieze în ultimul tren care plecase din gară în jurul orei zece dimineața.

Cu toate că Fil prevăzuse această situație, mai ales că și fratele său mai mic, Adrian, fusese mobilizat cu câteva zile în urmă, lăsându-i pe părinți singuri și neajutorați la vârsta lor, totuși, această confirmare îl făcu să fie și mai trist. Cum însă dânsul trecuse încă din fragedă tinerețe prin greutăți și suferințe, caracterul lui se călise în timp și nu-și pierdu echilibrul sufletesc, conștient că nu prin pierderea cumpătului va putea învinge vicisitudinile acestei vieți. Nu-și pierdu nădejdea că ei, într-un fel, se vor refugia. Fil se despărți cu o strângere de mână de fostul său coleg și, împreună cu Locotenentul Cărăuș, intrară în biroul de mișcare unde îl găsiră pe șeful stației dându-i ultimele instrucțiuni impiegatului de mișcare, înainte de a se urca și el în trenul refugiaților.

Fil și Cărăuș aflară aici că, din lipsa totală de personal, în stație nemaifiind decât un singur acar, garnitura trenului militar urma să fie garată pe linia a doua și nu la rampă, iar încărcarea tunurilor executată pe această linie cu o rampă improvizată.

Ulița ce lega gara de piața din centru, era aproape pustie. Fil o străbătu la trap, dar în piața viu populată de localnici, îndeosebi negustori evrei, nu putu avansa decât la pas.

În curtea școlii așteptau ostașii care erau trimiși de divizioane pentru transportarea tunurilor la gară. Cum se trimisese un număr aproape dublu decât cel ordonat, cu un singur transport s-a putut duce tot materialul la stație, acolo unde s-a improvisat un plan înclinat din traverse și ușile magaziiilor.

După ce s-au urcat și ostașii, Fil și Cărăuș au intrat în biroul de mișcare unde impiegatul, livid la față, se frământa nervos în spațele mesei ținând într-o mână receptorul telefonului la ureche, iar cu cealaltă țacănind la aparatul Morse. Fără a întrerupe țacănitul, le spune ofițerilor că timp de o oră legătura telefonică și telegrafică cu stația Dornești s-au întrerupt, și în această situație el nu poate da drumul la tren. Fil, introdus încă din copilărie în delicata activitate de mișcare a căilor ferate, nu era impresionat câtuși de puțin de lipsa legăturilor de comunicații telefonice și telegrafice. Nu acestea îl nelinișteau, ci o eventuală strâmbare a șinelor de către șenilele carelor de luptă la trecerea peste liniile la pasajele de nivel. Stația Dornești fusese informată de această garnitură ce urma să-i sosească la ora 16:30, atât de către Divizia din Cernăuți, cât și de către serviciul de mișcare din Adâncata, în urma convorbirii lui Fil cu șeful stației înainte de plecarea trenului cu refugiați. Locotenentul Fil preciză impiegatului: „Cu sau fără cale liberă, la ora 15:30, ordonată de comandamentul militar, trenul va porni!”

Se făcuse ora 15:29 când Fil se urcă în locomotivă, cerând mecanicului să dea semnalul de pornire din fluier. Spre surprinderea lui, apăru și impiegatul dând același semnal, cu paleta „Liber”.

Trenul porni cu viteză redusă. La pasajul de nivel, zeci de ostași făceau semne disperate. Fil opri trenul, ordonând trupei risipite să nu urce niciun ostaș până nu adună tot materialul de război, împrăștiat pe câmp. Cu tot zorul, strângerea și îmbarcarea materialului de război, cât și a celor peste două sute cincizeci de civili, copii, femei și bărbați de diverse vârste, trenul înregistrase o întârziere de mai bine de o oră. Oamenii porniseră în căutarea unor noi cuiburi doar ca să poată rămâne printre frați. Se apropiaseră, cu ultima lor rămășiță de vlagă, plângând, de tren, cărându-și

boccelele sau cuferele încărcate la repezeală din casele pe care și le lăsau în urmă, în Storojineț și la Iordănești.

În dreptul satului Berlinți, o mare albă de săteni, postați la marginea terasamentului, cu mâinile făcute streășină deasupra ochilor, priveau cum oastea țării îi părăsea în graba trenului. Bărbații îi priveau cu un fel de reproș și cu amărăciune; femeile și fetele, cu batistele ude, strânse ghem în pumnii încleștați, ștergându-și des cu ele picuri de rouă ce li se prelingeau dintre gene, cu fețele plecate în pământ, îi priveau cu rușine pe cei din tren. Nu plângeau de rușinea celor care le părăseau cu armele în mână și cu tunurile în vagoane, ci de rușinea celor care le părăseau, pe ele și pe familiile lor, cu o neînțeleasă nepăsare, în voia sorții.

Trenul, în pufăitul locomotivei, se apropie de podul metalic ce traversa apa Siretului. Fil își mută atenția spre avalul râului, către podul de șosea. Pe pod se zăreau numai tancuri înșirate de-a lungul lui, iar în fața podului, la o distanță de două-trei sute de pași, staționa Regimentul 12 Artilerie, ușor de recunoscut după cei doi cai albi ai colonelului comandant. Coloana regimentului era dublată de o altă coloană de tancuri, mai mari, care staționa și ea. Armata Roșie își luase măsuri mari de precauție prin această ocupație abuzivă.

În clipa aceea, trenul a intrat pe podul metalic, producând un zdrăngănit infernal. Fil își relua locul de supraveghere și privi în față. Jos, la piciorul culeei dinspre Dornești, trei care de luptă patrulau pe malul românesc al Siretului, deocamdată nepăzit de români.

Cu o întârziere de o oră, trenul opri în gara Dornești. Pe peronul stației aproape pustiu se aflau numai Șeful stației și Generalul Carlaonț, comandantul diviziei, amândoi nervoși. Fil coborî de pe locomotivă, ștergându-și mâinile cu un șomoiog de bumbac, urmat de locotenentul Cărauș. Amândoi, fără a da vreo atenție șefului de stație, se prezentară generalului, raportându-i amănunțit desfășurarea activității lor, precum și faptul că regimentul lor fusese oprit în fața podului de șosea, blocat de blindatele sovietice.

După încheierea raportului, generalul ordonă acestor doi ofițeri să caute regimentul și să raporteze diviziei situația. Divizia era retrasă încă de la primele ore ale dimineții la Suceava.

Ofițerii porniră în căutarea unității lor. [...]

Însera. Satul Talpa dormea în țărâitul greierilor.

La răscrucea drumurilor, în dreptul unei case fără împrejmuire, pe un stâlp licărea un felinar cu geamuri afumate, dar care arunca totuși o pată de lumină pe o firmă ștearsă, bătută în pi-roane îndoite deasupra ușii de la intrare care, pe ghicite, ar fi vrut să indice „Post de jandarmi”.

Fără a zăbovi, ofițerii au descălecat, intrând în tinda din a cărei cameră din fund, slab luminată, apărură un soldat din jandarmerie. La întrebările ofițerilor, le-a răspuns că Regimentul 12 Artilerie trecuse prin sat în urmă cu două ore, și domnul colonel vorbise chiar de la telefonul lor cu un general din Suceava, rezultând de aici că divizia era de-acum informată despre soarta Regimentului. Trecuse ora unu după miezul nopții, când cei doi ofițeri au părăsit satul Talpa. Pe cer, pe lângă miriade de stele, strălucea acum și secera lunii ce răsărise între timp.

Călăreții înaintau la pasul cailor oboșiți, pe șoseaua pustie, fără să-și vorbească, fiecare dintre ei fiind adâncit în propriile gânduri și necazuri. Fiecăruia îi rămăsese câte ceva drag într-o lume ce devenise dintr-o dată străină și dușmănoasă.

La o distanță de circa patru sute de pași zăriră o umbră de casă. Caii, îndemnați de tunete, grăbiră pasul. Din cerul acoperit începură să picure stropi mari și calzi, lacrimi vărsate de natura, îndurerată și ea, de nenorocirea revărsată asupra Bucovinei. Călăreții au ajuns în dreptul casei prin a cărei fereastră licărea un sâmbure de lumină. În ușa tindei se ivi un gospodar. Bicele ploii izbeau geamurile mici ale cămăruței în care, după multe scuze ale gospodarului primitor, au fost poftiți ofițerii și cei doi ostași care îi însoțeau. Așezați pe lavițe de lemn, fețele oboșite și brăzdate de necazuri ale celor patru călăreți au început să se destindă, începând să discute întâmplările din ziua precedentă. Printre altele,

gazda se destăinuie că nu i-a putut chema în camera cea mare, căci acolo se odihneau două familii de refugiați din Cernăuți, sosiți pe înserate și zdrobiți de oboseală.

După mai multe zile de hălăduială, Regimentul 12 Artilerie s-a stabilit la Burdujeni. Fil află aici că în noua capitală a Bucovinei înjumătățite, Suceava, funcționează o comisie care e însărcinată cu repatrierea familiilor din zona ocupată. El se deplasă până la Suceava și intervine pe lângă această comisie în vederea repatrierii din Cernăuți a părinților săi și a soției sale.

La ieșirea din Prefectură, unde funcționa această comisie, Fil se întâlnește cu fratele său mai mic, care venise și el aici cu același scop – repatrierea părinților.

Frații, Fil și Adrian, îmbrățișați în poarta de intrare a prefecturii, împiedicau, fără să-și dea seama, intrarea și ieșirea, dar nimeni nu se supăra, ci doar priveau scena. Apoi, când au putut să-și potolească bucuria revederii, și-au pus reciproc și în același timp aceeași întrebare: „Ce știi de tata și de mama?”

Fil i-a împărtășit toate informațiile pe care le primise de la colegul său întâlnit la Adâncata. S-au înțeles ca, imediat după ce vor fi desconcentrați, să se întâlnească la Turda, la Fil, acolo unde urmau să fie dirijați și părinții.

Adrian, sublocotenent în Regimentul II Roșiori, a fost desconcentrat după câteva zile și numit în post în apropierea Ploieștilor, ca inginer-agronom. Din această postură, a urmărit îndeaproape și sosirea grupelor de repatriați. Părinții au sosit chiar cu primul eșalon, iar de la Ploiești au fost însoțiți de dânsul până la Turda.

Curând, au sosit și părinții soției lui Fil, astfel că, de sărbătorile Crăciunului, întreaga familie a lui Fil și a lui Adrian împărțeau același brad și aceeași masă de Ajun. Erau fericiți că sunt împreună, dar îndurerați de pierderea locurilor de baștină!

*Însemnări din refugiul
familiei mele*

ELENA ALINA ANDRUHOVICI

BAHRINEȘTI, STRĂMOȘ NEMURITOR

Sunt născută în satul Bahrinești, raionul Hliboca, din fostul județ Rădăuți, acum despărțit în două de un hotar între două țări.

Trăiesc în România, dar vin la Bahrinești, strămoș nemuritor, să-mi simt rădăcinile ce stau tăcute în zgomotul înconjurător. Vin cu emoție, dar în același timp cu deschidere sufletească. Este spațiul unde inima vibrează împreună cu cei dragi de lângă tine. Îl vizitez. Las pașii să mă poarte pe drumurile ce stăruiau în mintea mea. Mă apropii de locul unde era gospodăria familiei mele și unde încă mai trăiesc, încovoiați și ei, câțiva meri și cireși sădiți de tata. Aici era casa unde, în ziua de 5 mai, razele soarelui îmi trimiteau speranțele unei vieți fericite. Într-adevăr, am fost răsfățată de bunicii din partea ambilor părinți, și nu neapărat pentru că eram primul copil. Mă bucuram de toate ca un copil căruia toți îi intră în voie. Nici acum nu uit cum îmi puneam cercei din cireșul de la bunica Eudochia. Cireșul l-am mai văzut, dar pe bunica nu. A murit departe, în deportare. Dumnezeu s-o ierte pe ea, dar pe cei care nu ne-au lăsat să îi cunoaștem nici măcar mormântul, nu știu cum îi va ierta. Crudă istorie.

Oricum ar fi, mă mândresc cu satul meu și cu oamenii lui gospodari, cu personalitățile care s-au afirmat acolo, precum și în alte țări mai apropiate ori mai îndepărtate. Despre unii, după informațiile pe care le-am avut, am scris în cartea *Descătușarea memoriei*.

* Publicat în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anii XXVIII–XIX (2021–2022), nr. 1–4 (107–110), pp. 64–71.

REFUGIUL DIN 1940

În Bahrinești am început să învăț carte, dar în timpul anului școlar a trebuit să plec. Unde? întrebam. Mama era așa de speriată, că nu mi-a putut răspunde. Nu știa nici ea. Tata nu era acasă. Era concentrat la Regimentul 16 – Fălticeni. Mama, singură, cu doi copii mici, cu grija gospodăriei, trăia neliniștea și îngrijorările alături de consătenii care vorbeau numai despre război și despre ruși.

Acolo, la Regiment, tata a aflat că Basarabia și nordul Bucovinei sunt ocupate de către ruși. Apoi, a auzit că frontiera s-a stabilit dincolo de Frătăuți și Climăuți. Nu peste mult timp, a venit un ordin să li se dea drumul celor din teritoriile luate.

În jurnalul pe care l-a scris mai târziu, tata menționa că atunci când i s-a înmănat ordinul de lăsare la vatră, entuziasmați că își vor vedea casele, soțiile și copiii, el, împreună cu Toader Lupăștean, au dat fuga în podul cazarmii să-și găsească hainele civile. Tata scria: „Ițari am găsit, dar cămașa era cu poalele dinapoi rupte, iar a lui Lupăștean era sfârtecată într-o parte. Ce era de făcut? Bucuroși că vom vedea casa, puteam merge și-n pielea goală. Plecăm. De la Dornești trenul nu circula mai departe. Frontiera era la Vicșani. Noi doi, îmbrăcați de parcă eram scăpați de la uliu, ne-am așezat sub o tufă, la umbră, să plănuiim ce vom face”. Urmează multe necazuri, piedici în căutarea unui loc unde să înnopteze.

Ajuns a doua zi în Baineț, se oprește la uncheșul Ștefan, care îi permite să stea în șură, pe paie, sfătuindu-l să treacă granița în Bahrinești, unde-i sunt casa, nevasta, copiii, că acolo e bine. De acest „bine” mulți fugeau în România. Au existat multe cazuri de pierderi de vieți omenești în asemenea situații. Mănat de dor, dar și de nevoie, tata încercă și el într-o seară, însă împușcăturile rușilor l-au speriat și a stat în acea noapte lângă frontieră, ascuns în fânul unei căpițe. De frică sau poate din rațiuni numai de el știute, n-a mai pornit pe această cale.

O parte din pământul familiei noastre a rămas în România. Într-o zi, a mers la lucru pe parcela de pe deal la Ivaniuc, de unde

se vedea și casa noastră. Pe neașteptate, se trezește că vine la el o copilă care avea în mână o legăturică. Acea fetiță eram eu, eu care vă povestesc toate acestea. Tata notează în jurnalul său că m-a luat în brațe și m-a întrebat unde-i mama și de unde am venit. Din vale, i-am răspuns eu cu acea nevinovăție a copilului care ascultă de părinți. Mi-a spus că ți-e foame și ți-a trimis niște brânză de oi și o bucățică de mămăliguță.

Continuă relatarea în jurnal: „N-am mai putut lucra. Am luat-o spre Baineț, dară ea îmi zicea *Hai, tată, acasă!* Îi explicam că mergem la uncheșu. Eu numai suspinam, dară ce să-i zic unui copil. Toată noaptea a plâns, că voia la mama, să doarmă în pat, nu în șură, pe paie. A doua zi, am mers la câmp, tot acolo, și am luat-o cu mine. Catrina mă vedea cum lucrez pe deal. De altfel, eu i-am trimis vorbă prin care-i propuneam să încerce a trece granița. De aceea a trimis copila. În acea zi, s-a îmbrăcat cu două cămăși, două catrințe și, ca să nu dea de bănuț, a luat într-o trăistuță, ca și cum ar fi mers la lucru, o ulcică plină cu brânză de oi, ouă și o bucată de mămăligă. A fugit prin livezi, prin păpușoaie și a ajuns la mine. N-am putut mânca. Erau prea sărate de lacrimile noastre.

Când eram în șură la uncheșu, ne gândeam că noi plângem aici și vitele acasă. Ele vor aștepta, mieii vor zbiera, cocoșul va cânta, găinile se vor oua, iar mâncare n-are cine să le dea. Poate se va găsi cineva să le aibă de grijă. Noi eram aruncați în voia sortii, dar cu nădejdea în Dumnezeu. Era prima noapte când am dormit toți trei în șură. N-aveam niciun ajutor de nicăieri. Îmbrăcăminte nu aveam. Nu știam ce vom mânca mâine. Uncheșul nu ne putea primi în casă și nici nu-i convenea. Era august, 1940. Vara trecea. Venea frigul. Rușii nu se duceau. Venea bruma. Casă nu-i, lemne nu-s, doar nădejdea în Cel de Sus”. Bunul Dumnezeu ne-a ajutat să supraviețuim. Veștile cu ce se întâmpla în Bahrinești aduceau tristețe, amărăciune în inimile părinților și ale altor săteni.

Rușii au ridicat multe familii, printre care și pe cea a bunicilor din partea mamei, deportându-le în Siberia. De ce au făcut asta, noi nu înțelegeam atunci.

RETRAGEREA TEMPORARĂ A RUȘILOR. O LINIȘTE NELINIȘTITĂ

Tata ne povestea cum, într-o zi din iunie 1941, s-a dat alarma. Au fost fugăriți oamenii de pe câmp. Noaptea, la ora două, s-au auzit salve de tun. Atunci, rușii s-au retras, dar au mai rămas cuiburi. Granița nu s-a ridicat imediat.

Peste câteva săptămâni, un grănicer român l-a ajutat pe tata să meargă singur la Bahrinești. Ajunge acasă. Iată ce notează în jurnalul său: „Ce-am găsit? Un dezastru adevărat. În grădină, buruieni și urzici înalte, iar în mijloc, un câine mare, umflat. Peste tot, cărți rupte și împrăștiate. Sub gard, un suman, scoarțe putrezite și mai încolo mese și scaune răsturnate. Când mă apropii să deschid ușa de la odaie, niște câini mari, vii, au început să-și rânjească dinții la mine. De frică, am închis repede ușa și-am alergat la drum. Am găsit un om care să mă ajute să-mi curăț casa de câini. Pe jos, erau țoluri motocite, pene din perinele tăiate. Din pod, toate au fost aruncate pe jos, întoarse de-a valma, ce mai, mizerie mare”. La bunica, tot jale. Șura fusese distrusă într-o explozie. Bine că ea a scăpat cu viață.

După retragerea temporară a rușilor, părinții s-au întors la casa lor, construită în 1939, găsind-o în stare bună. Ca orice gospodar care nu poate sta degeaba, începe să repare, să mai facă ceva din cele necesare. Agonisea, dar nu știa ce va urma. Se zvonea că rușii ne vor ocupa din nou. Oamenii erau îngrijorați. Auzeau că se dau lupte. S-a aflat că din Regimentul 16 de la Fălticeni, au rămas în viață cam douăzeci la sută. În ianuarie, încep concentrările. Nici tata nu scapă. Ajunge la Regimentul 16 – Fălticeni, dar nu stă prea mult. Rușii au ocupat din nou teritoriile noastre. Pe cei din aceste părți îi trimite. Așa era ordinul. Tata e direcționat la Cercul de Recrutare de la Rădăuți. În gări, pe toate liniile, stau trenurile cu refugiați. Și Cercul de Recrutare se pregătea de refugiu.

A DOUA EVACUARE

Îngrijorat de cele ce auzea și vedea, fără să se învoiască nimă-nui, s-a gândit să tragă o fugă până acasă, la Bahrinești. Pornește pe jos, pe drumul ce trece prin Costișa, înspre Baineț. În cale, se întâlnește cu căruța în care era mama cu mine, cu Vasile, cu bunica Profira și cu Veronica, fetița a cărei mamă a murit a treia zi după naștere. Mărturisește tata: „M-am dus la ei și lacrimi fără voia mea îmi umpleau ochii. Unde se duce Catrina cu trei copii mici? Îi însoțea Ștefan, fratele meu, care i-a pus la cale să plece, să nu-i prindă rușii. Frica era cu atât mai mare cu cât se zvonea că aceia care au fost în 1940 în România, vor fi luați primii în Siberia”.

Tata ne-a lăsat să ne continuăm drumul și să-l așteptăm în Dornești. El urma să meargă acasă, să mai ia câte ceva. Că doar trebuia să se gândească la nevoile unei familii cu șase persoane. Acasă, a chemat un prieten, pe Gicu lui Filip, ca să poată tăia un porc, să-l pârlească, să-l curețe, să-l împacheteze pentru drum. Cu o căruță împrumutată, în care a mai pus niște făină, haine, două perine, țoluri și mâncare pentru cal, s-a grăbit să plece, lăsând casa în voia Domnului.

Seara, târziu, ajunse la Dornești și începe căutatul în gară. Nu mai găsește familia. Ce se întâmplase? Trenul pentru refugiați pe care l-a găsit Ștefan pentru noi, stătea pe linia moartă. Ne-am urcat în acel vagon descoperit, vagon pentru transportat scânduri, nu oameni. Între timp, fratele tatei găsește un alt tren care nu avea atât de așteptat. Hai, mutarea! Întâi o duce pe mama cu cei doi copii și pe bunica, iar eu rămân cu puținul bagaj, așteptându-mi rându. Eram mărișoară și înțelegătoare. Până să vină să mă ia, trenul celălalt pornește, iar eu rămân singură în colțul meu de vagon. Speriată, flămândă și tremurând în frigul nopții, nici nu mai știu de scânceam ori stăteam chitic, cu gândul că va veni mama. Cum am petrecut noaptea și orele de a doua zi, fără mamă, fără tată? Și azi, când vă povestesc, ochii îmi sunt plini de lacrimi. Până după prânz, tata ne-a căutat mereu printre cele trei

sute de vagoane care erau în gară. Eu, tot așteptând, l-am zărit, l-am strigat. Și-a adus bagajul acolo și mi-a promis că nu mai pleacă de lângă mine.

DRUMUL SUFERINȚEI NOASTRE

Peste două zile, a plecat și trenul nostru. La Dărmănești a mai stat încă două zile, altele la Verești, iar la Pașcani a stat mai mult. Ninge, viscolul purta zăpada, iar noi stăteam într-un vagon descoperit. Tata mă ocrotea, învelindu-mă în boarfele ce le luase de acasă.

Într-una din zile, a coborât să ia apă. Trenul a pornit și eu rămăsesem iar singură. A aflat că trenul se întorcea la Ițcani. Pornește pe jos, în urma lui, spre Dolhasca. După vreo patru kilometri, îl întâlnesc patrulele și-l obligă să o ia înapoi spre Pașcani. Orice le spunea soldaților despre necazul lui, ei nu aveau urechi pentru el. La gândul că e singură copila lui, adică eu, mintea începe să caute soluții. Când aude vorba unui ceferist că un marfar se îndreaptă spre Ițcani, iese fulgerător dintre soldați și sare, din mersul trenului, pe scările unui vagon. A stat între tampoane o noapte friguroasă. În gări, se tupila, să nu-l vadă nimeni. Cu chiu, cu vai, a ajuns la Ițcani. În gară, sute de vagoane. Îi trebuia o săptămână să le controleze. S-a suit pe unul, poate, poate, dar ce să vadă de acolo? Tristețea îl apăsa, dar simțirea de părinte îi dădea puteri. Soarele urca pe bolta cerească, fără să-i pese de orele care treceau. Tot eu l-am văzut și l-am strigat.

După alte zile, trenul a pornit spre Gura Humorului, Vama, Vatra Dornei, tot așa, cu staționări de zile în care gândul bunului părinte și ochii noștri plecau în căutarea mamei. În gară la Ițcani și la Vama, o priveliște amară i-a atins sufletul: cărți împrăștiate în săli de așteptare și printre trenuri, ori strânse în movile, pentru a li se da foc.

Din gări, a adunat câteva scânduri să înjghebeze un coteț, în acel colț de vagon. Nu știam unde plecăm. Unde pleacă atâta lume?

Trenul intră în Ardealul ocupat de Ungaria. Jandarmii maghiari controlau, numărau, scriau. În acest drum, tata a adăpostit un tânăr român care dorea să intre în România. Îmi aduc aminte cum, la o verificare, l-a acoperit cu un țol, m-a așezat pe mine peste el, dându-mi o strachină și o lingură să mănânc, să pară totul normal.

Parcă-l văd pe tata cum, în mersul trenului, privea câmpul ce se umplea de verdeață. Am plecat în martie, iar acum era sfârșitul lui aprilie. Ochii îi lăcraim, dar și așa începea să îngâne câte un cântec de dor pentru scumpa vatră a casei, a satului. Și trenul își continua drumul pe Valea Oltului, cu nepăsarea hoțului neprins. Prin gări, cobora să mai schimbe o vorbă, să mai afle câte ceva. Un om i-a povestit cum, în gară la Cluj, era moartă o femeie cu doi copii mici. Oare era mama? Am plâns atunci, fără nădejde. Nu-mi puteam închipui cum voi trăi fără mamă. Repet, eram mărișoară și înțelegeam. Nu-mi păsa că n-am apă să mă spăl, că mâncarea nu ne sătura. Cum să n-ai mamă? Eram un copil îmbălsămat în durere și lacrimi și ziua, și noaptea. Nici azi nu-mi pot potoli acele trăiri. Cuvintele îmi rămân în gât și ochii mi se tulbură în roua lor când spun prin ce-am trecut.

În gara Craiovei, unde trenurile stăteau cu zilele, parcă în așteptarea unui salvator, se petrece o minune. Aici, ne întâlnim cu cei dragi, despre care atâtea săptămâni nu am știut nimic. Dacă cineva se întrebă ce-i fericirea, va afla că este numai atunci când toți cei dragi din familie sunt grămăjoară, uniți.

Am călătorit fără așternut, neschimbați, adică îmbrăcați cu aceleași haine, flămânzi. Eu cu tata am avut ceva provizii, dar mama a luat cu ea, în traistă, doar pâinile coapte, în ajunul plecării, o oală cu brânză și niște ouă, călătorind într-un vagon unde alt refugiat, pe lângă bagaje, își luase și niște animale.

GROAZNICUL BOMBARDAMENT DIN SFÂNTA NOAPTE A PAȘTELUI

Era Săptămâna Mare, înainte de Sfintele Paști, când trenul a plecat spre Turnu Severin. Afară s-a mai încălzit. Era în 4 mai. A doua zi, Paștele, iar noi, în gară, printre mulțimea de refugiați și mizeria din sala de așteptare. Nimeni nu știa ce va urma. Tata, om întreprinzător, caută o soluție. Propune ca eu cu bunica și cu frățiorul Vasile să rămânem în gară, iar ei, adică tata, mama cu Veronica în brațe, care avea doar un an, să meargă, să găsească un mijloc de transport, ca să ne ducă undeva, într-un sat.

În oraș se simțea sărbătoarea: miros de cozonaci, de miel fript, ouă roșii, vânzoleală pentru cumpărături. În acea după amiază de sâmbătă, când tot întrebau unde pot afla un autobuz, aud alarma. Pe sus, se vedeau avioane. Circulație interzisă. Sunt obligați de polițiști să intre într-un beci, la adăpost. Când au ieșit de acolo, au luat-o la fugă spre gară, căci simțeau semne rele. Acolo, nu ne-au mai găsit. O căruță ne-a luat, ducându-ne undeva, într-un sat. Din nou despărțiți. Oare poate înțelege cineva ce se petrece în sufletul unor părinți în asemenea situație? Tata nu era omul care să cadă în disperare și nici să-i facă pe alții. Plănua să meargă oriunde, numai să nu stea în gară în acea noapte. A doua zi, ne va căuta. Mașinile care transportau oamenii erau supraaglomerate. Nimeni nu i-a luat. Șoferul uneia dintre ele chiar i-a propus că o să-i ia la el acasă, când se întoarce. Tata s-a furișat și s-a cățărat deasupra, pe autobuz, mama i-a dat copilul, apoi a tras-o și pe ea. Mulți au încercat să-i dea jos. Ei s-au așezat pe pânțele, strânși, cu mâinile pe o bară, să nu pice. Ne spuneau cum plângeau și spuneau „Tatăl nostru”. Mașina gonea. Era Noaptea Sfântă și toți voiau să ajungă acasă. Au ieșit din oraș. Nu după mult timp, se aud vuiete, bubuituri. Se lansau rachete, iar noaptea se luminase ca ziua. Autobuzul s-a oprit. Oamenii s-au dat jos. Văicăreală mare. Ai mei erau flămânzi și, cum avea o pâine, singura lor mâncare, s-au gândit să îmbuce din ea. Cât tata ajută pe cineva să coboare, niște câini înșfacă pâinea.

După mai bine de două ore, bombardamentul asupra orașului Turnu Severin a încetat și întunericul a pus stăpânire.

Unul pe care-l ajutase era un căpitan ce mergea la părinți, în satul Broscari. Ai mei cum să rămână singuri în câmp? Hai pe jos, după el.

Au ajuns dimineța. Merg la Primărie. Nimeni. Era prea devreme. Între timp, au mai venit niște oameni care povesteau că, în Turnu Severin, erau trei mii de morți. Gara a fost făcută praf. Ce bine că am plecat de acolo! Auzind de bombardament, eu cu bunica plângeam, că am rămas acum fără mamă și fără tată. Dumnezeu ne-a ajutat și de data aceasta. În acel sat am fost aduși și noi. Soartă, soartă, ce joc faci cu oamenii tăi? Trăiesc și acum acele clipe, dar nu uit bucuria când i-am văzut intrând pe poarta casei unde, în ajun, ne lăsase și pe noi căruța. Din nou împreună. În această casă, cu oameni de omenie, am mâncat pentru prima dată pâine coaptă la țest și struguri negri și dulci, conservați, știi ei cum, în beci, ca să stea proaspeți până primăvara.

VIAȚA ÎNTRE STRĂINI

Satul Broscari este așezat într-o zonă colinară. Tata relatează în jurnalul său: „Mă uitam pe cele dealuri și mă gândeam ce-am lăsat acasă. Ce voi face aici? Mămuța era slabă. Trei copii mici. Cătrinei îi creștea burta, în așteptarea copilului. Se uitau oamenii la noi, cum am ajuns la o depărtare așa mare, fără bani, fără mâncare. E încă primăvară. Luna mai. Ce mai cântă păsările! Când le auzeam, lacrimi năvăleau”.

Ca să hrănească atâtea guri, tata, priceput la toate, lucra la grădină, la prașit, la cositul fânului și al grâului. Tare s-au mirat sătenii când au văzut cum tata, punând cablucă la coasă, a înlocuit seceratul cu datul grâului la perete. În urma lui, mama îl lua și îl lega în snopi. Era spor. După seceriș, ca să câștige ceva bani, a lucrat la Fabrica de avioane din Caransebeș. Îi mergea bine, dar într-o zi află că nu se mai lucrează și că toți trebuie să

plece. Aveau tren, dar cum la Orșova linia ferată era distrusă de bombardament, a trebuit să plece pe jos, peste munți, ca să fie iar în familie. Spunea că l-a durut carnea pe picioare o săptămână.

În octombrie, vine frigul și bruma. Camera în care stăteam noi, trei copii și trei adulți, nu avea sobă. Mama trebuia să nască. Tata se frăsua ce să facă. Nu era în sat nici spital, nici moașă. I-a fost de ajutor gazda, Maria Lambru, care a moșit-o, care i-a fost și nașă de botez fetiței ce tocmai venise pe lume.

Într-una din zile, vine în sat un învățător din satul Cârjei. Află despre noi, despre hărnicia tatei și-i propune să se mute în acel sătuc, într-o casă nelocuită care aparținea bisericii. A acceptat. A mers, a reparat, a făcut o sobă, a adunat crengi, să fie pentru foc, iar prin noiembrie ne-am mutat acolo. Învățătorul avea vite, cai, vreo zece hectare de pământ, o soție și două fete fudule și zgârcite. Trebuia să le lucreze pe gratis. Rareori ne mai dădea câte ceva de mâncare. Eu, ca școlăriță, m-am simțit bine. Odată, m-a scos de la clasă să-i păzesc vitele. Tata, supărat, i-a reproșat. În ziua următoare, când n-am știut ce temă s-a dat pentru acasă, învățătoarea m-a pedepsit cu zece nuiete la palmă. În clasă, un băiat s-a anunțat că le ia el pentru mine. S-a permis așa ceva, așa că eu nu le-am gustat.

Ai mei erau chemați și de oamenii din sat, că se prindeau să facă de toate: reparat și zidit sobe, împletit coșarci din nuiete, tăiat și preparat porcul, jugănit porcei, prășit, cosit, cioplit. Satul Cârjei avea un singur izvor cu apă potabilă. Dacă nu mergeai să iei apă dis-de-dimineată, nu mai găseai. Greu ne-a fost. Îmi amintesc câte nu inventau părinții să ne scape de păduchi, dar mai ales de râie. Ziceau că leșia din cenușă de ciucălăi de păpușoi e mai tare și ne freca pielea să moară sarcoptesul. Dureros mai era. Uneori, scărpinându-ne, apăreau bube infectate. Dar ce să mai spun? Poate ne-am călit. Poate am învățat să nu dezarmăm. Biblia ne spune că omul e pus la multe încercări. Nu trebuie să se stingă speranța, că va veni soarele și-n viața noastră, dar pentru asta să nu stăm cu mâinile în sân.

DRUM ANEVOIOS SPRE BUCOVINA DRAGĂ

Dorul de meleagurile Bucovinei nu ne-a dat liniște. Părinții doreau să lucreze pe ogoarele noastre, moștenite din străbuni, să nu fie argați pe la străini.

Au trecut zece luni de la armistițiul din 23 august 1944. Încep să se intereseze de plecare. Era greu de obținut un loc într-un vagon. Apoi, liniile ferate erau ocupate cu trenurile rusești. Într-o zi, s-au hotărât. Au închiriat o căruță în care au pus puținul bagaj, pe noi, copiii, și s-au dus în gara din Turnu Severin, că poate vor prinde o ocazie. După o săptămână, ne-a ajutat un lipovan din Climăuți, pe nume Patapi, să facem comandă la gară pentru vagon. Cum linia București – Dornești era ocupată, trenul a luat-o prin Iași. După o călătorie de o săptămână, am ajuns la Dorohoi. Acolo, ce să faci? Stăm într-o sală de așteptare mică, înghesuită cu fel de fel de oameni. Doamne, cât ne este dat să tragem! Aveam trei săptămâni pe drum, noi eram mititei și bunica bolnavă. Tot văzându-ne, un plutonier major cu inimă bună a trimis un soldat cu o căruță să ne ducă până la Siret. Tata povestea că vedea negru înaintea ochilor. Noi eram obosiți și flămânzi, el nu știa unde să-i spună soldatului să oprească. A ajuns la Vicșani, în marginea satului, la o casă distrusă de război. Căruța ne-a lăsat acolo. Era seară. Afară era calduț. Noi, copiii, am adormit sub cerul liber, dar nu și părinții. Se gândeau cum vor petrece noaptea următoare. La Hurjina, aveam un ogor pe care încă mai creștea mateușul semănat de tata. A doua zi, acolo s-a dus. Cum era inventiv, își propune să înghebeze un cort. Va găsi ceva pari, crengi, iarbă deasupra.

GREUTĂȚILE NU IAU SFÂRȘIT

Am crezut și voi crede, cât voi trăi, că oamenilor credincioși Dumnezeu le vine în ajutor.

Un vecin al acestui ogor îl vede pe tata stând necăjit, pe marginea șanțului și îi spune de o casă nemțească, rămasă liberă de

curând. Când îți aperi familia, nu te mai gândești ce va urma, faci numai să-i fie bine. Așa ajungem în acea casă. Necazurile nu s-au oprit. Administratorul Buzbaun, din Siret, îl ia la rost pentru că a îndrăznit să intre fără voia nimănui. Cu acesta rezolvă tata cumva, promițându-i că-i va fi recunoscător. Asupra casei respective au pus mulți ochii. Încep amenințările de la oameni, dar și de la Primărie. Vin jandarmii și ziua, și noaptea, spunându-i că, dacă nu plecăm, ne trimit la ruși, peste graniță, iar acolo Siberia ne așteaptă. Apoi, încep cei de la partid, că dacă nu se înscrie la comuniști, nu va mai sta în casă. Nu aveam liniște nici duminica. De aici, hotărârea tatei de a-și face o casuță a lui, pe pământul lui. În opt ani, a adunat cu greu, cu multe peripeții, lemn cu lemn și și-a ridicat o locuință pe care a mai mărit-o apoi.

PĂRINȚII – MODELE PENTRU COPII

Pentru părinți a fost o permanentă tensiune, zbatere pentru ca noi, copiii, să avem strictul necesar. Au avut tot timpul grijă să ne ferească de vorbe urâte, de văicăreli sau de a învinui pe cineva. Au dorit să ne crească în curățenie sufletească. Ne-au învățat să prețuim munca, ne-au învățat ce-i respectul și buna-cuviință. În comportarea lor demnă am crescut noi. Lamentarea sau cuvintele de ură nu ajută la nimic. Ne ajută doar prietenia cu adevărul și cu dreptatea, dar pentru acestea trebuie să învingem piedici. Tata spunea că nici în situații grele nu i-a plăcut să lucreze sub poruncă străină. Asta ni s-a transmis și nouă.

El, rămas orfan de tată în Primul Război Mondial, fiind cel mai mare dintre cei cinci frați ai săi, a trebuit să fie cap de familie încă de la 11 ani. Înfruntând vitregiile, s-a maturizat atât în gândire, cât și-n munca din gospodărie. A avut o mamă înțeleaptă, credincioasă și pricepută în toate.

A înnotat prin involburate valuri, dar și prin apă lină. A ajuns mereu la țarm, pentru că alături i-a fost Catrina, soție și mamă iubitoare, lângă care a stat 67 de ani. Mama, pentru mine, pentru

noi, copiii, a fost și a rămas icoană sfântă. Era de o bunătate cum rar se mai întâlnește, cu minte ageră, harnică, spontană, cu un tact pedagogic de invidiat, dar și cu un simț al umorului care îi înveselea pe toți din jur. Ni se alătura și fratele Vasile. Apoi, Maria, cea născută în Oltenia, mi-a fost mai mult decât o bună surioară. Fiind o diferență de opt ani între noi, mi-a fost de mititică păpușa dragă cu părul cârlionțat de care aveam grijă și cu care mă jucam. Mai târziu, a rămas soră de mare ajutor și prietenă, împărtășindu-ne bucuriile și necazurile pe care ni le dă viața.

Gândesc acum că povestea noastră nu e unică. Mulți au fost ca noi, numai că fiecare a avut suferința sa, renunțările sau chiar compromisurile sale.

Tata a scris în jurnalul său cuvinte care pot fi rostite de toți bucovinenii: „Am petrecut timpuri cu vreme bună și timpuri cu vreme ploioase, ani senini și ani cu nouri și furtuni”. Nici când n-a lăsat să ne părăsească speranța. Celula unită a familiei a învins bolovănișul din cale.

*Familia Andoni
din Ceahor*

MIHAIELA ANDONI

Despre istoria familiei soțului meu am aflat amândoi din povestirile socrului meu, Ioan Andoni. Era un lucru dureros, de aceea se îndemna greu să ne povestească. S-a născut în comuna Ceahor, județul Cernăuți, raionul Hliboca, Regatul României, pe 21 octombrie 1923. Părinții lui au fost Ștefan și Margalina Andoni. Despre Ștefan Andoni, în „Extras din condica cununărilor” scrie: „Ștefan, fiul lui Grigori Andoni și al soției sale Magdalina Tiganaș, țăran din Ceahor”, iar despre Margalina Andoni scrie: „Margarinta, fiica lui George Chmara și a soției sale Ana Todorean, țăran din Ceahor”. Putem observa că mama este în diverse acte când Margarinta, când Margalina, dar știu că socrul meu îi spunea Margalina, deci înclin să cred că acesta este numele ei corect. A mai avut un frate, Vasile, născut pe 15 septembrie 1930, tot în Ceahor.

Tot din povestirile socrului meu, aflăm că în noaptea de 19 spre 20 iulie 1940, după ocuparea nordului Bucovinei de către Armata Roșie, Ștefan Andoni (tatăl socrului meu) este arestat și considerat deținut politic pentru că în perioada 1935–1940, sub administrația românească, a fost primar în comuna Ceahor. Socrul meu nu a știut niciodată ce s-a întâmplat cu tatăl lui după ce a fost arestat și nu a mai aflat niciodată nimic despre el. După arestarea tatălui, familia a trăit într-o teroare permanentă, fiind amenințată cu deportarea. De aceea, în 1944 s-au refugiat în România. Socrul meu, Ioan Andoni, a fost încorporat în armata română, iar mama și frațele Vasile s-au refugiat inițial în comuna Sutești, satul Măzili din Vâlcea, acolo unde Vasile a fost înscris la școală. În 1948, primesc cetățenia română și aflăm despre ei că sunt în Arad. Socrul meu, după încorporarea din 1944, a luptat în armata română în războiul antihitlerist, iar în munții Tatra, în 1945, a fost rănit, pierzându-și piciorul stâng și devenind invalid de război. După mult timp

petrecut în spitale, ajunge la Arad alături de mama și fratele său, primind cetățenia română în 1948. Pentru faptele lui de arme din război, socrul meu a fost decorat cu Virtutea Militară clasa a II-a și cu Crucea Serviciului Credincios cu Spadă clasa I.

În Arad, și-a completat studiile și apoi a lucrat ca revizor contabil la Fabrica de Spirt și Drojdie. A cunoscut-o pe soacra mea, Florița, cu care s-a căsătorit în anul 1958, așadar după zece ani de la primirea cetățeniei române. A trăit apoi toată viața în Arad, dar cu dorul și nostalgia Bucovinei.

*Proboțești,
sat rupt în două*

TATIANA TUTUNARU-BÂRZU

Conform recensământului din anul 1940, satul Probotești avea o populație de 2416 oameni și era unul dintre cele mai bogate și mai frumoase sate ale județului Dorohoi. Se înălțau aici, zidite față-n față, biserica și școala, care prezentau două clădiri mărețe, care au jucat un rol important în viața acestui vechi sat românesc. Nu departe de ele se afla Casa de Sfat, care era inima tuturor activităților de „luminare” a proboteștenilor. În ea se țineau adunări, se organizau șezători, iar din anul 1901 aici era sediul Băncii Populare „Înaintarea”, organizată cu scopul de a cumpăra moșia Târnauca-Probotești și de-a împroprietări oamenii cu pământ.

Urgia abătută peste sat în anii 1940 și 1944 l-au schimbat pentru totdeauna. Fiii satului au părăsit case părintești, averi agonisite, refugiindu-se pe terenurile de pe cealaltă parte a frontierei, întemeind două localități noi: Racovăț și Mihai Viteazu. Mulți s-au împrăștiat prin Țară [în Regatul României], luând totul de la început. Noua frontieră a fost trasată peste ogoare, prin curțile gospodăriilor, despărțind satul în două, o parte rămânând în Uniunea Sovietică, iar alta în România.

În anul 1947, în Probotești locuiau 780 oameni. Această scădere bruscă a numărului de locuitori a fost cauzată de refugiul în masă și de deportările care au urmat în toamna anului 1944.

Casa de Sfat și Casa Parohială au rămas pustii, iar gospodarii și intelectualii satului rățăceau pe cărări îndepărtate. Mii de oameni erau supuși chinurilor în închisorile și în lagărele din Donbas, Carelia, Siberia și Extremul Orient, printre care nu puțini erau români din Probotești.

* Publicat în „Glasul Bucovinei. Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anii XXVIII–XIX (2021–2022), nr. 1–4 (107–110), pp. 52–63.

REFUGIAȚI

Minu și Virginia Costea

Minu s-a născut în anul 1904, în satul Probotești, fiind unul dintre copiii lui Ion și Ioana Costea. Familia era înstărită, tatăl cumpărând pentru fiecare copil loturi de pământ și având grijă să-i pornească asigurati în viață. Minu trăgea mai tare decât toți spre carte și părinții au hotărât să-l dea mai departe la învățătură. Bucuria părinților nu avea margini când și-au văzut copilul „cu carte” devenit învățător, apoi director al școlii din Probotești. Tatăl i-a cumpărat un lot de pământ pe un deal din centrul satului, aproape de biserică și de școală, de pe care se vedeau ca în palmă, până hăt în zare, frumoasele peisaje ale Proboteștiului.

Se căsătorește în anul 1928 cu Virginia Micu din Herța, o fată cu o bună educație, absolventă și ea a unei Școli Normale și tânără învățătoare. Fiind ajutați de părinții din ambele părți, ridică o casă frumoasă și spațioasă.

Din anul 1931 până în 1944, cu o întrerupere în care Minu se află în rândurile Armatei Române, familia Costea au fost intelectuali de bază ai acestui sat, Virginia fiind învățătoare, iar Minu director.

După primul refugiu în România în anul 1940, Virginia și copiii se întorc la Probotești cu nădejdea că totul va fi bine. Fiind cantonat pe front în apropierea Odesei, vine acasă și capul familiei. Sunt din nou împreună și continuă să lucreze cu mare dăruire la școală.

Anul 1944 scoate iarăși din casă familia Costea, care se trezește luând drumul refugiului. Se stabilesc cu traiul în România, continuând să muncească și să se afirme crescându-și cei trei feciori: pe Traian, pe Adrian și pe Vlad.

Smulși din rădăcină și aruncați fără milă departe de locurile natale, Minu și Virginia sunt un model al rezistenței și al tăriei de caracter. Deși au avut parte de zile frumoase împreună,

încununată de succes și de bucurii, au ținut până la sfârșitul vieții legătura cu Proboteștiul lor drag.

Și astăzi, stând de vorbă cu oameni în vârstă, poți auzi expresia: „M-au învățat la școală, Minu și Virginia Costea.”

Iordache și Olimpia Crihan

Soarta acestei familii din Probotești este simbolul timpurilor de restriște și mari încercări.

Opt din cei zece copii ai lui Iordache și ai Olimpiei Crihan s-au împrăștiat prin lumea mare și și-au trăit viața departe de pragul casei părintești.

Iordache (1885–1945), fiul lui Nicolae Crihan, a fost un om înstărit, cu multe loturi de pământ, dascăl și învățător la Probotești pe vremea preotului Sandovici. În anul 1912, s-a căsătorit cu Olimpia Scriba (1895–1945), fiica învățătorului Dumitru Scriba. Mama Olimpiei a murit când ea abia împlinise doi anișori. Fata, rămasă orfană de mamă, a crescut în familia preotului Nicolae Sandovici, preoteasa fiindu-i mătușă după mamă. Multe lucruri frumoase a învățat ea în familia parohului din Probotești. La vârsta de 7 ani știa să citească, memora texte de rugăciuni și cântece. În fiecare duminică mergea la biserică și asculta cu nesaț istorisiri și povețe despre viață. Crescuse o fire bine educată, inteligentă și descurcăreață.

Iordache și Olimpia Crihan au avut împreună zece copii: Elena (1913–1990), Emilia (1915–1936), Mihai (1918–1966), Lucica (1920–1986), Georgeta (1920–2003), Maria (1920–1920), Ecaterina (Tincuța) (1924–2018), Olimpia (1927–1992), Neculai (1930–2014), Iulia (1932–2018).

Nepoata, Didina Pavel (Bortă), povestește despre bunicii săi:

„După spusele mamei, bunicul era un bărbat înalt, purta mustață. Când intra în casă se lovea de pragul de sus al ușii și de aceea a hotărât să facă o casă mai mare, mai încăpătoare. În anul 1930, a terminat construcția și s-au mutat cu traiul în casă nouă.

Bunica era mărunțică de statură, dar harnică. Nu știa unde se află loturile de pământ, deoarece grija copiilor și pregătitul

mâncării pentru țiganii lingurari care le lucrau pământul, îi ocupau tot timpul. Povestea mama că o trimitea de multe ori cu mâncarea pusă-n traistă să ducă prășitorilor la lotul de «la stejar».

Viața le-a fost îndestulată și liniștită până în anul 1940, când au venit rușii. S-au refugiat la Cârliți, județul Neamț. Numai Iordache n-a plecat nicăieri. Rămas acasă, ziua se ascundea la un țigan, Iorgu, iar noaptea se furișa spre casa lui. Îl durea sufletul pentru averea agonisită ani de zile, nu putea să-și lase gospodăria de izbeliște.

Până la urmă, cineva l-a pârât. A fost prins de către ruși și închis în beci, într-o casă de-a lui Verona, la Herța. După un timp, i-au dat drumul, neavând pentru ce să-l acuze. Văzându-se în libertate, nu i-a mai trebuit nimic și s-a alăturat familiei refugiate la Cârliți.

În anul 1941, când s-au retras rușii, au revenit la baștină doar părinții cu trei copii mai mici. Ceilalți, mai mari, fiind ori căsătoriți, ori prin școli, au rămas în România. Întors acasă, Iordache Crihan a început să muncească pământul și să crească animale. I-au plecat în Țară încă doi copii, acasă rămânând numai mezina Iulia.

Evenimentele din 1940 și anii care-și urmau cursul, i-au slăbit puterile și sănătatea lui Iordache și Olimpiei. Tot mai des rămâneau vitele în grajduri nehrânite și neadăpate.

Fiica Iulia, mezina familiei, singura rămasă acasă, își amintea că, de cum ajungea acasă de la școală, tatăl îi zicea: „Draga tatei, îi mânca tu mai amuș. Du-te la animalele celea, că ele nu au mâncat și nu au băut de când le-ai dat tu aseară. Ai grijă cum te vâri la boul cel roșu, știi că împunge!”

Soarta, însă, le pregătea noi încercări. La începutul anului 1944, rușii au venit din nou. Acestora le-a plăcut casa gospodarului Iordache Crihan și, fără să-l întrebe, l-au alungat cu familia din casă. Au transformat casa în pichet de grăniceri, instalând un observator pe acoperiș.

Un singur dulap au reușit să ia din casă, restul au rămas toate de batjocura străinilor. „Când voi muri, să nu-mi faceți raclă, să mă puneți în dulapul meu”, spunea Iordache, privind din depărtare spre casa muncită de el.

Nenorociți și bolnavi, Iordache și Olimpia Crihan s-au stins unul după altul în anul 1945, fiind duși la cimitir din casă străină. Pe ultimul drum au fost petrecuți numai de fiica Iulia, rămasă la Probotești. Ceilalți copii au rămas pentru totdeauna departe de satul lor drag, până la sfârșitul anilor '50 neavând posibilitatea să revină nici ca musafiri.

Elena, fiica mai mare, care a fost învățătoare la școala primară din cătunul Crihănești al Proboteștiului, Mihai, Lucica, Georgeta și Olimpia, au locuit cu toții la București. Ecaterina a trăit în Oltenița, județul Călărași. Neculai, al doilea fiu al lui Iordache și al Olimpiei, a fost profesor de Limba Română și a locuit la Reghin, județul Mureș.

Sora Olimpiei Crihan, Natalia Ștefănescu (Scriba), tot în urma refugiului, a fost aruncată de soartă la Făgăraș, județul Brașov. Multe greutăți au încercat-o și pe ea. A rămas văduvă de tânără și a crescut cinci copii, dar bunul Dumnezeu a înzestrat-o cu putere și i-a dăruit o viață lungă de 107 ani.

O familie mare și frumoasă de români, cu multe avânturi neîmplinite, a luat drumul refugiului și a fost despărțită pentru totdeauna.

Gheorghe Ciobanu

Gheorghe și Elena Ciobanu s-au căsătorit în anul 1936. Elena era fiica lui Ion Andrușcă din Probotești, iar Gheorghe – târnăucean. Au ridicat o casă la Probotești în apropierea celei părintești.

Erau un cuplu fericit, căruia i s-au născut două fete: Maria (1937) și Lucica (1939).

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Gheorghe Ciobanu a fost mobilizat în rândurile Armatei Române, iar Elena cu cele două fete trăiau împreună cu întregul sat, zile de grele încercări.

În anul 1944, odată cu valul de refugiați, pășea pe drumul ce duce spre Dorohoi și Elena cu fetele. A ajuns la Dorohoi, dar nu-și găsea astâmpăr. Fetele, chinuite de foame, o priveau cu ochi imploratori. Nimeni nu primea o mamă cu doi copii mici. Zadarnic

căuta un acoperiș deasupra capului. Disperată, se întoarce înapoi la casa ei din Probotești.

Timpul trecea, fetițele creșteau ascultătoare și-i bucurau inima mamei. Nu știuse mult timp nimic despre bărbatul ei. Abia pe la mijlocul anilor '50 ai secolului trecut a ajuns prima veste de la el, în care îi comunica faptul că este sănătos și că ar vrea nespuse de mult să se întoarcă acasă. Dar nu era atât de simplu să te întorci. Fetele au crescut mari și s-au măritat, dar alături de ele la nuntă a fost numai mama.

În anul 1961, Gheorghe Ciobanu se întoarce acasă. În casa părintească locuia și fiica mai mare, Maria, cu familia. Părinții hotărâsc să se mute la Târnauca, de unde era de loc Gheorghe. Au mai avut parte de încă optsprezece ani de viață trăită în bună înțelegere, bucurându-se de nepoți și de liniștea casei lor. Gheorghe se stinge din viață în anul 1979, iar Elena în anul 1988.

Această familie prietenoasă și omenoasă a fost un model de căsnicie demn de urmat.

Adam Costea

Adam Costea a fost unul dintre cei opt copii ai lui Ion și ai Ioanei Costea, gospodari de frunte din Probotești, oameni cu multe loturi de pământ și cu rădăcini cărturărești. Fratele lui, Minu, a fost mulți ani de zile învățător și director al școlii din sat.

S-a căsătorit cu Maria și, ajutați de părinți, au construit o casă pe lotul ce-l avea moștenire de la tatăl său, fiind prima gospodărie de la marginea satului, situată pe partea stângă a drumului, cum vii dinspre Târnauca. Astăzi, aici locuiesc nepoții și strănepoții lor. Ambii erau oameni tineri și arătoși la chip, înzestrați de Dumnezeu cu o minte ageră. Aceleași calități le-au moștenit și copiii lor. În anul 1940, în familia lui Adam și Maria Costea deja creșteau trei copii: Lucica (1932–2017), Adrian (1934–1951) și Dumitru (1937–1972).

Ca mulți alți proboteșteni, Adam s-a refugiat în România în anul 1940. Nu s-a dus departe, ci s-a oprit pe locurile unde este

Racovățul de azi. Dar când rușii s-au retras, s-a întors înapoi la familie. În anul 1942, se naște fiica Maria, iar în anul 1944, fiul Constantin.

Evenimentele rele de la sfârșitul verii anului 1944 le răpesc liniștea familiei și Adam Costea pornește din nou pe același drum. Hotărăște să se ascundă pentru un timp mai departe de casă, pentru a nu fi dus în Siberia, cum se întâmplase cu mulți consăteni. Noaptea, cu riscul vieții, trecea granița și venea la familie. Plecând într-o zi înainte de a se crăpa de ziuă, nu s-a mai putut întoarce.

Oprindu-se în Racovăț, împreună cu prietenul său Dumitru Dăscăliței, încep să construiască o casă. Peste aproape douăzeci de ani vor deveni cuscri: fiica lui Adam Costea, Maria, se va căsători cu fiul lui Dumitru Dăscăliței, Dumitru. Construcția unei case cerea cheltuieli mari, de aceea Adam pleacă la un șantier de muncă în Cehoslovacia. Viața, însă, își urmează cursul său. Întorcându-se în România, Adam nu mai merge la Racovăț, ci se stabilește în localitatea Drăgășani din apropierea orașului Piatra Neamț. Muncește la fabrica de ciment Bicaz în anii când se construia barajul de pe râul Bistrița.

De câteva ori, încearcă să se întorcă acasă la familia din Probotești, dar din diferite motive acest lucru nu-i reușește. Cei rămași acasă – soția și copiii, i-au simțit întotdeauna lipsa.

Petrea Făgurel

Petrea Făgurel s-a născut în satul Probotești din județul Dorohoi în anul 1905, fiind unul dintre copiii lui Costache și ai Anghelinei Făgurel. La vârsta de unsprezece ani rămâne orfan de tată, care fusese răpus la Mărășești în Primul Război Mondial. Familia avea mai multe loturi de pământ și Petrea, căsătorindu-se în anul 1925 cu Anica Brânzei, primește partea lui de moștenire – un lot de pământ aproape de biserică și de școală, unde-și va ridica și casa.

Petrea și Anica Făgurel au avut împreună 10 copii: Gheorghe (1926), Elena (1929), Ștefan (1932), Viorica (1934), Constantin

(1936), Vergina (1938), Nicolae (1941), gemenii Mihai și Dumitru (1943), Petru (1946).

Tihna familiei a luat sfârșit în anul 1940, când rânduiala obișnuită a lucrurilor a fost întreruptă de regimul sovietic.

Petrea a fost mobilizat pe front în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, cade prizonier la sovietici în anul 1944 și nimește în lagărul pentru prizonieri de la Harkov. Prin ironia sorții îl întâlnește în lagăr pe fiul cel mare, Gheorghe. Reușesc să evadeze împreună din lagărul sovietic și se întorc acasă, la Probotești. Dar a rămâne acasă era periculos. Așa că fiul și tatăl iau drumul refugiului.

Înfruntând frica, trecea noaptea prin pădure peste sârma ghimpată și venea acasă. Lucrul acesta a durat mai mult timp, până când, într-o zi, nu a mai putut trece peste noua frontieră.

Despărțit de familie, se stabilește cu traiul la Racovăț, privind din depărtare spre locurile unde i-a rămas familia și unde acum era o altă țară. Undeva adânc în suflet îi mai încolțea încă nădejdea că poate toate se vor schimba și viața va deveni cea de mai înainte. Dar n-a fost să fie așa.

Viața continua și trebuia trăită cu bune și cu rele. A construit o casă la Racovăț și și-a făcut o nouă familie. Numai el a știut ce gânduri i-au frământat mintea și ce trăiri i-au vibrat în suflet.

S-a stins din viață pe 30 ianuarie 1985 și a fost condus pe ultimul drum de către cei apropiați din Racovăț și de câțiva copii din Probotești veniți să-l vadă pentru ultima oară.

Anica, rămânând fără sprijin la numai 35 de ani, cu 9 copii în casă (fiul mai mare, Gheorghe, se refugiasse în România), începe lupta pentru supraviețuire. Lipsuri materiale, suflet pustiit și inimă înjumătățită, aceasta era starea bieteii femei.

Anii treceau. Unul câte unul își găseau rostul în viața copiii lui Petrea și ai Anicăi Făgurel. Le plăcea cartea și continuau studiile, devenind toți oameni la locul lor. Au îmbrățișat profesii de medici, profesori, muncitori calificați.

După o viață grea și zbuciumată, Anica Făgurel părăsește această lume pe 22 octombrie 1971.

Alt destin visase această familie!

Nepotul lor, Iulian, îmi spunea: „Am bunici îngropați pe două dealuri care stau față în față. Bunicul se odihnește în cimitirul din Racovăț, bunica în cel din Probotești... Tristă istorie a unei familii de români din Probotești, tragice vremuri!”

Iosif Azăpcioae zis Culicianu

Iosif a fost proboteșteanul care a purtat toată viața în suflet dorul Proboteștiului, fiindu-i sortit să fie departe de locurile dragi și de cele mai scumpe ființe – soția și copiii.

S-a născut la Probotești în anul 1910 și a purtat numele Azăpcioae. S-a căsătorit în anul 1933 cu Anica Isac și au avut împreună trei copii: Aristotel (1934), Georgeta (1940) și Petru (1942).

Iosif a fost mobilizat în rândurile Armatei Române și, după terminarea războiului, se trezește în altă țară, fiind despărțit de familie în urma trasării noii frontiere de către sovietici.

A mai avut un frate, Azăpcioae Petru, care a fost colonel în Armata Română și care, după pensionare, și-a trăit restul vieții la Iași. Anica, rămasă singură cu trei copii, a îndurat, alături de femeile rămase fără ocrotire și sprijin, toate greutățile vieții. Credea că bărbatul ei s-a prăpădit în război.

Prima veste bună a ajuns la ea în anul 1956. Iosif îi comunica faptul că este viu și nevătămat și tare le duce dorul. Stabilindu-se în România, Iosif începe munca într-un ocol silvic. Fiind sărguincios și responsabil, devine pădurar și va trăi în casa pădurarului din localitatea Lunca, comuna Vârfu Câmpului. Cele mai fericite momente pentru el erau acelea când își aștepta în ospetie soția și copiii din Probotești, care i-au rămas tot ce avea mai de preț în viață.

A plecat dintre noi în anul 1991.

Mihai Conovaru

Mihai Conovaru a fost fiul lui Nicolae și al Savetei Conovaru din Probotești și s-a născut în anul 1925, fiind geamănul surorii sale, Elena. Tatăl său a fost originar din satul Corjăuți (județul

Botoșani). Fiind copil, în vremurile liniștite de până în 1940, trecând pădurea, mergeau des în ospeție la buneii.

Când s-a zvonit prin sat că vin rușii, oamenii încărcau carele cu ce aveau mai de preț și porneau spre România, părăsindu-și locurile natale. Adolescentul Mihai Conovaru, care abia împlinise 15 ani, a pornit și el cu puhoiul de lume. Când părea că pericolul a rămas în urmă, sub picioare i-a explodat ceva. Rănit și însângerat, a fost dus de niște consăteni la unchiul său din Corjăuți. Au urmat zile lungi, pline de deznădejde și durere la spitalul din Dorohoi, unde i-au amputat ambele picioare, de mai sus de genunchi. După spital, l-au adăpostit la rudele din Corjăuți.

În anul 1945, sovieticii au anunțat un coridor de trecere peste graniță pentru românii care doresc să se întoarcă la casele lor. Mulți se temeau, crezând că pot cădea într-o capcană. Mihai s-a încumetat, nu prea avea de ales, căci tot mai bine s-ar fi simțit acasă. Grănicerii români l-au însoțit până la punctul de trecere peste frontieră, unde a fost predat grănicerilor sovietici. Câțiva militari l-au adus până acasă.

Mama, când îl văzuse, nu-și putea crede ochilor. Era fiul ei, Mihai, despre care, de cinci ani de zile nu știa nimic. Inima i se strângea de durere, văzându-și fiul fără ambele picioare.

Mihai n-a căzut cu firea. Deși picioarele îi lipseau mai sus de genunchi, s-a obișnuit să facă multe lucruri de parcă nici n-ar fi avut acest handicap. La acea vreme nici nu putea visa la profeze, de aceea și-a meșterit două scăunele pe care le prindea de rămășițele picioarelor folosindu-se de curele și astfel s-a învățat să pășească cu ele.

În anul 1947, s-a însurat cu Maria Prodan (1929–2013). Au avut împreună zece copii: Maria (1948), Viorica (1950), Eugenia (1951), Elena (1953), Constantin (1956), Mihai (1957), Aurica (1960), Nicolae (1963), Rodica (1965), Valentina (1968).

În timpul foametei, mergea în pădure și tăia câte o căruță de lemne, pe care o ducea la Noua Suliță în schimbul unui castroanel de făină. Fiica Viorica își amintește, ștergându-și o lacrimă

prelinsă pe obraz: „Mama era ocupată toată ziua cu grija de noi, copiii. Făcea curățenie, spăla rufele, gătea, iar tata, așa fără picioare, prășea, cosea iarbă, aduna fân. Ieșea și la cosit pentru ferma colhozului, ca să primească niște ari de fânaț pentru vacă.

Îmi aduc aminte că se cățara în copaci și ne strângea cireșe în pălărie când eram noi mici. Tare se temea să nu ne urcăm noi și să cădem.

Tata mai avea un dar de la Dumnezeu – desena foarte frumos. De multe ori ne ajuta să facem desenele pe care le aveam ca temă pentru acasă. Ce să spun? Grele timpuri au fost!”

La începutul anilor '60 ai secolului trecut, lui Mihai Conovaru i s-a permis să aibă un cal și o „brișcă”. Așa a și rămas în memoria satului: „omul fără picioare și brișca trasă de un cal alb”.

Dumitru Făgurel

Dumitru s-a născut în anul 1913 în familia lui Ion și a Elenei Făgurel din satul Proboțești.

Părinții lui au fost cunoscuți în sat sub numele de Iordache și Ilinca. Au fost oameni înstăriți, cu multe loturi de pământ, cu un pomăt mare de nuci, peri și meri. Cei doi fii creșteau înconjurați de grijă și dragoste și erau mândria și nădejdea părinților.

Anii '40–'44 ai secolului trecut au fost de mari încercări pentru satul Proboțești. Nefericirea nu a uitat să bată și la ușa acestei familii. Fiul Gheorghe moare în Al Doilea Război Mondial, iar Dumitru se refugiază în România. S-a stabilit în localitatea Dornești din județul Suceava, angajându-se muncitor la gară. Se căsătorește cu Anghelina Pavel, refugiată și ea. Împreună au avut două fete: pe Mariana și pe Georgeta.

După mulți ani, de la sfârșitul lui 1956, când a devenit posibil, Dumitru revine la Proboțești, de data aceasta ca musafir. Îl vor vizita și părinții. Acestea erau cele mai așteptate și fericite zile din viața lor, când familia se reîntregea pentru un scurt timp.

Dumitru a completat lista oamenilor ruși de la vatra casei lor din Proboțești și duși pe calea refugiului.

Gheorghe Bortă

Gheorghe s-a născut în anul 1923 la Probotești, în familia lui Dumitru și a Aglaei Bortă.

În anul 1941, este chemat să facă serviciul militar în Armata Română, iar după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial rămâne în România. Se stabilește cu traiul în orașul Simeria (județul Hunedoara) și muncește până la pensionare în combinatul metalurgic. Va locui pe strada Ion Creangă nr. 2 până la sfârșitul vieții.

În anul 1956, reușește să ia legătura cu membrii familiei rămași la Probotești. De atunci înainte, cele mai fericite clipe erau acelea de întâlnire cu mama și cu surorile dragi, fie în ospetie la Probotești, fie în vizitele pe care le primea în România.

Nicolai Prilipcianu

Nicolai a văzut lumina zilei în anul 1908, fiind fiul lui Ion și al Marghioalei Prilipcianu din Probotești.

Se căsătorește în anul 1934 cu Maria, fiica mai mare a gospodarului proboteștean Vasile Crihan. Tânăra familie începea o cale frumoasă cu multe avânturi spre un viitor comun. În anul 1935, se naște băiatul, care primește la botez numele Mihai și părinții sunt fericiți.

Anul 1940 aduce multă neliniște. Rușii veniți în sat încep să asuprească viața oamenilor. Multe familii se refugiază în România, lăsând în urmă toată agoniseala de-o viață. Nicolai este mobilizat pe front și devine agent de legătură în Armata Română, ajungând cu războiul până la Cotul Donului. În 1944, cade prizonier la nemți și este dus într-un lagăr din Carpați. Reușește să evadeze din lagăr, stă o vreme la Pitești, apoi se stabilește în satul Plopenii Mici, comuna Ungureni – zonă în care și-au găsit refugiu mulți deșrădăcinați din Probotești.

Trage nădejde că timpurile se vor schimba și că va fi iar împreună cu familia. Dar au trecut șaptesprezece ani până când a pășit din nou pe drumul din Probotești. Feciorul pe care l-a lăsat acasă devenise și el, între timp, tată.

Până în anul 2000, când pleacă dintre cei vii, Nicolai Prilipcianu a ținut legătura cu membrii familiei rămași în Proboțești, bucurându-se de nepoții și strănepoții de la unicul său fiu, Mihai. L-au vizitat cu toții de mai multe ori și au trăit multe clipe de bucurie adunându-se la masă, fie la Proboțești, fie la Plopenii Mici. S-au cicatrizat rănilor pierderilor, dar au lăsat pentru totdeauna urme în sufletul lui.

Gheorghe Făgurel

Gheorghe s-a născut în anul 1926 și a fost fiul mai mare a lui Petrea și al Anicăi Făgurel din Proboțești. A fost un băiat foarte capabil și a învățat bine la școală, după cum își aminteau frații lui. Matematica o prindea deosebit de ușor.

Anul 1944 a fost unul de cotitură și în soarta acestui tânăr. Se refugiază în România, continuă studiile și-și face o frumoasă carieră. A locuit la Brăila. Mama lui îi păstra fotografia de familie cu soția sa și fiul Ionel și era foarte mândră de el. Cum și-a creat destinul și câte victorii sau eșecuri a avut, nu știm. Atât doar se mai ține minte de el la Proboțești, că „a fost foarte mândru la chip și deștept la carte, a rămas de tânăr printre străini și s-a descurcat cum a putut prin viață”.

Mihai Ciubotaru

Mihai s-a născut în anul 1920 în familia lui Dumitru și a Savetei Ciubotaru, gospodari înstăriți din satul Proboțești.

În anul 1938, Mihai Ciubotaru este chemat să-și facă serviciul militar în Armata Română, unde îl găsește începutul celui de-Al Doilea Război Mondial.

După sfârșitul războiului, rămâne pentru totdeauna în România, stabilindu-se la București.

Nu o dată va veni în satul lui drag, vizitându-și fratele Emilian și aprinzând o lumânare la Crucea Eroilor din centrul satului. Ochii i se vor fi oprit de fiecare dată, umeziți, la rândul unde este scris numele părintelui său, Dumitru Ciubotaru, care nu s-a mai întors niciodată acasă din lagărul stalinist.

Maria Ciubotaru

Maria, născută în anul 1924, a fost fiica acelorași gospodari Dumitru și Saveta Ciubotaru.

A părăsit satul natal în anul 1944, refugiindu-se în România. A plecat asemenea sutelor de consăteni de-ai ei, crezând că timpurile se vor schimba și familia va fi iar împreună.

S-a stabilit la Cluj. A mai revenit acasă la Probotești, și au vizitat-o și mama și fratele în România. Viața a mers înainte cu greutate și bucurii, dar a purtat întotdeauna ascuns adânc în suflet dorul de satul copilăriei sale.

Adam (Melu) Prisacaru

Adam Prisacaru s-a născut în anul 1935, în familia gospodarilor de frunte din satul Probotești, Gheorghe și Victoria Prisacaru.

Familia era muncitoare și avea de toate. Băiatul, cu numele de botez Adam, era dezmiertat „Melu” – un nume frumos, care s-a lipit de el și pe care l-a purtat până la sfârșitul vieții.

Copilăria fără griji s-a sfârșit pentru Melu foarte de timpuriu, în anul 1940. Într-una din zilele de la sfârșitul lunii august a acelei strașnic an, se afla împreună cu părinții și cu sora mai mare, Valeria, la Poieni, în comuna Fundu Herții, unde aveau loturi de pământ. Se juca alături de copiii vecinilor de lot pe nume Solcan când mama, apropiindu-se de el, i-a spus să rămână cu copiii la joacă, fiindcă ei se reped până în sat. L-a mai prevenit că dacă-l întreabă cineva al cui este, să răspundă că este al lui Solcan.

În acele clipe nici nu bănuiau mama și fiul că între ei se vor așterne ani lungi și grei de despărțire. Tatăl, mama și sora Valeria au fost arestați și luați chiar din câmp. Melu rămase în familia Solcan.

Rușii au instalat gardul de sârmă ghimpată, despărțindu-l de familie și lăsându-l printre străini.

Familia Solcan l-a îngrijit ca pe un fiu, l-a dat la școală, urmând apoi o școală de meserii din Dorohoi. Urmează serviciul militar în Armata Română. Demobilizându-se, muncește la fabrica de ciment Bicz, deschisă în anul 1951 pentru a asigura cu

ciment înălțarea barajului Bicaz și construcția pe râul Bistrița a primei mari hidrocentrale din România. Astfel, băiețelul din Probotești, devenit bărbat, aduce un mic aport prin munca sa la aceste mari construcții.

De cum a devenit posibil, începând cu anul 1953, Adam începe să trimită vești acasă, la Probotești. Urmează apoi un șir lung de adresări din partea părinților pe la toate instanțele posibile, pentru a-și aduce fiul acasă.

În anul 1960, Adam Prisacaru se întoarce în satul lui drag după douăzeci de ani de pribegie. Copilul bălăior de altădată se prefăcuse într-un bărbat frumos și înalt, de la care nu-și puteau lua ochii părinții, sora, și nu puține fete din sat. Se căsătorește cu Saveta Crihan și vor avea împreună doi feciori: Gheorghe (1961) și Stelian (1966).

Muncește până la pensionare în brigada de construcții a colhozului. Împreună cu prietenul său, Mitrel Ciobanu, și alți buni proboteșteni, participă la construcția multor case, ridicate în gospodăriile proboteștenilor între anii '60-'90 ai secolului trecut.

Adam Prisacaru a fost nu numai un zidar dibaci, ci și un om cuminte și sfătos, cu care era o plăcere să stai de vorbă.

S-a stins din viață în anul 1998.

DEPORTAȚI

Tânărul Haralambie Prodan, ajuns la celălalt capăt al lumii

S-a născut la 1 septembrie 1921 în familia lui Dumitru și Maria Prodan din Probotești, gospodari harnici, care aveau 6 hectare de pământ, o fâșie de pădure, două perechi de boi, vite și țineau, împreună cu Gheorghe Avasilcă, o stână de oi.

Haralambie a fost unul dintre cei opt copii ai familiei.

La începutul anului 1942, a fost mobilizat în Armata Română. La scurt timp devine artilerist în Batalionul 18 Vânători de Munte. A fost rănit într-o luptă și a stat într-o infirmerie câteva săptămâni. Când s-a întors pe front, a aflat cu mâhnire că mulți combatanți

de-ai săi au căzut în acea luptă din care el scăpase numai rănit.

La sfârșitul lunii august 1944, după ce România a trecut de partea Aliaților, nu a fost eliberat din rândurile armatei, ci a trecut războiul până la capăt, demobilizându-se în anul 1945.

Întors acasă, Haralambie nu găsește nici urmă din viața de până la război. Rușii, veniți în sat, au tras o linie de arătură pe locul unde urma să fie instalată noua frontieră. Casa lor rămăsese pe teritoriul Uniunii Sovietice, iar pământurile – în România.

Oamenii treceau granița, cu riscul vieții, să își muncească pământurile care acum se aflau în altă țară.

Haralambie mai avea un motiv să treacă granița. De partea cealaltă rămase o fată dragă, pe care o chema Ilenuța și cu care intenționa să se căsătorească. A fost prins de câteva ori, dar de fiecare dată scăpa numai cu avertizare.

Împreună cu unchiul său, Adam Ionel, au împerecheat doi boi și o vacă pe care o luase de acasă și munceau la câmp. Într-un zori de ziuă, când dormea adânc, obosit după munca din câmp, a fost arestat în Dealul Mare. I-au legat împreună mâinile de coada unui cal și l-au târât demonstrativ pe drumurile satului. Rușii îl învinuiau de trecerea ilegală a frontierei.

Procesul întocmit la Cernăuți l-a condamnat pe Haralambie Prodan la 25 de ani de închisoare. A fost dus la închisoarea din orașul Lvov. Aici se întâlnește cu fratele său Vasile, prins și el în timp ce trecea granița. Au stat un timp în aceeași cameră, apoi Vasile a fost eliberat. El, însă, a rămas închis. A participat împreună cu alți deținuți la reconstrucția clădirii centrale a gării feroviare din orașul Lvov.

După finisarea lucrărilor principale de reconstrucție a gării, Haralambie este repartizat la muncă într-un lagăr din apropierea localității Pevek, din regiunea Magadan, Rusia. Nimereste pe aceste meleaguri îndepărtate și sterpe chiar la începutul înființării lagărului Ciaunlag. Urma să muncească la exploatarea zăcămintelor de uraniu. Împreună cu un grup mare de nenorociți ca și el, au mers aproape două luni de zile, schimbând câteva trenuri,

până au ajuns în Vladivostok. Apoi încă vreo 4.000 km au plutit pe corăbii, traversând Marea Ohotsk și Marea Bering până au ajuns la Pevek. Au debarcat pe un loc gol, unde urmau să își construiască singuri barăcile. Condițiile extrem de grele, cu ger sub -40 de grade, curmau zilnic multe vieți omenești. După unele materiale documentare putem analiza o statistică: la 1 septembrie 1951, în lagăr erau 10.941 deținuți, iar la 19 iunie 1952 mai rămăseseră doar 7.274.

Primele luni ale supraviețuirii în lagăr necesitau eforturi supraomenești. Neadaptăți la condițiile nordului, mulți dintre ei nu rezistau. Lucrul în carierele de extragere a zăcămintului era istovitor. Coborau, legându-se cu trosuri unul de altul. La ieșire se aflau două butoaie mari de aluminiu: unul cu apă, celălalt cu spirt. Era imposibil de rezistat gerului aprig fără câteva înghițituri de spirt. Aproape toți își pierdeau dinții și li se rărea părul.

Li se aruncau din elicoptere cutii cu produse alimentare, haine și uneltele necesare pentru muncă.

Militarii care păzeau lagărul erau puțini, deoarece era practic imposibil să evadezi din acel loc. Dacă totuși se încumeta cineva, era devorat de fiarele sălbătice sau prins și adus înapoi de către băștinașii locurilor vecine, care-l schimbau pe spirt ori paltoane. Urșii albi se apropiau până aproape de lagăr. De jur împrejur se întindea tundra. Încotro să evadezi?

În lagăr, Haralambie s-a făcut frate de cruce cu un bărbat din raionul Zastavna. După eliberare și întoarcerea acasă au rămas foarte apropiați până la sfârșitul vieții. Astăzi, copiii și nepoții lor continuă să mențină acel fir de legătură.

Ieșind învingător din lupta pentru supraviețuire, Haralambie Prodan a fost eliberat după amnistie în vara anului 1953, fără dreptul de a se apropia mai puțin de 20 km de satul său natal, Proboțești.

S-a oprit în orașul Cernăuți, neavând acoperiș deasupra capului și pe nimeni alături. Într-o zi, a întâlnit un consătean pe numele de familie Bidașcu, care era paznic în cimitirul central din

Cernăuți. Aflându-i povestea, acesta l-a luat să trăiască în „căsuța paznicului” din cimitir.

Tot atunci, în vara anului 1953, Haralambie Prodan înaintează documente la București, cerând dreptul de a se stabili cu traiul în România. În răspuns primește refuzul.

Continua să locuiască în cimitir și să caute de lucru. Nu era ușor să găsească un loc de muncă după ce fusese condamnat la 25 de ani de închisoare.

În același an moare tatăl său, Dumitru Prodan, dar Haralambie nu are curajul să vină la înmormântare. Frica de a nu fi din nou aruncat în închisoare îl oprește să-și petreacă părintele pe ultimul drum.

Într-o zi, stând disperat în fața căsuței din cimitir, a zărit o fată care stătea aplecată asupra unui mormânt din apropiere. Peste câteva zile fata veni iar. El s-a apropiat cu sfială și din vorbă în vorbă a aflat că este o româncă din Roșă, pe nume Ana Paziuc (în familie îi ziceau Galina), și că vine la mormântul tatălui, decedat nu demult. Au făcut cunoștință și în ochi le-a scăpărat o scânteie, care cu timpul a crescut. Ana era mai mică decât el cu 16 ani. La 13 ianuarie 1954 au jucat nunta și au pornit alături prin viață, el devenind stâlpul casei, ea – căldura ei. Au avut împreună trei copii: Valentina (n. 1954), Pavel (n. 1956) și Elena (n. 1962).

Până în anul 1991, când s-a destrămat Uniunea Sovietică, Haralambie Prodan era unul dintre cei cărora le era interzis să intre în Probotești. Scăpând de această restricție, va veni în satul natal foarte des, folosind orice ocazie să se întâlnească aici cu rudele și cu prietenii din tinerețe. Privea cu tristețe din curtea casei de la Crihănești spre zare, unde i-au rămas loturile de pământ și multe vise neîmplinite.

În anul 1997, pentru prima dată după mulți ani, a fost în vizită la Racovaț, în România. Pe cine a găsit dintre rude și cunoscuți, este greu de spus azi. Din amintirile fiicei sale Elena, aflăm că a stat mult de vorbă cu primarul, care era și el un om înaintat în vârstă. Despre ce au discutat cei doi, rămâne numai să ne închipuim.

Mai erau pe atunci oameni în Racovăț care țineau minte cum a fost arestat Haralambie Prodan și dus, legat cu o frânghie de mâini, în urma călărețului rus.

Haralambie Prodan a plecat dintre noi la 12 mai 2011 și cine știe câte mărturii nespuse au dispărut o dată cu el?!

Ion și Aglaia Bortică, două destine amare

Ion s-a născut în anul 1893 în familia lui Vasile și Elena Bortică din Probotești. Familia era înstărită și avea mai multe loturi de pământ arabil și pădure.

În anul 1914, este chemat să-și facă serviciul militar în rândurile Armatei Române. Face școala de sergenți din Arad, slujind în continuare în Unitatea de cavalerie Arad.

În anul 1917, ia parte la bătăliile de la Mărăști și Oituz. Ajunge cu luptele până la Viena.

În anul 1918, vine pentru scurt timp acasă, aduce ca trofeu de la Viena o armă de vânătoare „Hubert”. În același an se căsătorește cu Aglaia (n. 1898), fiica lui Vasile Pavel, gospodar de frunte din Probotești.

În perioada anilor 1918–1920 este încadrat din nou sergent în Armata Română. Se demobilizează în anul 1920 și revine la vatră. Construiește casă și muncește loturile de pământ moștenite.

Ion și Aglaia Bortică au avut împreună cinci copii: Aglaia, Eugenia, Ana, Gheorghe și Mihai.

Anul 1944 este unul de mari suferințe. În luna august este dus la Onega capul familiei. Cu câteva zile înainte de a muri, scrie din lagăr ultima scrisoare:

14 noiembrie 1944

Dragă soție și dragii mei copilași!

Veți ști de mine că până în prezent mă găsesc bine sănătos. Vă scriu că am primit 4 cărți poștale de la voi cu data de 8–26 Oct. și mi-a părut foarte bine auzind că sunteți sănătoși și cu toții acasă,

că eram tare îngrijorat neștiind nimica de voi. De când am plecat de acasă nu am primit nici o scrisoare, nu știam ce e cu voi.

Acum m-am mai liniștit auzind că e bine acasă. Îmi pare foarte bine că trăiți. Dumnezeu să vă dea sănătate, mângâiere și bucurie.

Îmi pare bine că fratele Nicolai e acasă. Dar Mitriță e cu el? Este ori nu? Vă rog să vă păstrați cu sănătatea și cu mâncarea și îmbrăcămintea, să nu răciți. Semănați cât puteți și secerați grâu de cum veți putea și voi. Mai hrăniți vite, la care trebuie mai tare. Porci ori mai vindeți, ori țineți din ei, că tare e bună carnea. Poate voi scăpa și voi veni și eu acasă.

Pun această scrisoare într-un plic cu Dumitru Bodaicu, Nicolai Pompaș, Gheorghe Găină, Nicolai Pavel și Dumitru Botezatu. Sunt sănătoși și la un loc toți din sat.

Tu, dragă soție, să ai răbdare în orice fel și te mângâie cu copiii. Și voi, dragi copii, ascultați pe mama voastră și o mângâiați, ea cu voi și voi cu ea. Sănătate să vă dea Bunul Dumnezeu. Acolo aveți de toate, să nu ziceți nimic. Ați făcut un mare bine că mi-ați scris. Dumnezeu să vă îndrume la bine, mângâiere și sănătate.

Așteptăm și noi ziua de 22 noiembrie, că împlinim 3 luni aici pe loc și vom vedea ce mai e cu noi. De la 22 dacă trece și mai rămânem voi scrie iară. Rugați pe Dumitru Strugăreanu să vă ajute la ceea ce aveți nevoie mai mare.

Încheind scrisoarea rămân al vostru tată și al tău soț care vă sărută cu lacrimi și dor.

Ion ce face? Flăcăul meu Mihai e gospodar. Fetele tatei ce mai fac și scumpa mea soție?

Ion V. Bortică

Această hârtie, învețită de timp, scrisă cu creion simplu, este păstrată și azi de către urmașii lui Ion Bortică, amintind de tragedia acestui destin.

Numele lui Ion Bortică îl găsim scris pe Crucea Eroilor din Proboțești.

Gheorghe Pavel. Spovedania unui prizonier

M-am îndreptat cu pași timizi spre casa lui moș Gheorghe Pavel. Simțeam un fel de sfială, mă gândeam că vizita mea ar putea să-l deranjeze pe moșul care, peste două zile, pe 3 noiembrie 2021, avea să împlinească frumoasa vârstă de 95 ani. Dar această stare a dispărut pe dată, când a ieșit în prag gospodarul casei și ne-a poftit binevoitor să intrăm.

Trăiam o senzație nouă. Îl admiram pe bătrânul care nu s-a lăsat învins de greul anilor și al întâmplărilor ce-i apăsau umerii, și care se ține încă bine, în ciuda timpului trecător. A fost prizonier de război și a trecut prin calvarul lagărelor staliniste din care a reușit să evadeze, iar acum, ajuns la o frumoasă vârstă, este unul dintre puținii martori ai acelor timpuri.

Moș Gheorghe a început să-și depene firul amintirilor. M-a uimit prin faptul că ține bine minte date și nume, de parcă toate cele despre care îmi vorbea s-ar fi întâmplat ieri. Nu se simțea că trecuseră trei sferturi de veac de la evenimentele pe care le-a purtat adânc în suflet și care de multe ori i-au furat somnul, chemându-l să se plimbe pe cărările suferințelor.

*

„M-am născut pe 3 noiembrie 1926 în satul Proboțești, plasa Herța, județul Dorohoi, în familia lui Toader și a Aglaiei Pavel.

Trăiam ca toate familiile din satul nostru la acea vreme. Părinții erau proprietari a câtorva loturi de pământ, cu ogoare semănate, livadă și vie, aveau oi și vite, iar noi, copiii, participam împreună cu ei la muncă. Până în anul 1940, casa ne-a fost liniștită și îndestulată.

Acel blestemat an, 1940, a scos din casele lor mulți proboteșteni și i-a dus pe drumul refugiului. O parte dintre ei s-au întors înapoi peste un an, după plecarea rușilor, dar cei mai mulți au rămas pentru totdeauna departe de satul lor drag.

Din '40 încoace, viața a devenit alta, toți umblau îngrijorați și nesiguri pentru ziua de mâine. Dar nimeni nu putea să-și închi- puie ce nenorocire ne aștepta în anul 1944.

Într-una din zilele lunii martie 1944, eu și fratele meu mai mic Ion, am fost chemați să ne prezentăm la primărie. Ne-am dus împreună cu tata, mama rămânând îngrijorată acasă. Ni s-a adus la cunoștință că toți premilitarii cu vârste cuprinse între 14 și 18 ani vom fi mobilizați pe front, urmând să ne deplasăm spre sudul țării.

Pe 23 martie 1944, împreună cu fratele Ion și alți consăteni de vârsta noastră, ne-am alipit la o coloană, al cărei capăt nu se mai vedea, pe drumul ce duce spre Dorohoi. Eram niște copii, goniți pe căi necunoscute. Fratele meu avea numai șaisprezece ani. Întorcând capul în urmă și uitându-mă cu jale la satul meu, mi-am oprit privirea asupra mulțimii de lume care, alături de coloana noastră, ținea aceeași direcție. Bătrâni, femei, copii, care cu ce putea duce, se refugiau în România.

Ajunși la un loc de cantonare după multe zile de drum, flămânzi și obosiți, am fost hrăniți și ni s-a permis să ne odihnim. A doua zi, au fost citați de pe o listă băieții care împliniseră optsprezece ani; au fost încolonați și trimiși mai departe spre linia frontului, pentru a se înrola în rândurile Armatei Române. Noi, minorii, am ajuns copii de trupă în Regimentul 21 Dorobanți. Participam la săpatul tranșeelor și la construcția cazematelor. Ne adăposteam noaptea în niște bordeie umede și reci. În scurt timp, ne-am umplut de râie și de păduchi. Fratele meu, Ion, s-a îmbolnăvit și-l scuturau frigurile de abia se ținea pe picioare.

După ce România a ieșit din război împotriva Națiunilor Unite la 23 august 1944, ne-au dat drumul să ne întoarcem acasă. Ne-a bucurat vestea și ne închipuiam cum în curând vom fi iarăși în căsuța noastră. Dar am fost arestați la Adjud de către ruși, care ne-au închis într-o baracă lungă din spatele gării. Ne-am îmbărbătat și, împreună cu verișorul nostru Gheorghe N. Pavel și consăteanul Vasile D. Prodan, am evadat.

La început, ne-am ținut împreună, dar fratele meu bolnav mergea greu și eu am rămas cu el în urmă. Pe drumul plin de necăjiți ca noi, rămâneam tot mai în urmă. De la Râmnicu Sărat, ne-am pierdut cu totul de ai noștri.

Eram obosiți și flămânzi. Rupeam câte un strugure crud sau câte un măr la fel de verde, căci ce începea să se coacă, fusese deja cules de cei care trecuseră înaintea noastră. Fratele Ion, chinuit de boală și de foame, abia pășea. Eu încercam să mă țin mai tare, dar mi se întuneca și mie privirea. Noaptea ne ghemuiam unul lângă celălalt și dormeam pe pământ, până ne trezea frigul din zorii zilei. Printre cei care bejneau în panică se răspândise vestea că rușii sunt aproape.

Pe 5 septembrie 1944, am căzut prizonieri la ruși în apropierea Iașiului. O zi ne-au ținut la Iași. În dimineața zilei de 7 septembrie, ne-am încolonat într-un convoi lung și am pornit într-o direcție necunoscută. Nimeni nu ne lămurea nimic. De ambele părți ale coloanei, eram păziți de soldați ruși înarmați, care ne împușcau pe loc dacă cineva se încumeta să fugă. Mergeam zile în șir flămânzi și negri de colbul drumului. Cel mai mult ne chinuia setea. Buzele albe de arsură se evidențiau pe fața neagră de sudoare și colb. Înnoptam sub cerul liber, adunați mulți la un loc și păziți de soldați.

Într-una din zile, drumul nostru a cotit de-a lungul unui pâraiaș. Pe ambele maluri, până aproape de drum, era pusă la murat cânepa. Într-o clipă, uitând de frica morții, ne-am repezit cu toții la apă. Sorbeam cu nesaț apa murdară, cu cânepă în două. Am reușit să umplu în fugă și gamela pe care o aveam cu mine. La împușcăturile care au început să răsune deasupra capetelor noastre, ne-am întors în coloană. Pe drum sugeam cânepa udă, care a nimerit cu apa în gamelă. Ionel, fratele meu, era rău de tot.

Într-un sfârșit, după multe zile istovitoare de mers pe jos, am ajuns pe un șes întins din apropierea orașului Bălți. Ne-au dus pe o toloacă înconjurată cu gard din sârmă ghimpată. Eram păziți de soldați ruși și de câini. O lingură de cașă din crupe fierte era unica hrană pentru o zi. Stăteam sub cerul liber, în ploaie, în vânt, iar noaptea era deosebit de frig. De la a o vreme, am observat că se apropie câte o femeie sau câte un bătrân de locul unde eram închiși. Soldații îi mai fugăreau, dar cred că știind că nu prezintă

niciun pericol, nu-i băgau în seamă. Am înțeles că-și caută bărbații ori feciorii și vin cu nădejdea că poate recunosc pe cineva, poate obțin vreo veste. Atunci a și apărut un fel de poștă între noi, cei închiși, și ei. Din om în om se mai găsea câte un creion și o bucățică de hârtie. Scriau câte o scrisorică, o împătureau și o băgau într-un bulgăre mai moale, pe care îl purtau în palme până-l rotunjeau. Aruncau cât se poate mai departe mingiua de lut cu nădejdea că scrisoarea-și va găsi adresatul.

Am scris și noi o scrisoare pentru părinți, în care le comunicam unde ne aflăm și cine din sat se mai află împreună cu noi. Am scris adresa, am împăturit hârtia, am învelit-o în lut și încă o mingiucă s-a cotilit după gard. Nu aveam mare nădejde că vestea noastră va ajunge până la Probotești. Dar a ajuns. Au aflat acasă de soarta noastră și ne plâneau în fiecare zi. Pe șesul de la Bălți, am stat douăzeci și patru de zile. Mulți nu au mai ieșit vii din acel ocol.

În dimineața zilei de 2 octombrie 1944, am fost scoși din locul în care ne-au ținut aproape o lună de zile, ne-am încolonat și ne-am îndreptat spre gară. Ajunși în gară, am primit fiecare câte o pâine uscată și ne-am urcat în vagoane. Au urmat două săptămâni de drum. Noaptea, când încercam să adormim, era foarte frig. Deasupra noastră, pe vagoane, patrulau soldații.

Peste două săptămâni de drum, am ajuns la locul destinat și am primit ordin să coborâm. Mulți dintre noi erau atât de slăbiți, încât nu se puteau ține pe picioare. Ne-am încolonat câte cinci în rând și pășeam ținându-ne unul de altul. Picioarele nu mă ascultau. La fiecare pas, cineva poticnea să cadă. Îl sprijineam cum puteam pe fratele bolnav, străduindu-mă să-mi mobilizez puținele puteri. Eram circa 2.250 de prizonieri.

Am fost duși într-un lagăr din regiunea Donețk. Ne-au oprit în fața unor barăci lungi din scânduri corojite. Lagărul era îngrădit cu gard înalt din sârmă ghimpată și păzit de soldați înarmați. Ne-am ghemuit pe scândurile reci din baracă. Era întuneric și rece înăuntru. Acesta avea să fie ultimul sălaș pentru mulți prizonieri.

Pe teritoriul lagărului, se afla un bazin mare cu apă. Cei mai

în putere puneau apă în butoaie mari, din care ni se permitea să luăm. Trei zile și trei nopți au stat oamenii într-un șir lung, așteptând rândul să-și potolească setea.

Au început în sfârșit să ne aducă și de mâncare: o pâine la opt oameni și un polonic de ciorbă făcută din pește mărunț și sărat, „tiulică” îi zicem noi, și tărâțe. Pâinea de cele mai multe ori era veche și muceztă. Mai primeam și ceva mahorcă. Acei care fumau schimbau feliuța de pâine pe mahorca nefumătorilor.

Printre ai noștri erau mulți grav bolnavi, la care nu se uita nimeni. Despre vreun ajutor medical, nici vorbă! Zilnic își dădeau sufletul câte 20–30 de oameni.

Deținuții decedați erau scoși din barăci în fiecare seară și puși unul peste altul în căruțe. La fiecare căruță se înhămau câte unsprezece oameni însoțiți de câte patru soldați și câini. În loc de mormânt se săpau niște gropi lungi în care se răsturnau morții din căruțe și se acopereau cu țărână și zăpadă. Un capăt de groapă rămânea neacoperit pentru a fi prelungit în ziua următoare. Fiecare dintre cei care azi săpau groapa, putea fi îngropat ziua următoare. Au murit foarte mulți oameni în iarna aceea.

O parte dintre noi eram scoși la diferite munci în afara lagărului.

Întorcându-se de la muncă într-o zi geroasă de la începutul lunii decembrie, consăteanul nostru, Ion Costea, a adus o căpățână de curechi, pe care a dovedit s-o ascundă sub haină, în timp ce trecea pe lângă un lan cu curechi înghețat. Am hăcuit-o mărunțel și am împărțit-o în grămăjoare egale pentru fiecare. Poate curechiul a fost pricina, poate altceva, dar la câteva zile a dat dizenteria în noi.

Pe 17 decembrie 1944, moare în brațele mele fratele meu, Ion. A pâlpăit pentru câteva clipe un băț de chibrit aprins de cineva, ca să-i lumineze calea sufletului. Mi se rupea inima de durere, frățiorul meu scump n-a mai putut rezista mizeria acestei lumi! Pe 22 decembrie 1944, se stinge din viață și Ion Costea.

La câteva zile, unul după altul, au murit Ion Hujei, Costică a lui Toadere Aniță, unul Condurache, nu-mi aduc aminte numele

– familia lui avea o căsuță peste drum de Mihai Cucereanu. Mulți proboteșteni s-au prăpădit! M-am întâlnit în lagărul stalinist și cu alți consăteni: Vasile Botezatu, Mitrel Bortică. Din Târnauca era unul Adam Pânzariu, pe care l-au împușcat, și Nicolai Cojocar, care a stat închis la carceră pentru doi ciocălăi ruși de pe un lan din apropierea lagărului; erau mulți cunoscuți din satele vecine.

După Anul Nou, pe la începutul lunii ianuarie a anului 1945, în lagăr a venit o comisie, se spunea că de la Moscova. Erau mulți la număr și s-au împrăștiat în control prin tot lagărul. Nu știi care a fost pricina și scopul acestei comisii, dar noi am simțit o îmbunătățire, cât de cât, a existenței noastre.

Au fost scoase butoaiile vechi în care se amesteca ciorba, fiind înlocuite cu cazane mari de aluminiu. Tărăța cu care ne hrăneau a fost înlocuită cu orz cojit, se mai slobozea și câte un strop de grăsime în mâncare. Dar era târziu, mult prea târziu. Rămăsesem în viață mai puțin de jumătate din cei cu care venisem în toamna anului 1944. Mulți au fost secerăți mai târziu de tifosul care a dat peste noi. Circa 1.800 deținuți au fost secerăți de boală.

Până în primăvara anului 1945 eram scoși puțin la muncă, fiind mulți slabi și bolnavi. Dar supraviețuind și ajungând în primăvară, au început să ne selecteze. Alegând grupuri de câte 25–30, îi duceau spre gară, de unde plecau în alte lagăre. Într-o astfel de grupă a nimerit și proboteșteanul Mitrel Bortică, care a ajuns apoi într-un lagăr din Baku.

Eu am ieșit în primăvară slăbit și au început să mi se umfle picioarele. Se făcuseră butie până mai sus de genunchi. Dar a dat Domnul că peste o vreme am început să-mi revin.

Pe la sfârșitul primăverii s-a făcut din nou o selecție în lagăr. Au fost aleși vreo cincizeci de inși, printre care mă număram și eu. Ne-am încolonat și, păziți de soldați cu câini, am mers mult timp pe jos, până ce am ajuns în alt lagăr, tot din zona Donbasului.

În total, au fost adunați în acest lagăr 4.000 de oameni. Lagărul se afla în apropierea minelor de cărbune și noi fusesem transferați acolo la muncă.

A început o nouă etapă în viața mea, cu un regim strict și istovitor. Munceam în două schimburi, eu fiind repartizat în schimbul II. Aveam următorul regim:

Între orele 6:00 – 8:00, se servea mâncarea de dimineață.

Eram mulți la număr, de aceea, de multe ori când îmi ajungea rândul, nu mai dovedeam să mănânc pe așezate, sorbeam din fugă ciorba, iar pâinea o mâncam din mers. Trebuia să termin până la încolonarea care avea loc la 8:30.

Urma să ne adunăm într-o sală mare, unde ni se furnizau „informații politice”, cu lămuriri zilnice despre cine sunt dușmanii puterii sovietice și ce daună mare aduc ei societății socialiste.

De la orele 12:00 până la 13:00 era prânzul, când se crea, la fel, o mare îmbulzeală, deoarece la orele 13:30 trebuia din nou să ne încolonăm la poarta lagărului. Parcurgeam pe jos două ore și jumătate până la locul de muncă. Pe drum ne însoțeau soldați și câini.

La ora 16:00, începea munca în schimbul II. Săpam cărbune și-l încărcam pentru a fi scos la suprafață, întăream cu pari groși tunelul pentru ca să nu se prăbușească. Ieșeam din mină oboșiți și negri, de ne sticleau numai ochii. Munca în schimbul II se sfârșea la miezul nopții. Și iar porneam pe jos două ore și jumătate în plină noapte, până ajungeam la locul unde eram cazați. Dar nu ne tihneau nici puținele ore de odihnă. De cum adormeam, eram sculați pe rând, câte unul, și eram duși într-o cameră, unde ni se făcea interogatoriul, fiind tratați ca mari dușmani ai puterii sovietice. Se întâmpla să fiu sculat și dus la interogatoriu de două sau chiar de trei ori pe noapte. Mi se puneau întrebări lipsite de orice logică, dar somnul era pierdut. Așa a durat zi și noapte până la 31 octombrie 1945.

În ultima seară de octombrie, am fost din nou selectați un grup de oameni, chemați câte unul într-un cabinet, unde ni s-a ordonat ca a doua zi dimineață să nu mergem la mâncare, ci să ne prezentăm la poarta lagărului. În total, ne-am adunat vreo 40. Nu știu după care principiu ne-au ales, poate că era o selecție la nimereală. Ne-au despărțit în două echipe și, pe rând, am intrat

într-o clădire mare, în subsolul căreia se afla baia. Pentru prima dată după mult timp, am făcut o baie adevărată. Apoi, am primit haine pentru lucru: un fel de vestoane fără dosală și pantaloni, iar pe picioare – galoși. Ne-au cazat în niște odăi mari, câte doisprezece oameni în fiecare. Primeam zilnic taloane pentru a lua masa la cantină. Așa a început munca mea, în condiții mai bune, la altă mină din Donbas.

Comparativ cu lagărul unde m-am aflat la început, îmi părea că am nimerit în rai, măcar că munceam din greu. Nu aveam de ales, trebuia să fiu supus, asta era unica soluție pentru a supraviețui.

Mi-aduc aminte de o întâmplare, pe care vreau să o povestesc, ca să vă puteți închipui cât de slabi eram.

Ziua de 7 noiembrie era considerată zi de mare sărbătoare în Uniunea Sovietică – era Ziua Revoluției Socialiste din Octombrie, sau Marele Octombrie, cum se mai zicea prescurtat. Era zi liberă pentru toți, cu organizare de paradă și multe solemnități, și nu se lucra nici în lagăre și nici în închisori. Așteptam și noi o zi ca să ne odihnim. Dar în seara zilei de 6 noiembrie a venit un militar gradat, „nacialnic” cum se zice la ruși, și ne-a adus la cunoștință că, deși este sărbătoare, va trebui să ieșim la lucru a doua zi, deoarece trebuie urgent de încărcat un vagon de cărbune. Ce ne rămânea de făcut?

Dimineața ne-am prezentat la gară și până la amiază, vagonul a fost încărcat. Pentru ascultare, la amiază ne-au adus mâncare bună și o sticlă de un litru de rachiu. Am împărțit rachiul în mod egal și ne-a revenit la fiecare câte 50 g. Dându-l pe gât, am simțit cum mi se moaie picioarele și mi se învârte capul. De la 50 g de alcool ne-am îmbătat toți, că de-abia ne țineam pe picioare. Atât de istoviți și slăbiți eram!

Timul trecea și am simțit că suntem mai liberi. Nu eram chiar atât de strict păziți. Pentru munca în mină, alături de talonașele pentru mâncare, am început a primi și ceva bani. Un timp, am lucrat la încărcat cărbune, apoi din nou am coborât la lucru sub pământ.

Munceau în mină condamnați de multe naționalități. Fiecare avea istorioara sa tragică. Bunăoară, împreună cu noi lucra o

tânăra poloneză, care a fost arestată în timp ce mergea după pâine la magazin. A lăsat doi copii încuiați în casă și plângea zilnic, neștiind de soarta lor. Muncea alături de noi și un rus, care locuia la el acasă, dar era luat în evidență și obligat la muncă pentru binele obștesc din cauză că fusese prizonier la nemți. Totuși, atitudinea față de el era alta. Rusul acela s-a dovedit a fi un om bun și m-a luat chiar și în ospetie la el acasă. Mergând spre casa lui, a zâmbit cu mai multe înțeleșuri și mi-a arătat direcția cea mai puțin primejdioasă în care aș putea s-o iau, dacă mă hotărâsc să evadez.

Gândul că aș putea evada din acel blestemat lagăr sovietic, începea să prindă rădăcini în mintea mea.

În apropierea Crăciunului, am fost chemat într-un cabinet și am fost înștiințat că în curând voi fi eliberat din lagăr, dar până atunci nu aveam voie să-l părăsesc. Am primit în mână o hârtie în care scria că voi fi eliberat din lagăr pe data de 22 ianuarie 1945. Mi s-a lămurit că aceea era adevărîța în baza căreia voi primi un nou buletin atunci când mă voi întoarce acasă. Astfel de hârtii primiseră mai mulți deținuți.

Zilele treceau, dar conducerea lagărului nu se grăbea să ne elibereze. Am discusut haina și am ascuns cu grijă înăuntru adevărîța. I-am înștiințat pe tata și pe mama printr-o scrisoare, comunicându-le că în curând mă voi întoarce.

Pe 28 februarie 1946, am primit înștiințare de la poștă că am un pachet de acasă. De la sfârșitul anului 1945, au început să ne permită să primim pachete de acasă. Nu am mai luat pachetul de la poștă, fiindcă lucrurile s-au derulat altfel...

Văzând că nu suntem eliberați, am început să ne alarmăm. Nu știam ce surpriză ne-ar mai putea aștepta. Doisprezece dintre noi, care ne grupasem cumva de la început, discutam despre situația care se crease. Am luat hotărârea să nu mai așteptăm și să evadăm din lagăr. Nu am ieșit toți odată. Grupându-ne câte doi, am părăsit pe neobservate lagărul. Eu eram împreună cu prietenul meu din raionul Storojineț, Nicolae N. Nicolaiciuc, și am luat-o în direcția pe care mi-o arătase rusul, cu care am lucrat împreună.

Libertatea noastră nu a durat mult. Peste trei zile ne-au arestat și ne-au închis. Am fost puși în fața alegerii: ori ne întoarcem înapoi în lagăr, ori facem de la patru la șapte ani de închisoare. Am ales prima variantă. Miliția ne-a însoțit până am urcat într-un tren, care făcea cale întoarsă. Când trenul s-a îndepărtat de gară și a început să crească viteza, am sărit din el și pe ocolite încercam să găsim o altă gară din care să putem ajunge la stația Iasinovataia, iar de acolo să ținem calea spre Cernăuți.

Mergeam pe jos de-a lungul căii ferate. Dând de un magazin, am intrat și am cumpărat câte trei pâini, potolindu-ne foamea din mers. Afară înnopta, iar noi obosisem de-a binelea. Căutam în zare să găsim vreo lumină, cu nădejdea că ne va primi cineva la somn. Bătând pe la uși, am dat de o casă unde ni s-a deschis și stăpâna, auzind că-i propunem bani, ne-a primit. Ne-am culcat amândoi pe un pat de scânduri din fundul odăii, dar nu a fost să ne odihnim, fiindcă am auzit vorbindu-se în șoaptă cum se pregăteau să ne dea pe mâna organelor, înțelegând că suntem fugari. Am ieșit încet din casă, căci nu puteam risca. Mergând peste câmpuri, am zărit ceva în zare. Când ne-am apropiat, am văzut o gireadă de paie putrede. Ne-am făcut loc în ea, ca într-o vizuină. Eu aveam un cearșaf înfășurat de mine, pe care l-am luat când am fugit din lagăr, cu gând că-mi va prinde bine. Ne-am învelit cu el și ne-am lipit strâns unul de celălalt, ca să ne încălzim. Peste noapte a nins și noi ne-am trezit acoperiți de omăt.

Și iar am pornit la drum. De atâta mers pe jos, bocancii mi s-au rupt de tot, iar tălpile s-au acoperit de beșici. Am rupt cearșaful ce-l aveam în patru bucăți și mi-am înfășurat picioarele. Ieșind de-a lungul căii ferate, după câteva ore de mers, am reușit să urcăm într-un tren.

Pe vremea aceea, așa ca noi erau mulți: fugari, copii orfani, femei pribegind. Ne-am contopit în mulțime, iar atunci când simțeam vreun pericol, ne ascundeam între vagoane. După vreo douăsprezece zile am ajuns la stația Iasinovataia. Coborând din tren, am cumpărat de la bufetul din gară câte două pahare de ceai

și ceva de-ale gurii, dar când să ieșim, am fost arestați.

Iar au urmat interogări și învinuiri la adresa noastră. Într-un sfârșit, am fost conduși spre un tren care se îndrepta spre Donețk și am fost obligați să ne întoarcem. Mare a fost norocul nostru că în tren am dat peste un moșneag înțelept care, aflând despre pățaniile noastre, ne-a sfătuit și ne-a încurajat, lămurindu-ne cum am putea să ajungem acasă.

Peste câteva ore după ce urcasem, apropiindu-ne de o gară, am sărit iar din mersul trenului și am urcat în altul care abia se pornea. Așa am ajuns la stația Jmerinca din regiunea Vinița. În gară era cald și liniște. Simțindu-ne în afara pericolului, am dormit pe o bancă din sala de așteptare a gării și în zori am urcat într-un tren care mergea cu cărbuni spre Cernăuți. Ne-am tupilat sus, deasupra cărbunelui. La Ocnița, trenul s-a oprit. Am coborât și noi să ne dezmoțim și, apoi, iar sus pe cărbuni. Cineva, totuși, ne-a observat și ne-a pârât.

La Lipcani am fost arestați și coborâți într-un vagon. Eram atât de aproape de casă, dar în momentul acela înțelegeam că suntem mai aproape de închisoare. Am închis ochii și m-am lăsat legănat de mersul lin al trenului.

Când m-am trezit, am înțeles că suntem trecuți de Mămăliga și ne apropiem de Cernăuți. Aruncând privirea în părți, am văzut că au adormit și milițienii, dormea lângă unul din ei și prietenul meu, Nicolai Nicolaiciuc. Voiam să-l trezesc, dar mă temeam că se vor trezi toți. Am mai zăbovit câteva clipe până a mă hotărî și, cu inima frântă de neputință, am deschis încet ușa vagonului și am sărit din tren.

Fugeam într-un suflet înapoi spre Noua Suliță, răsuflând ușurat când trenul a dispărut din zare. Mă rodea gândul că nu l-am putut trezi pe Nicolai... Intrând cu pași grăbiți în Noua Suliță, am fost întrebat de un trecător încotro merg așa de iute. Bănuiam că-i par suspect. I-am răspuns că la spital, a fost primul răspuns care mi-a venit rapid în minte, știind că drumul ducea spre spitalul din orașel. Poate că necunoscutul m-a întrebat din simplă curiozitate,

sau poate era un om vorbăreț, eu oricum purtam o mare frică în suflet, știind de unde vin.

Când am ieșit la Prut, am văzut niște pari bătuți în vad. Trebuia să trec de cealaltă parte. O femeie care scotea apă m-a privit lung și, fără să mă întrebe ceva, mi-a spus să fiu precaut, că mulți au fost arestați încercând să treacă Prutul. Dar Dumnezeu a scos în calea mea doi creștini care m-au ajutat să trec cu bine apa și am ajuns împreună cu ei la Herța. Aceștia erau doi morari de peste Prut, care tocmai atunci veneau la moară. Despărțindu-mă de ei lângă moara din marginea Herței, am cotit-o pe cărarea care șerpuia de-a lungul Holeacului și m-am îndreptat spre casă.

Mare mi-a fost bucuria, nu am cuvinte s-o descriu.

Aflând despre toate întâmplările mele, tata își dădea seama că trebuie să stau mai departe de ochii lumii. Asta a spus-o și primarul, Petrea Bidașcu, venind pe la noi peste vreo săptămână. L-a sfătuit pe tata să tacă despre întoarcerea mea. Așa am procedat. Stăteam ascuns, dar nespun de fericit, fiindcă eram acasă.

Trecuseră cam trei luni de când eram acasă când, în una din zile, am hotărât împreună cu tata să mergem la Herța ca să mi se elibereze buletin și să fiu luat în evidență. Am prezentat hârtia pe care o aveam din lagăr. Nu prea le-a plăcut hârtia mea, o tot întorceau de pe o parte pe alta, dar până la urmă au primit-o. Peste o lună, am primit documentele. Viața continua, îl ajutam pe tata la muncă, noaptea încă mult timp săream din somn și nu înțelegeam dacă visez sau chiar sunt acasă.

În anul 1947, m-am însurat în Târnavca cu Eugenia Stoleriu și am un fiu, Gheorghe. Am trăit în bună înțelegere o viață frumoasă, până când Domnul a luat-o la El acum opt ani. Am rămas să-mi trăiesc singur zilele, mângâindu-mă cu amintirile.

Ajuns la adânci bătrânețe, nu am uitat amarul și nenorocirile petrecute în tinerețe. Nu l-am uitat pe fratele Ion și nici pe ceilalți prieteni de nefericire, care și-au dat sufletul departe de casă, pe pământuri străine și vitrege.”

*Căsuța de la
marginea țării*

TATIANA TUTUNARU-BÂRZU

Trec zilnic oameni pe lângă ea. Este ultima casă de pe partea dreaptă a drumului, ce urcă lin spre pădure. Stă de multe decenii cocoțată pe o înălțime, pe care proboteștenii o mai numesc încă „la Podcolină”. Gospodarii casei nu mai sunt demult printre noi, dar numele lor s-a transformat în toponim local. Stă tăcută și singuratică, cu pereții văruiți și cu o fântână din piatră în față. Se înalță ca un monument al timpurilor grele ce s-au abătut peste sat la mijlocul secolului trecut. Nucii bătrâni, care o înconjoară, ar trebui să mai țină minte vremurile când pe ramurile lor se cățărau copii și casa era plină de glasuri, deoarece a adăpostit sub acoperișul ei o familie mare, cu opt copii.

Și dacă plânge o vioară în Proboțești, întrecându-se cu trilul păsărilor vara și cu șuierul vântului în timpul iernii, apoi nu este altceva decât sufletul lui Dumitru Podcolină – lăutar vestit al acestui ținut și gospodarul dintâi al casei. L-am cunoscut și eu, mi-a rămas întipărit în memorie îmbrăcat în straie albe și cu vioara subsuoară.

Vioara a fost marea lui pasiune de care nu s-a despărțit până la sfârșitul vieții. Tot vioara a fost și marea lui salvare în zilele de grea cumpănă. Sătenii glumeau că Dumitru Podcolină, când a venit pe lume, avea o vioară în mână. Melodiile revărsate de sub arcușul acelei viori răscoleau până și cele mai indiferente suflete, pătrundeau până la inimă. Nu se încingea nici o petrecere în Proboțești fără lăutarul Podcolină. A fost un om foarte glumeț și ușor în comunicare, de și se părea că toată viața lui era o sărbătoare.

Rămas despărțit de frații și surorile refugiate de partea cealaltă a gardului de sârmă ghimpată, trecând calvarul Gulagului stalinist

* Publicat în „Glasul Bucovinei, Revistă trimestrială de istorie și cultură”, Cernăuți – București, anii XXVIII–XIX (2021–2022), nr. 1–4 (107–110), pp. 248–252.

într-un lagăr de pe malul lacului Onega și reușind să evadeze, Dumitru Podcolină nu s-a închis în sine și nu s-a supărat pe viață, ci a trăit-o făcându-și bucurie lui și celor din jur din lucruri mărunte, alinându-se cu câte o melodie.

Spărgea liniștea amurgului glasul unei viori, mânăuită de muzicantul care stătea pe pragul casei sale din Probotești și privea la orizont conturul altei țări. Astăzi, puțini își mai pot închipui ce simțeau oamenii de atunci care priveau același tablou, fiindcă aproape din fiecare curte din Probotești se vede România.

De câte ori trec pe lângă casa de la marginea satului mă trezesc, fără să vreau, cu gândul rătăcind pentru o clipă spre familia care a locuit aici, spre cei opt copii care s-au împrăștiat prea departe prin lume și care, de ani buni, nu mai vin la ea. În ciuda timpului care șterge urmele, casa de la margine de țară stă neclintită și curată, cum este albul varului de pe pereții ei. După câteva încercări nereușite de a lua legătura cu unii dintre copiii lui Dumitru și ai Savetei Podcolină, eram gata să renunț și priveam cu nostalgie la casa din zare. Aș fi vrut să-mi împrăpăteze memoria vreun copil crescut pe cuptorul acestei case, dar totodată înțelegeam că este cam târziu.

Bunăvoința cu care mi-a răspuns domnul Nicolae Podcolină din Chișinău m-a bucurat nespus. Am rămas plăcut mirată că și soția dumnealui, deși nu-i proboteșteancă, este legată de aceste locuri.

Citeam și reciteam cugetările proboteșteanului, născut în casa de lângă pădure și aruncat de valurile vieții să-și trăiască veleitul în Chișinău. Deși a îmbrățișat profesia de medic, muzica l-a însoțit mereu, pe el și pe ceilalți frați și surori. Sunt sigură că din ceruri, Dumitru și Saveta Podcolină se mândresc cu băiatul lor, care poartă adânc în suflet dragostea și dorul casei părintești.

*

„M-am născut în satul Probotești din fostul județ Dorohoi. Sat situat la 18 km de fostul centru județean, la 3 km de Herța și

la 13 km de Noua Suliță. Un sat parcă uitat de lume, cu vreo 800 de case, dintre care o mare parte au rămas pustii în anul 1944. Oamenii și-au părăsit gospodăriile, refugiindu-se în România de frica «eliberatorilor».

Satul Probotești, înconjurat din trei părți de niște dealuri pitorești menite parcă să-l păzească de vânturi, a suportat tragedia de a-i fi instalată granița cu sârmă ghimpată chiar prin inimă, despărțindu-l în două. Refugierea în România a oamenilor cu copii de diferite vârste a fost permisă numai timp de două ore, în 1944.

Mai norocoși au fost cei care aveau care cu boi sau căruțe, dar ceilalți au plecat la drum doar cu traista în spate și cu gândul la libertate, înțelegând că pe Dealul Mare, acolo unde urmau să-și instaleze colibele sau bordeiele, era puțin probabil că-i așteaptă cineva. Au rămas surprinși când localnicii i-au ajutat după posibilități, ba pe unii i-au și găzduit în casele lor.

Mama mea, Saveta, a fost fiica lui Gheorghe Găină, un gospodar foarte bogat, cu loturi de pământ și pădure. Dar la vârsta de șaisprezece ani a rămas fără ambii părinți, cu șapte frați și surori mai mici, pe care i-a crescut de una singură. Fiind doar niște copii, au pierdut toată agoniseala părinților.

Rămânând o fată necăjită și săracă, s-a căsătorit cu tatăl meu, Dumitru Podcolină, un tânăr dintr-o familie de muzicanți dăruită de Dumnezeu, care deși a studiat doar două clase, era foarte isteț și talentat. Ajuns copil de trupă pe lângă orchestra militară din București, a învățat să cânte la mai multe instrumente de suflat, dar pentru toată viața a ales vioara. Fiind înzestrat cu o voce de invidiat și cu o ureche muzicală perfectă, având un bogat reperoriu cules de prin sate, posedând bine și folclorul orașenesc, a ajuns pe parcurs un lăutar vestit în toată regiunea Cernăuți.

Din tot ce agoniseau Dumitru și Saveta Podcolină, au reușit pentru început să construiască o bojdeucă acoperită cu stuf, cu două cămăruțe, una dintre ele fiind ocupată de o plită mare, de cuptorul de copt pâine, deasupra căruia era loc de dormit și unde au crescut cei opt copii, și de un pat de scânduri acoperite

cu paie și cu un țol, unde dormeau părinții. Cu timpul, alături de căsuța acoperită cu stuf, părinții vor dura o casă mai mare și mai spațioasă, cu câte două geamuri la fiecare odaie, care stă și acum neschimbată.

Toți frații și surorile tatei și ai mamei s-au refugiat în România, cu excepția unui unchi din partea mamei, pe nume Adam Găină. Fiind un băiețandru, a avut neatenția să rostească câteva cuvinte nemțești pe care le-a memorat din auzite. Sărmanul flăcău a fost arestat și condamnat la zece ani de închisoare, fiind învinuit de spionaj în favoarea Germaniei. Părinții nu au dovedit să se refugieze și, împreună cu sătenii rămași, trăiau zile pline de deznădejde și frică. Militarii sovietici, veniți în sat, se comportau ca stăpâni.

Într-o zi din vara anului 1944, au intrat în curtea casei noastre doi soldați ruși înarmați. Tata, plin de frică și el, mai făcea haz de necaz, liniștindu-și copiii: «Poate au să mă mănânce pe mine, dar pe voi – nu!»

Orice încercare de conversație a unora cu alții era fără succes, deoarece limbile sunt foarte diferite, iar cei doi soldați, fiind tineri, aproape niște copii, nici prin gesturi nu știau să se exprime. Până la urmă, unul dintre cei doi soldați s-a dus în drum, a găsit o piatră rotundă și a adus-o în palmă. Mama, dându-și seama că sunt flămânzi, le-a arătat un ou și ei au dat afirmativ din cap. Le-a prăjit ouă, iar soldații, așezându-se la masă, au arătat apoi cu degetul la gât, gest universal pe care-l înțeleg toate popoarele lumii. Tata a scos o sticlă cu țuică și ei au cinstit un păhărel, nu mai mult. Copiii, curioși, au început să se intereseze de pistoalele lor. Și atunci, un soldat, vrând să-i distreze, a luat «Kalașnikovul», s-a dus în spatele casei și a tras două focuri de armă în sus.

Din nefericire, în acel moment pe drum trecea călare un maior rus. Auzind împușcăturile, a și răsărit în pragul casei, i-a dezarmat pe soldați și i-a pus pe amândoi în genunchi. Luându-și inima în dinți, tata a început să se roage să nu tragă în ei, fiindcă nu au nicio vină. Primul glonț însă l-a rănit mortal pe unul dintre cei doi și el a căzut lângă pragul casei. Al doilea a fost rănit și gonit sângerând

până-n centrul satului, unde și-a dat și el sufletul. Trei zile a zăcut trupul lui în mijlocul drumului, vârand spaima în oamenii și așa dezorientați. Descreieratului de maior, pentru «eroism», i s-a oferit probabil o avansare în serviciu sau poate și o decorație.

Nu a trecut mult timp de la acea întâmplare și, pe la sfârșitul verii, rușii au început să-i ridice pe cei mai tineri și mai voinici bărbați din sat ca să-i ducă în lagărele de concentrare de lângă lacul Onega. Drept urmare, în sat a apărut expresia «duși la Onega». Împreună cu alți 44 bărbați luați forțat, a nimerit într-un astfel de «iad al morții» și tatăl meu, Dumitru Podcolină.

Frigul și foamea coseau zilnic zeci de vieți omenеști. Tata, ca să supraviețuiască, a dormit două săptămâni alături de un decedat, luând și farfuria acestuia cu ceea ce se mai numea «mâncare», motivând că vecinul este bolnav și că el îl ajută ducându-i mâncarea la pat. În acele zile negre îi treceau prin cap niște gânduri halucinate, cum ar fi să-și taie mușchii de sub genunchi și să-i mănânce...

Pierzându-și orice nădejde de supraviețuire, tata, împreună cu M. Prodan, unicul consătean rămas viu dintre cei cu care venise, au evadat din lagăr. Fiind îmbrăcați în haine vârgate specifice pușcărișilor, s-au cățarat deasupra unui vagon marfar și au pornit într-o direcție necunoscută, numai ca să scape cu zile. Trenul ținea calea spre sud și, după multe zile, au ajuns în Baku. Au fost observați de îndată ce coborâseră, arestați și trimiși sub supraveghere înapoi, în același lagăr al morții. Nimerind iar în locul de unde fugiseră, au fost pedepsiți să stea trei zile fără apă și fără hrană. Înțelegeau că mai devreme sau mai târziu tot vor pieri, înfrânți de chinuri, astfel încât se încumetară să evadeze din nou. Și iar au ajuns în Baku, și iar au fost arestați. Milițianul care-i interoga a văzut că tata are la el o vioară și i-a ordonat să cânte.

A răsunit cu foc glasul viorii din Proboțești de a răscolit și sufletul călăului. Într-un sfârșit, milițianul i-a eliberat, zicându-le: «Idite na vse chetyre storony!»¹ Au plecat repede înainte de a se

¹ „Mergeți în toate cele patru colțuri ale lumii!” – în limba rusă.

răzgândi cel care le dăruise libertatea. S-au urcat pe vagoane de marfă, schimbând mai multe trenuri. Au avut marele noroc să scape neobservați, ajungând, după mai multe zile, în Bucovina. Când se afla la un pas de casă, tata s-a lovit de ceva atunci când trenul trecea printr-un tunel de sub un munte. A căzut leșinat, dar Bunul Dumnezeu S-a îndurat și el și-a revenit.

Nu-și putea crede ochilor când s-a văzut ajuns în gară la Noua Suliță. Sleit de foame, a bătut la o ușă și a cerut de mâncare. Și-au făcut milă de el gospodarii casei, aflând de calvarul prin care a trecut. L-au invitat la masă, dar nu i-au dat să mănânce cât și-ar fi dorit din motive lesne de înțeles, mai ales că acești înfomețați își pierduseră reflexul să mai simtă când sunt sătui.

Ajuns acasă, tata se simțea cel mai fericit om din lume, măcar că satul lui de altădată nu mai exista și viața devenise cu totul alta.

În anul 1947 a început colectivizarea «benevolă». Li s-a confiscat carul cu boi și cele 6 ha de pământ. Am rămas numai cu o vacușoară, lapte de la care era prea puțin ca să sature zece guri. Mulți ani de zile ne sculam pe jumătate flămânzi de la masă.

În timpul verii se termina făina de porumb și noi, copiii, mergeam în pădure la strâns fragi pentru a-i schimba prin sat pe câțiva pumni de făină. Dar fragii nu creșteau peste tot, ci mai mult se întâlneau prin poienițele luminoase de sub gardul de sârmă ghimpată. De multe ori ne arestau grănicerii sovietici, ne luau fragii culeși și ne duceau la pichet, unde ne puneau la prășit cartofi până seara. Nu ne dădeau nici apă, iar despre mâncare nici vorbă! Imaginați-vă cum se întorceau acasă noaptea, prin pădure, cale de vreo 5 km, niște copii mai mici de zece ani, fără fragi, obosiți și chinuiți de foame și frică!

În pofida acestei copilării nefericite noi, toți copiii lui Dumitru și ai Savetei Podcolină, am crescut sănătoși, înalți, voinici și deștepți. În casa neîncăpătoare, cu bucate puține pe masă, domnea muzica. Tata formase împreună cu noi o orchestră a familiei, care devenise vestită prin satele vecine și eram invitați să cântăm pe la nunți și cumătrii. Nu toți am devenit muzicanți profesioniști, căci

unii ne-am afirmat ca medici și profesori, dar muzica a răsunat și răsună mereu în casele noastre.

Mi-am trăit viața departe de satul copilăriei mele, dar am purtat mereu cu mine dorul de căsuța de lângă pădurea frumoasă de fagi falnici, albi și drepți ca lumânarea, de o înălțime de parcă ar fi vrut să atingă norii, toți parcă plângând după Patria – Mamă.”

Nicolae Podcolină
Chișinău

*

Casa de la marginea țării, bătută de vânturi și ploi, dezmiardată de razele soarelui și străjuită de pomi bătrâni, mai păstrează umbre miraculoase de chipuri care s-au încălzit la vatra ei și mai rezistă încă timpului nemilos care se rostogolește și peste ea. Rămâne să fie un martor tăcut al nenorocirilor ce au dat năvală peste sat cu opt decenii în urmă și care l-au schimbat pentru totdeauna. Este trist și dureros acest adevăr.

O rană încă vie

MARIA TOACĂ

Se vorbește tot mai serios despre un posibil refugiu în România. E drept că nu pe aici, pe la noi, ci mai mult dincolo de sârma ghimpată ce ne desparte de Patria-Mamă, disponibilă să-i primească pe cetățenii Ucrainei indiferent de naționalitate. Am auzit și de la cunoscuți că sunt chemați și așteptați de prieteni din România în cazul declanșării unui conflict militar în zona noastră. Și conducătorii statului român au declarat în repetate rânduri că România primește și va primi refugiați din Ucraina. Întrebarea vină n-are: „Poate asta și se așteaptă pe aici, să plecăm săraci și goi, lăsându-ne pământul străbun și mormintele?” Nu vreau să fac vreo analogie cu refugiile (mai mult fugă decât refugiu) din 1940–1941, ci doar să amintesc despre destinele unor refugiați din părțile noastre. Mărturiile lor ne deschid ochii asupra unor adevăruri dure, greu de înțeles.

SĂ NE FEREAȘĂ DUMNEZEU DE „VĂMILE NĂPĂSTUIRII”

Voi începe cu George L. Nimigeanu (3 ianuarie 1938–12 februarie 2018), poetul din Mediaș, născut la Tereblecea, prima comună românească de la granița cu România din actuala regiune Cernăuți. Nu l-am întâlnit niciodată, dar am primit prin poștă toate cărțile sale de versuri și cele două volume – *Vămile năpăstuirii* și *Vămile speranței* despre cutremurătoarele întâmplări ale familiei refugiate în Banat, deportate apoi în Bărăgan. Voi reda în continuare câteva fragmente din reflecțiile pe marginea suferințelor adunate în cărțile sale.

În *Vămile năpăstuirii*, George Nimigeanu își retrăiește Golgota începutului pământesc, din fragedă copilărie și până la intrarea în viața matură. Până la aceste cutremurătoare „mărturii-mărturisiri”,

am întâlnit și în creația-i lirică, în special în placheta de versuri *Zodia nedreptății*, crâmpoie dintr-un trecut traumatic.

Poetul George L. Nimigeanu n-a fost doar martor implicat, ci pe nedrept năpăstuit. Până a deveni și fiu al Ardealului, fiul Bucovinei, născut la 3 ianuarie 1938 la Tereblecea (județul Rădăuți la acea dată), a trecut printr-un infern incredibil chiar și pentru noi, cei rămași sub stăpânirea ciumei roșii:

„Cu frica-n sân și moartea în spinare,
 prin sârme,-n țară unii s-au tot dus...
 Și ne-am rugat și noi Celui-de-Sus,
 și am fugit, ziua-n amiaza mare,
 de-a valma, printr-un lan de grâu mănos,
 cu mama și cu-n frate dus în brață...
 cu spaima-n suflet...
 și cu moartea-n față...
 în noi purtând osânda Lui Hristos.”

Am apelat din nou la poezie, căci ghemul suferințelor redade poetic în *Zodia nedreptății* este depănat în volumul de proză – un viu document despre atrocitățile regimului dictatorial comunist, ce poate fi luat ca dovadă la marea judecată de apoi, la tribunalul din ceruri. E prea scurtă o viață de om ca să-și vadă dreptatea pe pământ. Bărbatul ajuns în pragul senectuții rememorează trista și tragica poveste a copilăriei și adolescenței prin prisma memoriei copilului cu trupul frânt de chinurile pribegiei, cu sufletul rănit de ciulinii Bărăganului, din care maica sa nu izbutise să plivească toți spinii. Însorita și domoala vale a comunei Tereblecea a rămas pentru copilul țăranilor Leon și Domnica Nimigeanu un pământ furat din clipa când, venind ziua plecării, tatăl său „a legat cu un lanț solid un drug de lemn la roțile din spatele căruței... Au așezat apoi lada de zestre a mamei, după care au rânduie în ea cele de trebuință. La spatele căruței, sub coviltir, au pus sacii cu făină, pe cei cu cartofi și puțină cu brânză... peste fân au tras niște țoluri

de casă... în față, lângă jilț, tata a legat o găleată de tablă, sub ea așezând, la picioare și la îndemână, plita aceea de tuci cu două ochiuri, lângă o cutie de lemn în care se găseau ciocanul, cleștele, cuiele, o sârmă făcută rotocol... Ultimele unelte le-a legat tata sub marginile coviltirului, pe partea din afară a loitrelor: coasa desfăcută și împachetată cu grijă, furca, lopata și toporul...”

Trecerea frontierei a fost bine gândită și minuțios pregătită de chibzuitul țaran tereblecean. Datorită acelei căruțe cu coviltir, familia a supraviețuit. Căruța le-a fost casa de toate zilele și mijloc de transport dintr-un capăt în alt capăt de țară. Mai ales „plita aceea de tuci cu două ochiuri” le-a salvat viața copiilor. Greu de imaginat că pe noi, cei rămași sub ocupația sovietică, cu bune și părinți osândiți prin Siberia și Kazahstan, împușcați în Lunca Prutului și la Fântâna Albă, ar putea să ne impresioneze peregrinările unor refugiați trecuți ziua în amiază mare prin sârma ghimpată, fără nici o zgârietură, ba încă într-o căruță încărcată cu toate bunurile necesare supraviețuirii.

Am mai citit cărți cu acest subiect dureros, cum este și cea despre amarul refugiuului până în adâncul Țării descris de doctorul Gheorghe Nandriș din Sibiu, fiul țaranului Florea Nandriș, unul dintre membrii renumitei familii din Mahala. Dar niciuna nu se compară cu peregrinajul soților Nimigeanu din Tereblecea. Trecând hotarul odată cu ei, ciuma roșie le-a omorât speranța și visele și i-a lipsit de râvnita libertate... Pentru ei exista un singur drept – să-și poarte răbdători crucea pe Golgota suferințelor, să-și rupă oasele muncind. Bărbatul care a luptat la Cotul Donului, care nu s-a dat de partea cozilor de topor, nu inspira încredere servitorilor regimului comunist din România. Refugiații din teritoriile ocupate erau considerați „trădători”, „reacționari”, nedemni de drepturi cetățenești... În căutarea unui loc mai liniștit, Leon Nimigeanu și-a purtat familia dintr-un sat în altul. Rătăceau dintr-o localitate în alta în căutarea unei gazde – Boroaia, Moinești, Magirești, iar din urmă îi prindea frontul. Urmează drumul infernal cu trenul foamei de la Jariștea, unde zadarnic încercau

să-și amăgească durerea oploșiți într-o ploșnițarie, spre Banat, la Grabați, locul a cinci ani de oarecare liniște.

Când credeau că au scăpat de nevoi, ajungând să aibă, măcar pe hârtie, „casa noastră” în comuna bănățeană Grabați, o năpastă de nedescris a dat peste refugiații bucovineni. Copiii lui Leon Nimigeanu n-au mai avut parte de serbarea școlară. „În seara de 17 iunie, parcă pe nesimțite, comuna a fost înconjurată de mașini și militari, înarmați de război. Nimeni n-a mai avut voie să plece din sat, nimeni nu a mai intrat în sat... Pe la ora două după miezul nopții s-au pornit niște bubuituri în poartă”. Așa a început noaptea urii, noaptea nedreptății fără de sfârșit. Soldații au dat buzna în curte, au început să bată în obloane. Cu toții, mic și mare, au fost scoși afară, primind ordin ca până dimineață să fie gata de plecare. Și iarăși a înhămat gospodarul calul, și-a încărcat bruma de „avere”, având voie să ia numai cât încăpea în căruță. Iarăși plânsete, iarăși drumul de suferință. Odată cu refugiații basarabeni și bucovineni, deja resemnați cu prigonirile, au fost scoși din case și câțiva localnici. Aceștia treceau prin frământări cumplite. Cât de mult amintește acest episod al deportării în Bărăgan de exilarea în masă a românilor din teritoriile ocupate în Siberia și Kazahstan! Deosebirea e doar că cei mânați în Siberia au fost adăpostiți în barăci, iar cei deportați în Bărăgan, cum s-a întâmplat cu familia Nimigeanu, au fost lăsați pe un câmp absolut gol, în bătaia vântului, în arsura infernală a soarelui, adăpost servindu-le niște țăruiși numerotați care indicau lotul fiecărei familii. Toți țăruișii aveau să fie „împroprietăriți”, cum scrie cu amară ironie George Nimigeanu, de câte o familie de „dușmani ai poporului”, părinților săi revenindu-le parul cu numărul 368.

CU ROPCEA ÎN SUFLET PRIN TOATĂ ROMÂNIA

Cine crede că ziua de luni este numaidecât un început greu de săptămână n-a fost nicicând la Ropcea. Mai precis, n-a avut fericirea să vadă cum românii din acest sat se pricep să-și facă sărbători

ale sufletului și în cele mai obișnuite, ba chiar fierbinți, zile de lucru. Nu sunt ei oamenii care se dau mai mult în petreceri decât în avântul muncii, dar există prilejuri când trebuie să lase totul baltă de dragul tradițiilor, al unui cântec sau, mai ales, al unui om mult așteptat. Chiar și stimatul lor preot, părintele Constantin Șubran, le spune că „tot ce-i făcut din suflet este plăcut lui Dumnezeu”. Portul popular frumos, un cântec duios, un dans din străbuni sunt asemenea unei sincere rugăciuni. Așa s-a întâmplat și în ziua de 29 mai 2017, săptămâna începând pentru mulți ropceni cu emoțiile primirii unor aleși oaspeți, eroul principal al evenimentului fiind consăteanul lor, Emanoil Rei, purtat de soartă prin o bună parte a României și stabilit pentru totdeauna în comuna Călineștii lui Cuparencu din apropierea Sucevei. În acea zi revenise la vatra străbună cu surâsul lacrimii din ochii copilului care a fost odată, căci înainte de a deveni oaspete drag la Ropcea, Emanoil Rei a fost fiul acestui sat.

S-a refugiat împreună cu părinții în România la o vârstă fragedă, în 1945. Era prea mic ca să înțeleagă ce se întâmplă, dar sentimentul legăturii cu locurile natale i-a vibrat mereu în suflet: „M-am despărțit de Ropcea copil fiind, la 6 ani, dar am purta-o în suflet peste tot, oriunde am umblat, o bucată bună de Românie – în Oltenia, Transilvania, zona Banatului, în Bucovina.” Deși a trăit atât de aproape de locurile natale, creând pe tărâmul literelor, educând generații de tineri, drumul său spre Ropcea a durat mai mult de șase decenii. A ajuns să descopere că lumea „cea mai bună” spre care a aspirat și a depus eforturi s-o făurească există, de fapt, în hotarele răzășești ale baștinei. Prima dată a văzut-o în 2008 când, după 64 de ani de la refugiu, a revenit în mijlocul consătenilor, la cea de-a 560-a aniversare a satului, apoi a mai trecut prin Ropcea în 2011.

La cea de a treia venire a rămas, peste măsura așteptărilor, surprins și cutremurat de emoții. Pornind din Suceava, împreună cu Gabriel Cărăbuș, directorul Bibliotecii Județene „Ioan Sbiera”, și scriitoarea Doina Cernica, era pregătit pentru o lansare de carte în

formatul obișnuit al unor asemenea evenimente. Știa că întâlnirea de la Ropcea este una a cărților și a bibliotecarilor, profesie de care a fost atașat pe parcursul anilor consacrați muncii intelectuale.

Alta, însă, a fost socoteala celor de acasă. Baștina l-a primit nu doar cu tradiționalul colac presărat cu sare, ci și cu alte scumpe daruri ale pământului și sufletului românesc din Valea Siretului. Toți cei sosiți la întâlnire au avut bucuria să primească chiar din mâna autorului autografe pe proaspătul său volum de proze scurte intitulat *Povestiri alese*. Deși toate rudele apropiate i-au murit sau sunt răspândite prin lume, ar fi păcat să spună că n-are neamuri la Ropcea. De la preotul Constantin Șubran, de la primarul Ilie Olar și până la elevii ce l-au făcut să-și depene întregul drum al vieții, cu toții și-au deschis larg brațele pentru o prietenească îmbrățișare, dovedind că sunt neamurile domniei sale.

Rememorând anii de studii la Seminarul Teologic „Mitropolitul Dosoftei” din Suceava, preotul Constantin Șubran a amintit de clipele întâlnirii cu profesorul Emanoil Rei: „La prima lecție, profesorul ne-a întrebat pe fiecare de unde venim. Când am spus că sunt din Ropcea, raionul Storojineț, m-a privit lung, a făcut o pauză de un minut... A doua zi ne-am întâlnit în curtea seminarului, mi-a spus că și dumnealui e de la Ropcea. I-am văzut lacrimi în ochi. De atunci ținem legătura de frăție. L-am rugat de multe ori mai înainte să vină la noi, dar îl oprea o oarecare teamă”.

Revenirea lui Emanoil Rei le-a răscolit multora sentimentul legăturii cu baștina. O întâmplare dramatică a fost evocată de către profesorul de chimie, Traian Zaibel. În îndepărtata sa copilărie, prietenul de joacă Emanoil l-a salvat de la înec, deși nu avea nici șase ani în acea vreme. Ce-i mai rămânea să spună protagonistului acelei sentimentale sărbători, onorat cu titlul de cetățean de onoare al Ropcei, după ce aproape toate frământările, trăirile, zbuțurile sufletesc i-au fost exprimate în recitalul copiilor, în cântecele artiștilor amatori, în podoabele ornamentale ale cămășilor purtate de fetele și nevestele, despre care Emanoil Rei scria undeva că sunt ca florile?!

„IMPOSIBILA ÎNTOARCERE” A PICTORULUI CONSTANTIN FLONDOR

Înainte de a ajunge renumit pictor timișorean, Constantin Flondor a fost get-beget cernăuțean. În iunie 1940 era un copil de trei ani și jumătate. Nu e din ramura familiei boierești de patrioți români din Storojineț, dar tot descinde dintr-un neam vestit. Cu rădăcini basarabene, născut la Cernăuți, în urma refugiului părinților săi în România a ajuns să facă în lume faimă Timișoarei. Destinul său, dar și al altor copii ai căror părinți au avut norocul să scape de urgia sovietică, îmi pune la îndoială convingerea că n-aș pleca în pribegie orice s-ar întâmpla la noi acasă. Citez din cartea lui Sergiu Flondor, fratele mai mare al pictorului, care a reușit înainte de obștescul sfârșit să-și scrie *Povestea unui refugiat din Cernăuți*: „Ajunși la gară, ne-am pomenit în mijlocul unei agitații de nedescris: o lume pestriță, disperată și, mai ales, dezorientată, cu bagaje în mâini, nu-și găsea locul și rătăcea încolo și încioace. Am străbătut holul gării și am ieșit pe peron. Aici era trasă garnitura unui tren care, am aflat mai târziu, era ultimul care mai pleca din Cernăuți înăuntrul țării. Am observat că pe acoperișurile vagoanelor erau soldați români culcați, în spatele unor mitraliere, în poziție de tragere. În cele din urmă, trenul s-a pus în mișcare, spre ușurarea călătorilor. La un moment dat, trenul a ajuns în locul unde calea ferată era aproape paralelă cu șoseaua care ducea spre Cernăuți și am văzut blindatele sovietice care forțaseră frontiera și se îndreptau în viteză spre oraș”.

Oare cât timp l-a mistuit incurabil dorul întoarcerii acasă la Cernăuți, la tărâmul miraculos al copilăriei, la străzile cu grădini rustice, la conacul din Hotin al părinților săi, la alte și alte? Sumbra imagine a unei căi ferate, ce lega două părți ale Bucovinei, barată nefiresc cu bârne de lemn, era pentru el nu numai o metaforă a despărțirii pictată pe pânză, ci o obsesie reală, o fotografie care îi baricada drumul în trecut, făcându-i imposibilă revenirea la leagănul copilăriei.

Soarta a vrut până la urmă să-i restituie vechile datorii, încât lucrarea care îi reprezintă destinul – *Imposibila întoarcere* –, acest simbol al durerilor românilor bucovineni și al propriei sale drame sufletești, să țină mai mult de artă decât de realitatea vieții. Întâlnirea din 2001, la Timișoara, cu prof. univ. dr. Ilie Luceac, s-a materializat într-o prietenie benefică, urmată de vizita la Cernăuți a pictorului Constantin Flondor, împreună cu soția Sanda și frațele Sergiu, care s-au regăsit în sublimul retrăirilor. Într-un început de noiembrie 2011, intelectualii români din Cernăuți au avut excepționala ocazie de a se întâlni cu opera lui Constantin Flondor și de a-l cunoaște ca personalitate, alături de alți artiști plastici din grupul „Prolog”. Pictorul, înnobilit cu lauri în anturajul artiștilor din România, dar și din alte țări, a revenit acasă pentru a atinge orizonturile inocenței, de unde plecase copil de 3 ani și jumătate, părinții reușind să prindă ultimul tren, din mersul căruia se vedeau tancurile sovietice intrând în oraș.

A fost îndemnat și ajutat să-și verniseze opera marcată de nostalgii de același Ilie Luceac, de doamna academician Alexandrina Cernov, drumul picturilor prin vamă fiind facilitat de Consulatul General al României la Cernăuți prin doamna Tatiana Popa. O prestanță aparte a imprimat acestei elevate întâlniri prezența academicianului Dan Hăulică, președinte de onoare al Asociației Internaționale a Criticilor de Artă, unul dintre cei mai subtili și mai pătrunzători exegeți ai picturii lui Constantin Flondor, care a sosit special de la Paris pentru a fi alături de artistul admirat de el. După discursul rostit la întâlnirea într-un cerc restrâns care a prefațat inaugurarea vernisajului, academicianul Dan Hăulică a vorbit în fața unei audiențe numeroase în sala de expoziții a Muzeului de Arte. Alături de călugării sosiți de la Putna, de profesori, studenți, ziariști, scriitori, artiști plastici români, se aflau și mulți intelectuali ucraineni. A fost cea mai interesantă și mai lungă inaugurare la care am asistat vreodată și, mai mult ca sigur, de cea mai aleasă ținută estetică. Nimeni dintre cei prezenți n-ar putea spune că au mai auzit până atunci un discurs filosofico-estetic

de intensitatea celui rostit de domnul academician, care parcă se transfigurase într-o altă epocă și parcă le-ar fi vorbit intelectualilor de croială europeană din pleiada Hurmuzăcheștilor, a Nandrișilor, a lui Aron Pumnul sau din cohorta artizanilor unirii cu Iancu Flondor în frunte. Timpuri apuse, viu regăsite în pânzele lui Constantin Flondor.

Soția pictorului, doamna Sanda, a zâmbit enigmatic când am întrebat-o dacă nu e geloasă pe pictură. Timișoreancă autentică, ea i-a fost nu numai muza inspirației, ci și alinătoarea dorului de baștina înstrăinată, exprimat în dimensiunea frumuseților perfecte din poetica lucrărilor ce poartă genericul „Vis”. „Suntem născuți pentru a vedea”, ne-a sensibilizat exegetul Dan Hăulică, dându-ne un reper pentru contemplarea nobleței și adevărului (care nu pot fi privite separat) din imaginile integrate în „Însemnările pentru o nostalgie”. În călătoria prin nostalgiile cromatice ale lui Constantin Flondor, ne-am oprit la portretul mamei sale Claudia, pictat de Nicolae Ivasiuc. Acest pictor ucrainean (1865–1937) este fratele bunicului din partea mamei, ramura maternă a lui Constantin Flondor având rădăcini ucrainene. Iar sorgința paternă coboară în adânc la un străbunic comun cu neamul lui Iancu Flondor. De aici, probabil, și acest incurabil dor de Bucovina, implantat în tulpina sa basarabeană.

Dacă e drept cum spun francezii că murim câte puțin cu fiecare plecare, atunci cu fiecare întoarcere ar trebui să renaștem, adevăr dovedit nespus de frumos de Constantin Flondor atât în picturi, cât și în filmul său, „Întoarceri” – o intuiție metaforică a nostalgiei revenirii la lucruri esențiale sau „o fertilizare a mitului”, așa cum l-a apreciat Dan Hăulică.

FLOAREA FIALCOVSCHI DIN MOLODIA

Când am intrat, acum cinci ani, în casa ei, era ca o floare dalbă. Floarea Fialcovschi din Molodia avea atunci 82 de ani. „E așa cum ați văzut-o, nu s-a schimbat. Veniți la noi, că mama vă așteaptă

mereu”, îmi spune de fiecare dată când ne întâlnim, Lazăr, fiul ei. Știu că nu mi-a povestit multe din câte le-a pățimit și le poartă în suflet, cele mai sfâșietoare fiind amintirile despre părinți și despre socrii ei. Până a se mărita la Molodia, tinerică de numai 18 ani, Floarea purta numele de familie Zvirid. Numai numele îi mai rămăsese de la părinți. Soții Ștefan și Maria Zvirid din Horecea Urbană au fost răpuși de epidemia de tifos în timpul refugiului în România. Toată familia Sobariu din Dumbrăveni, la care-și găsiseră adăpost refugiații de la Horecea, a căzut victimă epidemiei. Revenind acasă, cu doi frați mai mari, Floarea a fost luată de o mătușă, lelița Floarea Chițac, care a crescut-o cu dragoste părintească și a învățat-o să fie bună gospodină.

Despre mamă-sa, Floarea știe că a fost îngropată în curtea bisericicii din Dumbrăveni, unde erau înmormântați eroii de război. Probabil și horeceanca Maria Zvirid s-a învrednicit a fi considerată drept mucenică. Fiica sa a fost de câteva ori cu soțul la biserica de acolo, aprinzând lumânări prin toată curtea, cu speranța că va ajunge la chinuita ei mamă un licăr din lumina candelii dragostei lor.

Uneori binele se întoarce în mod uluitor: părinții Floarei au crescut o rudă orfană de la vârsta de 7 până la 21 de ani, până când fata a ajuns gospodină în familia ei. Și iată că și fiica lor, de la aceeași vârstă fragedă a rămas fără mângâierea părintească, bucurându-se de dragostea și ajutorul celei care a crescut sub protecția părinților ei. Floarea a stat 10 ani în casa verișoarei, însă măritișul la Molodia n-a îndepărtat-o de a doua sa mamă. Deoarece verișoara n-a avut copii, iar soțul i-a decedat mai devreme, Floarea a luat-o la bătrânețe la Molodia, în casa ei. Timp de cinci ani, până la ultima suflare, a întreținut-o cum poate nici de mama lor adevărată n-au grijă unii copii. Și bărbatul, și cei doi fii ai Floarei i-au purtat mare cinste leliței, iar de vreo șaisprezece ani au grijă de mormântul ei din cimitirul de la Molodia.

Veneau din Ceahor și Molodia flăcăi chipeși, aprinși la joc și buni de gură, la hram sau de alte sărbători când se făceau hore la

Horecea. Printre cei care aveau neamuri în așezarea de pe malul Prutului se afla și Gheorghe Fialcovschi, mamă-sa fiind, de asemenea, horeceancă. Între flăcăii și fetele, toți de sorginte română, dintr-o parte și alta a Cernăuțiului, se legau prietenii și temeinice căsnicii. La o asemenea petrecere populară s-au cunoscut Floarea Zvirid și Gheorghe Fialcovschi, degrabă clădindu-și casă de piatră – la propriu și la figurat. Căsnicia lor fericită le-a fost binecuvântată de Dumnezeu. Tatăl lui Gheorghe, Lazăr Fialcovschi, fiind primar la Molodia până la ocuparea ținutului, a fugit în România, luând-l și pe unul dintre fii. Soția sa, Licheria, a stat un timp în cumpănă, neștiind ce să facă. Pe de o parte îi părea rău să lase casa, pe de alta nu-și imagina viața fără de soț și fiul cel mare. Totuși, familia a rămas tăiată în două. Când, până la urmă, Licheria s-a hotărât să plece, caii înhămați la căruță s-au oprit la poalele dealului și nici în ruptul capului nu voiau să tragă înainte. Folosindu-se de moment, Gheorghe, pe-atunci un copil de vreo 12 ani, a zbughit-o din căruță, ținând-o într-o fugă spre casa bunelului. Ce era să facă biata mamă? N-a fost în stare să-și lase băiețelul, dar și îndărătnicia cailor i s-a părut un semn rău. Așa au rămas despărțiți de graniță și de nedreptatea istorică, Licheria fiind înscrisă pe lista neagră a românilor ce urmau să fie deportați în Siberia. Trei zile a stat ascunsă în podul casei în așteptarea verdictului. Norocul ei a fost că a dat de un șef care a fost ajutat odată de soțul ei și pe care îl cunoștea drept om cumsecade. De fapt, a salvat-o și satul, căci multă lume din Molodia a pus cuvânt pentru familia fostului primar refugiat în România.

Drama vieții lor este cutremurătoare pentru Floarea: „Socrii nu s-au mai întâlnit. Mama lui Gheorghe a murit la 62 de ani. După un atac cerebral, jumătate de corp i-a fost paralizată, dar umbla cătinel și lucra cât putea. Tata a fost o singură dată la Molodia, după moartea ei. Noi l-am vizitat de mai multe ori, trăia la Orăștie, singur într-o căsuță, ducându-ne dorul. Tineri fiind, noi mergeam mai des, de dorul lui, dar și să mai câștigăm câte ceva pentru casă și întreținerea băieților în școli (amândoi au

absolvit universitatea). Vindeam acolo marfa de la noi și cum-păram câte ceva din România. Dar nu umblam numai de dragul banului. Am fost pe la multe biserici, mănăstiri, unde ne rugam și plăteam slujbe pentru pomenirea părinților mei”.

FLOREA NANDRIȘ A PLECAT PESTE CÂMPURI FĂRĂ A PRIVI ÎNAPOI

„La ruși nu sunt gospodari, sunt colhoznici. Și chiar de-ar fi, prefer să fiu servitor la români, decât gospodar la ruși.” Cu aceste cuvinte ale tatălui său, înrădăcinate adânc în istoria familiei, am început dialogul cu doctorul Gheorghe Nandriș, într-o zi de Florar, anul 2012. Doctorul Gheorghe Nandriș din Sibiu, împreună cu fratele său, doctorul Ion din Reșița, sosiseră la mult pătimita baștină a străbunilor pentru a participa la dezvelirea plăcii comemorative montate pe clădirea Școlii Medii din localitate, în cinstea ilustrului lor unchi – savantul cu renume european, Grigore Nandriș.

Prezența la Mahala a fraților Gheorghe și Ion Nandriș, nepoții martirei neamului Anița Nandriș-Cudla și ai ilustrului savant comemorat, a avut loc într-o perioadă foarte tensionată pentru Ucraina. În estul țării încă nu izbucniseră confruntările sângeroase, însă momentul era imediat după anexarea Crimeii de către Federația Rusă. Din peninsula ocupată începeau să sosească primii refugiați și în ținutul nostru. Eram cu toții speriați și dezorientați, conștientizând cu greu ce se întâmplă. Iar domnul Gheorghe Nandriș, spre deosebire de fratele său mai mic, Ion, a trăit astfel de momente tragice în copilăria sa, rememorându-le de nenumărate ori. Mi-am permis să-i răscolesc vechile dureri deoarece vedeam aievea cum, în pofida sănătoasei rațiuni, istoria se repetă. Rememorez în continuare frânturi din acel dialog cu regretatul prieten de suflet care mi-a fost Gheorghe Nandriș.

Maria Toacă: Deși e incredibil, trăim timpuri ce ne amintesc de dramele copilăriei dumneavoastră. Mai țineți minte cum v-ați despărțit, cum a plecat tatăl dumneavoastră, Florea Nandriș, peste câmpuri, de unul singur fără a mai privi înapoi? Ce imagini mai purtați în suflet, în afară de momentul că nu l-ați lăsat să vă sărute, supărat că părintele vă părăsește?

Gheorghe Nandriș: O să încep cu momente mai plăcute. Primii șapte ani de acasă i-am petrecut în cuibul care astăzi este *Casa memorială Nandriș*, într-o grădină frumoasă, mare, cu o minunată livadă de nenumărați pomi fructiferi, cu două iazuri din care săreau pești mari... M-am trezit pe lume începându-mi copilăria într-un anturaj fericit. Dar nu numai familia noastră, ci toată lumea era pornită spre o viață frumoasă, avea planuri mari pentru viitor, crezând că trăiește într-o temeinică stabilitate și că niciodată nu se vor produce tulburări în viața noastră țărănească. După o lungă noapte a istoriei, sătenii blajini din Bucovina își trăiau bucuria celui de-al 22-lea an de libertate și viață românească. Și deodată, fără nici un avertisment, se trezesc cu tancuri rusești peste ei. Bomba ocupării Bucovinei de către ruși a căzut peste noi pe neașteptate și din acel moment copilăria mea fericită a luat sfârșit. La fel a fost împrăștiată și familia noastră, în toate zările și punctele cardinale, care și unde găsindu-și rostul.

În această atmosferă de mare panică printre locuitorii satelor bucovinene, m-am trezit într-o căruță cu unsprezece suflete (trei femei și șapte copii), mânată de tatăl meu în goană spre graniță, pentru a scăpa de ocupația rusească din acea vreme. Lăsând baltă, fără șovăire, toată agoniseala vieții sale, el și-a încărcat în căruță familia, a luat-o și pe sora sa Anița, cu copiii și bunica invalidă. Ne îndreptam în fuga cailor spre România, dar la Godinești tata s-a oprit, așteptându-l pe cumnatu-său, Chirică Cudla, soțul Aniței. Inițial, Chirică era hotărât să plece, dar a mers să se sfătuiască cu fratele său Mihai, care era primar la Mahala. Se vede că acela i-a tăiat elanul. După ce a trecut și pe la Molodia, de unde era mama mea, Chirică și-a schimbat decizia, astfel „câștigându-și”

condamnarea la moarte, iar pentru familia sa – douăzeci de ani de calvar în Siberia. Luându-l din Molodia ca ajutor pe fratele mamei, Chirică a început să-l convingă pe tata să se întoarcă înapoi. Mai aveam câțiva kilometri până la graniță. După discuții foarte aprinse și tăioase, până la o bucată de timp în noapte, văzând că cei doi nu cedează, iar tancurile sovietice le calcă pe urme, tata a rostit binecunoscutele cuvinte despre care am scris în cărțile mele: „Eu nu mă întorc pentru nimic în lume. Îmi pare rău pentru voi, aveți o judecată greșită. Îmi pare foarte rău că nu vreți să mă ascultați. Dacă doriți să vă întoarceți, vă dau tot ce am, caii și căruța. Rămâneți cu Dumnezeu, eu plec”. Și a plecat numai cu sumanul în spate, luând-o peste câmpii, fără să se mai uite înapoi.

Maria Toacă: Nu l-a durut inima că-și lasă copiii, mama bolnavă...

Gheorghe Nandriș: La toate rugămințile mamei, a rămas neclintit ca o stâncă. Iar la ultimul argument al cumnatului, cum că „din gospodar ce ești, mâine vei fi servitor”, a răspuns cu demnitate: „La ruși nu sunt gospodari, sunt colhoznici. Și chiar de-ar fi, prefer să fiu servitor la români, decât gospodar la ruși”. Această hotărâre a schimbat destinul lui Florea și al celor din căruță. Pe tatăl meu l-a salvat de deportare, iar pe Chirică l-a costat viața. Acele minute dramatice au rămas neschimbate în mintea mea. Amintirile se păstrează cu exactitate până în ziua de azi, făcând parte din primele traume ale copilăriei.

Maria Toacă: Ce s-a întâmplat cu tatăl dumneavoastră după ce a trecut granița?

Gheorghe Nandriș: Tata a fost concentrat în armată, a luptat pe frontul de la Odessa, fiind păzit de Dumnezeu. După desconcentrare s-a întors acasă, la Mahala, găsindu-și în viață toți copiii (eu, un frate mai mic Vasile, sora Mărioara și fratele Dumitru, mai mari ca mine). În 1944, ne-am refugiat cu toții, familia mărindu-se cu fratele Ion, care avea doi ani atunci. După nenorocirea Aniței și a lui Chirică, nimeni n-a mai pus la îndoială faptul că trebuie să plecăm. Ne-a încurajat și bunica mea, care zăcea ținută la pat.

Ea l-a rugat pe fiul ei cel mare, doctorul Ion, să n-o lase singură dacă va simți că vine iarăși ocupația rusească. Bunica a fost vătămată pe viață în urma unei ciocniri cu niște muscali, în Primul Război Mondial, când au intrat în curte să-i răpească din grajd calul. S-a opus cu înverșunare, rămânând infirmă pentru toată viața. Sărmana se ruga: „Să nu mă lăsați aici, pentru că eu dacă mai văd un rus, mor!” Datorită bunicii, unchiul Ion a organizat refugiul nostru mai devreme, mai liniștit.

Maria Toacă: Cuvintele „Casa părintească nu se vinde” sunt pentru dumneavoastră mai mult decât un rând de poezie...

Gheorghe Nandriș: Casa părintească este simbolul rădăcinilor neamului nostru aici. Pentru mine e cel mai prețios loc de pe pământ, este locul unde mi-am petrecut copilăria, de unde au plecat la școli în toate părțile lumii unchii mei. M-am bucurat că a scăpat întreagă. Deși a fost folosită în cinci-șase scopuri până am revenit eu în sat, a rămas totuși în picioare. Prin amabilitatea doamnei Elena Nandriș, am reușit s-o refacem, s-o înfrumusețăm în interior. Ți-e mai mare dragul să locuiești în ea, să respiri aerul plăcut de Mahala! Chiar azi noapte am dormit acolo, liniștit și frumos, cu fratele Ion care mi-a zis dimineața că n-a avut nici un vis, deoarece în ultimii ani visează numai cu ochii deschiși.

Maria Toacă: Să revenim la subiectul cu care am început. În primii ani de refugiu nu v-ați simțit străin, n-ați suferit că nu sunteți ca toți ceilalți copii?

Gheorghe Nandriș: Ne-am oprit într-un sat de lângă Lugoj. Copiii de vârsta mea îmi strigau din urmă „refugiatul”. Nu înțelegeam atunci ce înseamnă acest cuvânt, dar, probabil, nici ei nu știau. Pe acolo refugiații erau tratați ca niște nomazi. Bănățenii, care n-au fost călcați de alte nații, nu pricepeau cum poți să-ți iei lumea în cap, să lași casa, averea, mormintele părinților și să pornești ca țigani la drum, într-o căruță... Bietul tata ajunsese să trăiască după cum i-a prezis Chirică: „Din frunțaș al satului tău, mâine ai să ajungi servitor”. Așa a fost, însă a devenit servitor cu voia lui. A răbdat, a muncit mulți ani pâlmaș, dar a reușit să-și

țină copiii în școli. Din cinci copii, numai pe unul, pe Mitruță, l-a oprit ca ajutor la munca câmpului, ca să ne salveze pe noi. Sora a fost profesoară la cel mai prestigios liceu din Timișoara, trei frați am devenit medici. Sărmanul Mitruță, ca și tata, a murit mult prea devreme. Când eram la studii, tata mergea la sfatul popular din localitate să ceară adeverințe de paupertate, ca să primim burse. Odată, după ce s-a adresat a patra oară, secretarul, care avea un copil ce se chinuia să intre la facultate, i-a spus înfuriat: „Nu-ți dau nici o adeverință până nu recunoști cui și cât ai plătit să-ți primească fiii la facultate”. Întâmplător, tata avea la el o scrisoare de mulțumire de la rectorul Universității din Cluj, unde la acel moment îmi făceam studiile. I-a arătat secretarului scrisoarea, spunându-i „Asta-i plata mea”, după care a primit fără nici o vorbă adeverința cerută.

LUCICA AMARI – PROFESOARA DIN CERNĂUȚI

Pentru Lucica Amari, România e Patria-Tată. Și nu doar pentru ea, ci și pentru mulți alți copii care în primul an de ocupație sovietică au rămas fără tată – unii, așa cum s-a întâmplat cu fratele Lucicăi, chiar înainte de a se naște. Era plină Siberia de copii români orfani de tată, dar cu tați în viață. Bărbații care n-au căzut secerăți de gloanțele grănicerilor sovietici umblau fugari prin păduri și își căutau adăpost adâncindu-se în satele României. Credeau că noua putere nu se va război cu femeile și că îi va cruța pe copii. Ca să-și salveze viața, sperând că vor reuși cu timpul să-și reunească familiile, nu puțini au trecut clandestin frontiera sau au rămas pe teritoriul României, acolo unde se aflau cu serviciul ori cu alte treburi. Și-au salvat viețile, dar i-au pierdut pentru totdeauna pe cei dragi de acasă.

Dacă răscolim prin istoria acestui ținut, cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre simțim tot mai acut cum am ajuns să fim orfani și străini pe propriul pământ, în casele noastre. Nici limba română nu ne mai este balsam pe rană, căci o dată

cu pierderea limbii materne din leagănul copiilor, ne prăpădim, rămânem fără suflet și fără mamă. Am simțit durerea aceasta mistuitoare în ochii și în vocea Lucicăi Amari, în apartamentul familiei sale din Cernăuți, cu pereții ticsiți cu sute de cărți, de la podea până la tavan – cărți valoroase, în limba română, adunate de-a lungul anilor împreună cu soțul, profesorul Vasile Amari. Au nepoți și strănepoți răspândiți prin lume și buncii nu prea au cui lăsa averea adunată pe rafturi. De dragul cărților, nu de puține ori au renunțat la bunuri materiale. Lucica m-a chemat să aleg de pe rafturi, pentru biblioteca Societății „Mihai Eminescu”, cărți din literatura pentru copii și din cele necesare lecțiilor de Limba Română.

Trecând peste tristețea acestui moment, căci nu numai cu plecarea unor oameni apropiați, ci și la despărțirea de cărțile dragi murim câte puțin, am rememorat împreună povestea vieții ei. Incredibil cum, născută la Broscăuții Storojinețului, așezare românească ucrainizată încă din 1940, odată cu trecerea completă la instruirea copiilor în limba ucraineană, atât Lucica, cât și sora ei mai mare, Agripina, și fratele lor mai mic, Severin, și-au păstrat credința și tradiția românească. Copiii au moștenit de la mama lor, Eugenia Tanasiciuc, această nestinsă dragoste. Pe tatăl lor îl știau numai din puținele fotografii păstrate în locuri tănuite. Provenind dintr-o familie înstărită de răzeși, Eugenia visa să-și vadă fetele măritate cu oameni culți, căci credea în noblețea celor învățați. A crescut cinci copii de una singură, în permanente lipsuri, dar le-a picurat în suflet dragostea de cântec, de portul popular și de tradiții, pregătindu-i pentru o viață trăită frumos. Bărbatul îi provenea dintr-o familie de oameni cărturari. Dacă nu-i năpăstuaia anul 1940, cu toate nenorocirile ce-au urmat, ar fi trăit boierește. Petru Tanasiciuc era un croitor vestit prin părțile Storojinețului. Lucra zi și noapte la mașina de cusut. La el veneau țărani să le croiască sumane, veneau și mulți domni din târg să le coase paltoane.

„Tata era un meșter neîntrecut la cusut paltoane. Peste mulți ani, când a venit în ospeție (!) acasă, ne-a adus stofă și, cât a avut

voie să stea cu noi, ne-a cusut haine de iarnă. Învățam pe atunci cu sora mea mai mare la Colegiul Pedagogic din Cernăuți, și nicio colegă nu se îmbrăca așa elegant ca noi”, povestește Lucica, precizând că în această privință se aseamănă cu tatăl său: inventa modele deosebite, își cosea hainele pentru sărbători, prima fiind o rochie de „gală” din simplu cit, în care a apărut la balul de absolvire a școlii de șapte ani.

Vestitul croitor și-a lăsat soția cu fetițele și un fecioraș ce avea să apară curând după plecarea sa de acasă. Războiul l-a găsit în România, de unde a fost trimis pe front. Lucica nu cunoaște detalii despre „războiul” tatei, căci asemenea lucruri erau îngropate în tăcere. Nu se vorbea, nu se amintea despre ele în scrisori. Frica de ruși, de Siberia, i-a închis pentru totdeauna drumul întoarcerii la familie. Nici în România n-a avut liniște în primii ani de după război. A rătăcit prin Munții Apuseni până și-a găsit adăpost la Lugoj. Acolo și-a trăit zilele în singurătate, și tot acolo a rămas să-și doarmă somnul veșnic. O singură dată a îndrăznit să vină la Broscăuți, găsindu-și copilele mari. Atunci, pentru prima dată și-a văzut și feciorul, pe Severin. Le-a adus încălțăminte, le-a cusut haine, și-a vărsat lacrimile adunate pe drumurile pribegiei.

În pofida faptului că la școală n-au avut posibilitatea să învețe în limba maternă, iar limba română se auzea tot mai rar prin sat, mama Eugenia a stăruit să-și crească fiicele și fiul români în toate. La admiterea la Școala Pedagogică, surorile Tanasiuc au cerut să scrie după dictare în „moldovenească”, cum era numită limba noastră. Și ceilalți colegi s-au luat după ele, din care cauză toți, cu excepția Lucicăi, au căzut la examene. Solidară cu sora sa și cu noile prietene „prăvălite” la admitere, Lucica și-a retras documentele.

A revenit peste trei ani, după absolvirea Școlii Medii din Carapciu (astăzi Liceul „Mihai Eminescu”), unde a trecut printr-o adevărată școală românească. Tot acolo o aștepta ursitul. Un tânăr învățător, Vasile Amari, o invita la dans la serbările școlare pentru că valsa ușor, apoi îi scria din armată pentru că era fată serioasă

și una dintre cele mai bune eleve. De fapt, viitoarele absolvente i-au scris întâi în glumă o scrisoare colectivă. El însă i-a răspuns, la modul cel mai serios, numai celei mai bune dansatoare. Mai mult de un an a durat între ei o corespondență ca între învățător și elevă. Așa a ajuns Lucica să îndeplinească dorința mamei – să-și lege destinul cu un român învățat. „Vei avea întotdeauna bani în casă și viață frumoasă”, i-a spus mamă-sa, bucuroasă că fiica ei, viță de răzeș din Ștulbanca, nu s-a dus după un țăran analfabet din cătunele Zrub sau Livezi. În privința banilor, mamă-sa a cam dat greș, dar nevoile materiale nu i-au împiedicat pe soți să trăiască frumos.

Dintr-un sat unde limba română a fost înăbușită, Lucica și fratele ei, Severin, au găsit drumul spre oaza de românism din Cernăuți – corul „Dragoș Vodă”. Aproape 30 de ani a cântat în acest minunat colectiv, simțindu-se ca într-o familie. Lucica a fost una dintre puținele coriste cu studii muzicale și o voce care dădea strălucire imaginii artistice a corului. Dar mai mult decât talentul înnăscut, impresionează drumul parcurs spre acest leagăn al cântecului românesc. Primul pas l-a făcut atunci când a decis să-și continue studiile în limba română la școala din Carapciu. Împreună cu sora Agripina, deși ea era cu trei ani mai mare, au învățat în aceeași clasă. Trăiau la internat și mama tremura de grija copilelor până le vedea sâmbăta la poartă. Odată, iarna, le-a prins întunericul pe sub pădure. De după copaci au licărit două luminițe de foc. Era un pui de lup. Agripina mai că n-a leșinat de spaimă, ascunzându-se repede în spatele surorii ei mai mici.

La Școala Pedagogică, Lucica a intrat vrăjindu-i pe examinatori cu melodia „Leana”. Mare i-a fost mirarea că ea, care nu se pricepea la notele muzicale și nu știa să cânte la niciun instrument, a primit o notă mai mare decât un muzicant cunoscut din Drepcăuți. I-a trebuit mai puțin de trei ani ca să stăpânească dombra și pianul. După absolvire, i s-a propus să lucreze ca profesoară la această școală. A acceptat cu bucurie, însă peste puțin timp i-a uimit pe șefi cu cererea de a fi transferată la Carapciu. În timp ce

mulți tineri se făceau luntre și punte să obțină un serviciu la oraș, ea nu putea obține învoirea de a pleca la țară, pentru a fi alături de soț. Până la urmă, a reușit să-l aducă pe bărbat la Cernăuți, înfruntând împreună toate încercările destinului.

Semințele sădite de mamă în sufletele copiilor au dat rod în activitatea desfășurată de profesoara Lucica Amari, care a lucrat pe parcursul a 38 de ani la Colegiul Pedagogic.

A păstrat mulți ani legătura cu foștii ei studenți, tineri de etnie ucraineană din România care veneau să învețe la Cernăuți. Într-o perioadă, a avut 13 copii ucraineni din județul Suceava. La început ei, se simțeau străini, izolați, până când le-a făcut o surpriză: în ajunul Crăciunului i-a adunat la o masă cu 12 feluri de bucate. Știind că bursa nu le ajunge, iar părinții sunt departe, profesoara le aducea la cămin copturi, colțunași și alte feluri de bucate. I-a avut în grupă până când au început să iasă vorbe că nu e bine ca profesorii români să îi învețe pe studenții sosiți la Cernăuți să își însușească ucraineana. Conștientă de propria-i valoare, profesoara Lucica Amari a cedat, căci, fiind absolventă a Institutului Pedagogic din Ivano-Frankivsk, nu trebuia să arate că posedă limba de stat la nivelul colegilor ucraineni.

Ținuta și vocea ei au înfrumusețat cartea de vizită a corului „Dragoș Vodă”. Din acele zile frumoase i-au rămas costumele populare de care, ca și de cărți, nu se poate despărți – cămăși cusute cu mărgele, găsite prin Boian, cătrînțe de la soacra Veronica Amari din Suceveni. Fiica Galina trăiește la Odessa, dar când vine la părinți îi place să îmbrace cămășile brodate și cătrînțele mamei. La fel și nepoatele, nu găsesc nimic mai de preț în garderoba bunicii decât aceste haine. „Odihna binemeritată” și-a consacrat-o nepoatelor Taisia și Anastasia, îndrumându-le în universul muzicii, având grijă să le altoiască dragostea pentru limba română. Îndeosebi m-a impresionat cât de corect și cursiv scrie în română Taisia, care de mai mulți ani locuiește în Franța. Și nu numai scrișul, ci și faptul că păstrează fotografiile de-ale străbunicilor Eugenia și Petru, cunoscând amănunte din viața lor. Lăudând-o pentru

aceste calități mai rar întâlnite la tinerii de azi, m-am interesat ce școală a absolvit. „Mulțumesc frumos, am învățat în școala românească nr. 29, apoi la Liceul Pedagogic din Cernăuți, în grupa cu predare în limba română, unde bunicii mei erau profesori. Și acasă vorbeam cu bunicii în română”, îmi scrie Taisia, mărturisind: „Citesc articolul și plâng. Multe destine și familii au fost zdrobite în acele timpuri”.

Acum, când drumurile i s-au scurtat – de la casa de pe strada Universității până la Catedrală, unde merge la slujbele de duminică –, și când, după surori, a plecat și fratele Severin pe ultimul drum, buniciuța Lucica poartă la inimă o singură părere de rău: că nu poate să-și ducă nepoții în casa de lângă zăvoi, cu patru rânduri de brazi, unde au crescut copiii ei și cei ai surorilor sale. Vara, pomii din curte tremurau de vocile lor. Zburdau copilașii ca mieii primăvara pe imaș. Înainte de moarte, mamă-sa și-a făcut voia și a vândut căsuța. Întotdeauna a trăit cu frica-n sân să nu li se întâmple ceva rău fetelor când veneau la ea prin pădure. A vrut să plece în lumea mai bună măcar fără această teamă, căci multe dintre cele dragi – cântecul bătrânesc și vorba românească – nu mai răsunau la Broscăuți.

DESPĂRȚIȚI DE HOTARUL BLESTEMAT

Acum, când recitesc cele scrise cu vreo zece ani în urmă despre Toader Pridie, un simplu bărbat din Ceahor, mi se pare că istoria vieții sale e o poveste imaginară, un rod al fanteziilor peniței mele. Unde mai întâlnim azi oameni, simpli țărani sau intelectuali, să spună cum am auzit odată de la Nicolae Pridie: „Îmi place să citesc. Chiar și atunci când stau la masă, nu pot să nu-mi arunc ochii într-un ziar. Din păcate, nici acum la bătrânețe n-am timp să citesc în voie o carte. Numai la mâncare am parte de odihnă. Așa mi-a trecut viața, numai muncă și iar muncă. Nu dovedesc bine să termin un lucru, că altul îmi dă ghes din urmă”. Că nu-și vedea capul de treburi nu e ceva nefiresc pentru țărani de odinioară

(acum mi se pare că n-a rămas urmă de țăran prin satele noastre). Că sta la masă cu felia de pâine într-o mână și cu cartea în alta e mai puțin obișnuit, dar totuși nu-i absolut ieșit din comun pentru timpurile de odinioară, când încă trăiau țăranii crescuți la școala românească, oameni care păstrau prin lăzi, printre hainele de zile mari, vechi manuale, cărți cu poezii și cântece patriotice.

Altceva îl scotea pe Toader Pridie din rândul celor mulți, lăsând înscrisă în cartea vieții o pagină mai rar întâlnită în destinul unui bărbat. Prima și unica sa dragoste, Antonica, avea numai 17 ani când el, flăcău bun de însurătoare, a luat-o de mână, jurându-i credință pe viață în fața altarului. Fericirea de a fi împreună a durat numai opt ani, timp în care tânăra nevestă i-a dăruit doi feciorași. Mezinul Nicolae, de la cinci anișori, n-a mai cunoscut mângâierea mamei, iar fratele său, Vasile, era un pic mai rășărit, umbla de-acum la școală. Din ceața amintirilor le reapare chipul tânăr al mamei, care îi îndemna pe micuți să-i ajute la treburile casnice ca să crească bărbați vrednici în familie și oameni de treabă în lume. Bărbatul a rămas văduv de la 33 de ani, fiindu-le băieților și tată și mamă. Scurtă i-a fost fericirea, dar l-a încălzit și a purtat-o la inimă până la bătrânețe. După moartea timpurie a soției, și-a făcut datoria de tată așa cum s-a priceput și l-au ținut puterile. Ca să-i aibă pe amândoi fiii lângă el, timp de șapte ani a îngrijit doi bătrâni singuratici. Lăsându-i, după legea pământului, gospodăria celui mai mic, l-a ajutat pe Vasile să-și construiască o casă nouă pe locul celei rămase de la vecini. El nu s-a recăsătorit, nu și-a adus altă femeie în casă, de teamă să nu-și obișduiască băieții. I-a educat de unul singur, bărbătește, cu severitate și frică de Dumnezeu. Copiii au cunoscut de la bunici dezmierdările, pentru că tatăl își manifesta mai mult grija de a-i vedea oameni cumsecade. L-au ajutat părinții săi și mama Antonicăi, Victoria Cernei, fiind și ea un model de fidelitate bărbatului de care, încă din tinerețe, a îndepărtat-o nu moartea, ci blestematul hotar care a despărțit Bucovina. Despre această longevivă bunică a sa care l-a crescut, Nicolae, fiul lui Toader Pridie, spune că nu degeaba a

purtat numele Victoria. Nu i-au ajuns 50 de zile până la împlinirea a 91 de ani. De multe ori a învins bolile și moartea, ținându-se tare în condiția ei de femeie singură. „Bunicul Vasile lucra la arhiva de stat. În primăvara lui 1944, când se apropia armata sovietică și ocupația ținutului era iminentă, i-a dat de știre bunicii să se pregătească de drum, să încarce în căruță lucrurile de cea mai mare trebuință. El trebuia să evacueze, odată cu lucrătorii, și documentele arhivei. Dar s-a întâmplat să plece pe alt drum și n-a putut trece pe acasă. Așa au rămas fără sprijin în teritoriul asuprit de sovietici bunica Victoria și mama mea Antonica, de numai trei ani la acea vreme. Bunelul a trăit singur la Cluj, iar bunica nu s-a clintit din loc, sfârșindu-și zilele la Ceahor. S-au întâlnit de câteva ori, dar n-au mai avut viață împreună”, povestește Nicolae.

*Tragice despărțiri,
cutremurătoare întâlniri*

MARIA TOACĂ

ROMÂNIA, PATRIA-TATĂ

E trist, sfâșietor ca moartea, acest cuvânt – „despărțire”. Indiferent de multiplele-i semnificații și de cum îl înțelege fiecare, pentru mine „despărțire” înseamnă îndepărtare, înstrăinare de ceva sau de cineva foarte apropiat și drag. Orice despărțire doare, însă sunt rupturi cu urmări tragice, pe care timpul nu le tămăduiește, rănilor, dimpotrivă, adâncindu-se din generație în generație.

Pe parcursul anilor de activitate jurnalistică am întâlnit oameni marcați pentru toată viața de tragedia unor despărțiri zguduitoare, care le-au distrus destinele, i-au lipsit de dragostea părintească și chiar i-au pus în pericolul morții. Îmi tresare în inimă ziua de 15 iunie 2010. Pe un drum înmiresmat de tei, pășeam la braț cu oaspetele din București, Stela Covaci, sosită cu un grup de scriitori la eminesciana cernăuțeană. Născută în Basarabia, la Lipcani, își alina nostalgiile după Cernăuțiul copilăriei, după zilele când a făcut prima și ultima ei vizită în orașul de pe Prut. Avea cinci ani, era în ajunul Crăciunului... Tatăl ei, Pantelimon Pogorilovschi, care o iubea nespuse de mult, a ținut să-i facă un cadou deosebit, cumpărându-i cea mai mare păpușă dintr-un luxos magazin de jucării. Apoi a venit anul 1940 și Pantelimon Pogorilovschi s-a grăbit să-și protejeze familia, trimițându-și soția, fiul și fiica în satul românesc de peste râu – Rădăuți-Prut. Le-a promis că va veni și el din urmă, după ce va rezolva treburile băncii (era directorul Băncii Agricole din Lipcani). Dar s-au întâlnit peste 20 de ani. Doamna Stela a păstrat toată viața în amintire un tablou în culori sumbre: mama sa plângând și așteptându-și bărbatul pe malul Prutului. În copilărie, mergea și ea pe malul amarei ape, sperând să-l zărească pe tata. Acolo a scris primele poezii cu dor de tată.

Cu toate suferințele îndurate, cazul scriitoarei bucureștene pare o înduioșătoare poveste, în comparație cu necazurile românilor din ținutul nostru, ca urmare a refugiului unuia dintre părinți în România. A intrat în tradiția noastră să numim România „Patria-Mamă”, însă cu același drept am putea să-i spunem și „Patria-Tată”. Or, dincolo de semnificația simbolică a expresiei, vorbind la propriu, mulți copii din generația de după Război știau că au tați în România, cărora li se pierduse urma. Mulți copii români din nordul Bucovinei s-au născut, au crescut, au murit în Siberia din cauză că tații lor au fugit de urgență rusească în adâncul României.

Nu cunosc să fi fost exilați bărbați cu copii mici din cauză că nevestele lor au luat calea refugiului. Poate la mijloc este și natura (menirea) femeii de a fi legată de vatră, de copii, de a fi mai aptă pentru sacrificii de dragul celor apropiați. Fuga bărbaților din calea urgiilor, exodul lor spre locuri mai sigure, a avut urmări tragice pentru multe familii. Cu toate acestea, n-am auzit blesteme sau măcar cuvinte de condamnare, dezaprobare, de la femeile lăsate cu copilași în voia sorții, la crunta răfuială a ocupanților. N-am auzit de la soțiile și copiii lor trecuți prin chinurile infernului să spună ceva rău despre soții/tații care și-au salvat viețile, s-au recăsătorit (deși nu erau divorțați prin lege de nevestele rămase sub ocupație străină), și-au întemeiat familii în România. Dimpotrivă, i-au căutat, i-au primit cu drag în ospete – pe ei, pe nevestele și pe copiii lor născuți pe loc nou, ca pe cele mai scumpe neamuri.

O istorie cutremurătoare despre cum și-a găsit tatăl care trăia doar la câțiva kilometri, în Siret, am ascultat cu ani în urmă, într-un început de iunie cu dureroase răscoliri în memorie, de la Elena Vâlceac (Mihoreanu) din Stănești. Atunci am scris numai despre calvarul îndurat alături de mama și surioara ei în Siberia, ele fiind ridicate de la baștină după ce gospodarul casei trecuse clandestin frontiera. Episodul întâlnirii fiicei cu tatăl după 22 de ani de la fuga lui din Stănești mi s-a părut mai puțin important vizavi de suferințele îndurate de mama ei, care după șase ani de exil, s-a întors în sat fără nici un dinte în gură, slabă ca o umbră,

dar cu fetițele sănătoase. Elenei i-a fost dat să-și lege soarta de consăteanul Filaret Mihoreanu, bărbat cu un destin asemănător, el fiind deportat cu un frățior și cu mama sa în Kazahstan. Au trecut vreo 15 ani de când am rețrăit împreună, în casa lor, drumul pătimirilor pe care l-au parcurs, și un deceniu de când Elena și-a părăsit soțul, plecând pe un tărâm unde nu-i suferință, nici durere. Dar în virtutea prieteniei mele cu familia fiului lor, Gheorghe Mihoreanu, profesor școlar, fostul director al Școlii nr. 13 de la Horecea Urbană, revenim și la tabloul memorabilei întâlniri de la Siret. Mai ales că Gheorghe a fost unul dintre eroii acelei întâmplări de pomină, având pe atunci 9 ani. Detaliile i s-au întipărit în memorie, reînviind când le evocă în nuanțe vii. Iată povestea adevărată, așa cum a trăit-o la vârsta de 9 ani, cum o ține minte și o poartă prin timp:

„Prin anii '60 au început să se audă vorbe prin sat că bunicul meu, tatăl mamei, Adam Vâlceac, trăiește la Siret, chiar nu departe de graniță, având casă pe malul râului. Mama, cum a auzit, și-a pierdut liniștea. Și parcă spre norocul ei, prin 1962, s-a organizat pentru prima dată o petrecere (un fel de festival), la granița la Porubna, cu lume multă de-o parte și de alta a frontierei. N-a avut voie nimeni să treacă dincolo sau să vină înapoi. Oamenii se uitau unii la alții și vorbeau prin gardul de sârmă ghimpată. Deodată, ce-i vine mamei să se rupă din mulțime și să strige «Tată! Tată! L-am văzut pe tata!» A făcut-o special sau, într-adevăr, a bănuț pe cineva că-i moșul Adam? Știu numai că foarte greu s-a desprins din acel loc, lăsându-se convinsă de grăniceri să se întoarcă acasă numai după ce i s-a promis că va fi ajutată să se întâlnească cu tatăl ei. N-a închis un ochi toată noaptea, nici pe noi nu ne-a lăsat să ne odihnim în pace. Mă trezeam des, auzind-o cum plânge. A doua zi, dis-de-dimineată, s-a dus pe jos până la Tărășeni, iar de-acolo a luat o mașină spre Cernăuți, la șeful de grăniceri. Funcționarii de acolo au primit-o omenește, au liniștit-o, spunându-i că vor suna la pichetul grănicerilor români și,

dacă într-adevăr tatăl ei trăiește la Siret, îi vor permite să-l viziteze. Mama a insistat să sune chiar atunci. Ei i-au dat un număr de telefon... La celălalt capăt a fost chemat un bărbat refugiat din satul nostru, Paulencu sau Pavliuc, care i-a spus că tatăl ei, numit de oamenii de acolo moș Adam, trăiește la 50 de metri de râul Siret. Tot atunci a primit învoire să plece pentru trei zile la Siret. Iarăși n-a dormit mama toată noaptea. A doua zi, odată cu zorii, era la gardul de la Porubna, cu mine de mână și frățiorul Adam de vreo trei anișori în brațe. Faptul că ne țineam și noi de fusta mamei putea să-i zădărnicească mult dorita întâlnire. Avea permis pentru o singură persoană, iar noi venisem trei suflete. Până la urmă, cu bocete și rugăminți fierbinți, ni s-a dat voie la toți trei. Țin minte că am pășit pe nisip pe urmele mamei, așa ca să rămână numai urmele unei singure persoane. În acea perioadă vama era numai la Vadul Siret, pe unde se trecea cu trenul în România. Grănicerii care ne-au condus, așteptau să vadă dacă ne întâmpină cineva, în caz contrar ne-au spus că ne iau înapoi. Dincolo se adunase toată «diaspora» stăneștenilor. Un bărbat ne-a făcut din mână, strigând să se audă până la Moscova: «Asta-i fata mea. Ileană, vino încoace!» Mama l-a privit speriată, căci nu-l cunoștea, nu era acela bunelul meu Adam. Iar omul îi făcea semne, să dea din cap, pentru grănicerii sovietici, că el este tatăl ei.

Omul acela era Pavliuc, un bun prieten de-al bunelului. Ne-a urcat în căruța sa, insistând să ne oprim o noapte la el, că moș Adam avea să vină a doua zi de la Rădăuți, unde lucra la drumuri. Mama n-a vrut nici în ruptul capului, ținând una și bună: «Oprește căruța, eu am venit la tata». Atunci, însoțitorul nostru ne-a lăsat la o poartă mare de lemn, de unde se vedea o casă frumoasă, o curte bine îngrijită. La strigătul lui «Ieși afară, Sârboaică, primește-ți neamurile!», a apărut o femeie bombănind mânioasă că nu așteaptă pe nimeni și nu știe cine-s aceștia. Mama nu s-a lăsat, lămurindu-i că e fiica lui Adam, iar noi suntem copiii ei. Ne-a primit într-o cămăruță cu un pat, care mai avea o ușă, dar era încuiată, probabil spre casa mare. Mama ne-a dat ce avea cu ea de

mâncare și s-a dus la jandarmerie să se înregistreze. Degrabă după ce s-a întors, ne-a vizitat un jandarm, interesându-se cum am fost găzduiți, dacă am mâncat ceva... Văzând cum stau lucrurile, i-a făcut o muștruluală Sârboacei, că tremura cămașa pe ea. Speriată, femeia ne-a dat câte doi-trei lei să ne cumpărăm biscuiți. Nici nu știam ce-i asta «biscuiți». A doua zi, mama s-a sculat cu noaptea-n cap și fuga în centru, unde se oprea autobuzul din Rădăuți. Nu era singură la acea oră matinală. Se adunase iarăși «diaspora» noastră să vadă cum se va întâlni moș Adam cu fiica sa. Tot drumul până acasă au venit cuprinși. Bunelul m-a găsit pe mine la vârsta pe care o lăsase pe mama, când a trecut în România. Ne-a deschis ușa cea ferecată, ne-a arătat gospodăria, vitele, calul, mânzul din grajd. A doua zi a luat de funie o vacă și s-a dus la târg s-o vândă. Cu banii aceia i-a cumpărat mamei și nouă, nepoților, o mulțime de lucruri. A încărcat căruța plină și ne-a dus până la graniță, liniștindu-ne că din partea grănicerilor români vom fi lăsați să trecem cu toate. Îl cunoșteau toți de lucrător bun și om cumsecade. Le-a spus grănicerilor că asta-i zestrea fetei sale, la nunta căreia el n-a avut norocul să fie. După acea întâlnire, moș Adam a plecat de la Sârboaică. A trăit cu o altă femeie, a cărei fiică, Silvia, a fost de multe ori în ospetie la Stănești. Cu toate că frica îi intrase până-n măduva oaselor (se temea să nu fie arestat, deportat în Siberia), mama l-a făcut pe moș Adam să vină de câteva ori acasă, la Stănești. Nu-mi imaginez cum s-a întâlnit cu bunica Floarea... Cred că l-a iertat, sau mai curând nici n-a fost supărată pe tatăl copiilor ei pentru tot ce-a îndurat în Siberia. Prin câte cumpene de moarte a trecut, bunica nu se temea de nimic, dar bunelul a trăit toată viața cu frica în oase.”

Unii, până la ultima suflare, au trăit în singurătate, cu speranța la întregirea familiei. Eleonora Sfeclă din Boian a avut permanent în față două monumente vii de fidelitate în căsnicie, dar și de durere a despărțirii – pe mama ei, Domnica Bizovi, și soacra Domnica Sfeclă. În 1944, când bărbații din Boian erau vânați pentru a fi escortați în lagărul de la Onega, Domnica Bizovi și-a ținut

un timp ascuns soțul. Spera că în curând vor veni din nou „ai noștri”. Nicolae însă, se temea să-și pună în pericol cei șase copii și nevasta care îl aștepta pe al șaptelea. Iar când un consătean, tata lui Vasile Caba, a fost descoperit și împușcat în fața copiilor, el n-a mai răbdat. S-a predat de bună voie. La câteva luni după ce i s-a născut ultimul fecioraș, la Boian a ajuns vestea neagră că Nicolae Bizovi nu mai e în viață. În memoria tatălui, deși avea numele de botez Ștefan, acest fiu al Domnicăi Bizovi a rămas să fie numit de toată familia Niculuță.

Incredibilă pare a fi povestea socrilor Eleonorei Sfeclă. Cu puțin timp înainte de Război, Mihai Sfeclă a fost luat în concentrare, soția sa Domnica rămânând cu trei băieți, Dumitru, Niculuță și Radu – unul mai mic decât altul. Fiul mai mare și bunică-sa, mama lui Mihai, au reușit să treacă granița, urmând ca Domnica și ceilalți doi copii să-i ajungă din urmă. Dar soarta îi pregătise veșnica despărțire de bărbatul drag. Prima întâlnire a fiilor cu tatăl a avut loc prin anii 1957-1958, la mai mult de un deceniu de la despărțire. O lună, cât a stat la Boian, i-a promis soției că va încerca să facă toate demersurile pentru a o lua la el, în Banat, într-o localitate apropiată de Timișoara. Bărbatul nu și-a găsit altă nevestă, sperând că se vor uni din nou.

„Prin 1964, la doi ani după ce m-am căsătorit cu Radu, soacra a plecat la Gearmăta, cu gândul că va rămâne acolo. După numai opt luni, mama a început să dea semne de neliniște, să plângă că vrea acasă la copiii ei. Nu știa că soțul i-a făcut pașaport românesc și a înregistrat-o în casa lui. Când a aflat, s-a dus la ambasada sovietică de la București, a răzbătut pretutindeni, dorul de noi și de satul ei fiindu-i mai puternic. Îl vizitam cu Radu după cum ni se permitea în acele timpuri. Pe cât de mare era bucuria întâlnirilor noastre, pe atât de scaldată în lacrimi ziua despărțirii”, povestește Eleonora.

O tristă poveste de dragoste paternă este și cea a tatălui lui Ionel Sfeclă, regretatul pictor renumit în Republica Moldova,

învrednicit în 2017 cu titlul de cetățean de onoare al comunei natale Boian. Mama sa a trăit o viață lungă, stingându-se la vârsta de 90 de ani, din care o bună parte i-a petrecut în „văduvie”, deși soțul era în viață. Fiul ei mai mic, viitorul artist plastic, avea numai doi anișori când a rămas fără tată. La începutul ocupației sovietice, Nicolae Sfeclă a fost nevoit să se refugieze în România, împreună cu alți angajați ai firmei la care lucra. În 1944, a venit la baștină să-și ducă soția și copiii la Galați, unde își avea serviciul.

„Mama a împachetat de trei ori lucrurile cele mai necesare, pregătindu-se de drum, și tot de atâtea ori s-a răzgândit să plece. Ultima dată era gata să urcăm în tren, dar mama ne-a întors de la gară. O durea sufletul după casă, pământ, părinți și neamurile din sat”, mi-a povestit pictorul, evocând întâlnirea cu tatăl său, după trei decenii de la dramatica despărțire în gara de la Boian. Tatăl său și-a așteptat toată viața familia, și numai după 15 ani de singurătate și-a adus în casă o femeie, dar a prevenit-o că o ia provizoriu, deoarece are soție și trei copii departe ca distanță, însă de nedespărțit în inima sa.

O mărturie mai proaspătă despre povara dorului de pământul natal am ascultat de la Maria Olar de la Roșa. Ne aflam în curtea Bisericii Sfinții Arhangheli Gavriil și Mihail, lângă Crucea martirilor români ai acestei străvechi comunități românești din suburbia Cernăuțiului. Ea n-are rude apropiate înscrise pe monumentul durerii, dar vine în fiecare an la parastasul în memoria victimelor, fiind conștientă că putea să fie și tatăl ei printre aceștia dacă nu reușea să treacă granița. Mamă-sa a rămas să crească și să rânduiască patru copii, Maria fiind atunci la vârsta de opt ani. Tatăl ei a ajuns până la Arad, unde s-a stabilit cu traiul. În 1961 a venit prima dată acasă, găsindu-și copiii mari. Maria avea deja un băiețel de vârsta la care ea a rămas fără sprijinul tatei. Amară i-a fost tinerețea dar, după cum mi-a mărturisit, părintele ei n-a avut nici o vină: „S-a zbatut tata mult până a luat-o și pe mama la Arad. După douăzeci de ani de despărțire au mai trăi tot atâția împreună în România.

Mergeam cât se putea de des la părinți. Spre sfârșitul vieții, tata plângea că vrea să moară acasă, să fie redat pământului strămoșesc.” Maria s-a ambiționat să-i îndeplinească dorința, făcând demersuri pe la organele de resort pentru repatrierea tatălui. I se puna bețe în roate, găsindu-i pricină că nu-i ajung câțiva metri de spațiu locativ pentru înregistrarea părinților în casa familiei ei. A găsit sprijin la soț, Nicolae Olar, om gospodar și cu credință mare, care a ostenit să mai adauge o cămăruță la casă pentru lărgirea spațiului. A umblat Maria pe la miliție, secția de pașapoarte și alte instanțe până tuturor li s-a făcut lehamite de rugămințile femeii. „Fă ce vrei cu părinții tăi”, i-au spus într-un sfârșit, semnându-i actele necesare. Astfel, prin anii '80, și-a văzut părinții la Roșă. E cu sufletul împăcat că n-a întârziat, tatăl trecând la cele veșnice după cinci luni de la întoarcerea acasă. Mama sa a supraviețuit încă 10 ani, odihnind amândoi alături în glia străbună de la Roșă.

ÎN PACEA ULTIMULUI REFUGIU

Cu trecerea anilor, simt tot mai profund nu doar datoria morală, ci și necesitatea de a vedea lumea cu ochii celor care au încetat s-o mai vadă, de a așterne pe hârtie tot ce am auzit de la cei care nu mai pot să mărturisească.

„Plec nu se știe unde... voi reveni peste trei luni...” Un asemenea bilețel, la 4 martie 1944, Vasilena Țibuleac a aruncat în gară la Sadagura din trenul ce o ducea spre un liman mântuitor – în Regat, mai departe de limbile de foc ale balaurului roșu. Dar avea să-și revadă părinții tocmai peste 23 de ani când, pentru prima dată după infernala evacuare din 1944, a venit într-o scurtă vizită în satul natal Toporăuți. Mamă-sa, gârbovită de dorul amar al așteptării, i-a arătat, plângând, capătul de hârtie ce-l păstra ca pe o relicvă. Cineva l-a găsit în gară și i l-a adus la Toporăuți, pe adresa indicată. Tatăl ei, om foarte aspru și zgârcit la mângâieri, când a venit momentul despărțirii, s-a postat în fața mașinii și n-o lăsa să plece înapoi în țara de adopție.

Refugiul de câteva luni al Vasilenei Țibuleac s-a prelungit pe viață. Numai după zeci de ani, când și-a învins frica ce a urmărit-o pe drumurile involburatei pribegii și a înțeles că pe rudele de-acasă nu le paște niciun pericol din cauza retragerii ei în România, a început să le scrie scrisori și să vină în ospeție la baștină.

Am cunoscut-o în casa prietenei mele, radiojurnalista Aurica Țăbuleac, unde doamna Vasilena s-a reținut în ospeție mai bine de două luni. Avea la acel moment, pe la începutul lui 2000, vârsta venerabilă de 81 de ani. Prinsese curaj să vină de la Ploiești la Cernăuți ca să-și revadă rudele și, mai ales, strănepoții apăruiți pe lume în ultimii 14 ani de când nu călcase pe pământul natal. Gazdele au purtat-o pe la câteva spectacole de vibrantă respirație românească, care au avut loc la Cernăuți. La concertul consacrat ctitorilor Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, am văzut-o cu ochii plini de lacrimi. Cântecul Corului „Dragoș Vodă” i-au răvășit juvenile amintiri din anii de liceu.

Suplă și ușoară ca o păpădie, d-na Vasilena se aseamăna cu liceana de odinioară. Gesturile, vorbirea și, în genere, modul de viață, îi erau pecetluite de principii morale riguroase, înrădăcinate la Școala Normală de Fete din Cernăuți, pe care n-a reușit s-o absolve din cauza dezastrului din 1940.

Tragediile și peripețiile dramatice ale vieții ei, pe care distinsa doamnă le deapănă cu un impresionant talent narativ, mi-au amintit de romanul „Arta Re-fugii” de Paul Goma – scriitor disident, denunțător vehement al comunismului din România, care a publicat cea mai zguduitoare epopoe a refugiaților basarabeni în România. Și traversarea infernului de către Vasilena Țibuleac din teritoriul ocupat ar putea fi eternizată în paginile unei cărți negre a refugiaților din nordul Bucovinei. Martoră și victimă a calvarului refugiaților, ea a păstrat în memorie episoade și detalii care reflectă istoria țării și destinul neamurilor despărțite de hotare ghimpate.

Deși s-a născut într-o familie de țărani înstăriți, pentru care nu exista nimic mai de preț decât pământul, Vasilena avea o atracție

nepotolită pentru carte. Citea mai ales noapțile, iar ziua, când mama o pune la treabă, izbutea s-o amăgească, ascunzând cartea sub broderii sau alt lucru de mână. Și la școala din Cernăuți făcea asemenea „șotii”, îndrăznind să încalce disciplina de cazarmă. Lua seara câte o carte în dormitor, lucru strict interzis. Ieșea noaptea în coridor și citea la lumina lunii. Aceasta a fost unica abatere de la rigurile vieții de internat; în rest, a rămas „nefiresc de ordonată”, cum obișnuia să se autodefinească venerabila doamnă.

Dezinteresul tineretului contemporan față de lecturi o șoca. Nu-i înțelegea nici pe părinți: cum pot să-și crească copiii fără dragoste de carte, fără a le educa o cultură elementară a vorbirii. Mi-a spus că cel mai neplăcut o surprinde incapacitatea tinerilor de a întreține o corespondență. Doamna Vasilena a corespondat toată viața cu foste colege de la Școala Normală din Cernăuți. La bătrânețe, una dintre ele le-a invitat la o întâlnire la Siret. Au petrecut ca în tinerețe, la restaurant, având și surpriza întâlnirii cu două foste profesoare. Au cântat toate melodiile patriotice învățate de la renumitul profesor de muzică Alexandru Zavulovici. Și-au amintit cu nostalgie de scriitorul lor preferat, Ionel Teodoreanu, și de conferința prezentată de el pe scena Teatrului Național din Cernăuți. Vasilena a asistat la acea memorabilă conferință, în care scriitorul a povestit despre „nașterea” romanului „La Medeleni” – cea mai iubită carte a tineretului de atunci. Se declanșase o adevărată nebunie printre liceene. Ea, chiar a doua zi după conferință, și-a vândut costumul de sport ca să-și poată cumpăra romanul. A fost o perioadă de efervescentă culturală, când la Cernăuți veneau trupe teatrale vestite și liceenii evadau din atmosfera cazonă a școlii.

Dar trebuia să vină anul 1940 și să le spulbere farmecul tinereții. Vasilena a înțeles ce le-a adus noua putere atunci când a fost arestat unchiul Vasile și deportat pentru nouă ani în Siberia. În fiecare noapte, prin sat urlau cumplit câinii și dispăreau fără urmă oamenii. Ca să nu fie mânată la minele din Donbas, Vasilena s-a angajat ca învățătoare într-o școală din Cernăuți și s-a căsătorit

în grabă. Tinerii căsătoriți nu erau deportați de la baștină. După ocuparea Cernăuțiului, timp de vreo două săptămâni toate magazinele și întreprinderile au stat închise. Vasilena își amintea cum treceau încontinuu pe șoseaua națională camioane încărcate cu bunurile lăsate de românii nevoiți să părăsească orașul.

„Părea că rușii s-au așezat bine la noi, dar peste un an a început războiul și ne-am reluat cursul vieții de mai înainte. Am trecut cu serviciul în raionul Hotin, la Șerbăuți – locul de baștină al soțului. Acolo m-am atașat de soția directorului, Ana Cojocariu, o femeie vrednică. Ne împrietenise durerea, căci soții ne erau pierduți prin concentrări. În primăvara lui 1944 poate că rămâneam acasă, ca și în iunie 1940, dar nu puteam să-mi las prietena să pornească în pribegie singură, cu doi copii mici. Am încărcat în grabă ce-am avut mai bun într-o căruță și ne-am pornit spre Securenii. Pe la Romancăuți, caii s-au împotmolit în noroi. Am lăsat căruța cu tot bagajul la un gospodar de acolo, luând cu noi numai o valiză și o pernă. La gară am nimerit în focul iadului. Când a sosit un tren cu numai câteva vagoane, părea că-i sfârșitul lumii. Ana a reușit să urce copiii în locomotivă. Mecanicii ne îmbrânceau, ne înjura, dar până la urmă s-a îndurat de micuții gemeni. La Turnu Severin am fost dați jos din vagoane și mutați pe niște platforme. Ninge peste noi, iar când am ajuns la Reșița, eram ca niște sloiuri de gheață.”

Chinul refugiului pulsa dureros în memoria venerabilei doamne. Cadrele didactice evacuate din nordul Bucovinei erau mânate cât mai departe, ca să nu le ajungă vânătoarea comisiilor de repatriere. Timp de două săptămâni au tot mers, înaintând cu trăsura prin troiene de la o comună la alta. Au avut ghinionul să nimerescă într-o comună de sârbi, care-i simpatizau pe comuniști. Când s-a aflat că învățătoarele din Hotin au fugit de „ruși”, nimeni nu voia să le primească în gazdă. Sărmanele femei s-au aciuat într-o casă părăsită, fără de acoperiș, răbdând frig și foame... Dar nici acolo n-au avut liniște; dintr-o parte le terorizau sârbii locali, din alta se apropia frontul cu soldații sovietici. Au fost nevoite să se ascundă mai departe în munți.

Fire delicată, doamna Vasilena m-a atenționat să nu scriu despre necazurile suferite în comuna sârbească, căci și acolo a întâlnit un suflet al lui Dumnezeu – o bătrână care îi aducea de-ale gurii pe ascuns, ca să nu vadă rudele ei. În comuna montană Ilidia, unde a ajuns cu ajutorul acelei bătrâne, și-a găsit soțul, pribeag și el. Evadase din prizonieratul rusesc și, fugăr prin Basarabia, trecuse clandestin granița în România. Soțul a luat-o la Râmnicu Sărat, unde se afla regimentul său de vânători de munte. Acolo și-a întregit studiile și a lucrat câțiva ani în inspectoratul școlar. Împrejurări mai favorabile au ajutat-o să se reprofileze în sistemul financiar-bancar, care i-a deschis drumul spre Ploiești, unde și-a cumpărat un apartament și și-a făcut multe prietene.

Am schițat sumar odiseea refugiului Vasilenei Țibuleac din Toporăuți. Viața ei seamănă cu destinul a mii de români nord-bucovineni adăpostiți și protejați de Statul Român. S-a stins în noaptea de 22 spre 23 ianuarie 2016. Peste două zile avea să împlinească 95 de ani. Aștepta cu înfiorare această dată, știind că o vor suna nepoții din Cernăuți ca să-i ureze „La mulți ani!” Cele mai fericite clipe pentru ea erau cele când auzea în receptor vocea Auricăi, Marianei, Lilianei sau a altor neamuri din Cernăuți.

*Din istoria Bucovinei
și a localității Tereblecea*

GRIGORE SANDUL, OCTAVIAN SANDUL

În vara anului 1940 (sătenii uitaseră ce se întâmplase cu polonezii), armata română dislocată în sat a primit ordin să se retragă, iar noi am rămas singuri, neapărați de nimeni.

Apoi, într-o zi, am auzit că vin rușii, că lumea fuge din Cernăuți. Toți eram dezorientați, sătenii nu știau ce să facă, să plece, să fugă, dar cum? Într-o căruță nu poți lua multe, să lase toată averea? Tot gândindu-ne ce să facem ne-am trezit într-o duminică după-amiază cu trei tancuri rusești, care au trecut prin centrul satului. Oamenii mai în vârstă s-au ascuns, noi, copiii, mai curioși, am alergat în drum, să vedem de unde vine un zgomot așa de mare, că nu-l cunoșteam decât pe cel făcut de motociclete.

A doua zi, a venit cineva la noi și ne-a spus că nu se mai poate merge în orașul Siret, deoarece rușii s-au postat pe șoseaua națională și nu dau voie să se treacă nici încolo și nici înapoi. Apoi, s-a auzit că primarul a fost dat afară din primărie de ruși, care l-au pus primar pe unul dintre cei mai răi oameni din sat, bătăuș, bețiv și cu antecedente penale, fără meserie și fără nici un pic de avere.

Din acel moment a început prigoana împotriva oamenilor din sat care fuseseră lideri politici sau erau mai bogați. Unii dintre ei au reușit să fugă în România, peste câmpuri, unde nu fusese încă instalată paza. În fiecare zi auzeam despre oameni care au fost arestați și duși la închisoare la Cernăuți.

Nici unul dintre ei nu s-a mai întors acasă, niciodată. Mai târziu, am aflat că dintre arestați, cei care se dovediseră mai recalitranți

* Extrase din Grigore Sandul, Octavian Sandul, *Din istoria Bucovinei și a localității Tereblecea din județul Rădăuți și situația socială a comunei la ocuparea ei în anul 1940 de către armata sovietică*, în Grigore Bostan, Alexandrina Cernov, Ilie Luceac et alii (ed.), *Almanahul Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, pp. 55–64.

sau fuseseră denunțați de conducerea satului, fuseseră împușcați în cap, în drum spre Cernăuți. În această situație, părinții noștri s-au gândit ca din cei cinci copii câți eram, primii trei, cei mai mari, să plece în România, pentru a nu fi luați de ruși în armată.

Între timp, oamenii mai capabili și mai isteți din sat deveniseră călăuze pentru cei care voiau să treacă granița în România, granița care acum se întindea în tot lungul ei cu pichete de grăniceri ce păzeau ziua și noaptea.

Așa că, într-o noapte, din mijlocul lunii octombrie 1940, ne-am hotărât și noi să plecăm în România. Mama ne-a pregătit mâncare și ne-a dat fiecăruia câte o traistă cu ceva rufe și haine. Locul de întâlnire cu călăuza era fixat la cca 5 km de casă, la ora 22:00, în lunca Siretului, în dreptul satului Stârcea. Am plecat pe rând din casă, pe înserate; eu, fiind mai mic, mă țineam aproape de fratele meu. Când am ajuns acolo, am constatat că se adunaseră vreo 22 de oameni, bărbați și femei. Am stat într-o groapă de argilă cam până în jurul orei 24:00, când călăuza a dat semnalul de plecare. De aici și până la locul de trecere a graniței erau cca 4–5 km, inclusiv traversarea râului Siret în zona de vad. Mi-am luat ghetele în mână, mi-am suflecat pantalonii și, cu traista pe spate, am trecut Siretul, pe malul drept, luând-o pe câmp în direcția satelor Baineț și Fântâna Albă. Cerul era înstelat, cu lună plină, iar pe câmp se vedeau clăile din coceni de porumb. Mergeam când pe drum, când pe câmp, în grupuri de câte trei-patru, la distanță de 20–30 de metri unii de alții. Când am ajuns pe un ogor unde porumbul fusese tăiat și din coceni se făcuseră clăi, ni s-a transmis de la grupul din față că granița este foarte aproape și că în câteva minute vom fi în România. Ne-am bucurat toți, dar dintr-o dată, în fața noastră, la o distanță de 30–40 de metri, dintr-o claie de coceni au ieșit în fugă doi grăniceri ruși, strigând: „Pastoi, strileaiu!”¹ Noi ne-am întors și am luat-o la fugă, ei au început să tragă rachete în sus; când racheta lumina, ne aruncam la pământ, apoi o luam iar

¹ „Stai, că trag!” – în limba rusă.

la fugă. La un moment dat, am rămas numai eu cu fratele meu și cu vărul nostru, împreună cu care am ajuns la apa Siretului.

Când am trecut din nou Siretul, cred că era ora trei sau patru dimineața. Am ajuns la locul de unde plecasem și acolo ne-am despărțit de vărul nostru. El s-a îndreptat spre casa călăuzei, iar eu cu fratele meu am luat-o spre satul Stârcea și ne-am oprit în dreptul unei gospodării izolate, la vreo 2 km de sat. Am bătut în poartă, cu gândul că va ieși cineva care să vrea să ne adăpostească, dar nu a ieșit nimeni, deși câinii lătrau continuu.

Temându-ne să nu fim ajunși din urmă de soldații ruși, am sărit poarta în curte și ne-am ascuns. Câinii au încetat să latre. În șură erau depozitate o grămadă de paie. Ne-am urcat pe ele și ne-am făcut loc spre peretele din scânduri al șurei, lăsându-ne în jos și admirând deasupra noastră un strat de paie de vreo 2 metri. Am început să privim prin crăpăturile dintre scânduri, prin care primeam și aer. După ce ne-am liniștit puțin, câinii au început să latre din nou.

Rușii au intrat în curte. Gospodarul a fost nevoit să deschidă ușa. L-am auzit spunând că nu are pe nimeni, dar ei au intrat în casă, apoi au ieșit și s-au îndreptat spre șură. Noi ne-am oprit respirația și i-am așteptat. Au intrat în șură înjurând și au început să străpungă paietele cu baioneta, în timp ce noi așteptam din secundă în secundă să ne înțepe și pe noi.

Negăsind nimic, rușii au înjurat, au ieșit din șură și au părăsit curtea. Noi am rămas acolo, apoi am ațipit până la nouă dimineața, când ne-am trezit.

Am lăsat traistele acolo și am ieșit câte unul încet. Câinii au lătrat puțin, dar din casă tot nu a ieșit nimeni, așa că am deschis poarta și am luat-o pe drumul spre Bohnița. Am trecut pe la casa lui Mihailov, apoi pe la Velniță, prin cimitirul ortodox și prin grădinile oamenilor, până am ajuns în grădina noastră.

Când am intrat în casă, i-am găsit pe mama și pe tata plângând și rugându-se la Dumnezeu pentru noi. Nu dormiseră toată noaptea, urmăriseră din grădina noastră spectacolul oferit de luminile

rachetelor trase de ruși pe dealurile Bainețului și Fântâniei Albe. Știau că nu reușisem să trecem granița. Când ne-au văzut, ne-au îmbrățișat și ne-au sărutat. Zile la rând, apoi, plecam de acasă cu treburi la câmp și la pădure cu teama că într-o bună zi vor veni rușii să ne aresteze.

Din cei 22 de oameni care am încercat să trecem atunci granița, au fost prinse 8 persoane, între care două femei. Cei prinși au fost duși în Siberia, o parte au murit pe drum, iar alții acolo. Între cele 8 persoane era și o tânără pereche, căsătorită în acel an, cea mai frumoasă și mai bogată familie din sat. În drumul spre Siberia, tinerii au fost despărțiți brutal. El a fost dus într-un lagăr, unde a murit, iar ea într-un alt lagăr, dar a supraviețuit. Astăzi este singura în viață din cele 8 persoane și trăiește în Iakuția din Siberia. Cu ani în urmă, a fost în România pentru a-și vedea o parte dintre rudele care trăiesc aici. Ea a povestit că atunci când au fost prinși, ea și soțul ei au fost maltratați ca să spună cine au fost copiii din grup, adică noi, dar ei n-au mărturisit.

În luna iunie 1941, am fost informați că s-au făcut liste cu românii care trebuiau să fie deportați în Siberia. Printre ei figura și familia noastră compusă din 8 persoane. Așteptam doar auto-camioanele de la Cernăuți care să ne transporte la gară.

Mama a făcut două cuptoare de pâine pesmet, pe care ne-a împărțit-o fiecăruia, să avem ceva de mâncare până vom ajunge în lagărele de destinație. Din fericire însă, acest ultim act de dislocare a românilor din Tereblecea în Siberia nu a mai avut loc, fiindcă peste o săptămână armata română a început războiul.

*O scrisoare inedită
a lui Grigore Nandriș*

DRAGOȘ OLARU

O descoperire recentă a unui document în fondurile Arhivei de Stat din Cernăuți mi-a adus în memorie o amintire legată de cunoscutul lingvist Vitalie Sorbală, personalitate cu un destin dramatic, care, în condițiile dezvățului stalinist din cultura și știința noastră, și-a făcut din slujirea adevărului științific și istoric – credință. Noi, studenții anilor '70 de la Universitatea din Cernăuți, am avut fericita ocazie de a-l avea câțiva ani ca profesor. Numirea Domniei sale ca șef al Catedrei de Limbă și Literatură Română a stârnit vii discuții și un interes deosebit atât în cercurile lectorilor și conferențiarilor, cât și al studenților. Interesul se datora în mare parte faptului că V. Sorbală, una dintre puținele persoane de la Universitate cu un așa înalt grad științific, venea aici să înlocuiască un șef de Catedră de Limbă și Literatură Română ce cunoștea numai câteva cuvinte din limba lui Eminescu. Interesul studenților se datora în mare parte prelegerilor ținute de profesor, prelegeri „de-nceput” cum le-a numit mai târziu, din care, pentru prima dată, aflam, cu respirația tăiată, adevăruri primordiale despre limba pe care o vorbeam, despre faptul că ea este una pe ambele maluri ale Prutului, despre istoria dreaptă a unui popor, despre o țară frumoasă cu granițele la Dunăre, Tisa și Nistru, despre imperii care au existat și apoi au dispărut, despre altele care mai existau, dar care, era sigur de asta, aveau să cadă, și despre atâtea alte lucruri ce erau ca un leac tămăduitor pentru sufletele noastre schilodite de propaganda comunistă.

Avea obișnuința să facă cunoștință cu fiecare student în parte și de fiecare dată începea cu întrebarea: „Din ce sat ești?” Iubea

* Reproducere din Grigore Bostan, Alexandrina Cernov, Ilie Luceac et alii (ed.), *Almanahul Societății pentru cultură românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993, pp. 95–99.

satele noastre și pe țăranii lor, căci le colindase mai pe toate, de la munte la mare, cu prilejul alcătuirii cunoscutului *Atlas lingvistic*.

Și dacă se găsea cineva dintre noi să răspundă că este din Mahala, domnul profesor se lumina la față și zicea: „Tu ești cel mai norocos dintre noi toți. Ai avut fericirea să te naști în satul lui Grigore Nandriș!”

Vitalie Sorbală își iubea mult studenții, dar față de cei din Ostrița și Mahala avea o dragoste deosebită. Doar erau pământeni lui Grigore Nandriș! Era pentru prima dată când îi auzeam numele. Grigore Nandriș... Pentru alți profesori de la Universitate, acest nume, precum și ale altor savanți siliți să emigreze în Apus, era tabu pe acea vreme.

Documentul la care ne referim acum este o scrisoare inedită ce poartă semnătura lui Grigore Nandriș. Scrisă în 1925 din Fontenay-aus-Roses, unde își continua studiile ca membru al Școlii Române din Franța, scrisoarea este adresată istoricului bucovinean Ion Iancu Nistor și vine ca un răspuns la propunerea, probabil tot a lui Nistor, de a-și îndrepta cercetările lingvistice în domeniul indo-european. Ea ne oferă imaginea luminoasă a unui om cu trăsături morale și cu o conștiință profesională deosebite.

Fontenay-aus-Roses, 3 mai 1925

Scumpe domnule profesor,

Am primit încă la începutul lui April 1175 de franci prin creditul lionez. V-am scris atunci, mulțumindu-vă pentru atâta bunăvoință și solitudine ce-mi arătați. Din scrisoarea D-voastră din urmă văd însă că acea scrisoare a mea nu v-a ajuns.

Mi-a făcut mare bucurie Buletinul primit zilele acestea pentru care vă rog să-mi permiteți să vă adresez cele mai respectuoase felicitări. Am scris d-lui Grecu rugându-l să trimită câte un exemplar instituțiilor de aici. Este bine să cunoască lumea de aici și publicații ca Daco Romania, Grai și suflet, Codrul Cozminului, cari sunt cel mai inteligent și cel mai eficace mijloc de propagandă.

Vă mulțumesc pentru înțelegerea cu care îmi scrieți, îmi permit cu atât mai mult să nu părăsesc sinceritatea cu care sunt deprins să vorbesc românilor. Mi-am făcut un principiu din acest defect pentru că în experiența scurtă, dar destul de agitată a vieții și a românilor, m-am convins că acest principiu este de cele mai multe ori mai bun decât oricare altul.

Iată motivele care nu-mi permit să schimb acum specialitatea pentru care m-am pregătit.

După patru ani de muncă, în condițiuni pe care nimeni nu le știe și care nu trebuie știute, dar care își au importanța lor, am ajuns să stăpânesc în acest domeniu balastul materialului informativ și să încerc o orientare originală și poate creatoare. Mă doare să trec deodată în alt domeniu de cercetare. Este adevărat că atât domeniul în care am lucrat, cât și metoda de muncă și interesul care a căutat totdeauna să lege specialul de general, mi-ar înlesni trecerea de la slavistică la indo-europeană, dar afară de metodă, se mai cere să stăpânești și materialul brut ca să ai ce observa și ce compara. În acest caz, în loc să-mi îndrept atenția către dialectele slave, trebuia să mă apropiez mai mult de latină, greacă, germană, dar mai ales de grupul iranian, care este cel mai important pentru noi.

Trecerea dintr-un domeniu în altul o poate face cineva după ce a muncit câțiva ani într-un domeniu, dar un tânăr începător nu-și poate permite acest lucru fără riscul de a se compromite.

Numai acest motiv, asupra căruia nu trebuie să insist, căci D-Voastră îl apreciați îndeajuns, ar fi suficient să mă împiedice să părăsesc drumul pe care am apucat.

Cred mai departe că și din punct de vedere practic noi avem mai mare nevoie de slaviști, cât de mulți și cât de buni, ca să poată cuprinde întregul domeniu vast, atât de multilateral și atât de important pentru cultura noastră și pentru statul nostru.

Schimbarea domeniului ar însemna pe de altă parte reducerea capacității de muncă și ar fi un păcat împotriva onestității și conștiinței profesionale.

Experiența vieții practice pe care o trăiți cred că v-a confirmat

convingerea teoretică că fiecare om produce înzecit mai mult când e pus la locul lui, căci numai atunci muncește cu bucurie și aceasta este condiția esențială a creării.

Un alt aspect al chestiunii asupra căruia îmi permit să vă atrag atenția este următorul. Atâția profesori străini, care m-au cunoscut, știu în ce domeniu am lucrat. Nu ar avea ei dreptul să-mi reproșeze mie și instituției care m-a angajat lipsa de seriozitate?

Am păstrat în suflet morala ogorului părăsit, căci orice am face, de fire nu ne putem desface. Datoria mea este să muncesc cinstit ogorul nou ce mi-am ales. După ce-ai acoperit sămânța, îți faci cruce și aștepti binecuvântarea cerului. Se poate să vie secetă și colțul să nu răsără, se poate să vie altă cumpănă și să-ți zădărnicească munca; un lucru numai să nu se întâmple: să nu-ți poți face muștrări că tu n-ai muncit cum trebuie și cum puteai s-o faci. De ți-ai făcut datoria, rămâi senin și așteaptă să răsără sămânța care va hrăni pe alții.

Acestea sunt gândurile mele cele mai sincere. D-Voastră veți proceda cum veți crede că cere interesul instituției și al culturii noastre.

Rugându-Vă să primiți expresiunea celor mai destinsse sentimente ce Vă port, rămân al D-Voastră cu tot respectul.

Grigore Nandriș

Ce am mai putea să adăugăm azi, la cei 25 de ani de la trecerea lui din lumea aceasta? Că avea numai 30 de ani când scria aceste rânduri? Că regăsim cu emoție în autorul lor și firea înțeleaptă a țăranilor ostrițeni?

Sau poate doar atât: Sămânța ta a răsărit. Ea este hrana noastră.

*Refugiul preotului
Cassian Bohatîreț*

MYHAILO CIUCIKO

În luna mai 1940 consistoriul mitropolitan a decis să-l trimită pe protopopul protopopiatului Nistrului și parohul Cozmenilor, arhiepiscopul-stavrofor C. Bohatyreț, împreună cu alți câțiva distinși preoți, la pensie, începând cu data de 1 iulie 1940.

Însă la 28 iunie 1940, partea de nord a Bucovinei, județul Hotin al Basarabiei și plasa Herța au fost ocupate de trupele sovietice, după care ținutul a fost încorporat la URSS. Până la instaurarea puterii sovietice, 112 preoți ortodocși, cu precădere români, împreună cu consistoriul mitropolitan, s-au evacuat în România. Cu toate acestea, la momentul instaurării puterii sovietice, 132 de preoți au rămas să slujească în parohiile lor. Mai târziu, 90 dintre ei, cu precădere ucraineni, precum și câțiva români care nu au reușit să se refugieze în România, s-au folosit de acțiunea de strămutare a populației germane și au plecat peste hotare. Din cauza atitudinii negative a puterii sovietice față de biserică, a părăsit URSS-ul și arhiepiscopul C. Bohatyreț. Împreună cu soția Stefanida, fiul Mykola și fiica Nadia, el a reușit să plece în Germania unde, din cauza bolii, a fost reținut șase luni în mănăstirea Lubaczow din Silezia. În autobiografia sa alcătuită în iulie 1944, fostul paroh al Cozmenilor și protopop al protopopiatului Nistrului descria astfel evenimentele care avuseseră loc cu patru ani în urmă:

„Atitudinea autorităților sovietice în 1940 față de biserică și slujitorii ei era atunci, spre deosebire de zilele noastre, cel puțin negativă, și situația clericilor a devenit cu timpul insuportabilă. Majoritatea au fost deposedați de pământul bisericesc, au fost alungați din casele parohiale, salariu nu primeau de nicăieri, veniturile s-au redus la minimum, impozitele impuse bisericilor și preoților au atins cote de poveste, motiv pentru care preoții au început să ceară autorităților sovietice să li se permită să plece în

România, a cărei Biserică, potrivit dreptului canonic, era obligată să-i primească, să le dea parohii și să-i salarizeze corespunzător. Însă autoritățile sovietice nu le-au permis așa ceva.

În luna noiembrie 1940, preoții au avut prilejul să se refugieze în Germania și acolo să primească parohii în eparhia ortodoxă a Varșoviei sau să plece în România. După încercări zadarnice de a găsi aici, în Bucovina, mijloace de existență, m-am folosit și eu de această ocazie și am plecat în Germania, se înțelege, cu acordul autorităților sovietice (din comisiile respective făceau parte și reprezentanți ai autorităților sovietice). În Germania am stat timp de șase luni și, atunci când acolo a sosit o comisie română ca să-i ducă pe cetățenii români în România, m-am folosit de această ocazie pentru a mă întoarce în patrie. În lagărul german, pe lângă mănăstirea Lubaczow din Silezia, am oficiat slujbe pentru credincioșii ortodocși aflați în acest lagăr și m-am folosit de biblioteca foarte bogată a mănăstirii, unde m-am ocupat cu studii istorice”.

Din Lubaczow, datorită comisiei române, părintele C. Bohatyreț împreună cu soția au trecut în România. Aici a slujit un timp ca preot la Monteoru. Fiului, Mykola Bohatyreț, inginer, care din 1940 se afla în Germania, nemții nu i-au permis să se întoarcă acasă. Fiica sa, Nadia, a rămas de asemenea în străinătate și a locuit în Franța.

Peste două luni, în iulie 1941, după ce trupele române au recucerit partea de nord a Bucovinei și în teritoriul ei și-a reluat activitatea Mitropolia Bucovinei, arhiepiscopul dr. C. Bohatyreț s-a întors la Cernăuți, stabilindu-se cu traiul pe str. Dobrogei, 19. Ulterior, Mitropolitul Bucovinei Tit (Simedrea) i-a încredințat valorosului arhiepiscop-mitrofor îndeplinirea unei misiuni de mare răspundere – preot-misionar pentru combaterea recidivelor propagandei bolșevice antireligioase în ținut.

Traducere din limba ucraineană de Tudor Andrieș

Trecut-au anii...
Refugiul familiei lui Iacob
Greco: ceea ce-și mai amintește
nepoata Alexandrina

ACAD. ALEXANDRINA CERNOV

Când armata sovietică trecea deja Nistrul, la Hotin, bunicul, Iacob Grecu, se pregătea de refugiu. Nu hotărâse încotro. Se gândea să se refugieze în Germania, dar trebuia să ajungă mai întâi la Cluj, unde tata, Grigore, era în armată. Cunoștea mai multe limbi, româna, germana, rusa și ucraineana, și fusese angajat în armată ca traducător.

Bunicul, originar din satul Dăncăuți de lângă Hotin, a fost un om întreprinzător și reușise să deschidă la Hotin un magazin pe care cred că l-a organizat cu multă pricepere, căci devenise un om bogat. Făcea parte din Partidul Țărănist, avea în Hotin mulți prieteni avocați influenți. Refugiul era iminent.

Era luna februarie 1944, cu ninsori, viscole și geruri. Urma să traversăm munții, să ajungem la Cluj. După mulți ani, am refăcut acest drum, admirând frumusețile lui. Dar atunci, îmi povestea bunica, era străbătut de căruțe și oameni, cine și cum putea, și era bombardat pe rând, ba de avioane rusești, ba de cele germane, care bombardau oameni pașnici. Aveam trei luni neîmplinite. Mama, Valentina, era și ea o copilă de numai 17 ani. Bunica Xenia, originară și ea din Dăncăuți, o femeie curajoasă și hotărâtă, luase frâiele în mâini, înfruntând-o pe cealaltă bunică ce dorea ca măcar „copilul să fie lăsat acasă”. Răspunsul bunicului fusese ferm: „Rușii nu-l vor cruța nici pe copil”. Au vândut tot ce au putut, au încărcat marfa ce rămăsese în două căruțe și s-au pornit la drum. Tot ce știu din peripețiile lor le cunosc din poveștile lor; fiecare îmi spunea câte ceva, frânturi. De fapt, nu mi se prea povesteau multe. Bunica o ironiza pe mama că se temea de bombardamente și de șoareci. Când îi vedea, țipa, încât șoricelii speriați fugeau care încotro. Și atunci, bunica începea să-mi povestească cât de fricoasă era mama, mai ales episoade din refugiu. Știu doar că în drum răcisem atât de tare încât au hotărât să ne lase într-un

sat, pare-mi-se într-un sat din Moldova, într-o familie de țărani. Bunicul a convins-o pe mama că după ce voi muri se va întoarce și o va lua la Cluj. De atunci mi s-au tras frecvențele răceli la fiecare adiere de vânt. Dar am avut noroc. Gazda fusese o femeie foarte pricepută și m-a salvat, cu băi și buruieni numai de ea știute. Când în Moldova s-a început foametea, familia lor a fost găzduită la noi, la Bistrița, unde ne stabilisem ulterior.

Apoi ne-am mutat la București, în Voluntari, unde bunicul cumpărase o casă la marginea comunei, lângă pădure, Aleea Popasului. Mai târziu, fiul ei, țin minte că îl chema Mâzgâi, a stat la noi o perioadă, când învăța la Academia de Arte. Nu mi se mai povestea nimic. „Tu să taci” – era îndemnul familiei. De fapt, nici nu știam prea multe: de unde am venit și cine suntem. Dar nici nu am fost prea vorbăreț, poate din cauza acestui îndemn insistent.

Peste un an, bunicul a fost arestat. Era anul 1947, anul când a fost exilat Regele Mihai pe care tata îl stima foarte mult și îmi povestea mereu diferite episoade din viața lui. Aveau aceeași pasiune – mașinile.

Ni s-a făcut o percheziție în casă după ce au fost arestați toți membrii familiei. Rămăsesem singură în casă, doar cu pisica și câinele lup, prietenul meu din copilărie. Am dormit în acea noapte sub masă împreună cu ei. Dimineața a venit mama, apoi rând pe rând și tata cu bunica. Bunicul a rămas pe 5 ani la închisoarea din Văcărești. Nu înțelegeam prea multe. Știu că atunci când l-au adus din arest la casa din Bistrița i-au propus bunicii să-i schimbe lenjeria. Ne-am îngrozit când am văzut pe spinarea lui răni, arsuri de la un fier de călcat.

La Bistrița a locuit la noi o tânără din Dăncăuți, Nina Grigoraș, mai târziu Nina Vicol. Ea rămăsese la Bistrița, lucra la o bancă. În 1991, ne-am reîntâlnit la Cernăuți. Venise de la Iași cu o donație de cărți pentru Societatea „Mihai Eminescu”. M-a recunoscut imediat. Din cartea pe care a scris-o, *Troița de la Dăncăuți*, am aflat mai multe despre refugiul familiei mele.

*

„În toamna lui 1947, invitată fiind într-una din zile la domnișoara directoare Malaxa, am trecut prin niște emoții vecine cu dezastrul, deoarece dânsa nu intervenea în viața vreunei interne decât în situații grave, extreme. Știind-o nespus de severă, mă întrebam speriată ce oare făcusem nepermis care să poată justifica invitația ei. Strivită de emoție, am simțit că mă prăbușesc când, în biroul dânssei, am găsit, stând cu spatele, un bărbat ce putea fi tata ori fratele meu, după statură. Cu inima pulsându-mi gata să-mi plesnească, am privit-o drept în ochi, ca oamenii ce nu au nimic de ascuns și am așteptat cuviincioasă.

– Domnișoară Nina Grigoraș, această persoană pretinde și susține că-ți este rudă.

Încrămențită, am așteptat să se întoarcă, izbuclnind într-un plâns neostoit. Nu erau ai mei, era Grecu Grigore, ce fusese botezat și cununat de tata.

Am sărit în brațele finului nostru în care, acum, revedeam pe toți cei din Dăncăuți, îmbrățișându-l în acea clipă nu numai pe el, ci toată suflarea satului părăsit cu trei ani în urmă.

Doamne, după atâta zbuclum, am fost căutată și regăsită. Eram în culmea fericirii.

– Domnișoară Grigoraș, poți merge în oraș. Ești liberă până diseară.

Mulțumindu-i cu lacrimi în ochi, am părăsit clădirea, pornind spre inima Bucureștiului.

După o lungă conversație, finul mi-a zis:

– De Crăciun să vii la noi, la Bistrița-Năsăud, unde stau cu Valentina, cu fetița noastră Alexandrina, cu bunica și cu părinții.

– Cu siguranță o să vin, am încheiat în poarta școlii, îmbrățișându-l ca pe un frate pierdut și regăsit apoi.

Înainte de Revelionul lui 1948, înainte ca faptul zilei să-mi bată în ferestre, jalea îmi era adâncă deoarece România, România mea, capitulase rușinos pierzând Basarabia și nordul Bucovinei. Regele Mihai, iubit de tinerii ce văzuseră în el un ocrotitor al refugiaților,

părăsea țara împreună cu familia regală, luând drumul exilului.

O totală dezorientare pusese din nou stăpânire pe sufletele celor pribegi. Taberele de la Sighișoara, Daneș, Bran, se închiseseră pentru noi. Se instalase legea junglei unde, cu siguranță, orfanii erau din nou vânați.

Cu această ocazie, mi-am reamintit de ultimul vis de acasă când, odată cu înghițirea celei din urmă fărâme de pâine, a dispărut și ultima bucată de tricolor de pe umerii mei, ambele primite de la unchiul Terentie cu îndemnul: «Fugi din calea norului negru ce se apropie dinspre răsărit, de dincolo de Nistru».

Acum îmi amintesc cu tristețe cum descria Domnița Ileana plecarea din România, țara care i-a fost atât de dragă și poporul român pentru care era în stare chiar de sacrificii.

7 ianuarie 1948; 3:30 după amiază. Un ultim rămas bun căsuței noastre dragi... Ca un condamnat la moarte am părăsit-o, știind într-adevăr că acesta era sfârșitul... în coridorul îngust servitorii mei plângeau. Am ieșit în curte și când am trecut pe lângă jandarmul de la poartă, «în ciuda ordinelor» a strigat «Să trăiți, Domniță!»... am intrat în mașina care mă aștepta. După amiaza se apropia de sfârșit și îmi simțeam inima grea. Drumurile erau încă blocate de troiene... am încercat să o luăm pe câmpurile de pe care vântul spulberase zăpada, dar acolo se produsese un dezgheț. Două dintre mașini și camionul s-au afundat în pământul moale și nu le-am mai putut urni din loc.

– Mă duc după ajutoare, am spus eu.

M-am îndreptat către niște oameni să le cer ajutorul. Ei au încuviințat și m-au urmat imediat. Cu mari eforturi, am adus mașinile pe pământ solid din nou. Totul fusese bine făcut și eficient, într-o tăcere neobișnuită. Trebuie să mă duc înapoi să le mulțumesc.

– Vă mulțumesc, le-am spus. Vă rog să luați banii aceștia și împărțiți-i între voi. Știu că este puțin, dar asta este tot ce am. Și le-am întins toți banii care îmi fuseseră lăsați.

Oamenii s-au uitat unii la alții, apoi unul a pășit în fața grupului.

– Nu, Domniță, mi-a spus el trist. Noi nu luăm azi bani de

la dumneavoastră. Oare nu ați răspuns chemărilor noastre zi și noapte? Nimeni nu a bătut la ușa dumneavoastră fără să fie primit. V-am făcut un mic dar, dar atât de trist. Vedeți, nici pământul nu vă lasă să plecați. Mai avem însă o rugămintă la dumneavoastră. Vreți să îngenunchiați cu noi ca să spunem o rugăciune pentru Rege și Țară și pentru ca să vă întoarceți?

Și acolo, în câmpul plin de noroi, în timp ce soarele asfințea dincolo de Carpați și umplea lumea de ultimele scânteieri de splendoare, am îngenunchiat rugându-ne împreună cu muncitorii și lucrătorii pământului.

«Tatăl nostru carele ești în ceruri...»¹

Locuiam la bătrânul Iacob, tatăl finului meu, refugiat în 1941 [de fapt în 1944 – *n.n.*] cu familia în România. Iacob fusese un bun comerciant la Hotin unde vindea mărfuri, de la cuie și ciocane până la stofe scumpe și mățăsuri dintre cele mai fine. Când urgia s-a abătut asupra noastră, el n-a mai stat pe gânduri. A valorificat tot și dus a fost.

Când mă vedea tristă că nu reușesc să-mi găsesc un loc de muncă, mă încuraja: «Curând o să ne ajute anglo-americanii, o să ne întoarcem iar la noi, o să te ajut să studiezi Facultatea de Farmacie, după care o să te pun să lucrezi în farmacia ce o voi deschide chiar în inima orașului Cernăuți». Râdeam amândoi.

Din nefericire, anglo-americanii n-au mai venit, dar au venit polițiștii cu mandate de percheziție în miez de noapte, spărgând pereți, desfăcând podele pe suprafețe mari, unde făceau săpături adânci, sfărâmând praguri.

Îngroziți, asistam strânși unii de alții, neputincioși în fața mandatelor și a legilor. Mă afectau aceste descinderi nocturne, cât și suferința gazdei mele, eu nebănuind niciodată că ar fi avut valori atât de mari încât să intereseze organele de poliție. De altfel,

¹ Ileana, *Principesă de România, Trăiesc din nou*, Editura Humanitas, București, ³2008, pp. 378–380.

nici nu m-a interesat vreodată situația lor materială și căutam pe cât îmi era posibil să nu fiu părtașă la secretele lor de familie. Terorizați din cauza unor răuvoitori ce-l tot reclamau, bătrânul Iacob tot vorbea de o nouă plecare, care însă nu se concretiza, spre binele meu, căci aveam cât de cât un acoperiș deasupra capului, deși dormeam toți într-o încăpere.

Serviciu era greu de găsit pentru că, în acele vremuri, greu se încumeta cineva să angajeze refugiați, oameni obligați să fugă dintr-un loc în altul, pentru a nu lăsa urme, pentru a nu fi găsiți de poliție. Și totuși s-a găsit un om deosebit ce a ignorat acest aspect al situației noastre, ajutându-ne să ne câștigăm existența, un om ce m-a ajutat nu doar pe mine, ci o mulțime de refugiați. Era directorul Băncii de Stat din Bistrița. [...]

După un an, prin noiembrie 1949, bătrânul Iacob și-a dus hotărârea până la capăt. A cumpărat la periferia Bucureștiului o fermă la Fundătura Popasului [în Voluntari – *n.n.*], cu casă, grădină, livadă și fântână, scăpând pare-se de oamenii legii, dar și de răutatea omenească.

Bătrânul a plecat împreună cu cei tineri, fiu, nora și nepoata, apoi l-am urmat eu cu bunica și cu averea îmbarcată într-un tren de marfă. Am plecat împreună cu ei, pentru că, în acel imens ocean al nesiguranței, erau singurele mele rude prin botezul Domnului. Văzându-i pe ei, îi vedeam pe ai mei. [...]

Ajunsesem la vârsta de 62 de ani, ani plini, ce mă urmăreau, mă împingeau de la spate, spre a face cunoscut lumii primejdiile prin care trecuseră românii din Basarabia, prigoana din partea celor care, peste noapte, deveniseră stăpâni pe viața și destinele noastre, măcelurile de pe toloaca Varniței și multe altele... Acum, dacă tot era democrație.

Hotărâtă, am început a nu lăsa să treacă pe lângă mine nici o zi goală. Am început să caut, să răscolesc localitate după localitate, să găsesc oameni care să mă sprijine în spovedania mea în fața lumii. Dar, nu, nu am găsit pe nimeni doritor a mă ajuta. Cei câțiva oameni, împovărați de ani ca și mine, erau blazați, descurajați de

ce se petrecea la București, închipuindu-și că n-ar mai interesa pe nimeni problemele refugiaților, iar cei tineri n-aveau nici răbdarea necesară să mă asculte și, ce era mai grav, le considerau povești depășite, ce nu mai prezentau interes, fiind prea departe de realitate.

Vai, am suferit enorm pentru că mi se părea dreptă cauza mea. Tocmai de aceea nu am cedat și, cum s-a înființat, după Anul Nou 1990, Societatea «Cultură fără Frontiere», imediat am aderat la ea, președintele ei, inginer Valeriu Slusaru, alegându-mă secretară, iar pe soțul meu, casier. Mai nepăsătoare ca oricând de viața mea, știind fetele cu rostul lor, m-am apucat de lucru, pornind pe drumul strâmt și spinos al reconcilierii cu frații noștri de peste Prut, drum peste care voiam să construiesc podul convingerilor și să sădesc în inimile tuturor adevăruri imposibil de uitat.

Întrucât la început Societatea noastră nu avea sediu, am intervenit la Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Daniel, care, răspunzând pozitiv solicitării noastre, ne-a oferit casa lui Ion Creangă din curtea Mănăstirii Golia, în care avuseseră ei birourile. Mitropolitul Daniel a fost ales membru de onoare al Societății «Cultură fără Frontiere». Doamne, ce minunat suna... CULTURĂ FĂRĂ FRONTIERE. [...]

De la Chișinău am pornit spre Cernăuți, străbătând toată partea de nord a Basarabiei. Am trecut prin multe sate frumoase și îngrijite ca Vorniceni, Călărași, Cernești, Chișcăreni, Roșcani, Slobozia, dar și prin marele oraș Bălți sau orașe mai mici, dar frumoase, ca Drochia, Edineț și Orhei...

Am ajuns la Cernăuți mai târziu din cauza unui ocol mare la intrarea în oraș, tocmai la închiderea festivităților de înființare a Liceului nr. 1 cu predare în limba română, de pe strada Schorshi, în apropiere de Piața Centrală [de fapt, atunci era vorba despre Școala medie nr. 29, azi Liceul nr. 6 «Alexandru cel Bun» – *n.n.*].

Cu această ocazie am avut deosebita plăcere de a mă întâlni cu doamna Alexandrina Cernov, profesor universitar doctor la Universitatea din Cernăuți. Ea nu era altcineva decât micuța fetiță de 6 ani, Alexandrina, nepoata bătrânului Iacob, pe care am lăsat-o

la București în 1951. Tatăl ei a fost acela care m-a căutat în anul 1947 și m-a găsit la Școala Centrală. Alexandrina mi-a fost dragă dintotdeauna. Mi-am amintit că bunica ei, Sofia [de fapt, Xenia – *n.n.*], a fost aceea care m-a bănuțit că eu aș fi fost aceea care i-a trădat în privința valorilor pe care le posedau și care le-au fost confiscate de miliție, motiv pentru care bătrânul Iacob a fost condamnat la ani grei de detenție. M-am rugat mult, atunci, lui Dumnezeu, ca să se descopere adevărul, ceea ce s-a și întâmplat. Eu nu fusesem cu nimic vinovată. Bătrânul Iacob s-a întors ceva mai devreme din detenție, de la Jilava, deoarece doctorul Colea Măiescu [originar și el din Hotin – *n.n.*] l-a ajutat să vină acasă dându-i un diagnostic favorabil la proces. Bătrânului îi plăcea să se refugieze în camera de zi, să se rupă de realitate și să se afunde într-un trecut numai de el știut. Fuma mult așteptând ceva. Casa a ars din temelii. Apoi s-au repatriat la Cernăuți cu toți cei rămași. Tata a murit.

– Îmi pare rău de tatăl dumneavoastră. Am pentru el numai vorbe de bine și sentimente de recunoștință. Tare mult mi-aș dori să depun un buchet de flori albe pentru sufletul lui curat.

– Oricând, cu dragă inimă vă voi conduce la mormântul său.

Membru de onoare al Academiei Române, este o militantă activă pentru promovarea literaturii române și propășirea culturii atât în colectivitățile românești, cât și în afara granițelor, în special în România, participând la multe conferințe internaționale. Sunt binecunoscute intervențiile sale concrete la aceste conferințe. Sprijină activitățile multilaterale ale Societății «Mihai Eminescu» din Cernăuți. Este un membru marcant al minorității române din nordul Bucovinei. Susține aderarea Ucrainei la Uniunea Europeană, ca în felul acesta să fim cu toții într-o casă comună. Deseori ne-am întâlnit la stejarul lui Ștefan cel Mare din Codrii Cosminului, la evocarea biruinței asupra leșilor din 1497, unde, în fiecare an, a doua zi de Paști, se adună românii din toate colțurile Bucovinei, fiind o zi sfântă pentru ei.”²

² Valeria Certăzeanu-Zorilă, Nina Grigoraș Vicol, *Troița de la Dăncăuți*,

*

Soarta refugiaților din nordul Bucovinei nu a fost ușoară. Încercând să reevaluez parcursul vieții lor în România, am înțeles dorul lor nesfârșit de dureros pentru locurile părăsite sub amenințarea unui regim monstruos. Acum înțeleg dorința neșpus de mare a părinților și bunicilor mei de a se întoarce în 1962 la Cernăuți. Colindând satele românești din regiune, culegând folclor sau cercetând situația lingvistică, mai ales în perioada când am fost președinta Societății pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, am cunoscut o altă realitate, viața românilor rămași acasă.

Poate din această cauză românii nord-bucovineni îi înțeleg pe refugiații care fug acum, în secolul XXI, de urgiile războiului ruso-ucrainean care distruge viețile lor, și-i adăpostesc. Bărbații noștri luptă astăzi în sud-estul Ucrainei, mulți nu se mai întorc, vorba cântecului:

„Bucovină floare-aleasă
Toți flăcăii stau la masă.
Nici nu beau, nici nu mănâncă
La un colț de masă cântă.
Bucovină plai cu flori
Unde sunt ai tăi feciori?
Au fost duși în altă țară
Și-or veni la primăvară.
Câte primăveri au fost
Înapoi nu s-au întors”.

Postfață

*Războiul în sine îmi pare
o monstruozitate.*

SEXTIL PUȘCARIU

În încheiere, caut acel cuvânt care ar putea cuprinde starea de spirit a omului pus în situația de a alege: să rămână acasă sau să fugă în grabă din calea războiului. În ambele situații, el s-a confruntat cu necunoscutul. Cel ce a plecat, luând cu sine doar strictul necesar, nu știa unde va înnopta și cu ce-și va hrăni copiii. Se gândea la căsuța părăsită, construită cu atâta trudă, la vitele ce au rămas în ogradă fără ca cineva să le hrănească, la roada nestrânsă, la lotul de pământ despărțit de o graniță nefirească între două țări, la soarta celor dragi rămași acasă. Cel ce a rămas s-a confruntat cu o nouă realitate – foametea, deportările, închisorile... Mult timp nu s-a știut ce se întâmplă „dincolo”, în locurile părăsite cu atâta grabă. Cei din al doilea refugiu, din 1944, deja se confruntaseră cu barbariile puterii sovietice, știau ce-i așteaptă. Frica se înrădăcinase adânc în sufletele lor, iar tăcerea le-a devenit „scut de apărare”. Nu se prea povesteau amănunte despre cele trăite, copiii erau îndemnați și ei să tacă. Întotdeauna m-am gândit că războaiele lovesc crunt în populația care nu poartă nicio vină, care își plânge copiii, părinții, frații și surorile. Care a fost soarta lor în final?

Cu această întrebare ne-am pornit împreună cu părintele Gherasim, în ziua de 10 mai 2023, prin satele din apropierea frontierei cu nordul Bucovinei (azi Ucraina) – Straja, Vicovu de Sus și Gura Putnei – în căutarea supraviețuitorilor sau a urmașilor refugiaților din nordul Bucovinei spre Patrie, în speranța de a fi ocrotiți, de a-și găsi un adăpost. Mulți sperau că se vor întoarce cândva la casa lor.

Eram conștienți de faptul că ne vom întâlni doar cu urmașii lor, care mai cunosc câte ceva din povestirile părinților și ale bunicilor.

Primul popas l-am făcut la Straja. Știam că aici a fost cea mai puternică rezistență în fața invaziei sovietice. În munții Strajei s-au refugiat așa-numitele „sumane negre” formate din Plutonul de prizonieri al colonelului Constantinescu și alte grupuri de partizani. În anul 1940, o parte dintre teritoriile comunei – păduri, poiene și fânașuri – au rămas în URSS. Țăranii din Straja s-au răscolat, în anul 1945 înfruntându-i pe sovietici cu furci și topoare. Se consideră că dacă nu s-ar fi răscolat, Straja ar fi trecut la URSS. Istoria se scrie altfel și străjenii sunt precauți, nu prea vorbesc despre lucrurile trecute. Trăiesc o viață tihnită, bogată în tradiții populare ca, de fapt, în toată Bucovina. Vecinii lor: Crasna-Ilschi (Ucraina), comuna Putna și Gura Putnei, Vicovu de Sus și Brodina.

La Straja am poposit la casa doamnei Zâna Cârciu, de acasă Pâslaru, a doua soție a lui Cârciu Constantin din Straja, născut în 1922. Acesta a fost deportat în anul 1941, în Siberia, la Novorosiisk: „Au a mai fost deportați mulți, dar au revenit puțini... Au fost deportați de pe teritoriul României după ce s-a închis granița, au fost prinși și duși în lagăre, dar nu știu cum... Soțul era în război și a fost prins și dus în lagăr, nu știu exact unde a fost prins. Știu că a stat 2 ani în lagăr (potrivit documentelor care au stat la baza pensiei soției). În armată a fost sergent (potrivit livretului militar)”.

S-au cunoscut după război, în 1971, și nu-și prea amintește multe. Știe că a fost chinuit: „Ne povestea că acolo era lagărul

morții, având intenția să-i extermine. Care au fost puternici și au rezistat, s-au întors, dar au și murit mulți. Au fost în lagăr aproximativ 300 de români, dar s-au întors în jur de 40, restul au murit în acești 2 ani... El povestea, mai ales când mergeam pe la petreceri/nunții, cum a fost în lagăre, cât de necăjiți erau, povestea că vânau și șoareci să îi prindă și să îi mănânce. Păstrau pe cei morți între ei ca să ia și porția lor de pâine. Mureau mai ales în timpul nopții, îi țineau cât puteau să-i țină, câteva zile”.

În discuție intervine și un nepot: „Nu mai trăiesc cei de-o seamă cu el. Povestea că au mers pe jos până la lagăr. După armistițiul, le-au dat voie să plece fiecare unde a vrut. Mulți au rămas, s-au căsătorit acolo în acele zone, iar ceilalți au revenit. El a revenit în 1947. Au mers pe jos mult, că au ajuns târziu după eliberare. Intrau pe la oameni și li era dat de mâncare, dormeau pe unde apucau. Mai povestea din cele trăite în lagăr când veneau oameni de sărbători... A fost în sat Grigore Leșe, o venit și l-a filmat cum povestea din război și de lagăr”.

Discutăm și cu Ioan Ursulean (Țugui) din Straja, care ne povestește despre părinții săi care au fost deportați și refugiați. Tatăl a fost condamnat la Dej în 1944 cu deportare în Rusia, în nordul Siberiei, unde a stat 9 ani și 11 luni. S-a întors acasă după moartea lui Stalin. A fost în mai multe lagăre din URSS: Kazahstan, Uzbekistan, Cecenia. Ultimul loc a fost la graniță cu China, între râurile Lena și Enisei, o zonă în care erau mine de aur, un loc de unde nu se putea fugi. Munca la minele de aur era foarte grea, intrai și nu mai știai dacă mai ieși, ne spune interlocutorul. A fost deportat „pentru că a luptat cu românii și cu nemții și, când s-a făcut trecerea de partea rușilor, el a refuzat să treacă, rămânând cu nemții în continuare. Tata era partizan de partea lui Matinciuc, lupta între fronturi cu informații. Matinciuc era de la Batalionul 1, Bucovina nord, Rădăuți; el făcea recrutările. Tata a fost arestat de ruși, a fost trădat de cel mai bun prieten al lui, de aici, din Straja, de Cafleriu. Venise din pădure pentru a fi acasă de Paști și au

venit într-o dimineață 12 ruși și au vrut să-i aresteze pe părinții lui, bunicul și bunica. Tata dormea în pod cu pistolul automat sub cap și, când a văzut ce se întâmplă, a tras o rafală și s-a predat, zicând că de ce să moară părinții lui. De aici până la Dej i-au dus pe jos, și acolo au fost judecați de un tribunal militar (erau mai mulți) și au fost condamnați, unii la 10, alții la 15 ani. Au început ispășirea condamnării din Moscova, iar în Siberia i-au dus după 5–6 ani. Au fost și prin toată Rusia unde aveau ei lagăre. Dormeau pe beton într-o hală 2.000–3.000 de oameni și mâncau șobolani. La ruși a fost mai rău decât a fost în Polonia din cauza lui Hitler.

Tata ne mai povestea de un basarabean care evadase și care reușise să ajungă până la Nistru, unde a fost prins de un câine lup de la vamă și a fost reîntors în lagăr, unde timp de trei zile și-a săpat groapa și în a patra l-au împușcat și l-au îngropat. Erau care mureau în mină și îi îngropau în gropi comune.

Tata a murit în 2006, la 85 de ani. El a fost un om neutru și credincios. A fost șef de baie la ofițeri, le călca îmbrăcămintea, iar în ultimii ani a fost șef de lagăr. Povestea că în lagăr se întâmplau să fie conflicte ca între clanurile mafiote. La un moment dat, a fost un conflict între cazaci și ceceni, unde au fost 80 de morți și datorită faptului că el era neutru nu a pățit nimic. A avut un prieten bun, numit Vanea, care l-a lăsat în locul lui șef de lagăr după ce acesta fusese eliberat. La eliberare a venit cu trenul cu care a făcut aproximativ 10–12.000 de km până la București. Aici a fost cercetat de autoritățile comuniste care au dorit să-l convingă să adere la ideologia lor și să devină membru prin care să poată afla informații, dar a refuzat și acest fapt a avut consecințe – șase luni de pușcărie la Jilava. El refuzase pentru că a fost membru în partidul legionar, care avea o altă gândire”.

Știind din documentele de arhivă că grănicerii ruși obișnuiau și după 1945, după ce a fost trasată granița, să intre în satele din România pentru a comite fărâdelegi, pentru a-i jefui pe țărani români, l-am întrebat dacă în sat au fost astfel de cazuri. Domnul Ursulean ne-a răspuns: „Da. Îi prădau, le luau ce aveau mai bun,

și dacă vedeau o femeie mai frumoasă o luau și o necinseau. Au fost femei care au avut copii cu rușii... Povestea bunica faptul că erau femei care se duceau cu ruși și o duceau mai bine, că dacă nu, le necinseau și chiar era posibil să le împuște. La ruși era sărăcie față de nemți, la care era lux și care erau aprovizionați. Tata a fost cu nemții. Un detașament din care el făcea parte când România a schimbat armele contra nemților a refuzat să se supună. Când a revenit din deportare, mama lui l-a recunoscut după o șuviță albă de păr, semn din naștere, pentru că ei credeau că e mort după cum fuseseră înștiințați”.

Domnul Ursulean ne mai povestește și despre soarta lui Donciuc Alexei (1921–1998), originar din Seletin. „Bunicii lui, care m-au crescut, au fost refugiați. A fost căsătorit prima dată cu Ana, cu care a avut un băiat pe nume Vasile. S-a recăsătorit cu bunica Ileana (1920–1999), refugiată în Dorohoi, din Brodina, cu care a avut 4 copii, 3 băieți și o fată. Au trecut prin foametea de după război, când mâncau măcriș și coji de cartofi cerute de pe la cei avuți. Păstrăm porecla de Țugui de la el, poreclă dată familiei de la Vasile-Vasilică-Tilică-Țugui”. Ne-a povestit cum s-au cunoscut bunicii: „S-au cunoscut în refugiu, când s-a stabilit granița la Ulma. Ambii erau argați la un om avut, la un boier, el la cai, iar bunica avea grijă de copii. Povesteau că în război au ajuns de tăiau caii și îi mâncau”.

Gura Putnei (în limba germană, Karlsberg), este situată nu de parte de Straja, în lungul râului Suceava, în munții Obcinei, și are o istorie aparte. A fost înființată de coloniștii germani. Germanii bucovineni au reprezentat o populație care a trăit în Bucovina între 1780 și 1940, când s-au refugiat în Germania.

Mitric Floarea, la a cărei casă am poposit, are 90 de ani. E născută la 21 ianuarie 1933, în Ciudei (azi Ucraina), din părinții Gheorghe și Aurora: „Am fost 8 copii la părinți, 6 băieți și 2 fete, 7 născuți în refugiul din Ciudei. În refugiu am plecat cu părinții în 1944, am plecat pe jos cu mai mulți, cu două cămășuici pe noi, am

lăsat acolo tot: casa, animalele... A încuiat tata casa, că poate se vor întoarce. A pus cheia deasupra ușii. Casa nu mai este, au distrus-o rușii... Noi am plecat fără nimic. Granița fusese deja pusă. S-a umplut lumea de noi, mulți au plecat, alții, rămași acasă, au fost deportați. În refugiu ne-am stabilit mai întâi în Ciocănești și în Frătăuții Noi, dar prima casă a fost la Bivolărie, până în rampă pe dreapta... În 1954, m-am căsătorit cu Alexandru, refugiat și el din Crasna, care a stat și prin Vicov. A murit în 2018. Din Gura Putnei au plecat nemții și unii s-au mutat în casele lor, alții și-au construit case noi. Noi nu aveam nimic, umblam desculți la prășit, la adunat fân... Ne hrăneau oamenii la care lucram. După război a fost foamete. Soțul era cizmar. Astăzi, când le povestești celor tineri prin ce ai trecut, nu te cred. Am doi copii, feciorul e acasă, fata în Germania. Am fost în Crasna în 1991, la sfințirea bisericii noi. A fost foarte multă lume”.

Doamna Mitric ne povestește despre situația creată în sat după venirea sovieticilor: „Pe mulți i-au suit în tren și i-au dus în lagăre, a fost foarte greu. Noi am venit pe jos când era granița pusă. Nu îmi aduc aminte cum am trecut... Fiecare cu crucea lui. Trebuie să fii om la locul tău, să-ți păstrezi credința”.

În Gura Putnei locuiesc mai multe familii care au numele Mitric, caracteristic mai ales pentru zona Crasnei. La Cernăuți, m-am întâlnit cu domnul Ștefan Mitric, originar din Crasna, directorul școlii din Ropcea, raionul Storojineț. El ne povestește despre familia sa: „Tata Ion, cu doi unchi și încă o familie, Mitric Vasile, fratele tatei, au plecat în 1944 în Gura Putnei. Erau patru frați. Pe unul l-au uitat acasă. S-a întors înapoi fratele mai mare, Pamfil, dar nu l-a mai găsit. La Gura Putnei au plecat și verii tatei. Cei rămași acasă au fost deportați de ruși, în Kazahstan, Finlanda, Siberia... Unii au murit acolo. Familia Mitric, verii tatei, au rămas în România, au devenit sculptori, medici sau au lucrat pământul în satele în care s-au refugiat, și-au întemeiat gospodării noi. Tata a murit în 1995.

Satul nostru a trecut prin mai multe puteri: austriecii, românii, rușii și ucrainenii. Dar am rămas români. De fiecare dată se schimba și atitudinea față de noi. Noi am rezistat ca români”.

Mărturiile refugiaților din nordul Bucovinei ne confirmă faptul că populația a fost luată prin surprindere de vestea ocupării, puși în situația de a decide să rămână sub ocupație sau să se refugieze în România. Mulți au ales refugiul: cum și cu ce au putut. La 8 martie 1941, celor rămași li s-a impus cetățenia URSS. Mulții refugiați erau copii încă.

După 1989, autoritățile române au adoptat legi în baza cărora au fost acordate despăgubiri (Legea 6/1998 – pentru refugiații din Cadrilater și 290/2003 – pentru cetățenii care și-au pierdut proprietățile în Basarabia, nordul Bucovinei și ținutul Herța).

Astăzi, la Arhiva de Stat din Cernăuți sunt înaintate cereri ale refugiaților din nordul Bucovinei cu rugămintea de a confirma faptul că în timpul războiului au lăsat bunuri materiale: case, pământ etc., cu scopul de a primi recompense. Numai în anul 2005, luna mai, au fost înaintate 10.000 de cereri, dintre care doar 115 au primit răspuns negativ. Mai multe cereri au venit și din America și Israel. La Arhiva de Stat din Cernăuți, unde se cercetează aceste cereri, încă nu s-a realizat o statistică a acestora.

Închei prin a mulțumi doamnei Doina-Iozefina Iavni, Directoarea Serviciului Județean al Arhivelor Naționale ale Statului, filiala Suceava, părintelui Gherasim Soca, pentru redactare, și părintelui Timotei Tiron, ambii fiindu-mi de mare folos și la cercetarea Arhivei de Stat din Suceava și din Rădăuți. Am găsit aici mai multe manuscrise prețioase ale bucovinenilor pe care, sper, le vom putea publica în revista „Glasul Bucovinei”.

Anexe

1940

1

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe
Fondul 71/1939 E9, vol. 200, f. 318–320

22 Mai 1940

Atitudinea sovietelor față de cei care cer repatrierea

Ca o completare a celor relatate în buletinele anterioare, cu privire la încercarea populației bucovinene de a se repatria în România, informațiunii complementare furnizate de un martor ocular precizează următoarele:

Către finele lunii martie a.c., în toate satele din regiunea Adâncata s-a zvonit că se primesc cereri de repatriere.

Nemaiputând suporta teroarea și lipsurile de tot felul, locuitorii din satele Pătrăuți de Jos, Pătrăuți de Sus, Carapciu pe Siret, Petricani și Prisăcăreni au plecat la Adâncata și au cerut autorităților locale să le primească cererile de repatriere în România.

Autoritățile locale au refuzat însă să primească aceste cereri, invocând următoarele motive:

– în România este foamete, deoarece trupele germane de pe teritoriul românesc au acaparat toate alimentele;

– autoritățile române nu primesc repatriați, de aceea, înainte de a se primi cererile, trebuie să se ia contact cu comisiunile românești pentru a se trata admiterea repatrierilor;

– cereri de repatriere nu se acceptă până ce autoritățile sovietice nu primesc ordin de la organele centrale.

– dacă solicitanții renunță la repatriere, vor fi micșorate impozitele și vor fi acordate numeroase alte avantaje, care nu vor fi dobândite în România.

Față de acest refuz categoric, la începutul lunii Aprilie a.c., locuitorii din comunele arătate mai sus, împreună cu cei din satele Cupca, Cercești și Suceveni, au hotărât să se ducă din nou la Adâncata spre a depune cereri de repatriere. În drum, întreaga mulțime a făcut o manifestație de simpatie la adresa României, strigând „Trăiască M.S. Regele Mihai” și „Trăiască România Mare”.

Armata sovietică a încercat să oprească acest marș, însă fără rezultat, deoarece întregul grup, de circa 7.000–10.000, a ajuns la Adâncata, unde a încercat să depună cererile.

Șeful miliției locale a refuzat, însă, primirea lor, invocând aceleași argumente ca mai sus.

Văzând repetarea refuzului, întreaga mulțime s-a îndreptat spre frontieră. Parte din locuitori au plecat în satele de origine spre a-și lua familiile și arme. Restul manifestaților și-au continuat drumul spre frontieră, unde au fost întâmpinați de armată, care a deschis focul asupra lor. Numărul morților a fost foarte mare, iar cei care au scăpat au fost arestați.

Informatorul arată că și al doilea grup de săteni, după ce și-au luat familiile și arme, în drum spre frontieră a fost atacat de soldații ruși, ceea ce a dat loc unei adevărate lupte. În urma acestei lupte, au căzut câțiva săteni și numeroși soldați sovietici, printre care șeful miliției din comuna Carapciu pe Siret.

Cele arătate mai sus demonstrează că situația din Bucovina de Nord este atât de critică încât populația locală a încercat să se repatrieze în masă, cu orice risc.

Autoritățile sovietice, însă, au înăbușit aceste tendințe chiar cu forța, răspândind informațiuni false asupra situației economice și politice din România.

Prin aceste procedee, Sovietele nu urmăresc să împiedice acțiunea de depopulare a Bucovinei de Nord, ci caută să paralizeze acțiunea de lămurire a opiniei publice externe asupra adevăratei situații politico-socio-economice din URSS.

2

Arhiva M.Ap.N. – M.St.M., fond Armata I (21)

Dosar 917. Comandamentul Aero, f. 11-16

Comandamentul M.U.
Oficiul Poștal Militar No. 14

Nr. 22.467 din 3 iulie 1940

Către Comandamentul Aero
Rugăm distrugerea prin ardere a acestui buletin, după ce ați luat
la cunoștință de conținut.

Buletin contrainformativ

I. Starea de spirit în armată: în general bună.

II. Populația civilă:

1. Populația românească.

– Biroul Statistic Militar Iași raportează ca, în orașul Iași populația evreiască, în majoritate fiind, simpatizează cu regimul comunist, arată pe față bucuria vecinătății rușilor la Prut și are o atitudine sfidătoare. Această atitudine nemulțumește și îngrijorează populația românească, care vede o agravare a situației în viitor. Ultimele evenimente au produs îngrijorare și în populația românească din Cadrilater. În acest sens, se semnalează că în orașele Călărași și Oltenița, sosesc zilnic familii românești refugiate de la Silistra și Turtucaia.

– Biroul Militar Statistic Cluj raportează că românii din Ardeal și Banat cer cu insistență ca postul de radio București să dea informațiuni concrete și precise pentru a nu fi nevoie a se asculta posturile de emisiune străine, care dau tot felul de știri petrecute pe teritoriul românesc.

2. Minoritățile.

În legătură cu evenimentele ce decurg în Basarabia și Bucovina, se semnalizează următoarele:

În ziua de 29 iunie 1940, Btl. 2/R. 39 Inf. a fost dezarmat în gara Bălți de trupe sovietice. Soldații evrei și basarabeni au fost opriți, iar

unii ofițeri degradați. Comandantul Batalionului – maiorul Văicescu Constantin – a fost prins de ruși. Populația a ajutat la dezarmare. [...]

Toți refugiații din Basarabia declară că au avut de întâmpinat foarte mari greutăți numai din partea comuniștilor locali – majoritatea evrei –, care sub influența evenimentelor i-au supus la torturi, i-au bătut cu pietre, le-au devalizat bagajele, le-au împiedicat transporturile, luându-le animalele și distrugându-le vehiculele.

Evreii comuniști din Tighina au dezarmat și dezbrăcat pe jandarmi, apoi echipându-se în uniforme ale acestora s-au erijat în organe de ordine și pază, oprind pe cetățeni să părăsească orașul.

Refugiații din Bucovina declară că la Cernăuți, înainte de intrarea trupelor rusești, populația evreiască a devastat biserici și a executat numeroși fruntași români și ofițeri. La ocuparea orașului Vinița, trupele rusești au fost întâmpinate de întreaga populație evreiască în frunte cu primarul orașului – evreul Șatran – care a făcut act de supunere și manifestație de simpatie trupelor rusești. Toate drapelele românești au fost rupte, lăsându-se numai culoarea roșie care a fost arborată.

Refugiații bucovineni declară că, neprimindu-se nici un ordin, foarte mulți funcționari ai statului nu s-au retras, nevoind să-și părăsească posturile fără dispozițiile centrului. Printre personalitățile marcante ucise de bandele comuniste la Cernăuți se afirmă că este și chestorul de poliție Vasile Bolocan, cum și ajutorul de primar al orașului. Refugiații veniți din direcția Cernăuți susțin că reședința metropolitană și catedrala au fost devastate, fiind împușcat un membru al familiei Flondor.

Se afirmă că, la Cernăuți, evreii comuniști între 15–16 ani au comis acte de barbarie, dezarmând pe soldații români, pe ofițeri și polițiști, înfigând baionetele și armele în corpurile acestora. La catedrala din Cernăuți, comuniștii au dat crucea jos și au pus steag roșu cu fotografia lui Stalin, iar interiorul a fost devastat cu diferite grenade. Toți refugiații declară că toată dezordinea o provoacă numai evreii comuniști și ucraineni. La Vinița au fost împușcați de comuniști șeful gării și un magazioner. O mică unitate în retragere prin Ismail a fost atacată de populație – partizani ai comuniștilor – care au prădat parte din materialele acestei unități. În orașul Bolgrad, grupul de comandă al

Companiei 8 Grăniceri Pază Talmaz a fost atacat de către bulgari care au dezarmat soldații, luându-le bocancii și bluzele. În gara Tărăclia a rămas blocat un tren în care se aflau și ofițeri. O mică unitate a fost atacată de populație la Reni; s-au putut retrage făcând uz de arme. Între stațiile Bolgrad și Greceni s-au ciocnit două trenuri militare; răniți foarte puțini, iar circulația restabilită. Din Ismail s-au adus la Reg. 20 Inf. 3 agenți comuniști, soldați din acel regiment, care au întrebuințat armamentul automat contra trupelor noastre. Căpitania portului Brăila are arestați 3 soldați de infanterie dintr-un batalion de la Chilia, care îmbrăcându-se civili au tras cu o mitralieră în populație. Gara Galați atacată de un grup de comuniști în cursul zilei de 30 iunie ora 17, intervenind armata, aceștia au fost mitraliați, lăsând pe teren mai mulți morți și răniți. [...]

Se semnalează că în rapidul Chișinău-București, sosit în capitală în seara de 28 iunie, controlorul și conducătorul trenului încasau de la refugiați sume între e 500–1.000 lei fără a elibera tichete. În schimb, în diferite gări au rămas refugiați ce nu erau primiți, neavând bilet.

Șeful de stat major,
Colonel Gh. Gheorghiu

Șeful Secției a II-a
Lt. colonel Ivanovici D. Dan

3

Prefectura Județului Rădăuți
Secret

Dosar nr. 13, f. 34

1. La școala primară din cătunul Greblina, comuna Dihtineț, județul Rădăuți, funcționează ca învățătoare D-ra Iroslava Ivaniuc de origine ucraineană din comuna Dihtineț.

Această învățătoare, fiind dintr-o familie de iredențiști din acea comună, acum are posibilitatea să desfășoare cu mai multă ușurință propaganda ucraineană în mijlocul copiilor ucrainenilor, mai ales la această școală care, populația prin natura așezării geografice, este departe de centru.

În clasă vorbește foarte puțin limba română, chiar predarea o face

în limba ucraineană și în viața particulară, chiar dacă este provocată a vorbi românește, refuză să o facă. Personal, am călătorit în tovărășia ei timp de 12 ore, în care timp a fost provocată a vorbi românește, însă s-a mulțumit a răspunde prin fraze succinte.

Este necesar a fi mutată într-o regiune cu populație românească.

2. Petru Veresca, elev din clasa a 2-a la școala primară din comuna Dihtineț-Centru, în una din zile, pe când era la școală, a spus colegului său Pelenco Mihai din aceeași clasă, că el nu va mai veni la școală și dacă Dl. învățător îi va aplica amendă, tatăl său îl va reclama pentru faptul că nu-i învață în școală limba ucraineană, întrucât ei au drept să învețe ucraineste, fiind ucraineni.

De aici se poate constata că acest copil a auzit vorbind acasă despre acest lucru pe părinții săi.

Verificând această informație, s-a constatat că Vasile Sauciuc, tatăl vitreg al copilului, este un înfocat iredentist ucrainean, iar în anii din urmă s-ar fi certat cu învățătorul că nu voia să cumpere cărți copilului său, spunând că dacă ar fi scrise în limba ucraineană le-ar cumpăra cu toată plăcerea, dar în limba română nu-i folosesc la nimic copilului, fiindcă este ucrainean.

Informații sigure.

4

Prefectura Județului Rădăuți
No. 311/cab/40 din 5.VII.1940

Dosar nr. 13, f. 71

Raport asupra situației în județul Rădăuți

1. Starea de spirit a populației continuă a fi îngrijorătoare din cauza evenimentelor și a nefixării încă a liniei de frontieră pe toată întinderea județului.

2. Situația refugiaților. Pentru îndrumarea populației refugiate din teritoriile cedate s-a înființat la prefectură un birou special, unde se

eliberează adevărinite pentru călătoria gratuită pe C.F.R. a acestora până la zonele de încartiruire.

Până în prezent s-au eliberat un număr de 620 adevărinite de călătorie.

În afară de aceasta, s-au eliberat un număr de 36 permise de trecerea frontierei în teritoriul ocupat pentru populația civilă de origine etnica rusă și evreiască.

Pentru ajutorarea refugiaților s-a înființat un comitet de ajutorare care funcționează la reședința prefecturii.

Acest comitet ajută pe acele familii cu totul lipsiți de mijloace, pentru a se putea întreține până la ajungerea în zonele de încartiruire.

Societatea Crucea Roșie Rădăuți a contribuit cu suma de lei 5.000, iar primăria Rădăuți cu suma lei 20.000.

Până în prezent s-au distribuit ajutoare în suma de lei 7.500. [...]

Prefect, Colonel L. Nicolau

5

Prefectura Județului Rădăuți
No. 144/1940, luna VIII, ziua 28
Confidențial

Dosar nr. 13, f. 83
Vatra Dornei

Domnule Prefect,

Ministerul de Interne, prin adresa No. 621/Conf. din 22 August 1940, ne face cunoscut că el deține informația că, Comitetul central al partidului comunist din România a dat dispoziții regionalelor din Bucovina să înceapă o intensă acțiune, prin propagandă orală și difuzare de material tipărit, în scopul de a crea în masele populare din regiunea de sud rămasă sub stăpânirea românească un curent favorabil proclamării autonomiei acestei provincii și instituirea unui guvern popular sprijinit de URSS.

Față de cele semnalate mai sus, vă rugăm a lua măsuri de identificare tuturor agitatorilor și reprimarea oricărei acțiuni dăunătoare

ordinii publice și siguranței Statului. Totodată, vă rugăm a ne raporta de urgență orice constatare în chestie.

Rezident regal, (semnătura)

6

Prefectura Județului Rădăuți
Secret

Dosar nr. 13, f. 84

Notă informativă Nr. 200 din 30 August 1940

Din informațiile sigure ce le deținem din partea unor refugiați din Nordul Bucovinei, trecuți în țară în ziua de 29 August a.c., am aflat următoarele:

Înainte de 14 zile, adică pe la 15 August, au trecut prin orașul Herța multe trupe de infanterie și artilerie grea care au fost deplasate spre frontieră la sud și nord de Herța. Satele în împrejurime de orașul Herța sunt pline de soldați.

În regiunea Storojineț, Ciudei și Adâncata nu se observă mișcări de trupe, ci sunt numai puține.

În Cernăuți au fost naționalizate toate magazinele care au avut un stoc de mărfuri în valoare de peste 600.000 lei, la fel și toate întreprinderile industriale precum și casele mari care au mai mult decât 4 locuințe.

Toți proprietarii acestor imobile și întreprinderi, precum toți ofițerii de rezervă din armata română, naționaliști, evreii sioniști și social democrați urmează să fie deportați la o distanță de cel puțin 100 de kilometri de la Cernăuți.

Șeful Poliției Jud. Rădăuți,
Maior Drăgulescu Tr.

Șeful Bir. Inf.,
Dr. Carol Postatny

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 7347 din 18 Noiembrie 1940

Dosar nr. 13, f. 101–102
Corpul de Cavalerie,
Stat Major, B.2

Către Prefectura Județului Rădăuți

Cu onoare se trimit mai jos informațiunile primite la acest Comandament, spre știință.

Din ordin Șef de Stat Major, Colonel Radu Korne

I. Starea de spirit a populației civile

1. Români [...]

Pensionarii sunt foarte împovărați de greutatea traiului întrucât lor nu li s-au sporit pensiile; această situație este mai rea la cei care au fost repatriați și care și-au lăsat atât gospodăriile, cât și îmbrăcămintea lor în ținuturile ocupate. [...]

Starea de spirit a populației de pe frontiera de nord a țării este neliniștită din cauză că o parte din ogoare a rămas dincolo de frontieră și din cauză că nu au știri de la rudele lor, care se mai află în teritoriile ocupate. [...]

Șeful Bir. 2, Căpitan, (semnătura)

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 13, f. 103

Am onoarea a vă informa că printre populația rurală din raza acestui județ și în special în rândurile ucrainenilor, se discută cu mult interes despre vizita făcută de către Ministrul URSS la Berlin, unde s-ar fi hotărât importante chestiuni, printre care ar fi și normalizarea bunelor raporturi între noi și URSS din toate punctele de vedere.

În acest scop, se spune că ar începe în curând tratative între URSS

și noi, pentru a se retrage din Nordul Bucovinei peste Prut. După aceasta, să se procedeze la schimb de populație, adică tot ce este de origine ucraineană să fie trecut în URSS, iar românii de origine să fie aduși în România.

Față de aceste zvonuri, rutenii și huțanii din raza Legiunii spun că orice s-ar întâmpla cu ei, dar nu vor pleca în URSS, angajându-se față de Statul Român a se româniza în timpul cel mai scurt, numai să nu fie trimiși în URSS.

S-a luat măsuri a se cerceta izvorul acestor zvonuri și scopul în care au fost lansate.

Informații posibile.

26.XI.1940

9

Prefectura Județului Rădăuți
Secret

Dosar nr. 13, f. 114
Știri de peste frontieră

Nota informativă nr. 288 din 26 decembrie 1940

Deținem următoarele informații din URSS:

– Autoritățile sovietice au ridicat de la toți bărbații până la vârsta de 52 ani livretele de serviciu militar ce le posedau.

Această operațiune s-a făcut cu scopul ca în cursul lunii ianuarie 1941, toți bărbații apti pentru serviciu militar din Nordul Bucovinei și Basarabia să fie concentrați pentru a fi puși la curent cu instrucția și armamentul sovietic.

– În cursul lunii noiembrie și decembrie 1940, s-a făcut încorporarea tinerilor din teritoriul cedat URSS, însă au fost luați numai evreii și ucrainenii, românii nu au fost încorporați.

– În prezent, grănicerii aflați în regiunea muntoasă începând din dreptul comunei Laura fac patrulările cu schiuri în grupuri de câte trei.

Paza frontierei în prezent este organizată pe trei linii de grăniceri și anume: cei din prima linie umblă cu schiuri, cei din linia a doua fac

patrulările pe jos și călări, iar cei din linia a 3-a mai mult prin posturi fixe, prevăzute cu câini bine instruiți.

– În apropierea frontierei nu se găsesc decât grănicerii. Se bănuiește că în pădurea Budeniți, Județul Storojineț, ar fi camuflată armată sovietică și anume: infanterie, tancuri și artilerie.

– Autoritățile sovietice au pus în vedere locuitorilor români din Comuna Crasna-Storojineț că dacă mai încearcă să treacă în România vor fi ridicați și duși în interiorul URSS întreaga comună, iar în locul lor vor fi aduși ucraineni.

10

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 13, f. 131

Locuitorii comunelor: Carapciu, Budeniți, Cupca, Ropcea etc. din Județul Storojineț s-ar pregăti să treacă în masă înarmați cu arme ră-mase de la armata română în retragere din URSS la noi. Cei ce se pre-gătesc cu scopul de a trece la noi au scris biletele și scrisori la prieteni și grănicerii noștri pentru a nu deschide focul atunci când eventual ar veni. O asemenea scrisoare a primit tânărul Grozea Lazăr din Comuna Straja-Rădăuți, scrisă de un prieten al său din Comuna Carapciu.

Informațiile sunt sigure, fiind culese de la refugiații veniți din URSS.

Comandantul Legiunii Jandarmi Rădăuți, Maior V. Stoinescu

11

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 13, f. 133

Notă informativă

Refugiații sosiți în ultimul timp din URSS ne informează că popu-lația din anumite comuni din teritoriul ocupat se organizează în mod foarte discret, pentru a trece în masă frontiera în România. În acest

scop și pentru a permite trecerea convoiului ce va fi compus din femei și copii cu căruțe, bărbații vor ataca armata rusă, respectiv grănicerii ruși, cu armele ce le posedă de la soldații români care au fugit la soviete în timpul retragerii.

Astfel, locuitorul Schipor Ioan, refugiat din comuna Pătrăuții de Jos, ne declară că șeful organizării pentru refugiere în masă din comunele Suceveni, Carapciu, Ropcea, Cupca, Iordănești și Pătrăuți este D-I Frătăuceanu, fost funcționar la Prefectura Storojineț.

Refugiatul Șlencu Ștefan, din Tereblecea, ne spune că și în comuna lui se fac pregătiri discrete de trecere în masă a populației în România.

Pregătirile se fac foarte încet și discret și numai cu persoane de mare încredere, deoarece chiar mulți dintre românii adevărați sunt angajați informatori ai organelor sovietice.

Șeful Poliției, Dogeanu Fl.

12

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 13, f. 136

Notă informativă

Următoarele persoane s-au arătat, prin actele lor săvârșite, dușmănoase Românilor și ideii de stat românesc:

Secretarul liceului comercial din Cernăuți, Teodoreanu (fost Teodorovici, iar după invazia rușilor și-a reluat numele de Teodorovici), deși ofițer în rezervă, a rămas intenționat la comuniști. În ziua de 30 iunie 1940 s-a prezentat la locuința directorului D. Rusu împreună cu comuniști jidani Bercovici și Tabak și i-au luat banii liceului. Ucraineanul acesta Teodorovici a dat ordin, în una din zilele prime ale lunii Iulie, servitorului școlii, să rupă „zdreanța românească”, adică drapelul românesc al liceului și să lase numai culoarea roșie ca steag comunist. În cancelarie vorbea numai ucrainește și-și bătea joc de tot ce era românesc. După câteva luni regreta că nu s-a refugiat în țară. A defilat cu comuniștii pe străzile Cernăuțiului. Profesorul de

matematică de la liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, Trufin, a rămas intenționat la comuniști, proslăvind sistemul lor și declarând că el după mamă este rus. Și acesta regreta mai târziu că nu s-a refugiat. Profesorul Mihailiuc de la liceul militar din Cernăuți a luat pe rând slujbe la comuniști, de director de liceu și inspector și era însărcinat cu lichidarea unor licee românești.

Profesorul O. Dragan de la liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți era însărcinat de comuniști cu organizarea unor școli. A fost văzut în sala primăriei din Cernăuți dând explicații, pe o hartă, unor ofițeri sovietici. El a fost ofițer activ în armata austriacă înainte de a deveni profesor. S-a refugiat în Germania. În Germania, Românii refugiați au avut foarte mult de îndurat din partea ucrainenilor. În lagărul Kallbadtschule din Gleiwitz, șeful cancelariei era un anume Ciuprun, fost notar în Valeva, jud. Cernăuți. Atât el, cât și ucraineanul Kitt, care era însărcinat cu supravegherea ordinii în lagăr, erau sfătuitoarii „lazerführerului”. Trei din acești „lazerführeri” care se schimbau tot la o lună două, puși la cale de cei doi ucraineni, ne insultau cu „rumanische schweine” (porci românești), „rumanische wanzen” (ploșnițe românești), „verfluchle rasse” (rasă blestemată), „faules volk” (popor leneș) ș.a. Abia al patrulea „lazerführer” era un om cu studii și mai deștept și nu s-a lăsat influențat de ucraineni și ne-a tratat omenește. Ba mai mult, într-o zi a declarat că se miră că i s-au spus atâtea lucruri rele despre români și mai ales despre intelectualii români. Ucraineanul Ciuprun le-a spus mai multor români în față că românii sunt un popor de țigani și leneși. Ca răspuns la aceasta a primit câteva palme zdravene de la profesorul Rusu Dumitru. După incidentul acesta și în urma plângerii românilor, a fost îndepărtat din cancelaria lagărului. Înainte de plecarea românilor în țară, acest ucrainean i-a spus doctorului Ioneț că regretă cele se s-au întâmplat și că el îi roagă pe toți Românii de mii de ori iertare, deoarece el are de gând să se întoarcă în țară. Sub influența lui stătea și personalul de serviciu din bucătărie și magazin, care la fel erau ucraineni. Astfel, ucrainencele Timosczuk și Strugar Ana (ultima servitoare la jidani în Cernăuți) erau ajutoare de bucătăreasă la bucătărie și le tratau pe femeile românilor, care făceau pe rând serviciu la bucătărie, ca pe niște servitoare, apostrofându-le cu cuvinte batjocoritoare.

Furau din alimente și le învinovăteau pe românce.

Toți aceștia au rămas deocamdată în Germania.

Ucraineanul Bodnar, care făcea serviciu la bucătărie, insulta femeile românce și refuza să mănânce mâncare pregătită de românce.

A sosit cu primul transport în țară. Ucraineanca Jarji, croitoreasă, sosită și ea cu primul transport în țară, pe lângă că nu vorbea niciodată românește, șicana femeile românce și le insulta când mergeau să-și calce rufele cu fierul lagărului, de care dispunea dânsa. La fel se purta și croitorul Grigor. Și el s-a întors în țară cu primul transport. Acesta propaga și în lagăr idei comuniste. Insulta intelectualii români și-și bătea joc de tot ce era românesc.

13

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 100, f. 42-43

Notă informativă

Din informațiunile obținute de la grupul de refugiați români din Comuna Suceveni, Județul Storojineț, cari au trecut clandestin în noaptea de 15 Noiembrie a.c. pe teritoriul românesc, rezultă următoarele:

Locuitorii Comunei Suceveni și celor învecinate (Carapciu, Petriceni, Prisăcăreni etc.) nemaiputând îndura măsurile coercitive ale regimului sovietic, mai ales în privința impunerilor și taxelor la care sunt obligați agricultorii români, apoi vexațiunile de ordin moral și material la care sunt expuși slujitorii altarului care de asemenea sunt impuși la dări exorbitante (pentru 6 luni, preotul din Comuna Suceveni a fost impus la o taxă de 3.000 ruble), au hotărât încă din cursul lunii August-Septembrie a.c. să organizeze în cel mai mare secret trecerea în masă a frontierei în teritoriul românesc.

În Comuna Suceveni această însărcinare și-au luat-o 4 gospodari cari au făcut pregătirile necesare în acest scop. Autoritățile sovietice aflând ceva despre pregătirile ce erau în curs, au dispus supravegherea locuitorilor suspecți prin diferiți agenți, pe care locuitorii, identificându-i, i-au îmbătat în ziua hotărâtă pentru trecere.

Din informațiunile obținute de la organizatori din Comuna Suceveni, în Comuna Prisăcăreni autoritățile sovietice au luat măsuri severe împotriva locuitorilor despre care au aflat că intenționează să treacă frontiera. Din aceste motive, Sucevenii au hotărât trecerea fără întârziere în noaptea de 14 Noiembrie a.c. orele 23. Loc de adunare a fost fixat un deal din marginea pădurii Suceveni, unde s-au adunat 106 persoane (bărbați, femei, copii, majoritatea tineri premilitari). În pădure aveau ascunse 13 arme militare (Z.B.-uri), un revolver automat și peste 1.000 cartușe. În capul coloanei mergeau bărbații cu armele, urmați de întregul grup. După ce cu greu au străbătut pădurea, prin gărle, gropi, șanțuri, dând chiar și peste rețele de sârmă ghimpată, întregul grup a ajuns la orele 3 în dimineața zilei de 15 Noiembrie a.c. la 1½ km departe de frontieră într-un punct de lângă Mănăstirea Lipovenească Fântâna Albă. Traversarea pădurii s-a făcut în etape cu avangardă, pentru a cerceta terenul și a evita patrulele de grăniceri sovietici. Numai după ce cercetașii găseau că nu se află nici un pericol în cale, urma și grupul. După vreo 30 m de la marginea pădurii spre frontieră, o patrulă de grăniceri sovietici, compusă din 2-3 soldați, ascunși după un stog de fân, a somat grupul să stea și imediat au deschis focul asupra refugiaților, la care aceștia au rugat să nu tragă, însă față de refuzul patrulei sovietice, au răspuns și ei cu focuri de armă, trecând la flancul drept și în spatele grupului și acoperind apropierea acestuia spre frontieră după ce dăduse ordin de împrăștiere pe câmp. În urma alarmei produse de aceste focuri de armă, a mai sosit o patrulă puternică de circa 8 soldați sovietici în ajutorul primei patrule, încingându-se o luptă serioasă, al cărei rezultat pentru refugiații români a fost rănirea gravă a patru persoane (internate în Spitalul Rădăuți) și dispariția a altor 9 persoane, despre care refugiații nu știu precis dacă au fost omorâte sau prinse. Se știe numai despre căderea pe câmp a soției locuitorului Lupășteanu care ținea în brațe un copil de 3½ ani, având alături de ea un al doilea copil de 8 ani, astfel încât întreaga familie a acestui refugiat, care era și unul dintre organizatori trecerii, s-a pierdut. Acest refugiat, la țipetele copiilor săi care îl chemau pe tatăl lor să vină s-o ridice pe mama lor care căzuse jos pe câmp, a încercat să se apropie de familia sa, trăgând mereu focuri

de armă împotriva soldaților sovietici, însă la un moment dat țeava armei s-a înfundat, iar soldații sovietici se apropiau, astfel încât acest locuitor a fost silit să se retragă spre frontieră, abandonându-și soția și copii pe câmp.

Motivul principal al părăsirii căminurilor, mai ales de către tinerii premilitari, după afirmațiunile acestora, a fost teama de a nu fi transportați la muncă (mine de cărbuni) în interiorul URSS, măsură care a început să fie pusă în aplicare de autoritățile sovietice în ultimul timp, în măsură mai mare.

Toți acești refugiați așteaptă zilnic să sosească și alte grupuri din acele comune, pe care n-au avut timpul necesar să le adune, mai ales că această operațiune se efectuează cu multă greutate și cu mare precauțiune, pentru a nu fi aflată de autoritățile sovietice.

Refugiații își exprimă dorința să fie repartizați în județul Rădăuți, în comunele de unde au plecat locuitorii germani, unde au cunoscuți, rude etc. și de unde aceștia ar dori să activeze mai departe pentru înlesnirea trecerii rudelor și consătenilor acestora, rămași sub ocupația sovietică.

În general, acești refugiați se prezintă ca elemente foarte destoinice unei acțiuni naționaliste constructive sau de propagandă și merită întreaga sollicitudine și considerațiune a statului nostru, cunoscut fiind că toți au trecut în teritoriul românesc cu cele mai mari dificultăți și chiar cu riscul vieții lor.

Șeful Bir. 2, Lt. Copetti Emil

14

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 65, f. 34

Domnule primar,

Subsemnatul Ciopei Pavel, refugiat din comuna Tereblecea, Județul Rădăuți, cu onoare vă rog să binevoiți a mă deplasa în una din gospodăriile locuitorilor germani care se repatriază din

comuna Dumnevoastră, echivalentă cu gospodăria mea lăsată în comuna Tereblecea.

Ițcani, 18 noiembrie 1940
Ciopei Pavel a Iustin

D-ei Sale, D-lui Primar al comunei Ciretea, Județul Suceava.

15

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 65, f. 37

Domnule Prefect,

Subsemnatul Ciopei Pavel a lui Iustin, refugiat din Comuna Tereblecea, căsătorit, cu trei copii, de prezent domiciliat în orașul Siret, strada Carol nr. 57, în vârstă de 46 de ani, complet lipsit de mijloace și fără nici o avere, care mi-a rămas toată în teritoriul ocupat de ruși, cu onoare vă rog ca să binevoșiți a interveni locului în drept ca să pot ajunge în administrarea sau stăpânirea unei gospodării cu pământ, rămas de pe urma germanilor emigrați, cu preferință din grupul de case Ciretea, comuna Sfântul Ilie.

Primiți, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Suceava, 18 noiembrie 1940
Ciopei Pavel, lucrător de pământ

D-Sale Domnului, Prefectul Județului Suceava.

16

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 65, f. 59

Domnule Comisar General,

Subsemnatul Iosif Socolovschi, din comuna Samușeni, satul

Mosoreni, Județul Cernăuți, actualmente refugiat în București, Strada Scărlătescu 57, respectuos vă rog următoarele:

Am lăsat la Mosoreni toată averea mea, care se compune din: 56 ha teren arabil, 10 ha pășune și 2 ha pădure. În plus, am lăsat tot inventarul necesar lucrării acestui teren. Astăzi, din gospodar înstărit și fruntaș în județul Cernăuți, sunt un om sărac și fără niciun rost.

Voiesc să muncesc și să muncesc așa cum am fost deprins eu și nădăjduiesc că munca mea ar fi o pildă și pentru alții.

De aceea voiesc să vă rog respectuos să binevoiți a aproba să mi se dea și mie spre administrare o întindere de teren din acelea expropriate, sau să fiu și eu colonizat pe o bucată de teren, pentru ca prin muncă cinstită să-mi pot câștiga existența.

Primiți, Vă rog, respectul meu.

Noiembrie 22, București

Domniei sale, Domnului Comisar General al Refugiaților din Bucovina și Basarabia.

17

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 65, f. 75

Domnule Prefect,

Subsemnatul Obreja Constantin, de meserie fermier, din comuna Stupca, Județul Suceava, având în vedere că din comuna Stupca Suceava se repatriază germanii și prin repatrierea lor rămân 17 gospodării pe seama statului și având în vedere că sunt concentrat de peste un an de zile și neavând locuință în comuna sus menționată, nici în altă parte, vă rog să binevoiți a interveni locului în drept, să mi se dea o gospodărie în care să-mi pot instala atelier de fierărie.

Aș prefer fosta gospodărie a repatriatului Iosef Frics din comuna Stupca, în care este instalat atelier de fierărie, obligându-mă a mă conforma dispozițiunilor impuse de către Stat, adică a cumpăra sau arenda.

Primiți, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele stime.
Stupca la 24 noiembrie 1840
Obreja Constantin a Pavel

D-sale, D-lui Prefect al Județului Suceava.

18

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 65, f. 99

Domnule Prefect,

Subsemnatul Nicolai a Cozma Zvirid, fost agricultor în Horecea Urbană Nr. 39, județul Cernăuți, de naționalitate și origine etnică română, cu onoare vin a vă ruga să binevoiți a mă plasa ca agricultor în satul Ilișești sau Ițcani, județul Suceava, după cum veți crede de cuviință.

Subsemnatul mă aflu momentan internat în spitalul Sfântul Spiridon din Iași, unde sunt internat de 6 săptămâni pentru a-mi putea vindeca rana, cauzată în urma refugiului. Fiind surprins de patrulele rusești, am fost împușcat, iar glonțul mi-a rupt nervul optic la ochiul drept. Astfel, sunt nenorocit pentru totdeauna.

Menționez că subsemnatul am avut în comuna Horecea Urbană o gospodărie în valoare de lei 250.000 și pământ 2 fălci în valoare de lei 200.000. Totodată, posed și 4 clase de liceu.

Ceea ce am scris în această cerere poate fi afirmat la nevoie de fratele meu Ilie Zvirid, sublocotenent, și de Părintele Gheorghe Antonescu, ambii din Horecea.

Primiți, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele stime.

Cu profund respect,
Zvirid Nicolai

D-sale, D-lui Prefect al Județului Suceava.

Arhiva Cernăuți

Dosar B – 13/45
13 decembrie 1940

Despre starea de spirit de emigrare ale populației românești din unele sate din raioanele de graniță

Dispoziția biroului Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei din 18 noiembrie 1940

Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți KII (6) al Ucrainei menționează, referitor la unele sate din regiunea Cernăuți, raioanele Sadagura, Hliboca, Herța, că printre locuitorii acestora de naționalitate română există o stare de spirit emigraționistă, elemente contra-revoluționare, membri ai unor partide politice burgeze și grupări care intensifică influența lor asupra populației de naționalitate română, folosind tot felul de calomnii și invenții referitoare la Puterea Sovietică. Se folosesc îndeosebi de cazurile de aprovizionare insuficientă a muncitorilor cu mărfuri de primă folosință din unele raioane din cauza unei atitudini necorespunzătoare a organizațiilor comerciale / raioanele Hliboca, Herța.

Cauzele principale, care înlesnesc agitația contra-revoluționară, constau în faptul că în aceste raioane este slab organizată agitația politică în rândurile populației acestor localități, nu este organizată la nivelul cuvenit educația activiștilor și implicarea maselor largi de muncitori în lupta activă cu conducătorii partidelor naționaliste burgeze și alte elemente răuvoitoare.

Întâmplările care au avut loc în noaptea din 16 spre 17 noiembrie a acestui an, când un grup de români, provocați de elemente contra-revoluționare, au trecut granița, se explică și prin faptul că șeful garnizoanei de la frontieră, tov. Krilovski, nu a luat măsurile necesare pentru a nu permite astfel de încălcări ale graniței de către grupuri de emigranți.

Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei menționează, de asemenea, că și din partea tov. Martînov

nu este organizată la nivelul cuvenit munca de agitație care ar preveni astfel de încălcări ale frontierei.

Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei hotărăște:

1) Să însărcineze Departamentul de propagandă al Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei să selecteze suplimentar până la 50 de bărbați dintre activiștii locali, care cunosc limba română, cu care să organizeze brigăzi, care să fie trimise prin sate pentru a lămuri populației locale de naționalitate română politica partidului, în fruntea cărora să fie puși comuniști responsabili din numărul activului regional de partid.

2) Să-i însărcineze pe secretarii Comitetelor locale și raionale ale Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei să intensifice munca de agitație a populației, să explice corect politica partidului bolșevic în problema națională.

3) Să-i însărcineze pe șeful Departamentului regional de comerț, tov. Klitcenikov, și pe președintele Departamentului regional de consum, Gubenko, să controleze urgent felul în care departamentele raionale de consum selectează din fondurile de mărfuri și le repartizează prin sate.

4) Să se atragă atenția secretarilor Comitetelor Raionale ale Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei din raioanele de frontieră asupra faptului aprovizionării insuficiente a muncitorilor cu mărfuri de primă necesitate (sare, chibrituri, gaz, făină, încălțăminte, manufactură) pentru care ei sunt personal responsabili în fața Comitetului de Partid.

5) A încredința tov. Grușetki să scrie o informație către Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei despre emigrarea românilor în România.

Secretarul Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei,
Grușetki I.

Kiev, Comitetului Comunist Bolșevic al Ucrainei,
Tov. Hrușciiov N.S.

Raport

Comitetul Central al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei vă informează despre cazurile care au avut loc în regiunea noastră a traversărilor frontierei de către grupuri de locuitori de naționalitate română înspre România.

În noaptea dinspre 16 spre 17 noiembrie anul curent, foștii membri ai Gărzii de Fier din satul Ostrița, raionul Cernăuți, au organizat trecerea ilegală a frontierei de până la 150 de persoane, majoritatea de naționalitate română, din țărani înstăriți, care au locuit înainte în satele: Ostrița, Mahala, Boian, Kotogotin, Mamornița, Lucovița și altele.

Organizatori au fost Tcaciuc, Țurcan, Soprovici care au umblat prin satele numite mai sus și-i agitau pe locuitori să plece în România, promițându-le acolo o viață mai bună. Pregătirea a durat timp de câteva zile. S-au adunat în câmp lângă satul Mamornița. Noaptea, infractorii s-au pornit prin râpi spre frontieră și la ora 6 dimineața pe 17/XI., în raionul Herța, la postul de pază nr. 2, au rupt bariera din sârmă și au trecut granița. La postul de pază nu s-au primit măsurile necesare.

Unul dintre infractorii trecerii ilegale a frontierei, Berga G.I., de naționalitate român, din țărani înstăriți, aparținea partidului [indescifrabil] și era președintele Selpo din satul Ostrița. La interogatoriu a declarat că nu dorește să locuiască aici, și că la serviciu trebuia să scrie documentația în limba ucraineană și trebuie să învețe limba ucraineană pe care o urăște, și dacă i se va oferi să locuiască aici și să se întoarcă la familie, mai bine să-i agațe o piatră de gât, căci „aici nu voi rămâne și mă voi îneca în Prut”.

S-au petrecut acestea din cauza provocărilor rămășițelor partidelor contra-revoluționare și grupărilor politice, care desfășoară o activitate dușmănoasă între populația de naționalitate română, folosind calomniile inventate despre activitatea sovietică.

Elementele dușmănoase și-au pierdut credibilitatea în satele de

lângă graniță, deoarece țăranii s-au convins de faptul cum trăiește poporul în România, și încearcă să găsească susținere în satele românești mai îndepărtate de frontieră.

Condițiile favorabile pentru propaganda contra-revoluționară au fost create din cauza unei insuficiente activități politice concrete în aceste sate românești.

În organizațiile de partid din regiune sunt doar 7 comuniști care cunosc limbile română și moldovenească. Toți lucrează, în general, cu populația românească din raionul Herța. Aici se tipărește și un ziar în limba moldovenească.

În acest raion lucrează în calitate de președinți ai sovietelor sătești și secretari activiști ucraineni care cunosc limba română. În total sunt trimiși 40 de oameni care lucrează din luna septembrie.

După cazul de trecere a frontierei, Comitetul regional al partidului a cooptat suplimentar 4 brigăzi de agitatori a câte 12 persoane dintre activiștii locali, pe care i-au trimis în satele românești. Au fost trimiși, de asemenea, în ajutorul Comitetelor raionale de partid ale Partidului Comunist al Ucrainei, pe toată perioada campaniei electorale, 70 de persoane din activul regional. [...]

Concomitent cu scopul de a îmbunătăți situația la graniță, comitetul regional consideră ca fiind necesare:

- a) Să se efectueze evacuarea populației în zonele de 800 de metri depărtare de graniță.
- b) Să se evacueze la 7,5 km față de graniță foștii membri ai partidelor contra-revoluționare și chiaburii.

Secretarul Comitetului Regional al Partidului Comunist Bolșevic din Cernăuți al Ucrainei,
Grușețki I.

24.XI.1940

1941

20

*Prefectura Județului Rădăuți**Dosar nr. 49, f. 4-5*

Domnule Prefect,

Subsemnatul Vasile Moscul, cu domiciliul provizoriu stabilit în Orașul Iași, Str. Iancu Bacalu No. 9, impun la cunoștință Dumneavoastră următoarele:

Subsemnatul sunt născut în Comuna Badeuți vechi, Jud. Rădăuți, însă din 1922 am fost stabilit în Bărgul Ungheni, Jud. Bălți, Basarabia, de unde m-am refugiat în orașul Huși la 28 Iunie 1940. În Târgul Ungheni, Basarabia, subsemnatul am funcționat ca șef de Regiune Agricolă, fiind de meserie agronom. Subsemnatul posed carnetul de identitate de refugiat No. 373 a Prefecturii Jud. Iași.

În refugiul meu din Basarabia, mi-a rămas toată averea mobilă și imobilă, proprietate personală a subsemnatului și a soției mele, compusă din: 30 hectare (treizeci) teren arabil, ½ ha vie altoită pe rod și ½ ha livadă cu pomi fructiferi, precum și una casă de locuit compusă din 8 odăi, apoi tot inventarul viu și mort al gospodăriei. În sfârșit, o muncă de 20 ani și moștenirea soției mele, rămânând în prezent, cu familia compusă din 5 fete, săraci lipiți pământului.

Întrucât populația de origină germană din Bucovina, a plecat, emigrând în Germania, lăsând gospodăriile lor, și cum subsemnatul doresc ca să mă întorc și să mă stabilesc definitiv în Bucovina de unde sunt originar, vă rugăm să bine voiți a dispune ca să fiu și eu trecut pe tabloul celor ce li se vor atribui aceste gospodării și să mi se dea în Orașul Rădăuți una casă și un lot de pământ, pentru cele ce mi-a rămas în Basarabia și pentru care posed acte de proprietate pe care la nevoie le pot prezenta. De cele ce veți bine voi a dispune, vă rugăm a mi se comunica la Iași.

Cu deosebită stimă

10 Decembrie 1940

Domnului Prefect al Județului Rădăuți.

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 49, f. 11

Declarație

de drepturile și interesele părăsite la fostele lor domiciliu sau sedii de refugiații din teritoriile pierdute Basarabia, Bucovina de Nord și Transilvania.

1. Numele și prenumele: Hotinceanu Elisabeta

a) capul familiei:; b) soției:; c) copiilor: Eugen și Ștefania Hotinceanu

2. Localitatea de unde a venit – comuna Str. No. și Județul: Sânești de Jos, Județul Storojineț

3. Domiciliul actual, fie chiar și numai provizoriu: Rădăuți, Str. Col. Gheorghiu, No. 28

4. Ocupația pe care o aveau în momentul părăsirii domiciliului lor: Hotinceanu Elisabeta pensionară, Hotinceanu Ștefania învățătoare

5. Valoarea toată a averii părăsite arătată în specificarea amănunțită anexată: 248.180 Lei

Averea părăsită se va arăta în specificarea amănunțită care se anexează la declarația de față cu cea mai mare precizie și în adevărata ei valoare, urmând a fi dovedită la timpul său. Dacă refugiatul are acte scrise, va depune copii de pe aceste acte, dacă nu are acte, va depune o atestare scrisă din partea a două persoane care au cunoscut această situație.

6. Dovezile ce eventual posedă referitoare la refugiu: Elisabeta și Ștefania Hotinceanu, carnet de refugiate No. 21.462; Eugen Hotinceanu, carnet de refugiat Nr. 21.384

7. Data refugiului și punctul de trecere în țară: 30 Iunie 1940, prin Vicov, împreună cu a noastră armată.

Rădăuți, 25 Ianuarie 1941

Elisabeta Hotinceanu

22

*Prefectura Județului Rădăuți**Dosar nr. 49, f. 95*

Domnule Prefect,

Subsemnatul Schițeu Vasile din comuna Bănila pe Siret, născut în comuna Comărești, Județul Storojineț, de origine etnică română, de prezent cu domiciliul în comuna Brodina, Județul Rădăuți, unde ocup și un serviciu în calitate de pădurar al Fondului Bisericesc ort. rom. Ocolul Silvic Brodina.

Deoarece subsemnatul posed în comuna Bănila pe Siret o avere de unde m-am refugiat în timpul ocupării Bucovinei de Nord de trupele URSS, unde am și fost cu serviciu la Industria Silvică „Helgea”, cu profund respect Vă rog să binevoiți a-mi elibera o autorizație spre a putea pleca în comuna Bănila pe Siret pentru a-și putea căuta de averea rămasă.

Primiți, Vă rog, Domnule Prefect, asigurarea deosebitei mele stime și considerațiuni.

Brodina, la 27.VII.1941

Schițeu Vasile

23

Prefectura Județului Rădăuți

No. 12.979 K. – 26 Sept. 1941

Dosar nr. 49, f. 126

Ministerul Afacerilor Interne

Direcțiunea Contabilității

Către Prefectura Județului Rădăuți

Potrivit ordinului Președinției Consiliului de Miniștri, în vederea alcătuirii unui raport general asupra contribuției Statului pentru ajutorarea refugiaților, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a dispune să se întocmească o situație, conform modelului de pe verso, care să ni se înainteze în termen de 5 zile de la primirea prezentului ordin, pentru

ca Ministerul să poată centraliza aceste date la termenul ce i s-a fixat.

Situația va fi completată cu toate datele cerute de model, în care vor fi trecuți toți funcționarii refugiați și repatriați în prezent la acel județ și plătiți din bugetul acestui Departament, adică pretori și notari, inclusiv cei suspendați, mobilizați sau care astăzi se găsesc transferați în Basarabia și Bucovina, precum și refugiații decedați în intervalul de timp de la 20 Iunie 1940 până în prezent și care au funcționat la acel județ.

Ministru, (semnătura)

Director, (semnătura)

24

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 45, f. 14

Declarație

Data de refugiații subsemnați Baranaiu Gavril și D-l Tudor Cătălin, care au trecut frontiera clandestin în noaptea de 22 spre 23 Ianuarie a.c. între satele Bahrinești și Vășcăuții pe Siret în direcția Siret, părăsind domiciliul lor din Cernăuți.

Ce ar putea interesa mai mult autoritățile românești ar fi următoarele:

Ocupația rusească a Cernăuțiului în ziua de 28 Iunie 1940 s-a făcut cu o demonstrație extraordinară de forțe militare motorizate și călări, însoțită de aviație numeroasă 300–400 avioane și cam 1000 tancuri ușoare și mijlocii.

Aceste trupe așa numite de propagandă, erau foarte bine echipate și instruite cu o disciplină exemplare. Pleava populației i-a întâmpinat pe Soviete cu entuziasm delirant, iară cetățenii înstăriți se aflau într-o stare de depresiune sufletească.

Această armată, pentru a intimida populația, nu contenea de a face mișcări în toate părțile ocupate.

Această armată a rămas până la începutul lunii Decembrie, când încetul cu încetul s-a retras peste Prut în direcția Polonia, ridicând cu

dânsa tot avutul cetățenilor refugiați, mobilierul din edificiile publice cu cazărmi, spitale, mitropolie, Camera de Comerț, Palatul Administrativ, Liceul militar, devastând chiar fabrica de zahăr din Moși ș.a.

Au dus cu dânșii chiar muniția, proviziile și totul ce aveau de preț.

Au rămas în oraș după 13 Decembrie numai milițienii ca pază și grănicerii pe frontieră, așa că dădea de crezut că ei se retrag și evacuează teritoriul ocupat, ba chiar discutau ofițerii, funcționarii superiori, că se retrag.

Un zvon îmbucurător pentru populație, mai cu seamă pentru români, se răspândise chiar în fața autorităților că în ziua de 28 Decembrie 1940 vor reveni în Cernăuți trupele române.

Cu certitudine se credea că la 6 Ianuarie 1941 se va serba Iordanul sub dominația românească.

Pentru români a fost o decepție prea mare când în loc să vedem armata română, au început a veni trupe noi rusești de o categorie mai inferioară și neinstruite și fără să fie motorizate, cu o aviație foarte redusă, cam 30 avioane.

Din cele 1.000 de tancuri anumite mai sus, au rămas ca 400 înzăpezite pe toloaca de la Horecea, cari nu s-au putut mișca până în prezent.

Între trupele sosite se află infanterie, artilerie, cavalerie și miliție/jandarmi, poliție/cam 4 regimente.

O nouă formațiune s-a văzut în ziua de 20.I.1941 care se mișcă pe șoseaua Storojinețului în următorul fel: muzica militară, 1 escadron de călăreț, o unitate puternică de schiori, 1 escadron de călăreți, apoi un detașament de mitraliere trase pe săniuțe, 10 tunuri semi grele, 12 tunuri ușoare, toate trași de 2-4 cai pe sănii. La sfârșit urma trenul, chesoane, căruțe cu bagaj și furaj, precum și bucătării.

Prin satele pe unde au trecut n-am observat nici un detașament de soldați și nici de la locuitori n-am auzit că ar fi armata pe la sate.

Cam pe la mijlocul lunii Ianuarie, atât la autorități, cât și la particulari, se discuta că nu mai avem lipsă de autorizație de a trece în România, fiind armata roșă va înainta până în Balcani cu voința sau fără voința Germanilor și că în Țara Românească va izbucni revoluția, cu care ocazie nu ne va mai despărți granița și ne vom putea revedea familiile noastre.

Eu, susnumitul, care fusesem pus în libertate provizorie și trebuia să mă anunț la poliția secretă tot din 3 în 3 zile, am auzit de la Comandantul lui NKVD la 18.I. că peste câteva zile va izbucni cu certitudine revoluția în țară și că atunci voi să-mi revăd copiii și soția.

Din această susținere a poliției secrete rezultă clar de tot că ei știau precis totul ce se petrece în țară și nu erau străini de pregătirile criminale de celor ce au ridicat armele contra ordinii și patriei.

Chiar în temniță mi-a amintit judecătorul numele lui Horia-Sima, întrebându-mă de-l cunosc.

Populația, în afară de haimanale înrolate în organizația comunistă, este foarte nemulțumită de regimul și dominația sovietică, demonstrând pe față dorința de a scăpa de jugul străin. Chiar și elementele dubioase dintre Ucraineni și Evrei au ajuns la concluzia că sub Români aveau raiul, iar sub Sovietici iadul insuportabil.

Recensământul din Decembrie i-a determinat pe ucraineni să se declare în număr foarte mare ca Români, iar cu prilejul alegerilor din 12 Ianuarie, 70% au votat contra Guvernului, anulând buletinele și făcând felurite farse la adresa candidaților și Comisarului Poporului, în care zi era totul permis fără urmări.

Scumpetea este de nedescris și procurarea de elemente destul de anevoioasă, iar cea de îmbrăcăminte în existență.

Populația pe la sate se pregătește pe la primăvară să treacă în masă granița, nevoind să mai sufere dominația rusă.

Un mare număr de români intelectuali așteaptă cu nerăbdare salvarea lor din grelele suferințe sufletești și materiale prin instituirea unei comisiuni de repatriere, iară 50.000 de deținuți în temnițe nu mai pot suporta chinurile regimului neomenesc.

Curios este faptul că populația de la sate cumpără coase și furci de fier în măsură foarte mare, cu observația chiar că vor avea nevoie de aceste unelte la un caz dat.

Aceasta este declarația noastră asupra celor văzute și auzite până la data plecării din Cernăuți.

Rădăuți, la 3 Februarie 1941.

D-l Tudor Cătălin, profesor fost întemnițat prin 4 luni pentru încercare de trecere a frontierei în primele zile ale lunii August 1940.

ss. Gavril Baranaiu
Pensionar

ss. Tudor Cătălin
Director de liceu, pensionar

25

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 6.788, 11 Februarie 1941

Dosar nr. 45, f. 18
Compania 8

La ordinul Domniei voastre Nr. 122 din 10 Februarie 1941 referitor la nota informativă a poliției Rădăuți;

Am onoarea a raporta următoarele:

1. În ce privește trecerile Românilor din teritoriul ocupat vremelnic de URSS la noi, aceasta este posibil a se efectua ca și până acum s-au într-un număr mai mare. Intervenția Grănicerilor noștri în luptele ce Românii ar avea cu Grănicerii Sovietici este exclusă, deoarece ar însemna să dăm naștere la conflicte de frontieră, lucruri interzise de Marele Stat Major prin ordinele în vigoare. După ce Românii trec linia de demarcație, li se dă tot sprijinul și sunt tratați foarte bine de către Grănicerii Români.

2. Trierea refugiaților se face exclusiv de organele M.ST. Major cari au instrucțiuni în acest sens și cunosc procedeele de urmat.

3. În ce privește plasarea refugiaților, pe lângă propunerile Poliției de ordin administrativ, subsemnatul propun ca acești oameni să nu mai fie împrăștiți sau plasați în satele din imediata apropiere a frontierei pentru următoarele considerațiuni:

a) Cu toate că sunt îndeajuns de bine triați, la cercetări se strecoară totuși și elemente dubioase care, fiind în slujba Sovietelor, îndeplinesc funcția de rezidenți [document incomplet].

Prefectura Județului Rădăuți
Secret

Dosar nr. 45, f. 20

Notă informativă Nr. 639 din 19 Februarie 1941

La data de 6 Februarie 1941, prin punctul Bahrinești – URSS, au trecut frontiera fraudulos din URSS în România un număr de 6 refugiați, printre care și tânărul Cocea Nicolae originar din Comuna Voloca, județul Cernăuți, contingentul 1941, asupra căruia s-a găsit și o scrisoare aranjată pe versuri de copilul Semeniuc Theodor cu destinația Suceava la un frate al său, gardian public, anume Iacob Semeniuc la Poliția Suceava. Din cuprinsul acestei scrisori se vede trista viață ce o duc românii din teritoriul ocupat și cer să se roage pentru scăparea lor din ghearele păgânilor.

Tot acest tânăr ne mai informează:

– La Cernăuți armata este puțină, iar pe aerodromul „Dragoș Vodă” circa 100 avioane.

– Paza prin comunele rurale se face de către 1 sau 2 soldați ruși înarmați, ajutați de evrei și foștii comuniști.

– În prezent, evreii, ajutați de soldații sovietici, adună toate cerealele de la locuitori pe care le transportă peste Nistru.

– Între Prut și Bucovina frontiera este păzită de grăniceri ruși și nu lasă pe nimeni din Nordul Bucovinei pentru a lua contact cu populația din Basarabia.

– Statuile și monumentele care se aflau în Cernăuți, în prezent sunt distruse, iar în locul lor s-au pus stâlpi, în vârful cărora se găsește o stea cu 5 colțuri pe care se vede chipul lui Stalin, Molotov și alți demnitari ruși.

– În orașul Cernăuți, cu începere de la data de 23 Ianuarie 1941, luminile pe timpul nopții sunt stinse de tot.

– În zilele de 21–23 Ianuarie 1941, cu ocazia rebeliunii din România, armata rusească a venit până în Comuna Cosmina spre România, de unde s-a reîntors.

– Printre soldații ruși se discută că le este frică de armata germană ce se află în România deoarece este foarte bine pregătită și meșteri la luptă.

Se anexează în copie scrisoarea scrisă de copilul Semeniuc Toader. Informație sigură.

27

Prefectura Județului Rădăuți
Secret

Dosar nr. 45, f. 34
1 Mai 1941

Deținem următoarele informațiuni de la frontiera cu URSS:

1. Sovietele închid cu gard de sârmă întreaga frontieră, completând golurile rămase până acum deschise.

2. În ultimul timp, autoritățile sovietice au început să scoată tot ce este mai de preț la imobile (geamuri, alămuri, chiar și tabla de zinc cu care sunt acoperite) și le transportă în interior cu camioanele.

3. Se observă paza la frontiera mai întărită, patrurile mai dese și fiecare patrulă posedă o pușcă mitralieră, la fel posturile fixe.

În unele locuri se văd în apropierea frontierei grupuri de ostași sovietici (de mărimea unui ploton) care fac instrucție, fiind înarmați toți cu niște pistoale mitralieră, cu încărcătoare format semilună.

4. Comunele din apropierea frontierei sunt evacuate, iar casele izolate din imediata apropiere a liniei de frontieră sunt desfăcute și materialul dus în interior.

5. Se observă că pe la pichetele de grăniceri sovietici, de câteva zile, sunt arborate steaguri roșie și albe.

6. În direcția comunei Baineț de la noi, pe teritoriul comunei Fântâna Albă din URSS, se fac lucrări de sapă de către ostașii sovietici.

7. Se observă că în regiunea de munte se adună vitele de la locuitori, care probabil vor fi transportate în interior.

8. Populația română din Nordul Bucovinei și Basarabia așteaptă cu nerăbdare să vadă mișcându-se spre graniță trupele noastre și germane pentru a provoca răscoală.

Informațiuni sigure.

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 9.707/1941

Dosar nr. 45, f. 80
București

Către Comisariatul General al Refugiaților din teritoriile cedate

La adresa Dvs. Nr. 867 din 10 Aprilie 1941, avem onoarea a vă face cunoscut următoarele:

Cea mai parte a refugiaților stabiliți în acest județ sunt agricultori și în majoritatea au fost plasați în gospodăriile rămase de pe urma germanilor repatriați și a evreilor expropriați.

Suprafețele de terenuri rămase de pe urma acestora nu sunt însă suficiente pentru a putea fi satisfăcuți toți refugiații în așa fel ca să aibă asigurată existența.

Foarte mulți dintre refugiați fiind nemulțumiți cu ceea ce li s-a dat, au părăsit bunurile încredințate plecând în alte județe.

Noi facem toate eforturile pentru ajutorarea refugiaților, nu avem însă posibilitatea și nu dispunem nici de mijloacele necesare pentru a le putea asigura existența.

Cu raportul nostru Nr. 2922/41 din 14 Martie 1941, înaintat Subsecretariatului de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, am arătat că plasarea refugiaților agricultori, care sunt completamente lipsiți de mijloace, în casele și gospodăriile rămase de pe urma germanilor repatriați și cele de la evreii expropriați, este concretă și reală până la recolta viitoare numai în ceea ce privește adăpostirea lor.

Până atunci, ei sunt expuși celei mai mari mizerii, neavând nici măcar hrana zilnică.

Pentru lucrarea pământului ce li s-a încredințat am luat măsuri ca să se pună la dispoziție uneltele, precum și semințele disponibile.

În același timp, am luat contact și cu Federala „Bogdania” din Rădăuți pentru a li se da semințele ce ar mai necesita, pe credit până la recolta viitoare.

Toate aceste înlesniri nu sunt însă suficiente pentru a putea satisface pe toți refugiații stabiliți aici.

Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate, cu ordinul Nr. 10.833 din 8 Martie 1941, ne comunică faptul că în chestiunea ridicată prin raportul nostru mai sus arătat, Domnul Ministru Subsecretar de Stat a dispus ca după ce Comisariatul Regional Guvernamental va preda bunurile rămase de pe urma germanilor repatriați, Comisia Județeană pentru administrarea acestor bunuri va avea dreptul să acorde avansuri în contul recoltelor viitoare.

Față de această dispozițiune cu raportul nostru Nr. 5.976/41 din 22 Martie 1941, am cerut instrucțiuni din ce anume fonduri și în ce anume condițiuni Comisia Județeană va putea să acorde refugiaților avansuri în contul recoltelor viitoare.

La acest raport n-am primit până astăzi delegarea cerută.

În urma instrucțiunilor primite de la Subsecretariatul de Stat al Colonizării și Populației Evacuate privitoare la administrarea bunurilor rămase de la germanii repatriați și de la evreii expropriați, parte din terenurile disponibile au fost arendate locuitorilor băștinași, întrucât din cauza timpului înaintat erau în pericol de a rămâne nelucrate.

Se impune, deci, ca refugiații agricultori să fie ajutorați, punându-li-se la dispoziție alimente, pentru a putea face față necesităților de trai până la recolta viitoare.

Ne permitem însă să mai observăm că între refugiați se găsesc și unele elemente încăpățanate, care cer o anumită gospodărie, casă sau teren și neputând fi satisfăcuți, fie că obiectul cerut a fost repartizat deja unui alt refugiat, fie că respectivul nu prezintă garanția de a putea administra în bune condițiuni, se adresează atât Dv. cât și Subsecretariatului de Stat al Colonizării și Populației Evacuate cu plângeri neîntemeiate.

De altfel, toți refugiații care s-au prezentat acestei Prefecturi au fost plasați în locuri corespunzătoare situației lor.

Până astăzi această Prefectură a împărțit refugiaților 5½ vagoane porumb în mod gratuit.

Rădăuți, 17.IV.1941

29

Prefectura Județului Rădăuți
 Ministerul Afacerilor Interne.
 Direcțiunea Administrației de Stat

Dosar nr. 45, f. 81
 Nr. 1238 A. din 10 Aprilie 1941

Domnule Prefect,

Potrivit dispozițiilor luate de Președinția Consiliului de Miniștri cu privire la limitarea emigrării Românilor din teritoriile ocupate, dispozițiuni comunicate acestui Minister de către Subsecretariatul de Stat al Colonizării și populației evacuate prin adresa Nr. 304/941, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a lua măsuri de pază severe ca, pentru moment, să se limiteze intrarea în țară a celor Români ce eventual nu s-ar mai reîntoarce la locurile lor de origine.

De asemeni, din URSS să nu se mai admită decât persoanele ce vor fi repatriate prin Comisiunile respective de la Burdujeni, Ungheni și Brăila. Din Ardeal vor intra numai persoanele ce vin în interese de afaceri sau în interese familiare și care apoi se reîntorc la locurile lor.

Ministru, (semnătura)

Domnului Prefect al Județului Rădăuți

30

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 45, f. 94

Către Prefectura Județului Rădăuți

Raportăm că zilnic staționează în coridoarele poliției, prefecturii, garnizoanei și Legiunii de jandarmi, sute de oameni refugiați din Bucovina de Nord care solicită autorizații pentru a călători în teritoriul eliberat, având interese urgente pentru luarea în primire a gospodăriilor părăsite și a câmpului care trebuie lucrat.

Prefectura Rădăuți, cu ordonanța Nr. 16.022 din 5/7 a.c., a adus la cunoștință refugiaților din nordul Bucovinei și Basarabiei că până la noi dispozițiuni, n-au voie să treacă în teritoriile eliberate.

Pentru unele motive bine justificate, garnizoana și Prefectura Rădăuți au eliberat autorizații individuale. Refugiații aceștia și-au angajat mijloace de transport și, plecând spre frontiera vremelnică, au fost opriți la punctele de trecere Vicovu de Sus, Frătăuți și Fântâna-Albă, spunându-li-se că pot trece numai prin Siret.

Unii dintre aceștia au trecut prin Siret în teritoriul eliberat, iar alții au fost opriți de către un locotenent de grăniceri la podul de peste Siret, pe motiv că semnătura D-lui Colonel Oprîța nu ar fi proprie (cu toate că e originală) și pe motiv că numai Armata 3-a sau Comand. Reg. 3 grăniceri ar trebui să elibereze cuvenitele autorizațiuni.

Luând contact cu comandantul Companiei de Grăniceri P.S. din Rădăuți și comunicând-i că situația este gravă din cauza nemulțumirilor, mi-a răspuns că s-a aprobat ca punct de trecere numai podul peste Siret în Tg. Siret și că recunoaște numai autorizațiile eliberate de Armata 3-a sau de Com. Reg. 3 grăniceri.

Cine nu prezintă astfel de autorizații nu poate fi lăsat să treacă frontiera de ieri.

Din cauza acestor restricțiuni, pe lângă că suferă populația neputându-se face aprovizionarea cu mărfuri și alimente de primă necesitate, pe lângă că suferă interesele agriculturii și ale economiei naționale, se mai ivesc și alte probleme care frământă viața noastră de stat și anume, se nasc o serie de nemulțumiri și agitațiuni din cauză că unii sunt protejați de oameni cu influență și se trece frontiera pe drumuri de câmp, prin păduri și ape, înflorind astfel un fel de contrabandiști care spoliază populația.

Având în vedere cele expuse mai sus, rugăm să binevoiiți a ne da instrucțiuni cum să procedăm cu cererile care ni se prezintă pentru autorizații de trecere în teritoriile eliberate.

Șeful Poliției, (semnătura)

Șef Bir. Sig., (semnătura)

Raportat Prefecturii, Inspectoratului de Poliției și Garnizoanei.

31

*Prefectura Județului Rădăuți**Dosar nr. 45, f. 136*

Notă informativă

Din declarațiile românilor ce trec clandestin frontiera din teritoriul ocupat de URSS, se constată precis că odată cu venirea primăverii, români din acel teritoriu vor trece frontiera în România în mase compacte, nemaiputând suporta regimul Sovietic.

În legătură cu această pregătire, suntem informați că populația de la sate cumpără în măsură foarte mare coase, furci de fier, topoare etc.

În vederea acestor evenimente care sunt sigure, propunem:

1. Dacă este posibil, să se ia măsuri ca pierderile printre români să fie minimale în lupta ce va fi inevitabilă între ei și grănicerii sovietici.
2. Să se ia din vreme măsuri de triere rapidă a celor ce vor sosi.
3. Să se facă din vreme un plan pentru ajutorarea și plasarea lor imediată la lucru. Să nu se mai întâmple ca în prima perioadă, când refugiații umblau săptămâni și luni fără plasament, pretându-se la jafuri și furturi, neavând ocupația și existența asigurată.

Șeful Serviciului de Siguranță, (semnătura)

32

*Prefectura Județului Rădăuți**Dosar nr. 56, f. 204–205*

Declarație

de drepturile și interesele părăsite la fostul său domiciliu sau sediu de refugiatul din teritoriul pierdut, comuna Seletin, județul Rădăuți.

1. Numele și prenumele:
 - a) capului familiei: Isidor Tiron; b) soției: ; c) copiilor:
2. Localitatea de unde a venit (comuna, strada. Nr. și Județul):
Seletin, jud. Rădăuți

3. Domiciliul actual (fie chiar numai provizoriu): Ulma, județul Rădăuți

4. Ocupația pe care o aveau în momentul părăsirii domiciliului: agricultor

5. Valoarea toată a averii părăsite arătată în specificarea alăturată: 48.000 Lei

6. Dovezile ce eventual posedă referitoare la refugiu: carnet de refugiat No. 27.892

7. Data refugiului și punctul de trecere în țară: 6 Noiembrie 1940, prin teritoriul comunei Seletin, jud. Rădăuți.

Data astăzi,
18 Ianuarie 1941

Semnătura declarantului,
Tiron Isidor

Specificare amănunțită asupra averii mobile și imobile rămasă pe teritoriul ocupat de URSS, proprietatea refugiatului Tiron Isidor, domiciliat în comuna Ulma, Jud. Rădăuți:

- 1 casă cu 2 camere în valoare de 20.000 lei
- mobilă din casă în valoare de 2.000 lei
- o parte din haine și țoluri în valoare de 2.000 lei
- 1 juncă în valoare de 4.000 lei
- 1 ha pământ în valoare de 20.000 lei

Valoarea totală a bunurilor rămase: 48.000 lei

Prefectura Județului Suceava

Dosar nr. 60, f. 8-9

Situația refugiaților din județul Suceava în ziua de 1 Februarie 1941

Refugiați plasați	Basarabeni și bucovineni		Ardeleni		Dobrogeni		Total pers.
	Capi de fam.	Pers.	Capi de fam.	Pers.	Capi de fam.	Pers.	
Funcționari de Stat	225	585	14	26	1	6	617
Funcționari partic.	16	29	1	1			30
Agricult. 1-10 ha	82	191	120	321	75	371	883
Agricult. 10-50 ha	3	13					13
Agricult. 100 ha în sus	3	10					10
Văduve agric. 100 ha	4	10			2	8	18
Văduve agric. + 100 ha	3	8					8
Avocați	16	32					32
Medici	2	5					5
Ingineri	2	7	1	2			9
Pensionari	30	78	3	3			81
Comercianți	22	46	1	1			47
Meseriași	19	69	8	25	1	4	98
Industriași	1	5					5

Muncitori calificați	3	6					6
Muncitori necalificați	5	8	3	3			11
Servitori	40	41					41
Casnice	205	229	2	2			231
Copii orfani	4	4					4
Elevi înscriși	23	23	3	3			26
Studenti	17	17					17
Elevi	48	48					48
Bătrâni incapabili de muncă	5	5					5
Infirmi	2	2					2
Total	780	1471	156	387	79	389	2.247

Refugiați neplasați	Basarabeni și bucovineni		Ardeleni		Dobrogeni		Total pers.
	Capi de fam.	Pers.	Capi de fam.	Pers.	Capi de fam.	Pers.	
Total	78	96	3	8	2	13	117

Prefectura Județului Suceava
9 Septembrie 1941

Dosar nr. 60, f. 45

Către Ministerul Afacerilor Interne,
Cabinetul Ministrului, București

În urma raportului nostru telegrafic No.21.417/F din 27 Iunie a.c., am primit un ajutor bănesc de lei 500.000 pentru hrana refugiaților și animalelor evacuate din Nordul Județului Suceava. Cum însă acest ajutor a sosit de abia la 7 Iulie a.c., Prefectura a repartizat oamenii cu vitele lor la locuitorii din comunele Județului Suceava pentru munci agricole și în schimbul hranei în natură.

Astfel, grație acestor măsuri, n-a mai fost nevoie a se acorda populației evacuate ajutoare bănești și, deci, am economisit aproape în întregime suma de lei 500.000.

Așa fiind, cu onoare vă rugăm să binevoiți a aproba ca suma aceasta să fie întrebuințată pentru ajutorarea refugiaților săraci din Județul Suceava, care aproape zilnic apelează la ajutorul Prefecturii, dar care nu dispune de nici un fond în acest scop.

După întrebuințarea sumei, vom înainta actele justificative cuvenite.

Menționăm cu acest prilej că în județul nostru se găsesc refugiați proveniți din Nordul Bucovinei și Basarabia, care nu se pot întoarce la vetrele lor, nedispunând de bani nici măcar pentru plata biletelor C.F.R.

În fine, mai sosesc și în prezent refugiați din Ardealul ocupat.

Astfel, în cursul săptămânii trecute a sosit o familie românească, compusă din 8 persoane: părinți și 6 copii minori, care nu pot fi întrebuințați la nici o muncă.

Se impune, deci, a se veni și în ajutorul acestor categorii de refugiați până la plasarea lor.

Prefectul județului, Colonel M. Stroescu

1944

35

Prefectura Județului Suceava
No. 318 / 10.X.1944

Dosar nr. 159, f. 92
Comisariatul Poliției Burdujeni

Către Poliția Rurală Suceava

Avem onoare a raporta că de câțva timp populația locală este zilnic terorizată în timpul nopții de către soldații ruși în stare de ebrietate, speriiind femeile și copiii, bătând locuitorii, furând lucruri de prin case și încercând să fure cai.

Astfel, ieri, locuitorilor Titianu Gheorghe și Alexandru Mandache au cercat să le fure caii, cu care ocazie au maltratat cu bătaie pe locuitorii de mai sus. Femeii Natalia Ciornei, aseară, i-au furat rochiile, au bătut-o și tăiat-o la picior cu cuțitul. Femeia P. Blanaru s-a plâns că i-au luat ceasul de pe masă și i-au speriat copiii.

Fetele, când se reîntorc de la fabrici, de la lucru seara, sunt apostrofate, gonite cu focuri de armă și urmărite spre a le silui.

Burdujenii, fiind un nod de încrucișare de drumuri, toți trecătorii sunt opriți, percheziționați în căruțe, jefuiți sub pretextul că au nevoie de căruțe de corvadă. Stau la tocmeală cu negustorii ce transportă alimente la Câmpu Lung, Rădăuți, Suceava și Fălticeni, le iau șperț și le dau drumul, iar călătorilor săraci le iau căruțele, le descarcă și le iau la corvezi. Așa fel că, începând de cu seară și până dimineața, nimeni nu poate scăpa nevămuț, iar populația se află într-o teroare de zgomote și împușcături întreaga noapte.

Rugăm a se sesiza Comandamentul prin prefectură și a se trimite patrulă de la C. Teritorial pentru menținerea ordinii pe timpul nopții. Menționăm că armata de aici are pentru corvezi 200 boi și căruțe militare, de asemeni prizonieri cu care să poată satisface toate serviciile cu bunăvoință.

Șeful Comisariatului Poliției, Gheorghe Chirileanu

36

*Prefectura Județului Suceava**Dosar nr. 159, f. 102*

Declarație

Subsemnații Valeria Iechinciuc, din comuna Mitocul Dragomirnei, jud. Suceava, Doncea Bumbac și Vasile Bumbac, din comuna Costâna, Jud. Suceava, declarăm că locuitoarei Victoria a lui Dumitru Popinceanu din com. Mihoreni, jud. Suceava, i s-a luat de către armata sovietică prin luna iulie 1944, pe când era evacuată în comuna Mitocul Dragomirnei, trei porci în valoare de 450.000 lei (patru sute cincizeci mii lei), fără să primească vreun bon sau bani, iar după două săptămâni i s-au luat, tot de către armata sovietică, 6 găște și 4 găini în valoare de 35.000 lei (treizeci și cinci mii lei), fără să primească vreun bon sau bani.

Subsemnații Arcadie Ciofu și Petru Sconvischi din com. Mihoreni, jud. Suceava, declarăm că prin luna Septembrie 1944 i s-a luat locuitoarei Victoria Popinceanu de către armata sovietică 1.000 kg (una mie kg) mere, în valoare de 150.000 lei (una sută cincizeci mii lei), fără să primească vreun bon sau bani.

Drept care semnăm prezenta declarație.

37

Prefectura Județului Suceava

Nr. 33 din 22 Noiembrie 1944

Dosar nr. 159, f. 97

Primăria com. Măzănaești

Domnule prefect,

Avem onoare să vă raporta că bunurile ce au fost ridicate de Armata Sovietică, după declarațiile sătenilor, se ridică la suma de 89.755.905 lei, iar ale satului Lucacești, 48.149.300.

D-sale, D-lui Prefect al Județului Suceava.

1945

38

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 28, f. 4

Nr. 286 din 25 Martie 1945

Comitetul de Însămânțări pentru Moldova

La Nr. 2.465 din 17 Martie 1945,

Cu onoare vi se face cunoscut că în orașul Iași există 222 suflete, refugiați, ce se reîntorc la vetrele lor, în jud. Rădăuți.

Delegatul Împuternicitului Președintelui Consiliului pentru Moldova, Lt. Colonel N. Nițulescu

39

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 28, f. 6

Nr. 3.147/1945, Aprilie 4

Adeverință

Ca urmare la cererea înregistrată la această Prefectură, certificăm că cercetând registrul evidenței refugiaților din anul 1940/1941 se constată următoarele:

Nr. carnetului de refugiat: 36.744

Numele și prenumele refugiatului: Băncescu Iuliana, căsătorită, născută în Mușenița, județul Rădăuți, la 11 Iunie 1900, de naționalitate română, de religie ortodoxă română, soție de agent fiscal. Localitatea din care s-a refugiat: comuna Panca, județul Storojineț. Domiciliul stabil după refugiu: com. Mușenița, județul Rădăuți. Carnet C.F.R. Nr. 206.892/35.

Numita provine înscrisă cu următorii copii:

1. Băncescu Oltea, născ. la Ropcea 8/ 5/ 925

2. Băncescu Lidia, născ. la Ropcea 14/ 2/ 927
3. Băncescu Lucia-Doina, născ. la Panca 22/ 2/ 937
4. Băncescu Zina-Maria, născ. la Panca 10/ 8/ 939.

Susnumita, cât și copiii ei, și-au ales domiciliul în comuna Mușenița, județul Rădăuți.

Drept pentru care s-a eliberat prezenta, pentru a-i servi de legitimație, întrucât și-a pierdut carnetul de refugiat.

Prefectul Județului Rădăuți,
(semnătura)

Șeful serv. Ad-tiv.,
H. Mironescu

40

Prefectura Județului Rădăuți
No. 969/18.IX.1945

Dosar nr. 28, f. 26

Domnule Primpretor,

Subsemnatul, Ciotău Gavril, agricultor din comuna Frătăuți Vechi, cu durere în suflet vin a Vă aduce la cunoștință următoarele:

În comuna Frătăuți Vechi am avut o gospodărie în bună stare și pământ în suprafață de 2 ha. În anul 1935, am vândut gospodăria și pământul, plecând în Dobrogea.

Am fost colonizat în comuna Baharghioi, Județul Durostor, primind 10 ha de la Stat și am cumpărat o vie în suprafață de 1.500 mp și una casă.

În anul 1942, după evacuarea Dobrogei de Sud, m-am înapoiat în comuna Frătăuți Vechi, unde am fost împrorietărit, primind o gospodărie proprietate Germană și 5 ha teren arabil și fânaș.

Aici am locuit și muncit până în vara anului 1944, când am fost evacuați cu forța de către Armatele Soviete, luând drumul pribegiei, pornind spre Dersca. Am ajuns în comuna Șerbăuți, Jud. Suceava, unde timp de 6 luni am trăit din vânzarea diferitelor lucruri de casă. Pe la începutul lunii Septemvrie 1944, ne-am înapoiat din nou în comuna Frătăuți Vechi, ocupând vechea proprietate/gospodărie. Am arat și

însămânțat o parte din pământ. În vara aceasta, ceilalți locuitori, împreună cu Comitetul Bunurilor, nu-mi dau voie să-mi strâng recolta.

Noi, coloniști Dobrogeni, suntem insultați și îndemnați să plecăm în comuna Dornești. În vara anului trecut, am fost luat de Armatele Soviete și ținut în comuna Horodnic timp de 1 lună, la cosit. Înapoiat acasă, azi sunt foarte bolnav, în vârstă de aproape 60 ani, cu o familie de 5 copii, în preajma iernii, fără hrană și fără ajutor.

Vă rog, D-le Primpretor, aveți milă de soarta noastră atât de vitregă și luați măsuri ca locuitorul Toader Nicolăică să-mi dea o parte din recolta pământului meu, arat și însămânțat de dânsul în parte.

Anexez una situație de avere imobilă rurală / Dobrogea / și 1 proces verbal de împroprietărire.

41

Prefectura Județului Rădăuți
Primăria com. Burla

Dosar nr. 121, f. 2
Județul Rădăuți

Situația Nr. 2

de bunurile și materiale aparținând locuitorilor din comuna Burla, ridicate de armata roșie fără forme, după data de 23 August 1944.

Denumirea bunurilor	Cantitatea bucăți	Valoarea	Preț unitar	Prețul total
Oi	24	486.000	20.250	486.000
Cai	3	325.000	-	325.000
Căruțe	1	100.000	-	100.000
Hamuri	4	170.000	-	170.000
Scânduri	3 mc	50.000	-	50.000
Mobilă și scânduri		380.000	-	380.000
Lucruri casnice		70.000	-	70.000
Total		1.635.000		1.635.000

42

Prefectura Județului Rădăuți
No. 54/Cab. din 9 Ianuarie 1945

Dosar nr. 114, f. 6

Către Împuternicitul Comisiunii Aliate de Control

La cererea locuitoarei Nicoară Domnica a Ion, din comuna Frătăuții Noi, jud. Rădăuți, care declară că, fiind evacuată din satul Frătăuții Noi din cauza operațiunilor de război, a plecat împreună cu soțul ei, Nicoară Ioan, și cu copiii, în comuna Ropcea, jud. Storoiineț, de unde e originară. După ce frontul s-a îndepărtat, au plecat înapoi, iar la graniță li s-au luat de către grănicerii sovietici toate lucrurile, caii și căruța, așa că au trecut frontiera numai cu ce aveau pe ei.

Negăsind nimic din lucrurile lor la Frătăuți, Nicoară Ioan a plecat din nou la Ropcea pentru a aduce ceva lucruri pentru soție și copii. La întoarcere, a fost prins de către grănicerii sovietici la pichetul Ocru și de atunci a dispărut.

Rugăm să binevoșiți a face demersurile necesare pentru ca susnumitul să fie pus în libertate.

Prefect,
Gh. Palamariu

Șef de Cabinet,
B. Peretz

43

Prefectura Județului Rădăuți

Dosar nr. 114, f. 14-15

Domnule Prefect,

Cu onoare venim înaintea Domniei voastre cu următoarea plângere.

Domnule Prefect, noi coloniști din Comuna Satu Mare, județul Rădăuți, vă rugăm cu lacrimi în ochi să fiți atât de bun să ne dați și nouă un ajutor din recolta noastră pe care a luat-o armata Rusă la girezi. Că s-a treierat secara, grâul tot, și când au terminat de treierat

și au început să dea la oameni, am mers și noi și am cerut să ne dea câte un sac de pâine. Și tot ne-a amânat de pe o zi pe alta și el tot a dat la oamenii lui din sat mereu, și noi tot am cerut să ne dea măcar de sămânță, iar domnul agent agricol a spus ca să fim mulțumiți să avem ce mânca iarna asta, nu să mai semănăm, că până la anul nu știm ce va mai fi. Iar mie, Ion Hâji mi-au luat o falcă de grâu și nu mi-au dat până-n prezent nici grâu, nici paie și nici pleavă, și încă am și o familie cam grea compusă din 7 suflete care suntem acasă și 2 băieți care sunt și astăzi pe front.

Bodale George, care are 60 de prăjini la girezi și are încă și 9 copii mici și nu i-au dat nici un bob. Iar Domnule Prefect, sunt niște copii, tot coloniști, foarte sărmani. Tatăl lor este mort, mama lor și un băiat sunt în spital, și ei n-au ce mânca aproape nimic și de la Primărie nu le-a dat nimic. Și destul că noi, coloniștii, suntem copiii nimănui. Când mergem și cerem ceva, tot spune că el nu poate umple sătenii lui, d-apoi și pe noi, coloniștii, pentru că noi suntem săraci, nu avem de unde le da lor ce le trebuie cum le dau sătenii. Că noi umblăm din anul 1940 din sat în sat, pe când ei numai o vară n-au fost acasă și tot le pare greu tare, dar pentru noi îi mai greu și pentru asta vă rugăm să binevoști să ne dați și nouă niște grâu cât veți crede dumneavoastră de cuviință ca să avem și noi cu ce mai potoli greutățile noastre pe care le avem în prezent, că pe noi numai la corvoadă ne găsești mereu, dar la ajutoare nu ne vede Domnul Primar.

Destul că și sătenii care sunt săraci tot sunt în suferință pentru că nu au de unde le da de băut, că acei bogați le dau băutură cât încape într-înșii, apoi lor le dau secară, grâu, paie, pleavă ori masă ori casă mereu.

Dar subsemnatul Tărăță Constantin, vă declar următorul lucrul. Domnule Prefect, și mie mi-a luat 100 prăjini de pâine albă la girezi și când au terminat de treierat secara am văzut că a început să dea secară la oameni și m-am dus și eu și m-am plâns către Domnul Primar și i-am spus că am și eu 100 prăjini de pâine albă luată la girezi și să-mi dea și mie un sac de secară să-l semăn și unul pentru mâncare, că eu am fost tot timpul războiului pe front și acum sunt rănit cam greu și nu prea pot munci din greu, și am umblat 4 zile la rând până ce mi-a

dat un sac de seară și un bon pentru o căruță de paie. Iar când m-am dus după paie și am încărcat, Domnul agent agricol mi-a refuzat și mi-au descărcat paiele, pe când alți oameni, care n-au avut pâine la girezi, au cărat paie, pleavă până ce-au umplut șurele, iar grâul l-a dat la acei care n-au avut la girezi, și anume 200–300 kg grâu și seară. Radu Moroșan n-are nici un snop la girezi și a luat 200 kg. Teofil Lavric 100 kg. Maxim Iacovan 300 kg și alții. Iar în Ajun de Crăciun, eu, Tărăță Constantin, m-am dus să-l caut pe Domnul Primar la Pavel Moroșan la cârciumă și am găsit caii agentului agricol în drum și în pod am auzit zgomot și eu l-am întrebat pe Pavel ori dau grâu sau nu și cine-i în pod, iar dânsul mi-a spus că încă nu dau. Că eu eram foarte curios să văd cine-i în pod și am găsit pe ginerele agentului agricol cu 6 saci plini cu grâu și fata agentului care i-au și ridicat imediat. Și mai spune un om care dovedește că ei au cam umflat pâinea în Comuna Grănicești, că ceilalți au luat și de câte 2–3 ori și mulțimea nici o dată.

44

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 552 din 12 Februarie 1945

Dosar nr. 114, f. 25

Către Prefectura Județului Rădăuți

Am onoarea a vă comunica faptul că populația comunelor Gălănești, Vicovu de Jos, Bilca, Frătăuți este foarte nemulțumită de rechizițiile ce se fac de către ostașii sovietici ce se află la herghelia Gălănești. Aceste rechiziții constau în brațe de muncă și se fac după două sisteme:

1. Prin primării, cel ce nu se pune fiind supus la o amendă mare și
2. Cetățenii care trec pe șosea sunt opriți și luați la lucru.

Și într-un caz și în altul nu se dă în schimb nici o remunerație, iar cei care lucrează stau flămânzi toată ziua, fără posibilitatea de a-și procura de undeva o bucată de mămligă, iar dacă sunt luați de seara, până a doua zi sunt ținuți în grajduri și păziți. Posibilitate de scăpare este numai dacă se plătește o sumă respectabilă.

Tot sub masca rechiziției sunt jefuiți comercianții din satele de la munte, cărora li se pretind sume importante de bani, ridicându-li-se și parte din marfa ce o aduc cu căruța de la Rădăuți. Acest sistem de rechiziții se aplică mai mult vinerea, când se reîntorc țăranii de la târg.

Acest sistem de rechiziții este practicat pe o scară și mai intensă la gara Dornești, unde populația care trece pe stradă este oprită cu forța și pusă la lucru, fără plată și fără hrană, zile întregi. Chiar astăzi au fost opriți circa 30–40 de trecători care au fost amenințați cu armele, trăgându-se chiar focuri asupra unor femei care au fost luate de pe șosea la descărcat niște vagoane cu lemne.

Rugăm a supune cazul D-lui Maior Grigoriev spre a lua măsuri.

Comandantul Legiunii Jandarmi Rădăuți, (semnătura)

45

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 457 din 15 Februarie 1945

Dosar nr. 114, f. 164

Către Prefectura Județului Rădăuți

Am onoarea a Vă face cunoscut că postul jand. Brodina cu nr. 439 și 460/1945 raportează următoarele:

În ziua și noaptea de 30 spre 31.I.1945, a fost ridicat primarul com. Brodina, Cotos Dumitru, de către necunoscuți, iar în noaptea de 22.I.1945 primarul comunei Nisipitul, Pătrăuceanu Dumitru. În noaptea de 30–31 au ridicat două femei din comuna Brodina.

Întrucât ridicări de persoane s-au făcut de către ostașii sovietici fără aprobări prealabil, este posibil ca și aceste ridicări să fie făcute de către ostașii sovietici grăniceri din Seletin, pe considerentul ca ar fi refugiați sau amestecați în furturi de vite.

În consecință, Vă rugăm a interveni pe lângă Comisia aliată de Control pentru a interveni pe lângă grănicerii sovietici din Seletin spre a ne da cuvenitele relații, bineînțeles dacă știu ceva despre aceste ridicări și ca noi să putem lua măsuri în consecință.

Totodată, Vă rugăm a interveni de asemenea ca grănicerii sovietici să fie rugați a nu ne mai călca teritoriul comunelor pe timp de noapte și a ridica fie persoane, fie bunuri, mai ales fără asistența jandarmilor și pentru a nu ne pune în situația de a-i considera altfel și a aplica măsurile legale pentru apărarea vieții și a avutului cetățenilor.

Rugăm comunicați rezultatul.

Comandantul Legiunii Jandarmi Rădăuți, Alex. B. Alexandrescu

46

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 757 din 10 Martie 1945

Dosar nr. 114, f. 168

Către Cercul Teritorial Rădăuți

La adresa Dvs. Nr. 20.723 din 23 Februarie a.c., privind ordinul Nr. 450.351 din 17 Februarie a.c. al Corpului IV Terit., avem onoarea a Vă comunica faptul că în județul nostru au fost ridicate de la locuitorii și instituțiile Românești, de către trupele sovietice în trecere, următoarele vite, care nu au fost aduse din URSS

	Cu forme:	Fără forme:
Cai	11	835
Boi	57	393
Vaci	391	2.316
Oi	1.870	12.825
Viței	36	1.588
Porci	67	7.687

Prefect,
Gh. Palamariu

Șeful. Bir. Armistițiului,
Z. Sommer

Prefectura Județului Rădăuți
Nr. 1.186 din 1 Iunie 1945

Dosar nr. 114, f. 206

Către Ministerul Afacerilor Interne
Serviciul Administrativ pt. Aplicarea Armistițiului

La ordinul D-Vs. No. 155.249 din 22 Februarie 1945, cu privire la situațiile și dosarele cu piesele justificative pentru bunurile și materialele ridicate cu sau fără forme de către autoritățile sovietice de la autoritățile în subordinea Ministerului Afacerilor Interne, precum și de la particulari de la data de 12 Septembrie 1944.

Avem onoare a Vă înainta alăturat, în dublu exemplar, în limba română și limba rusă, situația centralizatoare Nr. 2 asupra bunurilor și materialelor ce nu sunt provenite din URSS, ridicate fără forme de către trupele sovietice de la data de 12 Sept. 1944, în suma totală de 442.263.000 lei, împreună cu dosarele și piesele justificative respective.

În situația centralizatoare a Județului nu este înglobată situația Primăriei orașului Siret, în valoare totală de lei 222.020.000 lei/, din cauza că aceste lucrări ne-au fost trimise cu mult în urma întocmirii situației generale pe județ.

Totodată avem onoare a Vă înainta în dublu exemplar, în limba română și rusă, situația Nr. 1 pentru bunurile ridicate cu forme din Plasa Siret, în valoarea totală de 410.300.

Chitanțele originale se află la dosarul „Unicat” în limba rusă.

Prefect,
Eugen Frunză

Șeful Bir. Armistițiului,
O. Prelipceanu

48

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Secret

Dosar nr. 1/1945-1946, f. 442

Notă informativă Nr. 583 din 13 Septembrie 1945

În ultimul timp circulă zvonul în raza județului că într-un timp scurt se va face un plebiscit în Bucovina de Nord și Basarabia sub controlul unor comisii care se vor compune din delegații celor patru mari puteri, unde populația își va arăta dorința: vor să rămână sub dominație sovietică s-au vor să se alipească la România.

Din investigațiunile făcute, s-a stabilit că toate aceste zvonuri vin de peste frontieră, aduse de refugiați sau ostași sovietici.

Informație neverificată.

Măsuri luate.

Dat ordin tuturor subunităților pentru verificarea și identificarea colportorilor care răspândesc o mulțime de zvonuri alarmante.

Comandantul Legiunii Jandarmi Rădăuți, Locot. Ștefaniu Aurel

49

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 257 / 1945

Dosar nr. 1/1945-1946, f. 476-477
Sectorul Jd. Vicovu de Sus

Buletin Informativ

a) Starea de spirit a populației.

– Populația de pe raza acestui sector este foarte nemulțumită din cauză că: Alimentele, deși sunt foarte puține, sunt și foarte scumpe, ajungând la 600 lei kg de mălai. Banii pentru hrana zilnică nu au de unde să-i câștige, deoarece majoritatea populației este lucrătoare în fabrici și păduri și, în prezent, pădurile nu se exploatează, iar fabricile sunt stricate, așa că nu au unde lucra ca să câștige bani.

Altă cauză este că nu este stabilită definitiv granița și nu vin grănicerii, căci astfel trăiesc cu frica-n spate.

Este mare lipsă de medicamente și medici.

O mare înrăurire are și zvonul care circulă despre atentatul la viața M.S. Regelui și ruperea relațiilor dintre URSS și Anglo-Americanii. [...]

g) Treceri frauduloase peste frontieră și incidente de frontieră.

– Granița în acest sector se întinde pe o distanță de minimum 50 km și nu este păzită decât de jandarmi. Cu toate acestea, nu avem cazuri de treceri frauduloase, afară de refugiații de la munte care trec granița ca să-și mai aducă ceva lucruri și animale ce au lăsat pentru ca să se mai poată întreține, atât ei, cât și familiile lor.

Comand. Sectorului Vicovu de Sus,
Sublocotenent (semnătura)

50

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
No. 642 din 10.X.1945

Dosar nr. 1/1945–1946, f. 552

Notă informativă Nr. 194 din 22 Septembrie 1945

Am onoarea a vă informa că refugiații ce se află pe raza acestui post sunt lipsiți complet de mijloace de trai, din care cauză au început să treacă peste frontiera cu URSS de unde își fură vitele lor rămase acolo și chiar și pe ale altora.

Necesită a se instala grăniceri pe frontieră pentru a împiedica aceste treceri frauduloase și a se lua măsuri urgente pentru ajutarea refugiaților.

Informație sigură.

Șeful Post. Jd. Brodina, (semnătura)

51

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
No. 670 din 18.X.1945

Dosar nr. 1/1945–1946, f. 588

Notă informativă Nr. 209 din 10 Octombrie 1945

Am onoarea a vă informa că populația acestui post de pe lângă graniță este nemulțumită pentru faptul că grănicerii sovietici trec granița, le sapă cartofii, le iau varza, vin după lapte, pâine, după femei cu moravuri ușoare și se apucă de luat ceasuri cu forța, de pe la care găesc, iar după aceea amenință populația că să nu spună nimic ofițerilor sovietici, căci dacă spun, vor avea bucluc cu ei. Populația de aici vorbește că la Londra nu se mai duc negocieri de pace între marile puteri, s-au rupt relațiile și în curând va începe război între Rusia cu Anglia și America. Populația se deplânge că este lipsită complet de porumb, petrol, chibrituri, tutun și altele și dacă se mai găsește câte ceva, este cu un preț enorm de scump.

Informație sigură.

Șeful Postului Jand. Brodina, (semnătura)

52

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
No. 671 din 18.X.1945

Dosar nr. 1/1945–1946, f. 589

Notă informativă Nr. 208 din 10 Octombrie 1945

Am onoare a vă informa că tinerii de peste graniță din Com. Seletin, Șipote și Putila, caută a trece granița la noi, pentru a scăpa de ruși, spunând că aceștia vin cu camioanele și îi iau și îi duc în Rusia.

Populația de acolo tot este nemulțumită, spunând că rușii le iau totul și duc în Rusia, le aplică biruri grele și nu au de unde să dea, fiindcă toată ziua lucrează pe gratis la drumuri, iar noaptea sunt nevoiți

să lucreze câte ceva pentru a avea ce mânca zi și mâine.

Populația din raza acestui post de pe graniță spune căci ca mâine au să vie alți refugiați pe capul lor, fiindcă în URSS, în comunele sus arătate, vine armata, le sapă toți cartofii de prin grădini, pe care îi iau, iar lor nu le lasă nimic.

Informație sigură.

Șeful Postului Jand. Brodina, (semnătura)

53

Legiunea de Jandarmi Rădăuți

Dosar nr. 1/1945-1946, f. 658

Notă informativă Nr. 221 din 30 Octombrie 1945

Suntem informați de către delegatul Schipor C., care este în legătură cu Domni Ofițeri sovietici și care au trecut în număr de vreo 12, călări, prin Comuna Vicovu de Sus, că numiții au spus că sunt în relații rele cu Anglo-Americanii și că vom fi obligați a da armată și în schimb URSS se va da înapoi Nordul Bucovinei și Basarabia.

Zilnic își face apariția un avion de vânătoare din direcția Crasna și vine până în comuna Vicovu de Jos și se înapoiază tot pe cursul apei râului Suceava.

Mai suntem informați că populația de peste frontieră este obligată a achita impozitul din anul 1940 și până în prezent, li s-au înscris toate animalele și păsările și urmează a le preda când se va da ordin.

La fel, suntem informați că în prezent s-ar face persecuții și presiune asupra populației Române de peste frontieră și se fac preparative de deportare a lor.

Zilnic se petrece încălcarea frontierei de către grăniceri sovietici, fapt pentru care populația este neliniștită și stă în nesiguranță, neștiind ce soartă îi așteaptă.

Suntem informați de la ostașii care vin în concediu că pe Marea Neagră și Dunărea este flota URSS și sunt făcute fortificații pe malurile Dunării.

Şeful Postului Jandarmi Vicovu de Sus, Plut. Major Pintilie Dumitru

1946

54

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Registratură Specială – „Secret”

Dosar nr. 2, inv. 1, f. 136

Notă informativă Nr. 5 din 18 Iunie 1946

Am onoarea a vă informa că în Comuna Putna sunt 1/3 din populație sinistrată de război, care în prezent ocupă casele rămase de la repatriații germani, în prezent proprietatea statului.

Administratorul acestor bunuri ale statului (case ocupate de sinistrați) este un anume Chelba Adam, cu reședința în Putna, care prin felul lui de comportare cu acești sinistrați nenorociți le produce mari nemulțumiri prin aceea că:

Nu ține cont că sunt nenorociți (sinistrați), punându-le taxe prea mari în ce privește plata chiriilor pentru clădiri, apoi pentru locul din jurul casei altă plată separat, ajungând până acolo ca în ziua de 16 Iunie 1946 să facă licitație pentru toate pometele statului aflate în curțile locuite de sinistrați, punând taxe în așa fel încât sinistratul care are pământul în jurul casei ce locuiește nu are posibilitatea să beneficieze de pământul aflat în curtea casei locuite de sinistrat – în felul acesta s-au produs mari nemulțumiri în rândurile sinistraților.

Tot acest Administrator cu numele de Chelba Adam a făcut cerere la O.A.N.C. București pentru el, Coroamă Niculae din Vicov Jos, secretarul comunal Iftinchi Serafim, notarul comunei Suceveanu Lazăr, fratele notarului anume Suceveanu Dumitru și Chifan Dosoței, din Gura Putnei, cei mai sus arătați, în frunte cu Administratorul Bunurilor, Ghelba Adam, și-au ales cele mai bune clădiri din Putna și Gura Putnei [...] aceștia au și intrat în posesia clădirilor [...], pe baza că toți ar fi coloniști, deci sub formă de colonizare au intrat în

posesia acestor case din comuna Putna și satul Gura Putnei, dar realitatea este cu totul alta.

- Coroamă Niculae este de loc natal din Vicovu de Jos.
- Iftinchi Serafim este refugiat, loc natal din Storojineț.
- Chelba Adam, loc natal din Vicovu de Sus.
- Suceveanu Lazăr este notar, loc natal din Suceveni – Storojineț.
- Suceveanu Dumitru, frate cu notarul, din aceeași localitate.
- Chifan Dosoftei din Vicovu de Jos.

Deci, nu pot fi coloniști decât aceia care au fost într-adevăr colonizați în Basarabia, Bucovina de Nord și Bulgaria, iar în prezent refugiați în această comună sau alte comune din țară și numai dacă pot documenta cu acte că au fost coloniști în regiunile arătate mai sus.

Propuneri:

A se cerceta în ce bază de ordin superior, acest Administrator încasează bani vânzând pometele statului la licitație și care pomete sunt vândute odată sinistraților, intrând în plata chiriei casei unde locuiește sinistratul.

A se cerceta dacă cei arătați mai sus, în frunte cu Chelba Adam, au intrat în posesia clădirilor statului, legal și sub ce formă.

Propunem aceasta, pentru că atât în rândurile sinistraților, cât și în rândurile celorlalți locuitori din comună, s-au produs nemulțumiri și vociferează, pentru faptele arătate mai sus, din care cauză s-ar putea ușor naște diferite probleme în rândurile lor.

Informațiune sigură.

Șeful Postului Jd. Putna, Jd. Plot. Major Vieru

55

Legiunea de Jandarmi Rădăuți

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 1

Nota informativă Nr. 240 din 6 Mai 1946

Suntem informați că în primele zile ale lunii Mai 1946, trecerile frauduloase peste frontiere s-au înmulțit.

Astfel, în ziua de trei Mai 1946, a trecut din URSS în România familia Paladiuc Gheorghe, compusă din 7 membri cu tot avu-
tul transportabil.

Sunt originari din comuna Ropcea, județul Storojineț, și au trecut în România pe la punctul numit „Casa Ioan Negru” din comuna Bilca, județul Rădăuți.

În timpul trecerii, a fost surprinsă de grănicerii sovietici, familia s-a împrăștiat, totuși postul de jandarmi din comuna Bilca a reușit să prindă doi, pe care i-a predat grănicerilor sovietici.

Tot în aceeași zi s-a încercat a se trece frontiera fraudulos și prin încă alte trei puncte ale graniței.

Urmărirea a continuat și în orașul Rădăuți în cursul nopții de trei spre patru și în cursul zilei de 4 Mai a.c.

Grănicerii sovietici au interzis ca posturile să raporteze până în cursul nopții de 4/5 Mai a.c., în scopul menținerii secretului urmăririi.

Măsuri luate:

S-a dat ordin de urmărire în tot județul a membrilor familiei Paladiuc, neprinși.

S-a dat ordin pentru intensificarea patrulării de zi și noapte la posturile de pe frontieră și să se dea tot concursul grănicerilor sovietici în urmărirea celor ce trec fraudulos frontiera.

Propuneri:

A se interveni pentru instalarea grănicerilor români pe frontieră, întrucât datorită inversării podurilor, aceste treceri frauduloase și contrabanda se vor înmulți pe zi ce trece.

Informațiune sigură.

Comand. Legiunii Jand. Rădăuți,
Căpitan Dănescu Marin

56

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 2.244 din 4 Februarie 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 4

Către Prefectura Județului Rădăuți

Am onoarea a raporta că în ziua de 23 Mai 1946, pe la orele 10, grăniceri sovietici de la Pichetul Bahrinești au trecut frontiera prin direcția Mușenița, județul Rădăuți, de unde au ridicat pe locotenentul Topală Traian de ani 32.

Numitul a fost ridicat pe motiv că ar fi cetățean sovietic, însă numitul este refugiat încă din anul 1940 din Comuna Volcineț, URSS, și stabilit cu domiciliul în comuna Mușenița, jud. Rădăuți.

Față de această situație, locuitorii comunelor limitrofe cu URSS sunt foarte deprimați pe motiv că nu pot trăi în liniște pe teritoriul României.

Comand. Leg. Jand. Rădăuți,
Căpitan (semnătura)

57

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 1.386 din 5 Mai 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 7

Către Comisia Aliată de Control
București

Am onoarea a înainta alăturat întreaga corespondență, împreună cu individul Barbir Ioan din Comuna Broscăuți, județul Storoișeni, URSS, trecut fraudulos frontiera în ziua de 29.IV.1946.

Comand. Leg. Jand. Rădăuți,
Căpitan Dănescu Marin

58

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 3.052 din 14 Iunie 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 17

Către Inspectoratul General al Jandarmeriei
Direcția Sig. și Ord. publice

La ordinul Dvs. Nr. 32.743/1946, referitor la refugiatul Bruja Vasile, de loc natal din comuna Crasna, județul Storojineț, și care de prezent s-a stabilit în comuna Straja, județul Rădăuți.

Am onoarea a raporta că din cercetările și investigațiunile făcute, acest individ nu se află în comuna Straja, însă, din informațiuni, acest Bruja Vasile s-ar afla în comuna Horodnic, județul Rădăuți, unde s-a dat ordin comandantului de sector respectiv pentru cercetări.

Față de cele de mai sus, am onoarea a vă ruga să binevoiți a aproba ca rezultatul cercetărilor și investigațiunilor să fie înaintat Dvs. la 25 Iunie 1946.

Comandantul Leg. Jand. Rădăuți,
Căpitan Popescu Ioan

Secretarul Bir. Poliției,
Plt. Maj. Răuț Vasile

59

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 2.472 din 14 Iunie 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 18

Către Inspectoratul General al Jandarmeriei
Direcția Siguranței și Ord. Publice

La ord. Dvs. Nr. 33.075/1946 alăturat.

Am onoarea a raporta că Prefectura Rădăuți a ordonat și reușit numai în parte ca acești refugiați să fie împrumăriți și stabiliți în casele ungurești părăsite de la Țibeni, Măneuți și Dornești.

Numărul lor, însă, este mai mare decât posibilitățile de cazare ale

județului, pe de o parte, iar pe de altă parte, mulți dintre ei, oameni de nimic din județul Storojineț, preferă furturile, jafurile, omorurile și calea codrului în locul unei munci cinstitute.

Prefectura, prin organele administrative, și legiunea, prin posturi, supraveghează îndeaproape aceste elemente.

Comandantul Leg. Jand. Rădăuți,
Căpitan Popescu Ioan

60

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 358 din 14 August 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 64

Către Inspectoratul de Jandarmi Suceava
Serviciul Poliției

Am onoarea a raporta că în urma măsurilor ce s-au luat în legătură cu refugiații, postul jandarmi Straja raportează că a stabilit că au trecut frontiera și adus cai și vaci din URSS refugiații: Istrate Vasile, Gherman Constantin, Bruja Gheorghe și alți indivizi.

Aceștia, în uniformă sovietică, treceau și aduceau animale din colhozurile rusești din URSS și, înapoiți, le plasau cu ajutorul complicilor lor, Tomise Andrei și Popescu Adam din Straja, care le făceau forme legale, și le duceau prin Câmpulung, Borșa etc.

Punându-li-se în vedere de către șeful de post să părăsească comuna ei, au spus șefului de post că au aprobarea Dvs. de a rămâne mai departe în comună pe motiv vă Istrate Vasile este un nepot al D-lui Colonel, Gherman Gh. Un cunoscut și agent.

Rugăm să binevoiți a ne confirma aprobarea Dvs. sus numiților.

Comandantul Leg. Jand. Rădăuți,
Căpitan I.D. Popescu

Legiunea de Jandarmi Rădăuți

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 71

Dare de seamă

De activitatea depusă de către postul jandarmi Baineț de la data de 24 Iulie a.c. la 5 August 1946.

În Conf. cu Ord. Verbal al Dlui Colonel Inspector al Insp. Jand. Suceava, dat la conferința care a avut loc la reședința Legiunii Jand. Rădăuți.

Postul jandarmi Baineț, cu un efectiv prezent de 3 subofițeri, a executat un număr de 5 pânđe la frontieră lângă următoarele localități: Comuna Climăuți, Baineț, grupul de case Horecica din satul Mușenița, Bănțești și Vășcăuți.

Pânđe au fost executate la locurile prielnice trecerilor frauduloase peste frontieră. La efectuarea acestor pânđe nu s-a semnalat nici o trecere peste frontieră din și în URSS

Din investigațiunile făcute de noi până în prezent pe raza postului, referitor la urmărirea indivizilor dați de Dl. Colonel Inspector, am obținut următoarele informațiuni:

O parte dintre refugiații care s-au stabilit pe raza Postului jandarmi Bilca trec frontiera pe la „fântâna cu cumpănă”, în apropierea pădurii Bilca, stabilit de aceștia a fi un loc foarte bun pentru trecere, unde nu este păzit de către grănicerii sovietici.

De asemenea, o parte dintre refugiați trec frontiera prin apropierea Comunei Sinăuți, aceștia trecând direct prin pădurea care este în dreptul acestei comune.

Li s-au pus în vedere la un număr de 13 refugiați de a pleca imediat de pe raza acestui post pentru a se stabili în Banat, unde urmează a primi casă și pământ, aceasta în vederea colonizării.

Refugiații de mai sus, cărora li s-au pus în vedere, sunt din Comunele Bahrinești – Gărbăuți – Petriceni – Storojineț etc.

Șeful Postului jandarmi Baineț, Plot. Major D. Tănase

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
 Nr. 692 din 21 August 1946
 Secret

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 74
 Sectorul Jand. Siret

Către Legiunea Jandarmi Rădăuți

La ord. Dvs. No. 344/1946 primit la acest sector în ziua de 18 August 1946.

Am onoarea a raporta că preotul paroh Timocianci din Comuna Rogojești este de loc natal din Comuna Tereblecea URSS, are pe socrul său refugiat tot din Tereblecea și domiciliat în orașul Siret.

În serviciul său are un refugiat tot din Tereblecea.

Până în prezent, nu am stabilit să aibă legături cu refugiați din URSS, nici nu am stabilit să primească scrisori de peste frontieră sau să aibă legături cu contrabandiști.

În regiunea Rogojeștilor, din iarna trecută nu s-a mai aflat să se fi făcut treceri frauduloase peste frontieră și nici contrabandă.

În Târgul Siret există în adevăr prezent preotul Varatchievici la biserica Greco-Catolică, în vârstă de 40–42 ani. A fost evacuat ca toți funcționarii în regiunea Transilvaniei, însă s-a reîntors tot cam în același timp cu toți funcționarii.

În ceea ce privește că ar fi fost în zona ocupată de Englezi din Germania, nu am putut stabili în mod sigur; totuși, se vorbește că ar fi fost luat de trupele Germane în retragere, unde n-a stat mult. Rămâne a ne mai informa.

La fel, raportăm că el este refugiat din Adâncata URSS, însă până acum nu s-a observat să aibă legături cu organizații banderiste cu ramificații peste frontieră.

Până în prezent, în această regiune nici nu s-au semnalat asemenea organizații.

Acest preot, în societate, are o purtare ireproșabilă și nu s-a observat să aibă vreo legătură cu organizații subversive.

Totodată, raportăm că nu am putut înainta rezultatul în termen

la 18.VIII a.c., deoarece ordinul s-a primit la sector în ziua de 18.VIII a.c. – ziua termenului; iar personal, am luat cunoștință în seara zilei de 19.VIII a.c., când m-am reîntors din serviciu de la postul Dornești, și am avut nevoie de 48 ore pentru verificarea acestei informațiuni.

Comand. Sect. Jd. Siret,
Plut. Major-Șef Bejan

63

Legiunea de Jandarmi Rădăuți
Nr. 7.805 din 3 Octombrie 1946

Dosar nr. 3, inv. 8, f. 84
Biroul Poliției

Către Inspectoratul Jandarmi Suceava

Am onoarea a raporta că în ziua de 30 Sept. a.c. plot. maj. Tănase Dumitru, șeful postului de jandarmi Baineț din această legiune, a fost chemat la frontieră de un maior sovietic de grăniceri care i-a cerut să raporteze subsemnatului ca dânsul să aibă voie a lua și a trece peste frontieră pe toți refugiații, chiar și pe cei care sunt în România din anul 1940.

Astăzi, 3 Oct., subsemnatul fiind în inspecție la postul Calafindești, a fost chemat prin telefon – dar nu m-am putut prezenta – la frontieră de către Dl. maior de grăniceri Sicorov, probabil tot în același scop.

Am ordonat postului Baineț să nu predea nici un refugiat până nu vom primi ordin de la Inspectorat cum trebuie să procedăm.

Rugăm ordonați urgent telefonic.

Cpt. I. Popescu

1947**64***Legiunea de Jandarmi Rădăuți**Dosar nr. 2, inv. 3, f. 30*

Nota informativă Nr. 22 din 27 Ianuarie 1948

Deținem informația că numitul Ivanovici Euzebie, notar din comuna Frătăuții Vechi, care este refugiat din Nordul Bucovinei, ține strânse legături de prietenie cu diferiți refugiați, la fel cu o rudă a sa, funcționar de la Vama Rădăuți.

Alții refugiați, din comuna Brodina și Nisipitu, aduc diferite știri de peste frontieră pe care le discută cu funcționarul Vămii, iar acesta la rândul său le răspândește prin intermediul notarului în comuna Frătăuții Vechi.

Știrile se referă la rectificarea frontierei și că în curând toți refugiații vor pleca la casele lor în Nordul Bucovinei.

Comandantul Legiunii Rădăuți, Căpitan P. Vlad

Comunicat Serviciului de Siguranță Rădăuți

65*Legiunea de Jandarmi Rădăuți**Dosar nr. 2 bis, f. 30*

Postul Jandarmi Grănicești

Notă informativă Nr. 3 din 12 Ianuarie 1947

Populația din satul Țibeni este nemulțumită și alarmată din cauză că circulă zvonuri că în Bucovina vor sosi cât de curând un număr de 3.000 de familii de unguri din aceia repatriați în anul 1941 în Ungaria.

Majoritatea locuitorilor din satul Țibeni sunt refugiați din Nordul Bucovinei și, apoi, locuitori săraci din comunele din județul Suceava,

Rădăuți, Dorohoi și Botoșani, care au ocupat case rămase de la ungurii repatriați, neavând locuințele lor și, în caz de sosire a ungarilor, locuitorii ar rămâne pe drumuri fără nici un adăpost în timpul iernii.

Locuitorii în cauză au și început a face demersuri pe la Prefectură pentru a nu fi expuși să fie scoși din casele pe care le ocupă.

Informațiunea sigură.

Șeful Post. Jand. Grănicești, Plot. Major Mihai Dimitrăcel

Cuprins

<i>Notă asupra ediției / Acad. Alexandrina Cernov</i>	3
<i>Refugiul – o tragică suferință și deznădejde / Acad. Alexandrina Cernov</i>	7
<i>Evacuarea teritoriilor românești cedate în vara anului 1940 / Cornel Grad, Constantin I. Stan, Doru E. Goron</i>	21
Evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei	23
<i>Diaspora bucovinenilor din București / Acad. Vladimir Trebici</i>	44
<i>1940. Primul an de dictatură stalinistă / Petru Grior</i>	67
<i>La Lunca, pe malul înzăpezit al Prutului / Petru Grior</i>	75
<i>Microbul și alte povestiri adevărate / Hortensia Masichievici-Mișu</i>	83
1940	84
Destinul unui pian	88
<i>Refugiul remarcabilului om de cultură Partenie Masichievici / Ilie Luceac</i>	90
<i>Întoarcerea din refugiu / Victor Leahul</i>	99
<i>În război: ocupația străină, evacuarea, frontul / Victor Iosif</i>	108
<i>Frânturi din istoria familiei mele / Gheorghe Botă</i>	115
<i>Interpreta de muzică populară din Toporăuți / Sofia Vicoveanca</i>	120

<i>Pământul strămoșilor noștri / Raveica Magas</i>	127
<i>20 de ani în pribegie / Florea Nandriș</i>	135
A venit și rândul nostru	137
Primul refugiu – 1940	138
Popas la Lucavița	142
Ne-au ajuns tancurile rusești	146
În așteptarea lui Chirică	150
Trecerea frontierei în România	151
<i>Din comoara mea de amintiri / Oltea I. Nistor-Apostolescu</i>	154
Începutul Războiului Mondial din 1914–1918. Refugiul	155
Iunie 1940 – ultimul drum la Cernăuți	158
Cedarea Basarabiei și Bucovinei	160
La Cernăuți, toamna lui 1941	162
<i>Amintirile unui refugiat din Cernăuți / Sergiu Flondor</i>	164
Amintiri din primul refugiu: iunie 1940 – iulie 1941	165
Întoarcerea temporală la Cernăuți: iulie 1941 – martie 1944	168
Amintiri din al doilea refugiu	170
București (24 martie – 3 aprilie 1944) și	
Podari (5 aprilie 1944 – iunie 1948)	172
Timișoara, un altfel de acasă	180
<i>În Ajunul Sfinților Apostoli, când au plâns și fagii în țara lor / Filip Țopa</i>	184
<i>Însemnări din refugiul familiei mele /</i>	
<i>Elena Alina Andruhovici</i>	196
Bahrinești, strămoș nemuritor	197
Refugiul din 1940	198
Retragerea temporară a rușilor. O liniște neliniștită	200
A doua evacuare	201
Drumul suferinței noastre	202
Groaznicul bombardament din Sfânta Noapte a Paștelui	204
Viața între străini	205

Drum anevoios spre Bucovina dragă	207
Greutățile nu iau sfârșit	207
Părinții – modele pentru copii	208
<i>Familia Andoni din Ceahor / Mihaiela Andoni</i>	210
<i>Probotești, sat rupt în două / Tatiana Tutunaru-Bârz</i>	213
Refugiați	215
Deportați	228
<i>Căsuța de la marginea țării / Tatiana Tutunaru-Bârz</i>	246
<i>O rană încă vie / Maria Toacă</i>	254
Să ne ferească Dumnezeu de „Vămile năpăstuirii”	255
Cu Ropcea în suflet prin toată România	258
„Imposibila întoarcere” a pictorului Constantin Flondor	261
Floarea Fialcovschi din Molodia	263
Florea Nandriș a plecat peste câmpuri fără a privi înapoi	266
Lucica Amari – profesoara din Cernăuți	270
Despărțiți de hotarul blestemat	275
<i>Tragice despărțiri, cutremurătoare întâlniri / Maria Toacă</i>	278
România, Patria-Tată	279
În pacea ultimului refugiu	286
<i>Din istoria Bucovinei și a localității Tereblecea /</i> <i>Grigore Sandul, Octavian Sandul</i>	291
<i>O scrisoare inedită a lui Grigore Nandriș / Dragoș Olaru</i>	296
<i>Refugiul preotului Cassian Bohățireț / Myhailo Ciuciko</i>	301
<i>Trecut-au anii...Refugiul familiei lui Iacob Grecu:</i> <i>ceea ce-și mai amintește nepoata Alexandrina /</i> <i>Acad. Alexandrina Cernov</i>	304
<i>Postfață</i>	314
<i>Anexe</i>	321

